TERMINO-LOGIJA

ISSN 1392-267X

25

TERMINOLOGY
ТЕРМИНОЛОГИЯ

Lietuvių kalbos
institutas
Vilnius

Vyriausioji redaktorė
Albina Auksoriūtė
Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai

Redaktorių kolegija:
Juris Baldunčiks
Ventspilio aukštoji mokykla, filologijos mokslai
Rute Costa
Lisabonos NOVA universitetas, humanitariniai mokslai
Valentina Dagienė
Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos institutas, fiziniai mokslai
Ágota Fóris
Karolio Gasparo universitetas, humanitariniai mokslai
Christian Galinski
Tarptautinis terminologijos informacijos centras (INFOTERM), humanitariniai mokslai
Sergiusz Grinev-Griniewicz
Balstogės universitetas, humanitariniai mokslai
Rita Miliūnaitė
Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai
Peep Nemvalts
Talino universitetas, humanitariniai mokslai
Anita Nuopponen
Vasos universitetas, humanitariniai mokslai
Sergej Šelov
Rusijos mokslų akademijos V. Vinogradovo rusų kalbos institutas, filologijos mokslai
Alvydas Umbrasas
Valstybinė lietuvių kalbos komisija, humanitariniai mokslai
Rasuolė Vladarskienė
Vilniaus Gedimino technikos universitetas, humanitariniai mokslai
Palmira Zemlevičiūtė
Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai

Sekretorė
Asta Mitkevičienė
Lietuvių kalbos institutas

Sudarė
Albina Auksoriūtė
Lietuvių kalbos institutas

Straipsniai recenzuojami dviejų recenzentų.

LEIDYBĄ RĖMĖ
Lietuvos mokslo taryba
(sutarties Nr. LIP-067/2016)

Lietuvių kalbos institutas
Terminologijos centras
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
Tel./faksas +370 5 2347200
E. paštas terminologai@lki.lt
www.lki.lt

© Lietuvių kalbos institutas, 2018

Turinys

TERMINOLOGIJA IR DABARTIS
TERMINOLOGY AND THE PRESENT
ТЕРМИНОЛОГИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Anita Nuopponen 6
Dimensions of Terminology Work

Jolanta Gaivenytė-Butler 23
Apie terminografiją ir terminų standartizaciją

Peep Nemvalts 39
Coping with the Main Terms of Terminology

Liudmila Mockienė, Sigita Rackevičienė 55
Models of Formation of Multi-Word Terms in Legal Acts of a Constitutional Nature in English and Lithuanian

Елена Логунова 77
К вопросу о концептуальном анализе экономического форума (на примере исследования дискурса "The Future of Capitalism")

Oksana Smirnova, Sigita Rackevičienė 86
Corpus-Driven Analysis of Multi-Word Terms Including the Word 'Risk' *in English, French and Lithuanian*

Alvydas Umbrasas 107
Asmenų pavadinimai kompiuterijos žodynuose

Robertas Stunžinas 128
Kriptografinių valiutų srities terminai: reikšmės, raiška ir variantai

TERMINOLOGIJOS ISTORIJA
HISTORY OF TERMINOLOGY
ИСТОРИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ

Palmira Zemlevičiūtė 147
Medicinos terminija prieš 100 metų

Asta Mitkevičienė 201
Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Kazys Bizauskas ir lietuvių literatūros mokslo terminija

RECENZIJOS, APŽVALGOS, INFORMACIJA, BIBLIOGRAFIJA
REVIEWS, SURVEYS, INFORMATIONS, BIBLIOGRAPHIES
РЕЦЕНЗИИ, ОБЗОРЫ, ИНФОРМАЦИЯ, БИБЛИОГРАФИЯ

Mokslinis seminaras, skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui
(Ramunė Vaskelaitė) 236

Seminaras „Terminologija Europai“
(Asta Mitkevičienė) 243

Leksikologiškiausiam terminologui Jonui Klimavičiui – 80
(Aušra Rimkutė-Ganusauskienė). 245

Naujausi lietuviški terminų žodynai
(Jolanta Gaivenytė-Butler) 251

Nurodymai autoriams 255
Guidelines for Contributors 256
Требования к авторам 257

TERMINOLOGIJA IR DABARTIS

Dimensions of Terminology Work

ANITA NUOPPONEN
University of Vaasa

KEYWORDS: terminology work, normative terminology work, descriptive terminology work, dichotomies, translation-oriented terminology work, terminography, terminology management, standardization, concept-orientation, term-orientation

1. INTRODUCTION

Normative/descriptive, systematic/ad hoc, mono-/bi-/multilingual, concept-/term-oriented are some of the dichotomies or trichotomies in the literature on terminological activities. In his paper *Dichotomies: impossible and indispensable?* Johan Myking (2007: 265) discusses in depth the most common di-/trichotomies concerning the theoretical basis of terminology field. He regards them as "important features of the metadiscourse of this discipline," arguing that studying them might "contribute to a better understanding of the state-of-the-art within the field of terminology as well as current tensions and development trends". These dichotomies are taken frequently also as departure points when motivating new theoretical approaches (see more e.g. in Myking 2001, 2007; Budin 2001; Antia 2001; Cabré 1999, 2003; Temmerman 2000). In this paper, dichotomies and trichotomies related to practical terminology work are taken as expressions for dimensions of terminology work.

This paper is a contribution to the research into the state-of-the-art of terminology work. Tentative, multidimensional typology (concept system) of terminology work is outlined covering thirteen criteria of division, or "dimensions," which are grouped into those related to *target group, purpose, compiler, product*, or *method*. In addition to some established di-/trichotomies in the literature, I have also looked for some new ones that can be detected when scrutinizing different ways of working with terminologies. They reveal criteria of division for different types of terminology work and borderlines between what could be regarded as terminology work and what belongs, for instance, to lexicography. In addition, some established dichotomies were reshuffled.

The sources include literature on the theory and practice of the field of terminology: journals, conference reports, field overviews, handbooks (e.g. Wright & Budin 1997a, b; Steurs & Kockaert 2014; Felber 1984), textbooks (e.g. Cabré 1999; Picht & Draskau 1985; Sager 1990), guidelines and standards (ISO 1087; ISO 704). In the following, the concept of terminology work and the designations utilized for it are discussed, and a framework for the analysis of the various dimensions and characteristics of terminology work is established. After that, each of them is explored more thoroughly.

2. TERMINOLOGY WORK

The ISO standard 1087-1 (2000) defines **terminology work** as "work concerned with the systematic collection, description, processing and presentation of concepts and their designations". The ISO 704 (2009: v) includes the following as the main activities of terminology work:

– "identifying concepts and concept relations;
– analysing and modelling concept systems on the basis of identified concepts and concept relations;
– establishing representations of concept systems through concept diagrams;
– defining concepts;
– attributing designations (predominantly terms) to each concept in one or more languages;
– recording and presenting terminological data, principally in print and electronic media (terminography)."

I generally subscribe to the ISO 1087 (2000) definition for terminology work, but for the purposes of this study I would prefer to stretch it to some extent in order to be able to address, among other things, also "non-systematic" terminology related work and to explore a more varied practices.

In the literature of the field, we find at least following alternative designations for *terminology work*: *terminography, terminology management, terminology processing* and *terminology*. The last one (*terminology*) appears frequently in the literature. For instance, Vesna Lušicky and Tanja Wissik (2015: 8) define the activity as follows:

> "The goal of terminology is to record and organize the meaning and usage of specialised terms and to make those available in various terminological resources like (online) termbases, dictionaries, glossaries, and terminology standards, in order to use them in texts, translation, and specialised discourse."

However, I would rather avoid this polysemous usage of the term *terminology* since it is not always clear from the context which "terminology" the authors are talking about (research field, discipline, terminology work, set of terms, glossary of terms etc.). The term *terminography,* coined in analogy with *lexicography,* was suggested by Alain Rey for "applied descriptive terminology" in the seventies (Rey 1995: 23, 129). *Terminography* has found its way into international English usage alongside *terminology work*. It appears, for instance, in ISO 704 (2009) as seen above and in ISO 1087 (2000), but referring to a "part of terminology work concerned with the recording and presentation of terminological data", which "may be presented in the form of term banks, glossaries, thesauri or other publications". Instead of *terminology work* or *terminography,* Sue Ellen Wright and Gerhard Budin (1997a) use the term *terminology management* with the motivation that it would fit better in the English language usage and would be analogical with "information management" (ibid. 1997a: 2). According to them, *terminology management* consists of "structuring, storing, exchanging, disseminating and using terminological information for text production (including dictionaries, etc.)". Also for them, terminography is the activity of recording terminological information, and not the wider activity. Klaus-Dirk Schmitz (2009), in his turn, prefers the ISO 704 usage of *terminology work* but wants to use the term *terminology management* instead of *terminography* (see also Lušicky & Wissik 2015: 8). Juan Sager (1990) uses the term *terminology processing*, which however has not spread as much as the others have. In this article, the term *terminology work* will be utilized for the wider activity related with terminologies while *terminology management* is – as K.-D. Schmitz (2009) sees it – the "part of terminology work concerned with the recording and presentation of terminological data".

In the terminological literature, various types of terminology work are described quite differently. There are many synonymous terms and cases of polysemy. In this study, however, I have been more interested in their elements of different types of terminology work and concentrate mostly on their characteristics. Various types of terminology work that are described in the literature are taken here as complements to each other. (Figure 1). The focus on characteristics of terminology work is also a theoretical effort towards a multifaceted and multidimensional theory of terminology that G. Budin (2001: 20) mentions. The classification is tentative and open for further discussion and development. In the following,

various characteristics of the different approaches will be separated and examined more or less as elements that could be put together in many different ways. Among several alternatives for grouping the different criteria of division I chose five main groups guided by the basic questions: to whom, why, by whom, which product, and how? (See Figure 1).

Figure 1. Dimensions of terminology work

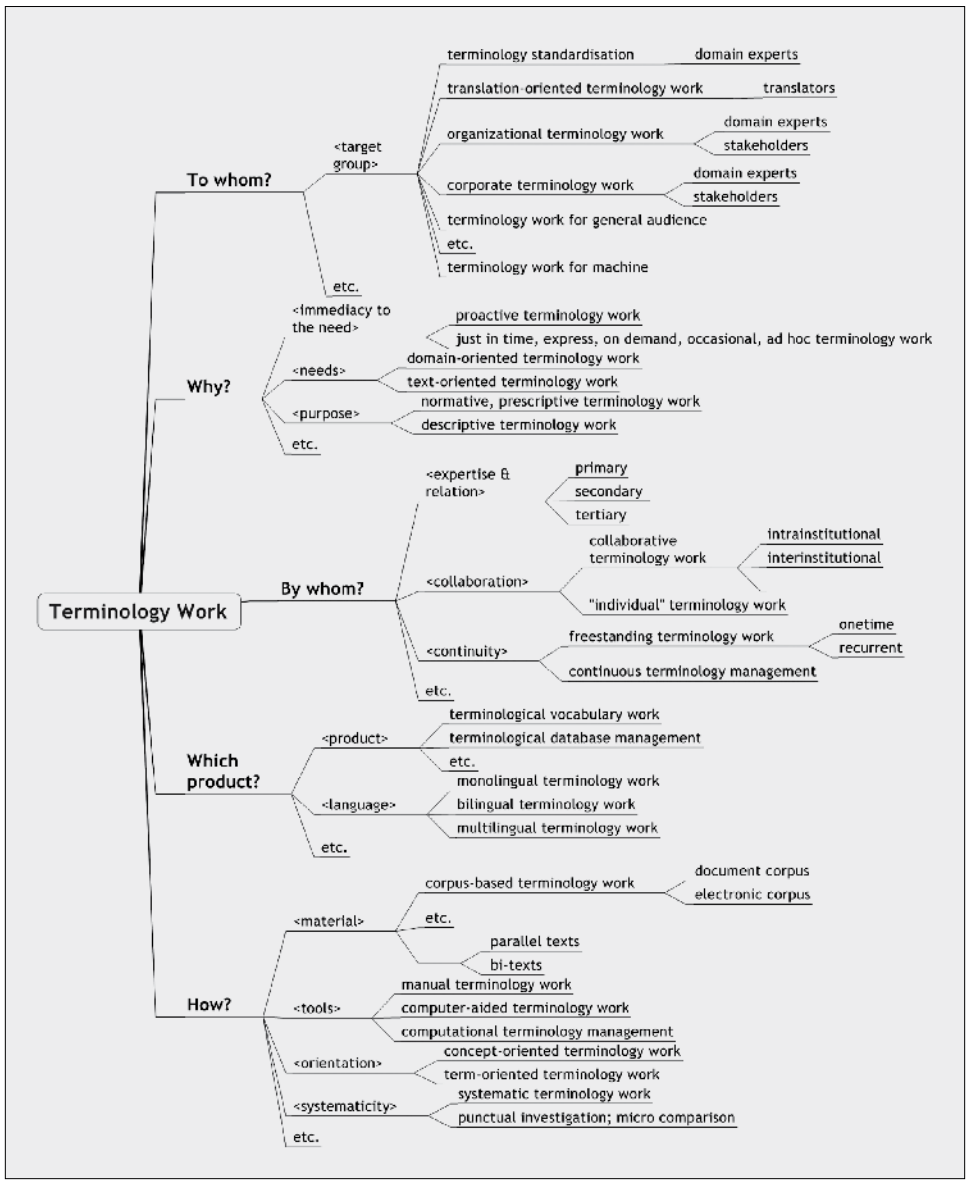

3. TERMINOLOGY WORK TO WHOM?

Target group. Terminology work has various target groups that have somewhat different needs. In addition, the questions "to whom" and "by whom" are intertwined and cannot always be separated from each other. Normative terminology work and terminological standardization were introduced to address communication hinders among the domain experts and to meet their terminology needs. Another large terminology user group are translators, and it has been frequently emphasized that their needs differ from those of the subject specialists (see Wright & Wright 1997: 148). Moreover, they also do terminology work themselves (more in chapter 5). Indeed, special attention has been paid to how to integrate terminology work as a part of translation work (translation-oriented terminology; e.g. Hohnhold 1990; Wright & Wright 1997). In addition to these two groups, terminology work can be targeted e.g. for internal (e.g. technical writers), or external users in organizations or companies (e.g. customers), students, laypersons, and general audience. Furthermore, not all users are humans but terminology work is done also for machine translation, machine-readable ontologies, and for the needs of various types of information systems.

4. WHY TERMINOLOGY WORK?

There is a myriad of reasons *why* terminology work is needed. However, I shall take up only two basic dichotomies that lie behind terminology work. The first one is the immediacy to the needs the user has: terminology work either anticipates the needs of the user or is performed at request. The second one has to do with the purpose of the work: terminology work has as its purpose either to influence or to describe the usage of terms and concepts on a field.

Immediacy. From the point of view of immediacy to user needs, terminology work can be either proactive and just-in-time terminology work (LISE Guidelines 2013: 21–23), or something in between. For V. Lušicky and T. Wissik (2015: 9), who are focusing on translation-oriented terminology work, proactive terminology work is "text-based terminology work that is concerned with the collection, description, procession and presentation of concepts and their designations before the translation process." However, LISE Guidelines (2013) use the term for a wider activity covering all types of terminology work that are "done by assessing probable

future needs concerning domains to be discussed, texts to be translated, legislation to be passed, etc. Terminologists try to anticipate future needs by working on entire domains and text-specific terminology that is not already present in the terminological resource of reference." (LISE Guidelines 2013: 23)

In this sense, proactive terminology work covers the activities required by terminology planning, such as assessing the present and future needs of organization, enterprise, subject field, language, country, etc. For instance, the EU has made far-reaching terminology planning strategies that define the terminology work to be done (see e.g. Fischer 2010). In addition, standardization of terminology is proactive as well as the terminology work at companies. Kara Warburton (1997: 677) emphasizes that companies need "to identify their terminology needs and plan a course of action to meet those needs early in order to reduce work in the future".

While proactive terminology work anticipates the needs well ahead, at the other end of the continuum lies terminology work that is done at the moment of the need. It is often called *ad-hoc terminology (work)* but also the terms *just-in time, on demand, express*, or *occasional terminology (work)* could describe well its character (see e.g. Ghallchobhair 2008; LISE Report 2013). The term *ad-hoc terminology (work)* is utilized by different authors for different concepts, for example, as opposite to "systematic terminology work" that I will return later on to.

Ad-hoc or just-in time terminology work is done either by the user ("DIY terminology work") or by various types of terminology services and centres, or in-house terminologists ("terminology on demand"). Claudia Dobrina (2010: 82) describes the latter case as "terminological emergency ward", which "has emerged to meet urgent and not too vast terminological needs". It is needed when single or a set of terminological problems must be solved in a short time (LISE Guidelines 2013: 23; Cabré 1999: 152).

Needs. Furthermore, a distinction between domain-oriented and text-oriented terminology work can be done (e.g. Schmitz 2009). The need for the first one comes from the field, and its knowledge is taken as its point of departure. Comprehensive material is collected including various types of relevant documents as well as field experts interviewed and consulted (Wright & Wright 1997: 148). An example of text-oriented terminology work is the preparatory work that translators do when solving terminological problems found in texts they translate. They do this by con-

sulting other texts for translation equivalents and other terminological data prior translating the text. Instead of systematic subject field study, the translators rather create their own terminology resources "presented with random extracts from a domain" (Wright & Wright 1997: 148). Systematic terminology work (management) has been described also as "subject-field-driven" while translator-oriented ad-hoc terminology as "text-driven" (Wright & Wright 1997: 147; Faber 1999: 98).

Purpose. The main purpose and task for terminology work from the very beginning has been to facilitate the mutual understanding inside the special fields and over the language and other boundaries. In order to do this, two approaches can be taken: **descriptive** or **normative** (prescriptive) terminology work. Descriptive terminology work ideally would result in terminological products (vocabularies, term bases, etc.) that cover all the terminological and conceptual variation of the target field and comment the relationships between the variants leaving the selection of the most suitable one to the user. The purpose of the normative or prescriptive terminology work is to make "the target audience to adopt the preferred term and avoid rejected ones" (Karsch 2014: 294), such as terminology concerning a product or service of a company, legal system, etc. Same methods can be utilized for most of the work processes because descriptive work constitutes the first part of the normative work process (see Cabré 1999: 132).

In addition to these two types of terminology work, Helmut Felber (1984: 189) reminds us that there is also the type of terminography "used by scientific communities which is based on the idea that scientific concepts are in a constant flux. For them scientific terminology can only be recommended but not prescribed."

5. BY WHOM?

Expertise. Those who work with terminologies in one way or another, could be roughly divided into three overlapping categories: "creators," "compilers & mediators" and "users". The first ones are domain experts (syn. *subject specialists, subject matter experts, SME*) who create and use concepts and terms of their field in the first place (Sager 1990: 197; Cabré 1999: 121). They create concept systems, define concepts and agree on shared terminology – or promote their own. The results of this kind of terminology work are documented either explicitly or implicitly in stand-

ards, handbooks, articles, textbooks, technical documents, etc. Terminological methods, ISO standards and guidebooks have been targeted for this group. The work of these terminology "creators" could be treated as "primary" when opposed to what terminologists and others involved do when collecting and analyzing terminological data, and producing and disseminating terminological products ("secondary"). The third group, "users," are those who need terms and concepts in their work, such as translators, technical writers, teachers, information and documentation specialists, laymen and students as well as those who work in the field. The terminology related work the "users" do consists e.g. of searching for relevant terms, concepts, definitions, and equivalents ("tertiary"). The difference between the groups that do terminology related job could be said to lie in their relationship to the object of terminology work and their degree of expertise in the subject matter. At one end of the continuum, there are the domain experts who "own" the terminology, i.e. they know the terminology of their field and have a say in, which terms to select and how to define concepts. They have a decisive role in terminology project groups, and terminologists need to consult them (see e.g. Picht & Draskau 1985: 167; Cabré 1999: 121) and documents written by them. At the other end of the continuum, there are those, who do terminology work or search terminology without being field specialists. In between these two ends is the type of terminology work that is done as cooperation between terminologists and domain experts (see below). It must be noted that an expert is also a "user" and, for instance, a terminologist or translator could be also an expert and a "creator" (more on expertise e.g. in Karsch 2014: 295–296).

Collaboration. As to the organization of the work, we could identify a difference between terminology work according to the degree of *collaboration*, whether it is an individual, intra- or interorganizational effort. In addition, the dimension of national and international cooperation has been present from the very beginning. At its best, terminology work is a collaborative effort, and different types of collaborative models have been suggested in the literature (Felber 1984: 29; Picht & Draskau 1985; Karsch 2014) the basic model requiring collaboration at least between a terminologist and a domain expert. Heribert Picht & Jennifer Draskau (1985: 167) even point out that "Terminologists [–] who imagine that their work can succeed without expert advice [–] have misunderstood some of the

basic principles of their profession". The latest developments are crowdsourcing efforts enabled by web-based platforms and cloud services (Karsch 2014).

Continuity. Terminology work can be a freestanding onetime or recurrent effort, or it can be *continuous* practice integrated in the processes of an organization or e.g. in the work of a translator. Some projects are carried out only once but sometimes projects are repeated – as it is done e.g. in standardization. This is because subject fields are not static but changes occur, which also influence concepts, concept systems and terms. Terminology projects can reach from extensive to more restricted undertakings starting with establishing a project group, planning and budget making, etc. and finally ending e.g. with a finished product in a form of a vocabulary or a set of entries in a terminological database. Terminological literature quite often describes terminology work as a project, even though it is not always possible or even necessary to go to such lengths. In many cases, a small-scale terminology work would do, such as for adhoc work, query answering, or terminology database maintenance in order to research for missing entries, equivalents or subfield terminologies.

As mentioned above, terminology work is also done as a continuous process, e.g. in a company or an organization. This kind of terminology work is something for which the term *terminology management* would be suited for, especially when a terminology management system is utilized. For instance, Cristina Valentini (2016: 35) describes the terminology management of Patent Cooperation Treaty Termbase (PCT) in the following way: "Concepts and terms are contributed daily by PCT staff terminologists, translators, and short-term terminology trainees. Contributions may involve creation of new records for concepts not existing in the PCT Termbase or completion of existing records by adding missing languages."

6. WHICH PRODUCT?

Product. Depending on the *product,* terminology work processes differ from each other – at least in the final steps, when the results are compiled and presented. One end of the "product continuum" consists of a single term, definition, or equivalents, e.g. when processing terminology queries, or adding entries in a term bank. At the other end lies an extensive terminological vocabulary in a form of e.g. print, e-book, pdf, webpages, a set of entries in a term bank or a whole term bank. Another

type of products can be found in, for instance, terminology work included or integrated in an information or knowledge system, or as part of ontology work.

Language. According to the *language(s)* selected for the product, terminology work can be mono-, bi- or multilingual. In terminological textbooks and handbooks, terminology work process is often presented from the monolingual point of view, because the idea is to repeat the same steps for each language before bringing the results together (see e.g. Cabré 1999: 151). This procedure reveals the similarities and/or differences between the concepts in both concept systems and helps to assess the equivalence or the degree of equivalence between the terms representing these concepts. This is an ideal procedure, and is not or cannot be always followed, as e.g. C. Valentini, Geoffrey Westgate and Philippe Rouquet (2016: 179) note (see also Tamás, Papp and Petz 2016). Especially when the field is large, it is quite an effort to perform an equally extensive analysis of material in all languages which are to be included in the glossary or terminology database. Therefore, it is usual to concentrate on the main language/languages of the project and apply systematic methods on it/them while equivalents in other languages are compiled in a more or less ad hoc manner. In institutional terminology databases, it is often translators who do terminology work, and instead of performing a more thorough systematic investigation, they are "adding terms they encounter while translating" in ad hoc manner as C. Valentini et al. (2016: 179) point out.

7. HOW TERMINOLOGY WORK IS DONE?

Material. The choice of representative material is a key factor in terminology work, and as Picht & Draskau (1985: 167) point out "the results of a terminology project can only ever be as good as the raw material upon which it was based." Therefore, terminology work should be based on original sources of the field, which the handbooks also emphasize. In addition to various documents, interviews and consultations of domain experts are also used, as mentioned earlier. The source material makes up a corpus that is utilized to extract terminological data (Sager 1990: 130; Cabré 1999: 121). J. Sager (1990: 130) describes systematic terminology compilation as corpus-based when comparing it to the earlier lexicographic practices where words were "extracted from previous lists or by

individual searches". Nowadays, *corpus* mostly refers to a digitally stored structured collection of texts, which can be analyzed with special software, such as corpus analysis tools (Ahmad & Rogers 1997b: 726; Bowker et al. 2002: 1). A more traditional corpus may consist of various types of non-machine-readable material too. Various types of electronic resources – especially on the Internet – such as aligned corpora, parallel and bi-texts, as well as translation memories make it possible to extract equivalent candidates in two or more languages. However, not every language has yet as well developed NLP tools as English, for instance. A further problem here is that the results are as good as, for example, the translations in the corpora are.

Tool. At one end of the "*tool* continuum", there is manual terminology work, while there is fully automated work at the end. In between there are various combinations of utilizing computers to assist in terminology work (computer-aided terminology). Terminologists were quite fast to adapt computers for storing term entries and other terminological data and making them digitally available to the users (one of the earliest mentions: Wüster 1969: 5). Today, in many organizations, terminology work equals with terminology database management. New entries are added either systematically or on ad hoc basis. Terminology databases may also be integrated with computer-aided translation tools in order to serve translators better (see e.g. Valentini et al. 2016: 173).

Furthermore, considerable research and development work is done with the help of methods and tools from, for instance, corpus linguistics, natural language processing, and artificial intelligence in order to create various types of software for automatic or semi-automatic term acquisition as well as for extraction of information on concept relations. To recognize terms and other relevant data is a skill of a trained and experienced terminologist, and it is a challenge to do it automatically. As challenges for computational terminology that require "new insights from both theoretical and practical viewpoints", Didier Bourigault et al. (2001: ix) list "automatic identification of terminological units in running text", regrouping variants (synonyms, or morpho-syntactic variants) in order to give users an accurate picture of the content of a document", and finding "semantic and conceptual information on terms or to represent conceptual relationships between terms." Here terminology researchers get help from computational linguists and computer scientists who have also dis-

covered the importance of terminology when building, for instance, machine and computer-aided translation and abstracting and text generation applications (Bourigault et al. 2001: ix).

Even with the automatic working methods, manual terminology work is still needed in verifying a list of candidate terms for accuracy, for instance. This is why Lynne Bowker (2002: 165) would like to describe the process "computer-aided" or "semi-automatic" rather than "fully automatic". Concept analysis and structuring concept system analysis as well as definition writing remain largely undertakings for a terminologist even though tools for them are under development.

Orientation. The much quoted distinction between terminology work and lexicography is that the former is *concept*-oriented while lexicography is *word*-oriented. The difference is also described as onomasiological vs. semasiological approach. This distinction has become topical again now that, at least in the research, advanced methods of lexicography and language technology have come to embrace also LSP and terminologies for various purposes. Also terminologists are experimenting, developing and adopting tools and methods that can make it easier to, for instance, extract terminological data from larger or bilingual corpora automatically (see Bourigault et al. 2001; Steurs & Kockaert 2014). In this sense, we could contrast concept- and term-oriented terminology work. However, terms have always had a central role in identifying and locating field specific concepts in texts and discourse. In practice, the terminologist is looking for the key concepts and concept systems of the field with the help of their linguistic designations, i.e. terms, and other expressions. When word/term-oriented methods are utilized in terminology work, there is also a need to establish concept systems for further term extraction and presentation of the data. This is still under research and is often done manually according to the studies.

Systematicity. Terminological literature usually distinguishes between **systematic** terminology work and "non systematic" or *ad hoc* or *punctual* terminology work. As cited earlier, ISO 1087 defines terminology work as "work concerned with the systematic collection, description, processing and presentation of concepts and their designations" and considers systematicity as a basic feature of terminology work. Systematicity is explicitly or implicitly connected with at least with three elements of

terminology work: 1) systematic way of working, i.e. following a method as opposed to punctual/ad hoc search; 2) concept-orientation involving elaboration of concept system for the basis of further analysis as opposed to word-orientation in lexicography; and, 3) organizing and presenting the results systematically as opposed to an alphabetical order. LISE Guidelines describes systematic terminology work as "a domain-specific activity" which "is usually done within the framework of a project" and "is time-consuming, but allows terminologists to concentrate on one domain or a set of related themes. This enhances their domain knowledge, allows a more efficient collection of documentation and encompasses the creation of concept systems". (LISE Guidelines 2013: 23–24) There are no established methods for ad hoc work, but Kaisa Kuhmonen (1999: 155) from the Finnish Centre for Terminology argues that even though a terminological problem to be solved does not concern whole concept systems but isolated term problems, the method they use at query service does not basically differ from the one used in terminological projects. They focus on the concept and concept relations to find out an answer. Systematic terminology work in such a case does not have to involve a whole project but also a very restricted version of the method can be utilized.

8. CONCLUSIONS

Terminology work is an activity with many dimensions. The first analysis of its dimensions was made by Eugen Wüster 1969 in his presentation "Die vier Dimensionen der Terminologiearbeit" in a journal for interpreters and translators. He described terminology work by distinguishing four dimensions: *subject field* (various fields), *language* (various languages), *approach* (purpose: co-ordination of terminology work, use of terminology, systematic terminology work), and *abstraction level* (case study, work on principles) (Wüster: 1969 1–6; see also Felber 1984: 3–12). The results of his analysis form a faceted classification of the characteristics, which he illustrates with a "Kommodenbau" (chest of drawers) model (Wüster 1969: 2).

Since Wüster's time, the field of terminology has matured and taken many forms, and for instance, the ubiquitous digitalization is now shaping the field of terminology in multiple ways. This has also widened the sphere of those interested in terminological research, and those who are developing methods for terminology work, for instance automated meth-

ods for term extraction, compiling corpuses, and glossaries, etc. Terminology work has also proved to be useful for many other activities involving conceptual and linguistic organization and clarity, and some of its elements have been integrated for instance in the work with ontologies, information systems, archives, etc.

For this paper, explicit and implicit dichotomies and trichotomies in later literature have been scrutinized to find out the characteristics and typologies of terminology work today. The dimensions distinguished are *target group* (experts, translators, other stakeholders, general audience, machine, etc.), *immediacy to the need* (proactive, just-in-time), *various needs* (domain- or text-oriented), *purpose* (normative, recommending, descriptive), *expertise* (primary, secondary...), *collaboration* (collaborative, individual), *continuity* (freestanding, continuous), *product* (vocabulary, database,..), *language* (mono-, bi-, multilingual), *material, tool* (manual, computer-aided, computational), *orientation* (concept-, term-oriented) and *systematicity* (systematic, punctual).

Di/trichotomies (or even bigger series of alternatives) often overlap and different characteristics can make several combinations. For instance, terminology work can be a freestanding onetime effort or a recurrent activity, where a terminological vocabulary in the form of print, e-book, pdf, webpages, or a set of entries in a term bank is produced. On the other hand, for companies and organizations, it is more appropriate to manage their terminology by integrating terminology work as a *continuous* practice in their processes. For them, terminology work may equal with terminology database management. Terminology work may be an organized effort by a project group, team, department, or a professional terminologist, and with a purpose to unify or harmonize the usage of terms and concepts, or it may be a part of translator's or technical writer's work performed either continuously or whenever needed.

The main task for terminology work has been to facilitate mutual understanding inside special fields and over the language and other boundaries. Therefore, normative terminology work has been emphasized in standards and manuals. Its purpose is to guide the users to adopt preferred terms and definitions and to avoid rejected ones. Terminology work may also be descriptive and may be done in order to inform language users on various alternative terms, concepts and concept systems that exist. In

addition, terminology work is often presented from the point of view of terminology projects, data base management, monolingual terminology work, or systematic terminology work. However, ad hoc or just-in-time terminology work needs its own adaptation of terminological methods.

To sum up, the paper is an effort to explore the possible ways of organizing the characteristics and types of terminology work. Many possibilities for subdivisions may still be added in the model. Dichotomies and trichotomies have offered a fruitful approach. J. Myking (2007: 281) states that dichotomies "are important because they enable identification of the object of study as well as theoretical and methodological tenets. The price, however, is (over-)simplification." Presenting them as total opposites is didactic, illustrative, or rhetorical tactics utilized by standards, manuals, textbooks, or research papers. In reality, the various types of terminology work are not always discrete categories and their concrete instances are situated rather on a continuum.

REFERENCES

Ahmad K., Rogers M. 1997: Corpus Linguistics and terminology extraction. – Wright, Budin 1997b, Vol. 2, 725–760.

Antia B. 2001: Metadiscourse in terminology: thesis, antithesis, synthesis. – *IITF Journal* 12, No. 1–2, 65–84.

Bourigault et al. 2001: *Recent Advances in Computational Terminology*. Bourigault D., Jacquemin C., L'Homme M.-C. (eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Bowker L. & Pearson J. 2002: *Working with Specialized Language: A Practical Guide to Using Corpora*, London: Routledge.

Budin G. 2001: A critical evaluation of the state-of-the-art of terminology theory. – *IITF Journal* 12, No. 1–2, 7–23.

Cabré M. T. 2003: Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. – *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication* 9, Issue 2, 163–199.

Cabré Castellví M. T. 1999: *Terminology: Theory, methods and applications*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Dobrina C. 2010: Terminology on demand. Maintaining a terminological query service. – *Terminology in Everyday Life*. M. Thelen, and F. Steurs (eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 81–95.

Faber P. 1999: Conceptual analysis and knowledge acquisition in scientific translation. – T*erminologie et Traduction* 2, 97–120.

Felber H. 1984: *Terminology Manual*, Paris: Unesco, Infoterm.

Fischer M. 2010: Language (policy), translation and terminology in the European Union. – *Terminology in Everyday Life*. M. Thelen & F. Steurs (eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 21–33.

Galinski C., Budin G. 1993: New Trends in Translation-Oriented Terminology Management. – *Scientific and Technical Translation*. S. E. Wright, L. D. Wright (eds.), Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 209–216.

Ghallchobhair F. N. 2008: *Term Watch. The influence of translation on terminology and language*. Slides. Available at: http://www.eaft-aet.net/fileadmin/files/SOMMET_2008/FN_Ghallchobhair_presentation.pdf.

Hohnhold I. 1990: *Übersetzungsorientierte Terminologiearbeit*, Stuttgart: InTra.

ISO 1087-1 2000 *Terminology work – Vocabulary* – Part 1. *Theory and application*, Geneva: International Organization for Standardization.

ISO 704 2009 *Terminology work – Principles and methods*, Geneva: International Organization for Standardization.

Karsch B. 2014: Terminology work and crowdsourcing. Coming to terms with the crowd. – *Handbook of Terminology*. F. Steurs, H. Kockaert (eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 291–303.

Kuhmonen K. 1999: Kurkistus termipalvelun kulissien taakse. – *Toimikunnista termitalkoisiin*. K. Kuhmonen (ed.), Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus, 154–158.

Laurén C., Myking J., Picht H. 1997: *Terminologi som vetenskapsgren*, Lund: Studentlitteratur.

LISE Guidelines 2013: Chiocchetti E., Heinisch-Obermoser B., Löckinger G., Lušicky V., Ralli N., Stanizzi I. & Wissik T. *Guidelines for collaborative legal/administrative terminology work*, Bolzano: EURAC Research.

Lušicky V., Wissik T. 2015: *Procedural Manual on Terminology. Translation-Oriented Terminology Work*. Available at: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.731.8552&rep=rep1&type=pdf.

Myking J. 2001: Socioterminology, terminology planning and standardization. – *IITF Journal* 12, No. 1–2, 49–64.

Myking J. 2007: Dichotomies: impossible and indispensable? – *Evidence-based LSP – Translation, text and terminology*. Ahmad K., Rogers M. (eds.), 265–283. Also at: http://www.computing.surrey.ac.uk/lsp2003/LSP PROCEEDINGS.pdf.

Picht H., Draskau J. 1985: *Terminology: An Introduction*, Surrey: University of Surrey.

Pointer Report POINTER – Proposals for an operational Infrastructure for terminology in Europe. 1996. At: http://www.computing.surry.ac.uk/ai/pointer/report/intro.html.

Rey A. 1995: *Esseys on Terminology*. Translated and edited by J.C. Sager, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Sager J. 1990: *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Schmitz K.-D. 2009: *Applied Principles of Terminology Work*. Slides. Terminology Summer School, 06–10 July 2009, Cologne. Available at: http://www.termnet.org/downloads/english/events/tss2009/TSS2009_KDS_TerminologyWork.pdf.

Steurs F., Kockaert H. 2014: *Handbook of Terminology* 1, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Tamás D., Papp M. E., Petz A. 2016: Translator as Terminologist. – *The Modern Translator and Interpreter*. Ildikó Horváth (ed.), Budapest: Eötvös Loránd University, 57–78. Available: http://www.eltereader.hu/media/2016/04/HorvathTheModernTranslator.pdf.

Temmerman R. 2000: *Towards New Ways of Terminology Description: The sociocognitive approach*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Valentini C. 2016: Quality Control in Terminology Management. – *Term Bases and Linguistic Linked Open Data*. H. Erdman Thomsen, A. Pareja-Lora, B. Nistrup Madsen (eds.), Copenhagen Business School, 34–43. Available at: http://openarchive.cbs.dk/handle/10398/9323.

Valentini C., Westgate G., Rouquet P. 2016: The PCT Termbase of the World Intellectual Property Organization. Designing a database for multilingual patent terminology. – *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication* 22, Issue 2, 171–200.

Warburton K. 1997: Globalization and terminology management. – *Handbook of Terminology Management: Application-oriented terminology* 2. Compiled by S. E. Wright, G. Budin, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 677–696.

Wright S. E., Budin G. 1997a: *Handbook of Terminology Management: Basic aspects of terminology* 1, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wright S. E., Budin G. 1997b: *Handbook of Terminology Management: Application-oriented terminology* 2, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wright S. E., Wright L. D. 1997: Terminology Management for Technical Translation. – *Handbook of Terminology Management* 1: *Basic aspects of terminology*. Compiled by S. E. Wright, G. Budin, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 147–159.

Wüster E. 1969: Die vier Dimensionen der Terminologiearbeit. – *Mitteilungsblatt für Dolmetscher und Übersetzer* 2/15 (März), 1–6.

TERMINOLOGIJOS DARBO ASPEKTAI

Straipsnyje aptariami įvairūs terminologijos darbo aspektai. Nagrinėjama terminologijos literatūra, ieškant aiškių ir numanomų dichotomijų ir trichotomijų, susijusių su *tiksline grupe*, *poreikio tenkinimo skuba*, *įvairiais poreikiais*, *tikslu*, *ekspertize*, *bendradarbiavimu*, *tęstinumu*, *produktu*, *kalba*, *medžiaga*, *priemone*, *orientacija* ir *sistemiškumu*. Kaip tyrimo rezultatas pateikta daugiaaspektė terminologijos darbo tipologija (sąvokų sistema), kurios kategorijos gali būti įvairiai derinamos. Pavyzdžiui, terminologijos darbas gali būti savarankiška vienkartinė ar pasikartojanti veikla, kurios produktas – spausdintas, el. knygos ar pdf formatu parengtas, tinklalapyje pateiktas ar kaip terminų straipsnių rinkinys terminų banke įdėtas terminų žodynas. Be to, terminologijos darbas gali būti organizuota, bendradarbiavimu paremta veikla, kurios imasi projekto grupė, organizacijos padalinys ar profesionalus terminologas, jis gali būti vertėjo ar specialiųjų tekstų rengėjo darbo dalis, atliekama nuolat ar pagal poreikį. Šiuolaikinis terminologijos darbas labai įvairus. Jam reikia tokių metodų ir principų, žinynų ir vadovėlių, kurie galėtų aprėpti įvairius poreikius ir suteiktų tinkamą pagrindą skirtingų tipų terminologijos darbui: terminologijos planavimui, greitai atliktinam terminologijos darbui, įvairioms tikslinėms grupėms numatytai veiklai, įskaitant kompiuterijos sprendimus, projektus, tęstinę terminologijos tvarkybą ir kt.

Gauta 2018-07-03

Anita Nuopponen
University of Vaasa
P.O. Box 700
65101 Vaasa
Finland

Apie terminografiją ir terminų standartizaciją

JOLANTA GAIVENYTĖ-BUTLER
Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: terminografija, terminų standartizacija, terminų tvarkybos būdai, terminų žodynas, terminų standartas

2002 m. išėjusioje knygoje *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys* Kazimieras Gaivenis išskyrė keturis terminų tvarkybos būdus – terminografiją (terminų žodynų rengimą ir leidybą), terminų standartizaciją, kompiuterinę terminų tvarkybą ir tekstinę terminų tvarkybą (Gaivenis 2002: 63). Straipsnio objektas – pirmieji du iš šių būdų. Terminografija Lietuvoje turi ganėtinai senas tradicijas: po kelerių metų minėsime pirmojo rankraštinio terminų žodyno dviejų šimtų metų jubiliejų, pirmajam spausdintam terminų žodynui jau suėjo daugiau nei šimtas metų. Iki 2018 m. išleista daugiau kaip 600 spausdintų terminų žodynų. Lietuvių kalbininkų darbuose ne vienas terminų žodynas buvo nagrinėtas, rašyta apie terminografijos principus bei istoriją, rengta terminų žodynų bibliografija. Gerokai mažiau dėmesio teko terminų standartizacijai. Ši terminologijos darbo sritis Lietuvoje dar gan nauja – pirmieji lietuviški terminų standartai išleisti tik 1993 m.

Straipsnio tikslas – panagrinėti bei įvertinti terminografijos ir terminų standartizacijos sampratas. Keliami tokie uždaviniai: 1) apžvelgti, kaip terminai *terminografija* ir *terminų standartizacija* apibrėžiami žodynuose, terminų standartuose, mokslo bei mokomuosiuose leidiniuose, 2) aptarti terminografijos ir terminų standartizacijos santykį, terminų žodynų ir terminų standartų panašumus, 3) pateikti siūlymų dėl sąvokų traktavimo ir terminų tvarkybos būdų skyrimo. Atliekant tyrimą daugiausia taikytas analitinis aprašomasis metodas.

TERMINOGRAFIJOS SAMPRATA

Terminas *terminografija* Lietuvos leksikologų ir terminologų darbuose dažnai vartojamas, jo reikšmė lengvai numanoma, gal todėl ji plačiau

nekomentuojama, o pats terminas retai kur apibrėžiamas. Ką apima terminografijos sąvoka?

Bendruosiuose lietuvių kalbos žodynuose žodis *terminografija* nepateikiamas – jo nėra nei *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe), nei skirtinguose *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidimuose (DLKŽ$_2$ 1972, DLKŽ$_3$ 1993, DLKŽ$_7$ 2017), nei skirtingų autorių parengtuose tarptautinių žodžių žodynuose (TŽŽ 2001, TŽŽ 2008, TŽŽ 2013), nei rengiamo *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno* (BŽ) antraštyne. Šis terminas neaiškinamas ir specialesniuose leidiniuose – *Kalbotyros terminų žodyne* (KTŽ 1990) bei *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* (LKE 1999, LKE 2008). Minėtuose žodynuose ir enciklopedijoje aiškinami tik su *terminografija* susiję terminai *terminologija*, *leksikografija*, *leksikologija*. Reginos Kvašytės 2005 m. parengtas *Mokomasis terminologijos žodynėlis* (MTŽ 2005) – bene vienintelis lietuviškas žodynas, kuriame yra antraštinis žodis *terminografija*. Šiame leidinyje ji apibrėžta kaip „terminų žodynų sudarymo teorija ir praktika; terminologinė leksikografija". *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* įdėtas Evaldos Jakaitienės parengtas *terminografijos* straipsnis, kuriame ji apibrėžta kaip „terminų žodynų sudarymo teorija ir praktika" (VLEe).

Apie terminografiją daugiausia rašyta terminologų ir leksikologų darbuose, ji trumpai pristatoma beveik visuose per pastaruosius penkiolika metų Lietuvoje išleistuose specialybės kalbai skirtuose aukštųjų mokyklų vadovėliuose. Kaip *terminografija* aiškinama Lietuvos kalbininkų darbuose?

Terminologai *terminografijos* terminą vartoja jau kelis dešimtmečius – Jonas Klimavičius užsimena šį terminą, kaip ir terminus *terminizacija*, *transterminizacija*, *determinizacija*, 1970 m. rudenį parvežęs iš Kijevo (ten vykusiame pasitarime terminologijos klausimais minėtus terminus pasiūlė I. Kovalik) ir pastebi, kad „[t]erminų leksikografija – *terminografija* imta vartoti neseniai, bet visuotinai" (Klimavičius 2005 [2002]: 249)[1]. 2003 m. paskelbtame straipsnyje „Lietuvių terminografija: praeities bruožai, dabarties sunkumai ir uždaviniai" J. Klimavičius išsamiai aptarė lietuvių terminijos raidą, jos kūrimo ir žodynų rengimo istoriją, bet *terminografijos* neapibrėžė, tik straipsnio pabaigoje konstatavo: „terminografijos darbas Lietuvoje nelaikomas moksliniu – net tada, kai jį dirba geriausi specialistai (profesoriai, akademikai). Terminografijos planavimas, organizavimas ir koordinavimas nėra institucionalizuotas, jis niekam nepriklauso –

[1] Terminas *terminografija* pradėtas vartoti ir paplito įvairiose kalbose aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Terminologijos literatūroje paprastai nurodoma, kad šis terminas pasiūlytas A. D. Chajutino ir A. Rey darbuose (Лейчик 2007: 204; Rey 1995: 23; Warburton 2014: 6), bet, matyt, būta ir ankstesnių siūlymų.

šis svarbus darbas nedirbamas. *Lietuvos mokslo ir technologijų baltojoje knygoje* (2001), parengtoje Mokslo ir studijų departamento prie Švietimo ir mokslo ministerijos, sąvokų *terminija*, *terminologija*, *terminografija* nėra, nors terminai – tai visų mokslų audinio raudonosios gijos“ (Klimavičius 2005 [2003]: 273).

Terminografija apibrėžta K. Gaivenio knygoje *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Poskyryje „Sąvokos „terminas“, „terminija“, „terminologija“ ir jų koreliatai“ K. Gaivenis terminografiją apibūdino taip: „Žodžiui *terminologija* dar artimas terminas *terminografija*. Jis dažniausiai suprantamas „terminologinės leksikografijos“ prasme, t. y. terminų žodynų sudarymo teorija ir praktika“[2] (Gaivenis 2002: 16). Kaip „terminų žodynų rengimas ir leidyba“ *terminografija* paaiškinta terminijos tvarkybos būdams skirtame šios knygos skyriuje (Gaivenis 2002: 63).

Aukštosioms mokykloms skirtuose bendrinės kalbos ir specialybės kalbos vadovėliuose *terminografija* dažniausiai apibrėžiama taip pat, kaip ir K. Gaivenio knygoje: „terminų žodynų sudarymo teorija ir praktika“ (Kazlauskienė et al. 2008: 202; Bielinskienė et al. 2014: 138; Petrėtienė 2016: 26; Vladarskienė 2013: 127) arba „terminų žodynų rengimas ir leidyba“ (Celiešienė, Džežulskienė 2009: 55; Kazlauskienė et al. 2008: 212; Kazlauskienė et al. 2010: 223; Vladarskienė 2013: 44). Lina Rutkienė terminografiją apibrėžia kaip „mokslą apie terminų žodynų rengimą ir leidybą“ (Rutkienė 2015: 54). Gintautas Akelaitis terminografijos objektą apibūdina plačiau – be žodynų rengimo, terminografijos sričiai jis priskiria ir terminų bankus: „<...> atskirų sričių terminai yra pateikiami terminų žodynuose, elektroniniuose terminų bankuose – terminų žodynų, terminų bankų teoriniai sudarymo principai ir praktika yra *terminografijos* mokslo objektas“ (Akelaitis et al. 2009: 37).

Apie terminografiją rašyta leksikologų ir leksikografų darbuose. Vincentas Drotvinas terminografiją laiko leksikologijos šaka ir apibūdina kaip „terminų rinkimą ir terminų leidimą“ (Drotvinas 1987: 52). Gan išsamiai terminografijos samprata ir santykis su leksikografija aptarti E. Jakaitienės monografijoje *Leksikografija* (2005). Poskyryje „Termino ir terminografijos samprata“ rašoma: „[t]erminų žodynai – terminų kūrybos ir tvarkybos rezultatas. Jų rengimas ir leidimas vadinamas t e r m i n o g r a f i j a. Terminografija kartais suprantama kaip savotiška leksikografijos dalis, panašiai kaip terminas

[2] K. Gaivenio knygoje užsiminta ir apie dar vieną *terminografijos* reikšmę (terminų istoriografija), bet ji plačiau nekomentuota. J. Klimavičius šios knygos recenzijoje rašė, kad tokia reikšmė „lietuvių terminologijoje nežinoma, manding, ydinga“ (Klimavičius 2005 [2002]: 133).

šalia žodžio, terminologija šalia leksikologijos, nors santykis tarp sąvokų žodis ir terminas, leksikologija ir terminologija, leksikografija ir terminografija nėra grynai giminės ir rūšies santykis. <...> Vadinasi, ir terminografija, t. y. terminų žodynų teorija ir praktika, turi požymių, skiriančių ją nuo kitų leksikografinės veiklos tipų" (Jakaitienė 2005: 188–189). Toliau rašydama apie terminų žodynus E. Jakaitienė išplečia terminografijos objektą: „šiuolaikinio terminografo darbo rezultatu <...> laikoma elektroninė duomenų bazė, t. y. metodiškai sutvarkytas kurios nors dalykinės srities terminų straipsnių rinkinys ar tokių rinkinių visuma" (Jakaitienė 2005: 207).

Terminologijai skirtuose standartuose *terminografija* taip pat apibrėžiama plačiau. LST ISO 1087-1:2005 *Terminologijos darbas. Aiškinamasis žodynas. 1 dalis. Teorija ir taikymas* (tapatus ISO 1087-1:2000) pateikia tokią *terminografijos* apibrėžtį – „terminologijos darbo dalis, apimanti terminologinių duomenų registravimą ir pateikimą". Šio termino straipsnyje dar įdėta pastaba – „[t]erminologiniai duomenys gali būti pateikiami terminų bankų, verčiamųjų žodynų, sisteminių žodynų ar kitokių skelbinių forma". LST 1695:2001 *Kompiuterių panaudojimas terminologijoje. Terminų duomenų bazių ir tekstynų kūrimas bei naudojimas* (tapačiame ISO TR 12618:1994) pateikta adaptuota apibrėžtis iš ISO 1087-1:2000 – „terminologinių duomenų registracija, apdorojimas ir pateikimas". Panašiai *terminografija* apibrėžta ir keliuose nelietuviškuose žodynuose. *Dictionnaire de linguistique* pateikia tokį *terminografijos* paaiškinimą: „La terminographie enregistre, traite et présente les donnée obtenues par la recherche terminologique. Il s'agit donc de l'activité dictionnairique du terminologue" (Terminografija registruoja, apdoroja ir pateikia terminologinės analizės duomenis. Tai yra terminologo žodyninė veikla) (DL 2001). John Benjamins leidyklos leidžiamame mokslo žurnale *Terminology* publikuotame terminologijos terminų žodynėlyje *terminografija* apibrėžiama taip: „the study and practice of describing the linguistic, conceptual, and pragmatic properties of terminological units of one or more than one language in order to produce reference works in printed or electronic form" (tiriamoji ir praktinė veikla, skirta kalbinėms, sąvokinėms ir pragmatinėms vienos ar kelių kalbų terminologinių vienetų savybėms aprašyti, kad būtų galima parengti spausdintus ar elektroninius informacinius leidinius) (GTUT 1997). Internetiniame *Collins English Dictionary* pateikiama tokia *terminografijos* apibrėžtis: „compilation of the terminology used in a specific field" (specialios srities terminijos rinkinys) (CED). Užsienio šalių terminologų ir leksikologų darbuose *terminografija* irgi dažniau apibūdinama ne kaip ter-

minų žodynų rengimas, bet kaip terminologinių duomenų registravimas ir pateikimas (Felber 1984: 13; Rey 1995: 135; Thomas 1993: 44; Antia 2000: 139; Cabré 1999: 115).

Bendruosiuose lietuvių kalbos žodynuose *terminografija* galėtų būti apibrėžiama kaip „terminų žodynų sudarymo teorija ir praktika", tačiau aiškinant šį terminą ar aptariant šią veiklos sritį specialiojoje literatūroje reikėtų neapsiriboti terminų žodynais – šiuolaikinė terminografija apima bet kokį terminologinių duomenų kaupimą, tvarkymą ir pateikimą: žodynų rengimą, terminologinių duomenų bazių bei bankų kūrimą, terminų standartizaciją.

TERMINŲ STANDARTIZACIJA

Terminologijos raida glaudžiai susijusi su terminų standartizacija. K. Gaivenio ir A. Kaulakienės nuomone, tarptautinė terminų standartizacija paskatino terminologijos, kaip taikomosios mokslo šakos, formavimąsi. (Gaivenis, Kaulakienė 2014 [1997]: 235). Standartizuoti terminiją tarptautiniu mastu pradėta dar XX a. pradžioje. Lietuvoje pirmieji terminų standartai išleisti prieš daugiau nei dvidešimt metų, tačiau terminų standartizacija tyrinėta mažai. K. Gaivenis – bene vienintelis iš lietuvių kalbininkų, ne tik kelerius metus dirbęs kartu su kitų sričių specialistais rengiant terminų standartus, bet ir plačiau rašęs apie terminų standartizaciją[3]. Jis išskyrė terminų standartizaciją kaip vieną svarbesnių terminų tvarkybos būdų, standartus laikė autoritetingais terminijos šaltiniais, bet manė, kad „terminų standartizacija vis dėlto yra ribota terminų tvarkybos sritis. Taip yra todėl, kad standartizuojami tik gamybos ir technikos sričių terminai, o socialinių, humanitarinių ir daugelio kitų sričių terminija šiuo būdu neinventorizuojama ir nenorminama" (Gaivenis 2002: 63, 81).

Terminų standartizacija Lietuvoje pristatyta poroje apžvalginių straipsnių, bet standartizacijos samprata juose neaiškinama (Maslauskienė 2004; Dudlauskienė 2005).

Šiek tiek apie terminų standartizaciją rašyta keliuose specialybės kalbos vadovėliuose. Juose terminų standartizacijos objektu laikomos siauros

[3] K. Gaivenis atkreipia dėmesį, kad „[a]ngliškas terminas *standardization* reiškia ne tik „standartizaciją", bet ir „norminimą" <...>, todėl terminų standartizacijos nereikėtų suprasti pernelyg plačiai. Sąvoka „terminų standartizacija" reiškia tik terminų standartų rengimą" (Gaivenis 2002: 81). Šiame straipsnyje laikomasi panašaus požiūrio – kalbama apie standartizaciją kaip apie standartizuotų terminologinių duomenų rengimą. Platesnė kalbos *standartizacijos* samprata pateikta Ritos Miliūnaitės straipsnyje „Dėl terminų *standartizacija, norminimas* ir *kodifikacija* santykio dabartinėje norminamojoje kalbotyroje" (Miliūnaitė 2017).

gamybos ar technikos sritys (Celiešienė, Džežulskienė 2009: 59; Vladarskienė 2013: 45), ši veikla tapatinama su terminų standartų rengimu (Rutkienė 2015: 54; Kazlauskienė et al. 2008: 213; Celiešienė, Džežulskienė 2009: 58). MTŽ 2005 *standartizavimas* taip pat apibrėžtas kaip „terminų standartų rengimas“[4].

Kaip *terminų standartizaciją* apibrėžia tarptautinių standartizacijos organizacijų parengti šiai veiklos sričiai skirti standartai? ISO 15188:2001 *Project management guidelines for terminology standardization* ir jo lietuviškame leidime LST ISO 15188:2003 *Vadovavimo terminijos standartizacijos projektams gairės* pateikiama tokia apibrėžtis: „*terminology standardization* – establishment of terminology standards or of terminology sections in technical standards, and their approval by an authoritative body“ (ISO 15188:2001); „*terminijos standartizacija* – terminų standartų arba ne terminų standartų terminų skyrių kūrimas ir patvirtinimas, kurį atlieka patikima institucija“ (LST ISO 15188:2003). Vėliau išleistame ISO 10241-2:2012 *Terminological entries in standards – Part 2: Adoption of standardized terminological entries* termino *terminology standardization* apibrėžtis patikslinta: „development of terminological entries in terminology standards and of terminology sections in other standards, and their approval by a standardizing body“ (terminų standartuose arba kitų standartų terminų skyriuose pateikiamų terminų straipsnių rengimas ir jų patvirtinimas, kurį atlieka standartizacijos institucija).

Kaip matyti iš šių apibrėžčių, terminų standartizacijos aprėptis platesnė, ši veikla neapsiriboja terminų standartais. Didžioji dalis standartizacijos srityje dirbančių organizacijų – ISO (Tarptautinės standartizacijos organizacijos), IEC (Tarptautinės elektrotechnikos komisijos), CEN (Europos standartizacijos komiteto), CENELEC (Europos elektrotechnikos standartizacijos komiteto), ETSI (Europos telekomunikacijų standartizacijos instituto) – rengiamų standartų yra ne terminų standartai. Tarptautinėje standartų klasifikacijoje ICS, be bendrųjų dalykų srities, kuriai priskirti terminų standartai ir standartizacijos veikla, išskirtos dar trisdešimt devynios sritys (elektrotechnika, informacinės technologijos, orlaivių ir erdvėlaivių inžinerija, chemijos technologija, maisto technologija, statybos inžinerija ir kt.). Ne visos šios sritys turi savo terminų standartus, tačiau

[4] Šiame žodynėlyje išskirtos dvi *standartizavimo* reikšmės: pirmoji platesnė, apimanti bendrųjų reikalavimų tam tikroje srityje rengimą, antroji – siauresnė, siejama su terminų tvarkyba.

dauguma išleidžiamų standartų turi skyrių „Terminai ir apibrėžtys“. Šiame skyriuje gali būti pateikiami:

- siauros srities, konkrečiam standartui aktualūs terminai;
- terminai, būdingi kelioms vieno standarto dalims;
- terminai, būdingi standartų grupei. Tokių terminų straipsniai dažnai perkeliami į susijusius standartus nepakeisti, pateikiant nuorodą į pirminį šaltinį.

Ne terminų standartų skyriuje „Terminai ir apibrėžtys“ paprastai pateikiama nuo kelių iki keliasdešimties terminų. Maždaug pusė šiuo metu Lietuvos standartizacijos departamento terminų bazėje[5] pateiktų terminų yra terminai iš ne terminų standartų.

Terminų straipsnių rengimas ir pateikimas ne terminų standartuose – svarbi terminų standartizacijos dalis, tačiau ją apibrėžiant pirmiausia minimi terminų standartai. Terminai, pateikiami ne terminų standartuose, pirmiausia skirti šių standartų reikmėms, o terminų standartais siekiama susisteminti ir suvienodinti terminiją platesniu mastu.

Kas yra terminų standartas? Standarte LST EN 45020:2007 *Standartizacija ir su ja susijusi veikla. Bendrasis aiškinamasis žodynas* (ISO/IEC Guide 2:2004) *terminų standartas* apibrėžtas kaip „standartas, kuriame pateikiami terminai, dažniausiai ir jų apibrėžtys, o kai kuriais atvejais ir pastabos, iliustracijos, pavyzdžiai ir t. t.“ ISO 10241-2:2012 *Terminological entries in standards – Part 2: Adoption of standardized terminological entries* pateikta šio termino apibrėžtis dar labiau sukonkretinta: „*standard* that is concerned with *terms* accompanied by their *definitions*, and sometimes by explanatory notes, illustrations, examples, etc.“ (standartas, kuriame pateikiami terminai ir jų apibrėžtys, o kai kuriais atvejais ir pastabos, iliustracijos, pavyzdžiai ir t. t.).

Terminų standartai gali būti nacionaliniai (parengti tam tikros šalies standartizacijos institucijos ir galiojantys toje šalyje) arba tarptautiniai (parengti tarptautinių standartizacijos organizacijų ir galiojantys juos perėmusiose šalyse).

Lietuvoje terminų standartai pradėti leisti 1993 m. Visi tais metais Lietuvos standartizacijos tarnybos patvirtinti terminų standartai yra originalieji[6].

[5] Nuo 2005 m. Lietuvos standartizacijos departamento terminų bazė laisvai prieinama internetu. 2018 m. viduryje joje buvo pateikta apie 70 000 terminų iš terminų ir ne terminų standartų.

[6] Lietuvos nacionaliniai standartai dar vadinami originaliaisiais.

1993 m. viduryje įsigaliojo pirmieji keturi terminų standartai – LST 1249-93 *Metalinės ir nemetalinės neorganinės dangos. Terminai ir apibrėžimai*, LST 1279-93 *Duona ir pyrago kepiniai. Terminai ir apibrėžimai*, LST 1280-93 *Technikos patikimumas. Terminai ir apibrėžimai*, LST 1281-93 *Metrologija. Terminai ir* apibrėžimai. LST 1279-93 pateikti rusiški terminų atitikmenys, kituose trijuose standartuose – taip pat ir vokiški, angliški bei prancūziški. Leidimo duomenyse nurodyta, kad LST 1249-93, LST 1280-93 ir LST 1281-93 parengti remiantis ISO standartais ir GOSTais. Iš viso tais metais išleista 15 terminų standartų, kuriuose pateikta beveik 600 terminų. Juos rengė darbo grupės, sudarytos iš specialistų praktikų, mokslo institucijų darbuotojų ar aukštųjų mokyklų dėstytojų. Pirmuosiuose originaliuosiuose terminų standartuose buvo nurodomi jų rengėjai, recenzentas ir aprobuotojas, pavyzdžiui, LST 1249-93 parengė A. Jagminas, E. Davidavičius, G. Šimkevičiūtė (Chemijos institutas), recenzavo doc. Zenonas Mačionis (Vilniaus universiteto Chemijos fakultetas), aprobavo K. Gaivenis (Lietuvių kalbos institutas).

Lietuvai tapus tarptautinių standartizacijos organizacijų nare, originaliųjų standartų rengimo poreikis mažėjo, kaip Lietuvos standartai pradėti perimti šių organizacijų standartai. Laikui bėgant, jie pakeitė daugumą originaliųjų standartų. 1994 m. lietuvių kalba išleistas pirmasis tarptautinis terminų standartas, perimtas kaip Lietuvos terminų standartas, 1995 m. – pirmasis Europos terminų standartas, perimtas kaip Lietuvos terminų standartas (Maslauskienė 2004: 263).

Tarptautinių standartizacijos organizacijų terminų standartai dažniausiai būna parengti kaip:

- atskiri žodynai, pavyzdžiui: LST ISO Guide 73:2018 *Rizikos valdymas. Aiškinamasis žodynas* (tapatus ISO Guide 73:2009), LST EN ISO 13943:2017 *Gaisrinė sauga. Aiškinamasis žodynas* (ISO 13943:2017), LST EN ISO 14532:2017 *Gamtinės dujos. Aiškinamasis žodynas* (ISO 14532:2014), LST EN ISO 11145:2016 *Optika ir fotonika. Lazeriai ir lazerinė įranga. Aiškinamasis žodynas ir simboliai* (ISO 11145:2016); tokie žodynai gali būti sudaryti iš kelių dalių, pavyzdžiui, standartą LST CEN ISO/TS 80004 *Nanotechnologijos. Žodynas* sudaro trylika dalių, LST ISO 4046 *Popierius, kartonas, plaušiena ir su jais susiję terminai* – šešios dalys;
- pirmos standartų serijų dalys, pavyzdžiui, informacijos saugumui skirtų standartų serija prasideda standartu LST EN ISO/IEC 27000:2017 *Informacinės technologijos. Saugumo metodai. Informacijos saugumo valdy-*

mo sistemos. Apžvalga ir aiškinamasis žodynas (ISO/IEC 27000:2016), kiti šios serijos standartai skirti įvairiems informacijos saugumo aspektams (ISO/IEC 27001 pateikia informacijos saugumo valdymo sistemoms keliamus reikalavimus, ISO/IEC 27002 skirtas informacijos saugumo kontrolės priemonėms ir t. t.);
- pirmos standarto dalys, pavyzdžiui, aiškinamasis žodynas yra pirmoji iš septynių standarto LST EN 764 *Slėginė įranga* dalių, pirmoji iš šešių standarto LST EN ISO 16140 *Maisto grandinės mikrobiologija. Metodo validavimas* dalių.

Tarptautinius terminų standartus rengia iš įvairių šalių specialistų sudarytos darbo grupės. Šių standartų projektai prieinami nacionalinėms standartizacijos institucijoms – jų veikloje dalyvaujantys specialistai gali pateikti pastabų. Galimybė apibendrinti kelių šalių patirtį, apsvarstyti terminus tarptautiniu mastu padeda išvengti subjektyvumo, kuris gali būti būdingas vieno ar kelių autorių parengtiems terminų žodynams. E. Jakaitienė monografijos *Leksikografija* skyriuje, skirtame terminų žodynams, atkreipė dėmesį į dar vieną terminų standartams būdingą dalyką: „Nors, terminologų manymu, šis darbas yra gana ribota terminų tvarkybos sritis <...>, tinkamai standartizuota terminija turi nuosekliausią terminologinę sistemą“ (Jakaitienė 2005: 210). ISO, IEC ar Europos standartizacijos organizacijų išleisti terminų standartai – gausus tarptautiniu mastu susistemintos terminijos šaltinis, deja, tik nedaugelis jų išverčiami į lietuvių kalbą.

TERMINOGRAFIJOS IR TERMINŲ STANDARTIZACIJOS SANTYKIS

1993 m. (tais pačiais metais, kai buvo išleistas pirmasis lietuviškas terminų standartas) K. Gaivenis rašė: „Terminų standartizacija“ – mums pirmiausia terminų standartų rengimas. Šis darbas Lietuvoje dabar tik pradedamas. Tai viena terminų tvarkybos krypčių. Nuo terminografijos ji pirmiausia skiriasi apimtimi ir paskirtimi. Terminų standartai apima vienos kurios nors siauros gamybos ar technikos srities terminų mikrosistemas, o aiškinamieji terminų žodynai pateikia ne tik terminų makrosistemas, bet dar ir kai kuriuos bendruosius mokslo terminus, sudėtinių terminų elementus ir kt. Terminų standartai skiriami gamybininkams ir yra privalomi. Jie dabar mums ypač reikalingi lietuvių valstybinės kalbos statusui įgyvendinti, pereiti prie raštvedybos lietuvių kalba“ (Gaivenis 2014 [1993]: 201). Vilija Celiešienė terminų žodynus ir terminų standartus atskyrė griežčiau:

„[t]erminų standartų nereikėtų painioti su terminų žodynais. Nuo žodynų terminų standartai pirmiausia skiriasi *apimtimi* ir *paskirtimi*. Terminų standartai apima tik vienos kurios nors siauros gamybos ar technikos srities terminų mikrosistemas <...>“ (Celiešienė, Džežulskienė 2009: 59). Tokie terminų žodynų ir terminų standartų skirtumai būdingesni XX a. paskutiniajam dešimtmečiui, kai buvo aktyviai rengiami originalieji lietuviški terminų standartai, tačiau šiuo metu toks atskyrimas atrodo abejotinas.

Ar terminų standartą galima laikyti terminų žodynu? *Mokomajame terminologijos žodynėlyje* R. Kvašytė *terminų standartą* apibrėžia kaip „bendru sutarimu parengtą ir pripažintą standartizacijos institucijos priimtą rinkinį, kuris nustato bendram ir daugkartiniam vartojimui tinkančius terminus ir yra skirtas optimaliai terminų vartosenos tvarkai tam tikroje srityje įvesti“, o *terminų žodyną* – kaip „terminografijos principus atitinkantį vienos ar kelių kalbų terminų rinkinį, skirtą tam tikros mokslo ar veiklos srities terminijos vartotojui“ (MTŽ 2005). Abi šias apibrėžtis vienija žodžiai *terminų rinkinys*. Jeigu pirmojoje apibrėžtyje išbrauktume frazę „standartizacijos institucijos priimtą“, bet kuri iš šių apibrėžčių galėtų tikti ir terminų žodynui, ir terminų standartui. Terminų standartai ir terminų žodynai turi daugiau panašumų nei skirtumų. Terminų standartas – standartizuotų terminų žodynas, rengiamas remiantis tais pačiais terminografijos principais kaip ir terminų žodynai. Dar prieš Lietuvoje pradedant terminų standartizacijos darbą buvo išleistas VU ir Lietuvių kalbos instituto darbuotojų pagal ISO 704-87 parengtas, lietuvių kalbai pritaikytas standartas Lietuvos RST 1115-90 *Terminologijos principai ir metodai*. Šio standarto nuostatų terminologai laikėsi talkindami ir terminų standartų, ir terminų žodynų rengėjams, taip pat jomis rėmėsi vertindami šiuos leidinius. VLKK patvirtintuose *Terminų žodynų rengimo bendruosiuose reikalavimuose* pateiktame rekomenduojamos literatūros ir šaltinių sąraše nurodyta keletas terminologijos darbui skirtų standartų, kuriais siūloma remtis rengiant terminų žodynus. Terminologijos pakomisėje paprastai svarstomi ir VLKK aprobuoti teikiami tie terminų žodynai, kurių rengimą remia VLKK. Nemažai terminų žodynų Lietuvoje išleidžiama nesiekiant tokios aprobatos, kai kuriems iš jų trūksta rimtesnio terminologinio redagavimo. Terminų standartų kokybė vienodesnė – nuo 1993 m. originaliuosius lietuviškus terminų standartus ir į lietuvių kalbą išverstus tarptautinius terminų standartus aprobavo LKI Terminologijos skyrius, 1998 m. ši funkcija perduota VLKK.

Kiekybiškai ir kokybiškai augant terminijai didėja specializuotų žodynų poreikis. Terminų straipsnių rinkinio dydis ir srities siaurumas vargu ar begali būti laikomi terminų žodyno ir terminų standarto atskyrimo požymiais, pavyzdžiui, Terminų banke pateikiamas už standartus ne didesnis ir ne mažiau specializuotas Sauliaus Maskeliūno (VU) *Žinių technologijų terminų žodynėlis* (apie 60 terminų). Kai kurie terminų standartai iš tiesų yra nedideli ir apima siaurą sritį, pavyzdžiui, LST EN 472:2008 *Slėgmačiai. Aiškinamasis žodynas* (55 terminai) ar LST EN 1885:2004 *Plunksnos ir pūkai. Terminai ir apibrėžtys* (43 terminai), tačiau yra nemažai tarptautinių terminų standartų, kurie nuo terminų žodynų nesiskiria nei paskirtimi, nei apimtimi. Tokiuose standartuose pateikiama ir bendresnių terminų, ir sudėtinių terminų elementų. Pavyzdžiui, standarte LST EN ISO 9000:2015 *Kokybės vadybos sistemos. Pagrindai ir aiškinamasis žodynas* greta vadybos terminų, pavyzdžiui, *audito išvada*, *kokybės vadybos sistema*, *neatitikties leidimas*, *projekto valdymo planas*, apibrėžiami ir bendrieji terminai, pavyzdžiui, *duomenys*, *dokumentas*, *kompetencija*, *organizacija*, *tikslas*. Šio standarto terminai (su nuoroda į jį) pateikiami ne tik vadybos, bet daugelio kitų sričių standartuose, pavyzdžiui, *kokybės užtikrinimas* – LST EN ISO 16559:2014 *Kietasis biokuras. Terminija, apibrėžtys ir aprašymai*; *kokybės vadybos sistema* – LST EN ISO 15198:2013 *Medicinos laboratorijos. Kokybės ir kompetencijos reikalavimai*; *validavimas* – LST EN ISO/IEC 27000:2017 *Informacinės technologijos. Saugumo metodai. Informacijos saugumo valdymo sistemos. Apžvalga ir aiškinamasis žodynas*. Kai kurie standartai apimtimi nenusileidžia terminų žodynams, pavyzdžiui, LST EN ISO 13943:2017 *Gaisrinė sauga. Aiškinamasis žodynas* pateikiama daugiau kaip 400 terminų, LST ISO 5127:2017 *Informacija ir dokumentavimas. Pagrindai ir aiškinamasis žodynas* – apie 2 000 terminų (panašios apimties yra, pavyzdžiui, pirmasis *Enciklopedinio kompiuterijos žodyno* leidimas (2005)).

Dažnai manoma, kad standartai skirti tik siauroms gamybos ar technikos sritims, tačiau standartizuojami ne tik šių sričių terminai. Marija Teresa Cabré atkreipia dėmesį, kad terminijos standartizavimas aktualus visoms sritims – ir humanitariniams, socialiniams, tiksliesiems bei technikos mokslams, ir tokioms veiklos rūšims kaip prekyba, kurioje taikomas dažniausiai (Cabré 1999: 200). Yra standartų, skirtų, pavyzdžiui, įvairioms vadybos sritims (kokybės vadybai, rizikos, žmogiškųjų išteklių, žinių valdymui), bibliotekų veiklai, kultūros paveldo išsaugojimui, aplinkos apsaugai, bankininkystei ir finansams, turizmui, sveikatos priežiūrai, taip pat ir vertimui, terminologijai bei terminografijai.

Terminų standartai nebėra tik gamybininkams skirti privalomo taikymo dokumentai (taip būdavo su GOSTais), prieiga prie kurių buvo labai ribota. Visų Lietuvoje išleistų terminų standartų terminai pateikti internetu laisvai prieinamoje Lietuvos standartizacijos departamento terminų bazėje, VLKK aprobuotų terminų standartų terminai – taip pat ir Lietuvos Respublikos terminų banke. Standartizacijos veikloje dalyvauja nemažai aukštųjų mokyklų dėstytojų, taigi, būtų galima manyti, kad standartizuota terminija vartojama mokslinėse publikacijose, mokymo priemonėse, studentų darbuose. Neabejotina, kad standartizuotų terminų mikrosistemos persikelia į terminų žodynus, pavyzdžiui, termoizoliacijos, metrologijos, dydžių ir vienetų standartai nurodyti pagrindinių *Fizikos terminų žodyno* (2007) šaltinių sąraše, *Statybos terminų žodyno* (2002) literatūros sąraše yra daugiau standartų negu žodynų. Terminų ir ne terminų standartais rėmėsi ir kitų didžiųjų terminų žodynų rengėjai, pavyzdžiui, *Radioelektronikos terminų žodyno* (2000), *Aiškinamojo telekomunikacijų terminų žodyno* (2004), *Automatikos terminų žodyno* (2004), *Penkiakalbio aiškinamojo metrologijos terminų žodyno* (2006), *Aiškinamojo elektrotechnikos terminų žodyno* (2010). Ne vienas terminų tvarkybos srityje dirbęs specialistas yra ir parengęs terminų žodynų, ir dalyvavęs terminų standartizacijos veikloje – Lietuvos standartizacijos departamento technikos komiteto *Terminologija* (TK 37) nariai buvo Julius Riaubūnas (vienas iš *Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodyno* (1979), tapusio vėlesnių kompiuterijos žodynų pagrindu, ir keturkalbio žodyno *Informatika* (1997) bendraautorių), Kalikstas Vytautas Paulauskas (*Aiškinamojo kompiuterijos žodyno* (1995), žodyno *Informatika* (1997), *Aiškinamojo kompiuterijos terminų santrumpų žodyno* (2000) autorius ar bendraautoris), Zenonas Mačionis (*Chemijos terminų aiškinamojo žodyno* (1997 ir 2003) bendraautoris), Antanas Kudzys (*Rusų–lietuvių kalbų statybos terminų žodyno* (1992), *Anglų–lietuvių kalbų statybos terminų žodyno* (1993) ir *Statybos terminų žodyno* (2002) bendraautoris), Vytautas Valiukėnas ir Vilius Palenskis (abu *Kineskopų gamybos terminų penkiakalbio žodynėlio* (1990), *Ryšių technikos terminų penkiakalbio žodyno* (1994), *Radioelektronikos terminų žodyno* (2000), *Fizikos terminų žodyno* (2007), *Aiškinamojo elektrotechnikos ir elektronikos gaminių terminų žodyno* (2014) bendraautoriai, V. Valiukėnas su bendraautoriais dar parengęs *Tarptautinį pagrindinių ir bendrųjų metrologijos terminų žodyną* (1997), *Penkiakalbį aiškinamąjį metrologijos terminų žodyną* (2006), *Aiškinamąjį telekomunikacijų terminų žodyną* (2004) ir kitų žodynų.

Jeigu manytume, kad terminografijos aprėptis platesnė nei terminų žodynų rengimas, terminų standartizaciją būtų galima laikyti ne atskiru terminų tvarkybos būdu greta terminografijos, bet vienu iš terminografijos būdų. Išskiriant terminų tvarkybos būdus vėl galima pasiremti K. Gaiveniu, tik šįkart ne jo knyga *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, kurioje kalbama apie keturis tvarkybos būdus – terminografiją, terminų standartizaciją, kompiuterinę terminų tvarkybą ir tekstinę terminų tvarkybą, bet dešimtmečiu anksčiau skelbtu straipsniu, kuriame išskiriamos dvi terminų tvarkybos kryptys: informacinė (terminų fiksacijos sferos kūrimas) ir tikslinamoji (terminų vartosenos sferos reguliavimas). Pirmajai krypčiai minėtame straipsnyje priskirtas terminų žodynų sudarymas ir leidyba, terminų standartų rengimas, terminų bankų kūrimas, antrajai – įvairių tekstų ir šnekamosios kalbos terminijos norminimas (Gaivenis 2014 [1990]: 179). Turint omenyje naujų terminų tvarkybos požiūrių, būdų ir priemonių radimąsi, šių krypčių aprėptį būtų galima šiek tiek patikslinti. Pirmoji kryptis (terminografija) turėtų apimti spausdintų (nors jų skaičius mažėja) bei elektroninių terminų žodynų rengimą, terminų standartizavimą (terminų standartų ir ne terminų standartuose pateikiamų terminų straipsnių rengimą), terminologinių duomenų bazių ir terminų bankų kūrimą. Antroji kryptis (tekstinė terminų tvarkyba) apimtų terminų sisteminimą ir norminimą rašant, verčiant ir redaguojant įvairius tekstus (kaip K. Gaivenio išskirta knygoje *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*).

IŠVADOS

1. Lituanistų darbuose *terminografija* dažniausiai apibrėžiama kaip terminų žodynų sudarymo teorija ir praktika, tačiau tokia samprata per siaura: šiuolaikinė terminografija apima ne tik įprastų spausdintų, bet ir elektroninių terminų žodynų rengimą, terminologinių duomenų bazių bei terminų bankų kūrimą, terminų standartizaciją. *Terminografiją* būtų galima apibrėžti kaip terminologinių duomenų rinkinių sudarymo teoriją ir praktiką.

2. Terminų standartizacija apima ne tik terminų standartų rengimą, bet ir terminų straipsnių rengimą bei pateikimą ne terminų standartuose. Tarptautinių standartizacijos organizacijų parengti standartai – autoritetingi terminijos šaltiniai, kuriuose pateikti tarptautiniu mastu susisteminti terminologiniai duomenys. Lietuvos standartizacijos departamentas išleidžia į lietuvių kalbą išverstų tarptautinių standartizacijos organizacijų

parengtų terminų standartų, tačiau jie sudaro tik nedidelę perimtų tarptautinių terminų standartų dalį.

3. Įprasta manyti, kad terminų žodynai ir terminų standartai skiriasi apimtimi ir paskirtimi, kad terminų žodynai pateikia terminų makrosistemas, o terminų standartai – vienos kurios nors siauros gamybos ar technikos srities terminų mikrosistemas, tačiau terminų standartų (taip pat ir terminų žodynų) apimtis ir sričių aprėptis gali būti labai įvairi. Plėtojantis terminijai didėja specializuotų žodynų poreikis. Terminų straipsnių rinkinio dydis ir srities siaurumas vargu ar begali būti laikomi terminų žodyno ir terminų standarto atskyrimo požymiais. Ir terminų žodynas, ir terminų standartas yra pagal tuos pačius terminografijos principus sutvarkytas tam tikros srities terminų straipsnių rinkinys. Terminų standartus būtų galima laikyti terminų žodynų rūšimi.

4. Terminų standartizaciją galima laikyti ne atskiru terminų tvarkybos būdu greta terminografijos, bet vienu iš terminografijos būdų. Būtų galima skirti dvi terminų tvarkybos kryptis. Pirmoji kryptis – terminografija – apimtų terminų fiksavimą, t. y. spausdintų ir elektroninių terminų žodynų rengimą, terminų standartizaciją ir terminologinių duomenų bazių bei terminų bankų kūrimą, antroji kryptis – tekstinė terminų tvarkyba – terminų diegimą vartosenoje, t. y. terminų sisteminimą ir norminimą rengiant tekstus.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Akelaitis G. et al. 2009: Akelaitis G., Pečkuvienė L., Žilinskienė V. *Specialybės kalba*. Administracinės kalbos vadovėlis, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Antia B. E. 2000: *Terminology and language planning: an alternative framework of practice and discourse*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Bielinskienė A. et al. 2014: Bielinskienė A., Kazlauskienė A., Rimkutė E., Tamošiūnaitė A. *Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartosena*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

BŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: http://bkz.lki.lt/ [žiūrėta 2018-06-12].

Cabré M. T. 1999: *Terminology: Theory, methods and applications*. Edited by J. C. Sager, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

CED – *Collins English Dictionary*, HarperCollins Publishers. Prieiga per internetą: https://www.collinsdictionary.com [žiūrėta 2018-07-12].

Celiešienė V., Džežulskienė J. 2009: *Profesinės kalbos pagrindai*. Vadovėlis, Kaunas: Technologija.

DL 2001: Dubois J., Giacomo M., Guespin L., Marcellesi Ch., Marcellesi J.-B., Mével J.-P. *Dictionnaire de linguistique*, Paris: Larousse.

DLKŽ$_2$ 1972: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. J. Kruopas, 2-asis papild. leid., Vilnius: Mintis.

DLKŽ$_3$ 1993: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys, 3-iasis patais. ir papild. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

DLKŽ$_7$ 2017: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys, 7-asis patais. ir papild. leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: http://lkiis.lki.lt/dabartinis [žiūrėta 2018-06-12].

Drotvinas V. 1987: *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*. Mokomoji knyga, Vilnius: LTSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja.

Dudlauskienė N. 2005: Lietuviškų technikos terminų standartizacija. – *Pabaltijo tautų terminologijos problemos ir Europos Sąjunga*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Felber H. 1984: *Terminology Manual*, Paris: Unesco.

Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: LKI leidykla.

Gaivenis K. 2014 [1990]: Terminologija ir dabartis. – *Kazimieras Gaivenis. Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 179–181.

Gaivenis K. 2014 [1993]: Keletas pastabų dėl terminijos ugdymo. – *Kazimieras Gaivenis. Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 199–204.

Gaivenis K., Kaulakienė A. 2014 [1997]: Kalbinis ir dalykinis technikos terminijos vertinimas. – *Kazimieras Gaivenis. Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 235–240.

GTUT 1997: Bessé B. de, Nkwenti-Azeh B., Sager J. C. Glossary of Terms Used in Terminology. – *Terminology* 4(1), 117–156. Prieiga per internetą: https://benjamins.com/series/term/term.gloss.pdf [žiūrėta 2018-06-26].

ISO 10241-2:2012 *Terminological entries in standards* – Part 2: *Adoption of standardized terminological entries*.

ISO 15188:2001 *Project management guidelines for terminology standardization*.

Jakaitienė E. 2005: *Leksikografija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kazlauskienė A. et al. 2008: Kazlauskienė A., Rimkutė E., Bielinskienė A. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Mokomoji knyga, 3-iasis patais. ir papild. leid., Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Pasaulio lietuvių centras.

Kazlauskienė A. et al. 2010: Kazlauskienė A., Rimkutė E., Bielinskienė A. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Vadovėlis, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Pasaulio lietuvių centras.

Klimavičius J. 2005 [2002]: [Rec.:] Kazimieras Gaivenis. Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys. – *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 246–258.

Klimavičius J. 2005 [2003]: Lietuvių terminografija: praeities bruožai, dabarties sunkumai ir uždaviniai. – *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 259–276.

KTŽ 1990: Gaivenis K., Keinys St. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.

LKE 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė K. Morkūnas, red. V. Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

LKE 2008: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė K. Morkūnas, red. V. Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija 2017). Prieiga per internetą: www.lkz.lt [žiūrėta 2018-06-12].

LST 1695:2001 *Kompiuterių panaudojimas terminologijoje. Terminų duomenų bazių ir tekstynų kūrimas bei naudojimas* (tapatus ISO TR 12618:1994).

LST EN 45020:2007 *Standartizacija ir su ja susijusi veikla. Bendrasis aiškinamasis žodynas* (ISO/IEC Guide 2:2004).

LST EN ISO 9000:2015 *Kokybės vadybos sistemos. Pagrindai ir aiškinamasis žodynas*.

LST ISO 1087-1:2005 *Terminologijos darbas. Aiškinamasis žodynas. 1 dalis. Teorija ir taikymas* (tapatus ISO 1087-1:2000).

LST ISO 15188:2003 *Vadovavimo terminijos standartizacijos projektams gairės*.

Maslauskienė R. 2004: Terminų standartizavimas. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 256–270.

Miliūnaitė R. 2017: Dėl terminų *standartizacija, norminimas* ir *kodifikacija* santykio dabartinėje norminamojoje kalbotyroje. – *Bendrinė kalba* 90. Prieiga per internetą: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/90/Miliunaite_BK_90_straipsnis.pdf [žiūrėta 2018-07-09].

MTŽ 2005: Kvašytė R. *Mokomasis terminologijos žodynėlis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Petrėtienė A. 2016: *Transportininkų kalbos kultūra: teorija ir praktika*. Mokomoji knyga, Vilnius: Technika.

Rey A. 1995: *Essays on terminology*. Translated and edited by J. C. Sager, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Rutkienė L. 2015: *Technologijų specialistų profesinė kalba: sistema ir vartosena*. Vadovėlis, Vilnius: Technika.

Thomas P. 1993: Choosing headwords from language-for-special-purposes (LSP) collocations for entry into a terminology data bank (term bank). – *Terminology: applications in interdisciplinary communication*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 43–68.

TŽŽ 2001: Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*, 2-asis patais. ir papild. leid., Vilnius: Žodynas.
TŽŽ 2008: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. A. Kinderys, Vilnius: Alma littera.
TŽŽ 2013: *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma littera.
Vladarskienė R. 2013: *Kūrybinių industrijų specialybės kalbos kultūra*. Vadovėlis, Vilnius: Technika.
VLEe – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: www.vle.lt. [žiūrėta 2018-07-02].
Warburton K. C. 2014: *Narrowing the gap between termbases and corpora in commercial environments*. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/275111020_Narrowing_the_gap_between_termbases_and_corpora_in_commercial_environments [žiūrėta 2018-07-02].
Лейчик В. М. 2007: *Терминоведение: предмет, методы, структура*, 3-е изд., Москва: ЛКИ.

ON TERMINOGRAPHY AND TERMINOLOGY STANDARDIZATION

In the works of Lithuanian linguists terminography and terminology standardization (preparation of terminology standards) are commonly viewed as two different branches of terminology ordering. Terminography is usually defined as the practice and theory of compilation of terminological dictionaries and terminology standardization is viewed as the preparation of terminology standards. The scope of both terminography and terminology standardization is wider: terminography covers not only compilation of terminological dictionaries but also sets of term entries presented in various forms; terminology standardization deals with terminology standards and sets of term entries presented in non-terminology standards.

It is a common perception in Lithuanian linguistics that terminology standards cover microsystems of terms of very narrow fields of manufacturing or technology and are used by a small number of specialists, while terminological dictionaries present macrosystems of terms and have a much wider use. This is true only to some extent. The development of new fields of knowledge and the growth of terminology create the need for specialized dictionaries. There are highly specialized terminological dictionaries comprising a small number of terms as well as large terminology standards which include terms widely used in several fields. Terminology standards and terminological dictionaries are not so different – they both comprise a set of term entries compiled according to the same terminographical principles. Therefore, terminology standardization could be viewed as part of terminography.

Terminology standardization is a relatively new kind of terminology work in Lithuania – the first national terminology standards were published in 1993. During the following few years a large number of national terminology standards were prepared each year, but when Lithuania became a member of international standardization organizations this number decreased significantly. At the same time publication of Lithuanian versions of international terminology standards has been started, but the number of translated standards comprises only a small proportion of all adopted standards.

Gauta 2018-07-13

Jolanta Gaivenytė-Butler
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas jolantagb@hotmail.com

Coping with the Main Terms of Terminology[1]

PEEP NEMVALTS
Tallinn University

KEYWORDS: concept, designator, harmonisation, term, termstock, terminology, terminology standard, vocabulary

INTRODUCTION

Most terminologists seem to agree that all terminological work – term planning, management, harmonisation and standardisation – should be grounded on a clear understanding of **concept-based** assessment of any term and on the necessity to manage any system of concepts in a way where each concept is defined as precisely as possible. Bearing in mind that every concept refers to a real-world entity, this paper deals with the designative relation between terms as linguistic units and concepts as knowledge units. M. Teresa Cabré et al. (2007: 1) have stated "diversity of approaches to the notion of "term" is determined by the needs of specific applications. But needs must not lead to confusion about the nature of terms." I believe the nature of 'term' as the concept is to be a designator of a (specialised) concept in some field. Though this could be any symbol, it is mostly a lexical unit of a language. Whether this designator consists of one or more lexemes and has simpler or more complex morphological or syntactic structure does not change the nature of term. Therefore, other proposed designators for 'a designator of a (specialised) concept' than *term*, such as *unit of understanding* (Temmerman 2000) or *specialised knowledge unit* (Cabré 2003), or even *terminological unit* (Cabré et al. 2007) do not make it clearer what is the essence of the concept designated by the term *term*.

[1] This paper is based on the talk "The essence of terminology and work on Estonian terms" at the 2nd International Scientific Conference on Terminology in Vilnius 1–2 June 2017, the first short version of this was presented at the EAFT-EAT Summit 2016 in Luxembourg: "What is the proper meaning of the term *terminology*?". The study has been supported by the Estonian Ministry of Education and Research through the *Eestikeelse terminoloogia programm 2013–2017*.

Being aware of past discussions on "the terminology of terminology" in textbooks of the field and elsewhere, I do not think it is necessary to refer to these here. My purpose is to strive towards clarity of the conceptual system by using a term system which is as unambiguous as possible. The aim of this paper is to examine how the most central terms of terminology (like *concept, designation, term*, *terminology, vocabulary*) have been used and to discuss if there is any reason to adjust the usage of these terms henceforth. The desire for unambiguousness holds true for every national language, including English. My starting point is term usage in Estonian, but as English is used both as *lingua franca* and is also the main working language for term standardisation, my focus will be on English and I will suggest coinages in order to solve some ambiguity problems found in English terms.

MONOSEMY AS MAJOR PREREQUISITE FOR DISTINCT TERM SYSTEMS

Within any speciality, it is desirable that a consistent conceptual system is mirrored by an orderly system of purposefully functional terms, emerging from the language structure. Every language has its own morphological, syntactic and word formational means. However, one of the most essential features of a functional term in any specialised language is **monosemy** (combined with a monoreferential relation between a concept and real-world entity). Whatever language is used, every specialist should understand what is the concept and which terms are the most appropriate to designate the concepts of their subject field. This is the only way to ensure that fellow specialists and other interested people understand what exactly is meant in a text.

Users of specialised language often talk about defining terms (or words), mistakenly considering the terms *concept* and *term* as synonyms. E.g., "Therefore it seems logical to turn to the definition of this word in the defining dictionaries with the aim of establishing the exact meanings of this term" (Griniewicz 2016: 7). Studying the usage of the Lithuanian term *sąvoka* 'concept' in academic Lithuanian, Asta Mitkevičienė (2017: 125) has concluded that the features of a term are ascribed to a concept. According to Arvi Tavast (2008: 38–39), a study of the press subcorpus of the Tartu University corpus of standard Estonian featured the word *mõiste* ("concept") in the meaning 'knowledge unit' in 31% and in the

meaning of a lexical unit (= term) in 29% of relevant occurrences. In 2002–2004, he posed the question "Mis on mõiste?" ("What is a concept?") to Estonian MA students of translation studies at the beginning of their terminology course. This survey shows that only 12% of respondents identified the Estonian word *mõiste* ("concept") as a knowledge unit, whereas 46% considered it to be a lexical unit (Tavast 2008: 39–40).

Difficulties in finding good terms appears to be a major issue for doctoral students at all Estonian universities. In 2012 in collaboration with some sociologists of Tallinn University, we conducted a survey of their opinions on using academic languages (Roosmaa et al. 2014)[2]. A web-based questionnaire was answered by 240 respondents, 92% of whom had Estonian as their first language. The selection of PhD students was representative of both the universities present and subjects taught in Estonia. Answers to the question "What is the most difficult for you while writing scientific texts in Estonian?" convinced that the biggest trouble is finding appropriate terms. This difficulty was admitted by 59% of PhD students in natural sciences and technical disciplines, as well as by 44% of PhD students in social sciences and humanities. The use of terms in Estonian academic texts was a problem for 70% of readers among PhD students in the field of natural and technical sciences and for 58% in the field of social sciences and humanities.

More specifically, difficulties in finding appropriate terms while writing Estonian specialised texts were frequent for 57% and occasional for 37% of PhD students in social sciences and humanities. The same difficulties were frequent for 71% and occasional for 26% of PhD students of natural and technical sciences.

While writing scientific texts in English, difficulties of finding an appropriate term were frequent for 22% of PhD students in social sciences and humanities and 21% of PhD students of natural and technical sciences. These difficulties were occasional for 61% of PhD students in social sciences and humanities and 60% of PhD students of natural and technical sciences.

Finding an appropriate Estonian term was never problematic for only 3% of PhD students of natural and technical sciences and for 6% in social sciences and humanities. Finding an appropriate English term was never

[2] The survey was part of the study *Estonian as Language of Higher Education and Science,* supported by EU through the *Primus* programme of European Social Fund.

challenging for 19% of PhD students of natural and technical sciences and for 17% in social sciences and humanities. Self-assessment of their knowledge of academic languages resulted in average[3] as follows: 4,0 for academic Estonian and 3,2 for academic English among PhD students of social sciences and humanities and 3,7 for academic Estonian and 3,6 for academic English among PhD students of natural and technical sciences. The fact that native Estonian students find it slightly less difficult to use English terms may indicate a less critical attitude towards the terms used in English scientific texts.

These widespread problems in choosing an appropriate term for a concept in any specialised language could often be caused by polysemy or, in some cases, by synonymy. Consequently, there are strong reasons why terminology courses are needed for every speciality on all levels of higher education. It is also necessary for specialists in any field to keep on receiving training in terminology and to take part in practical term work.

The most crucial issue to clarify is: what is the essence of the concept 'terminology' and how clearly the meaning of the term *terminology* is interpreted. Everyone dealing with terms of any field should ask the following questions:

- What does the term *terminology* designate?
- Has *terminology* been used as a monosemic, unambiguous term?
- How many different meanings this term is supposed to have?

And last, but not least:

- For how many concepts is it appropriate to use this term as a designator? Or, to put it another way: is it reasonable to use the term *terminology* for designating several concepts?

It is also preferable to avoid polysemy in denoting closely related concepts. However, the term *designation* has been used both for the concept of 'distinguishing name, sign, or title' and for the concept 'the act of designating, indicating or identifying'. I prefer *designation* only for the latter meaning, and suggest the term *designator* to be used solely for 'distinguishing name, sign (of a concept)'. Unfortunately, the international terminology standard (ISO 1087-1:2002) inlcudes *designator* merely as an admitted term (entry 3.4.1) and *designation* is preferred for the concept 'representation of a concept (3.2.1) by a sign which denotes it'.

[3] Average on the scale of 1-5 where 5 = very good, 1 = very poor.

The concept system would be clearer if the process of designating or labelling (*designation*) and the lexical label as a tool (*designator*) were consistently distinguished. Rute Costa and Christophe Roche (2013) have posed some questions about *designation* as used in ISO 704 and ISO 1087, including "Is a designation a representation?" and "Are "designation" and "term" synonyms? Sometimes it looks like. Sometimes it does not". The fact that such questions arise, confirms that the term *designation* is not univocal. Nor is the term *terminology*.

Professor of economics Uno Mereste was known to the larger public as a member of the Estonian Parliament and as an author of many articles on the usage of Estonian as a general language, as well as a legal language and indeed as specialised language of his own subject field, economics. He has coined several economy terms in Estonian and has asserted that the Estonian (et) term *terminoloogia* may denote four different concepts (Mereste 1969): defined either from the viewpoint of ontology or gnoseology, and either in a narrower or wider sense. U. Mereste's table included only Estonian examples, but same kind of ambiguous usage can be found in several languages, including English (en), Finnish (fi) and Swedish (sv), sometimes *terminology* or its counterparts in other languages meaning 'special(ised) vocabulary', sometimes 'study of terms', sometimes 'special(ised) language, LSP', etc. (cf. Table 1).

Table 1. Polysemic usage of Estonian *terminoloogia*, designating four concepts, by U. Mereste (1969). English, Finnish and Swedish are added by me in order to explain the possible conceptual differences if these would be made. It does not mean that all of these words are actively used as terms in those three languages.

et *terminoloogia* fi *terminologia* sv *terminologi* en *terminology*	ONTOLOGY	GNOSEOLOGY
NARROWER SENSE	et 'oskussõnavara' fi 'termistö, oppisanasto' sv 'fackord (och -uttryck)' en 'specialised vocabulary'	'oskussõnaõpetus' 'termioppi' 'terminologilära, fackordlära' 'study of terms'
WIDER SENSE	et 'oskuskeel, erialakeel' fi 'ammatti-, erikoiskieli' sv 'fackspråk' en 'specialised language'	'oskuskeeleõpetus' 'erikoiskielten tutkimus' 'fackspråksforskning' 'LSP theory, research of LSP'

Estonian terminologist and lexicographer Rein Kull (2000: 142) has observed that *terminoloogia* in Estonian, as well as its equivalents in English (*terminology)*, German *(Terminologie),* French (*terminologie),* and Russian (*терминология)* have also been used to designate the concept of 'specialised language', that is to say polysemous manner.

Language planner and terminologist Tiiu Erelt (2007: 12) considers it impossible to designate the concept 'specialised language' by the term *terminology* and its equivalents in Estonian, German, Finnish and Russian, but is satisfied with the three other concepts that are designated with this term (cf. Table 2. For comparability reasons, I have modified T. Erelt's table to match U. Mereste's pattern). The title of her book, *Terminiõpetus* ('study of terms'), is synonymous with *oskussõnaõpetus* in Estonian.

Table 2. Polysemic usage of Estonian *terminoloogia* and its equivalents in Finnish, German, English and Russian, designating three concepts, by T. Erelt (2007)

et *terminoloogia* fi *terminologia* de *Terminologie* en *terminology* ru *терминология*	(ONTOLOGY)	(GNOSEOLOGY)
NARROWER SENSE	et 'oskussõnavara' fi 'termistö' de 'Fachwortschatz' en 'specialized vocabulary' ru 'терминология	'oskussõnaõpetus, terminiõpetus' 'oppi termeistä' 'Terminologielehre, Fachwortlehre' 'terminology science,' 'терминоведение'
WIDER SENSE	et 'oskuskeel, erialakeel' fi 'ammatti-, erikoiskieli' de 'Fachschprache' en 'specialised language' ru 'язык науки и техники'	'oskuskeeleõpetus' 'oppi erikoiskielistä' 'Terminologielehre, Fachschprachlehre' 'terminology science, LSP theory' 'терминология'

Likewise, M. T. Cabré Castellví (1999: 32) has noted: "The word *terminology* refers to at least three different concepts:

a. The principles and conceptual bases that govern the study of terms
b. The guidelines used in terminographic work
c. The set of terms of a particular special subject

The first concept refers to the whole field, the second, to its methodology, and the third to the sets of terms on a specific topic."

Figure 1. Monosemic designative usage of *lexicology* and the terms designating the object of study in lexicology

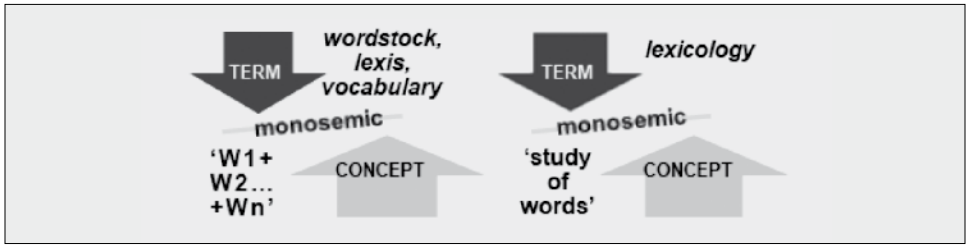

Some other comparable terms always are monosemic. When we need to designate the concept 'a sum or stock of words employed by a language, group, or individual, (or work or in a field of knowledge)', we can use designators *vocabulary* or *lexis* or *wordstock* – and these are monosemes (cf. Figure 1), the same way as the Estonian equivalents *sõnavara* or *leksika*. Likewise, a monosemic relation is undoubtedly true between the concept 'study of words' and the term *lexicology* (en), *leksikoloogia* or *sõnavaraõpetus* (et) – nobody tries to claim that the intensions of the concepts 'study, science of lexis,' and 'language' coincide or that the terms *lexicology* and *vocabulary* both designate the same concept – that of 'a sum or stock or set of words'.

In contrast, different meanings of *terminology* often occur in the same text by the same author. While in some occasions the precise meaning of this term (i.e. the designated concept) can be guessed from the context, it is not always clear enough in other instances. Such ambiguity may cause confusion as to what concept exactly is meant, and in worst cases, the reader or listener misinterprets the term used. In some contexts, the author is forced to use double designators in order to ensure proper meaning, like *terms* and *terminology* by Isabel Durán-Muñoz (2014: 84): "... it works at the level of terms (terminology), that is, the domains share the same concepts but name them differently.".

TOWARDS SYSTEMATIC TERM HARMONISATION AND TERMSTOCK PLANNING

One of the most basic documents for terminologists and everyone dealing with the terms of any speciality is the international terminology standard (ISO 1087-1:2002)[4] where those introductory statements are found:

[4] Here I refer to the publication of the standard which consists of the English text of the International Standard ISO 1087-1:2000 *Terminology work – Vocabulary* – Part 1. *Theory and application* and an identical Estonian translation of the English text.

[1] "The main purpose of this international terminology standard is to provide a systemic description of the concepts in the field of terminology and to clarify the use of the terms in this field." (ISO 1087-1:2002: V)

[2] "This International Standard establishes a basic vocabulary for the theory and application of terminology work." (ISO 1087-1:2002: VII)

Here, several central terms are used: *concept, term, terminology,* – but also – *vocabulary* [2]. Terms like *terminology planning, terminology work* and *terminology standard,* as used in [3] do not help to provide a systemic description, because the word *terminology* in these terms is not monosemic.[5] That is why it is not quite appropriate in a context like this. Please note that *vocabulary* as used in [3 en] below is clearly a monosemic term and for defining the scope of this Standard: "This International Standard establishes a basic vocabulary for the theory and application of terminology work." (ISO 1087-1:2002: 1) However, using *vocabulary* (entry 3.7.2) as designator for a subdivision of *terminological dictionary* (entry 3.7.1) does not seem necessary. Vocabulary (of a subject field) can be presented in dictionaries and glossaries.

> [3 en] "**3.6.4**
> **terminology planning**
> activities aimed at developing, improving, implementing and disseminating the **terminology** (3.5.1) of a **subject field** (3.1.2)
> NOTE Terminology planning involves all aspects of **terminology work** (3.6.1) and has among other objectives the objective of achieving vocabulary control through such normative documents as thesauri and terminology standards." (ISO 1087-1:2002: 14)

The corresponding term entry 3.6.4 in the Estonian translation of the Standard, cf. [3 et], does not make the use of the word *terminoloogia*, instead the precise designator *termin* (en *term*) occurs, resulting in a compound noun *terminikorrastus*. However, the phrase "the **terminology** (3.5.1) of a **subject field** (3.1.2)" in the English version of the Standard corresponds to "mingi **valdkonna** (3.1.2) **terminoloogia** (3.5.1)" in the Estonian translation.

[5] Surely, polysemy is a reason why the word *terminology* returned 13 300 hits on ISO web pages, as Håvard Hjulstad pointed out in his talk at the EAFT-EAT Summit 2016 in Luxembourg.

[3 et] "**3.6.4**
terminikorrastus
oskuskeelekorraldus
tegevused mingi **valdkonna** (3.1.2) **terminoloogia** (3.5.1) arendamiseks, täiustamiseks, kasutuselevõtuks ja levitamiseks" (EVS-ISO 1087-1:2002)

The second term *oskuskeelekorraldus* shown as a synonym in [3 et] is misleading, because the proper meaning of *oskuskeel* is 'special language, LSP'.

What are we planning when we plan *terminology*? And what is *terminology work* exactly? I suggest that instead of such polysemic *terminology* (en) and *terminoloogia* (et) monosemic terms would be used, like in [3.1].

[3.1. en] **3.6.4**
termstock planning
activities aimed at developing, improving, implementing and disseminating the **terms** ~ **termstock** (3.5.1) of a **subject field** (3.1.2)
NOTE **Termstock** planning involves all aspects of **term(inological) work** (3.6.1) and has among other objectives the objective of achieving **vocabulary** control through such normative documents as thesauri and **term** standards.

[3.1. et] "**3.6.4**
terminikorrastus
tegevused mingi **valdkonna** (3.1.2) **terminivara** (3.5.1) arendamiseks ...

Just like the concept of 'a sum, stock or set of words' is best designated by a univocal English term as *wordstock* (cf. fig. 1), it would be the best solution to designate the concept of 'a sum, stock or set of terms' with an analogous coinage *termstock* (cf. fig. 2). This could be a shorter unambiguous term in comparison to *specialised vocabulary*. Similar kind of parallel term formation can be found, for example, in Estonian and Finnish (cf. table 3). In Estonian both terms are compounds, whereas in Finnish these are derivatives.

Table 3. Similar concepts designated by similarly formed terms in three languages

en *wordstock*	*termstock*
et *sõnavara*	*termnivara*
fi *sanasto*	*termistö*
'a sum, stock or set of words'	'a sum, stock or set of terms'

Another example of inaccurate and inconsistent use of *terminology* is shown in [4].

> [4] "**3.6 Aspects of terminology work**
>
> **3.6.1 terminology work**
> work concerned with the systematic collection, description, processing and presentation of **concepts** (3.2.1) and their **designations** (3.4.1)" (ISO 1087-1:2002)

However, unambiguous designators can be found in the same chapter and elsewhere in the same Standard (ISO 1087-1:2002):

> 3.6.6
> **term** harmonization,
> 3.6.7
> **term** excerption,
> 3.6.8
> **term** identification
> 3.7.4
> **term** bank.

I suggest that monosemic designator *term* would be consistently used even in 3.6: *Aspects of term(inological) work* and 3.6.1: *term work*. This could be a good example of real term harmonisation, coinciding with the usage in 3.6.6 to 3.6.8. If one wants to stress the scientific base of this work, the alternative with adjective *terminological work* could be used, e.g. in the heading 3.6 of the Standard. As all meaningful work on terms is concept-based and systematic, there is no danger of limiting the meaning of *term work* too much with the vocabulary – it would not be conceivable to ignore the conceptual side of this work.

Some researchers seem to justify ambiguity produced by polysemic usage of terms by equalising the impact of polysemy with that of synonymy: "The effort to eliminate polysemy and synonymy in terminology, in order to achieve univocity and unambiguous communication, has been shown to interfere with the way natural languages function and develop." (Temmerman, Van Campenhoudt 2014: 3)

Restricted and purposeful synonymy should never be eliminated. Though polysemy is a normal phenomenon in a natural language and there is no need to avoid polysemic use of every single word in general language, it should be done whenever possible for term used in a specialised language and in scientific texts. In the ISO Standard *terminology 1* (3.5.1) and

terminology 2 (3.5.2) are used. Only the latter is a proper choice of denotation, whereas *terminology* 1 could be replaced by a more precise monosemic term, e.g. en *termstock, terms (of a field)* and et *terminivara* (cf. Figure 2). As for Estonian, I have proposed this earlier (cf. Nemvalts 2007, 2011).

Terms like en *terminology science,* de *Terminologielehre,* et *terminoloogiateadus* are tautological due to the suffix *-logy* originating from Greek *-λογία*, which primarily designates 'science, study', but are also used to describe an object rather than the study of it. Such redundancy could be avoided if only the concept 'study, science of terms' would be designated by the term *terminology*, keeping this term univocal (cf. Figures 2 and 4).

Figure 2. Preferred monosemic terms designating the concepts of the 'study, science of terms' and the 'stock, sum, set of terms'

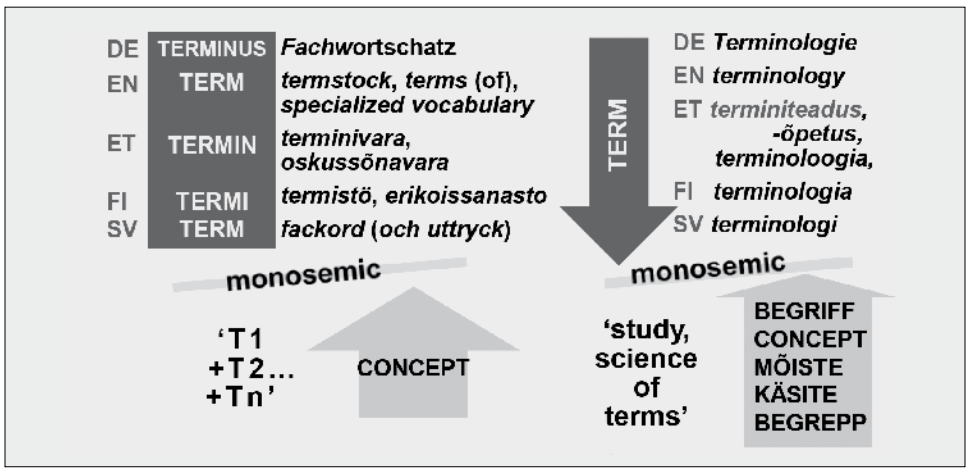

Figure 3 shows the concept diagram as it is present in the English version of the ISO Standard, where *terminology* designates two different concepts. As designators, *terminology 1* and *terminology 2* are used. It is not possible to use this kind of numeric notation in any text, which implicates that the term *terminology* remains polysemic in many instances and will continue to convey ambiguity for readers and listeners. The black labels are added to explain graphic representations of concept relations used in the diagram.

Figure 3. Concept diagram of 'terminology' as presented in ISO 1087-1:2000 *Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application*

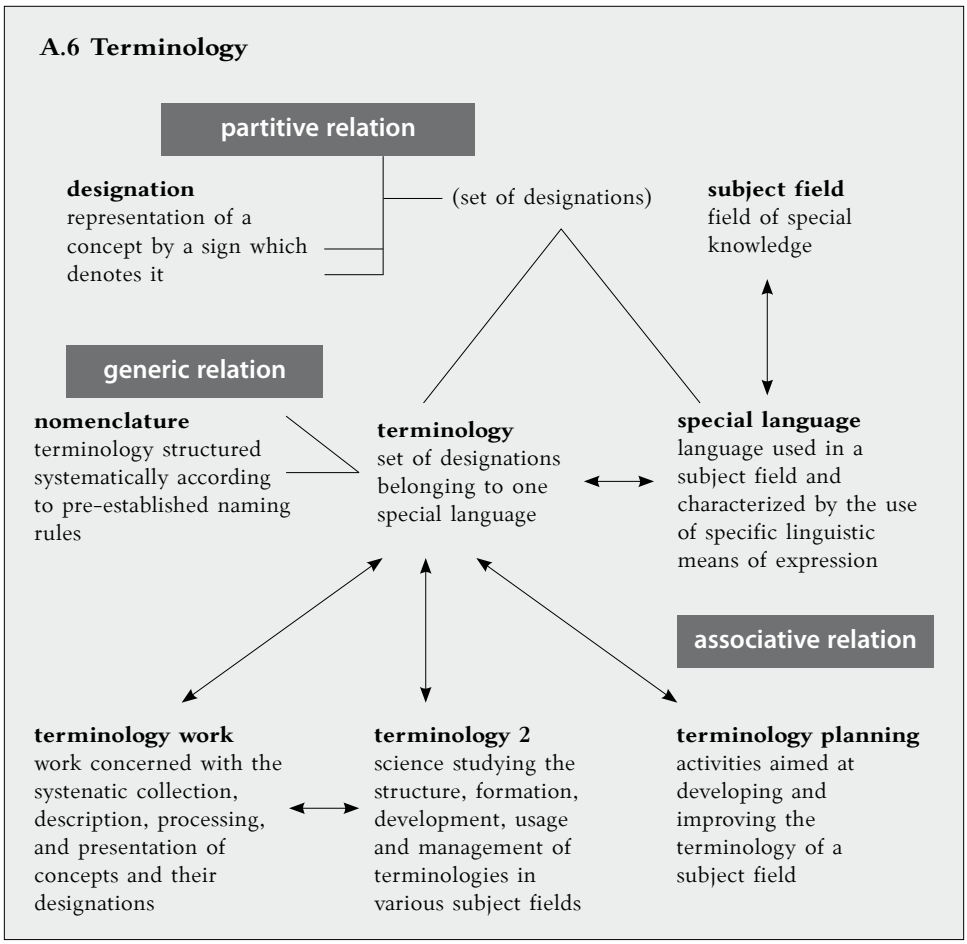

There is hardly any linguistic reason in any language for not to use the term *terminology* or other terms monosemically.

Figure 4 presents a proposal how monosemic terms in English could be used in order to achieve a designation of concepts which is as precise, appropriate and harmonised as possible. And, *mutatis mutandis*, this holds true for every language. While according to the principles of terminological work it is not recommended to change an established term, this principle should not hinder necessary improvement of unambiguity of terms and accuracy of a term system. Therefore, I propose using *terminology* and its equivalents in any language consistently and univocally in the

Figure 4. Concept diagram of 'terminology' with the proposed preferred monosemic terms and adjusted definitions of concepts

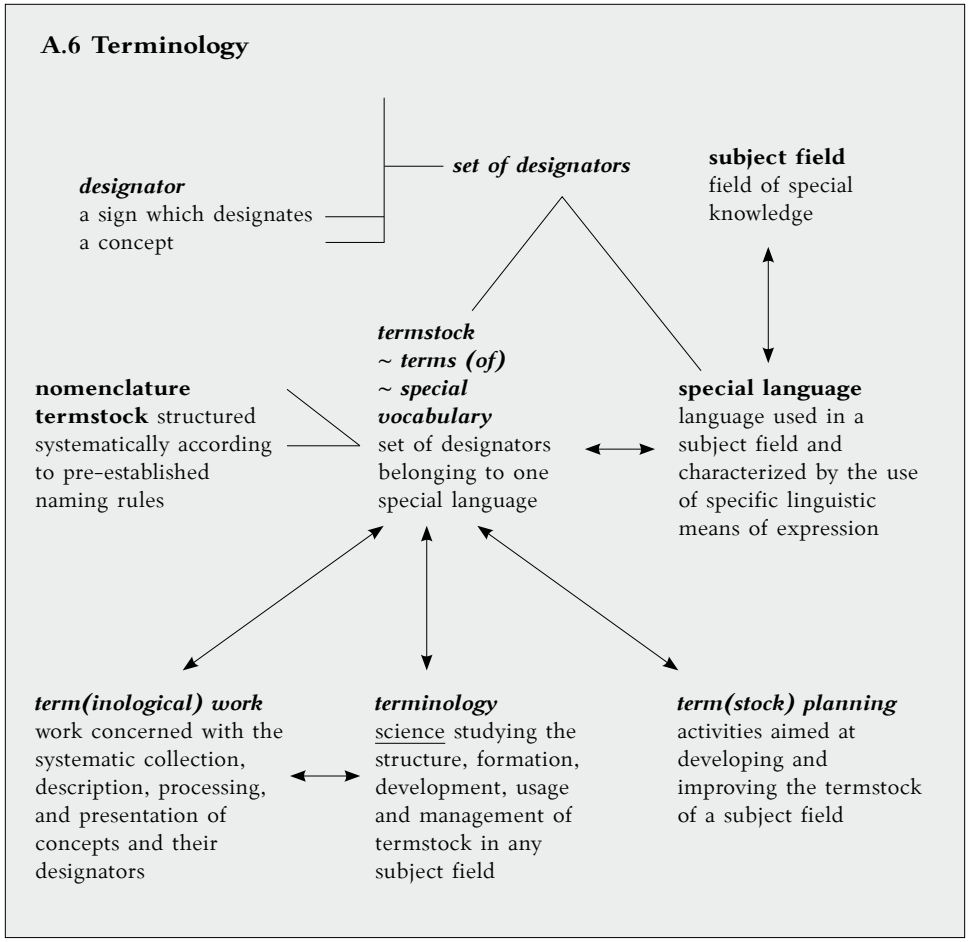

most precise meaning, i.e. by having it designate only a single concept – that of 'science of terms' –, and prefer other, more appropriate terms, for related concepts. In view of this approach, entities such as "economic terminology", "legal terminology" or "scientific terminology" hardly exist, but rather there are economic, legal, scientific etc. terms or termstock or vocabulary which can be analysed, researched and managed with help of terminology. Also statements like "According to St. Keinys, terminology is a part of the standard language" (Mockienė, Rackevičienė 2016: 52) seem misleading. Rather, it is true that terms and specialised vocabularies are part of the language.

Another issue related to accuracy of term systems has been discussed by Anita Nuopponen (2014: 9), "...the need for more developed terminological tools. The concept relation typology presented in ISO standards is restricted to a few core relation types, and their definitions and treatment are not quite unambiguous or consistent."

CONCLUSIONS

Termstock management, standardisation and planning should be grounded on a clear understanding of concept-based use of any term. Ideally, every term should be monosemic, unambiguous and used consistently within a clear system. This is all the more important when considering what is asserted in the introduction of the ISO 1087-1, namely that this international standard is addressed to not only standardisers and terminologists, but to anyone involved in terminological work, as well as to the users of terms. Everyone involved in term(inological) work and users of termstock of any field should be aware of the importance of unambiguousness and consistency.

This does not mean eliminating synonymy; on the contrary, certain synonyms are desirable in appropriate contexts. However, it is crucial to choose the most monosemic designator as a preferred term for a concept. In every language, the lexical and word formational resources available to that language should be fully used to build term systems which most clearly reflect the conceptual systems of the respective subject field.

Systematic term(inological) work is required for successful term(stock) planning, harmonisation, and standardisation. This is made possible by thorough knowledge of terminology, i.e. of the science studying the structure, formation, development, usage and management of concept-based termstock in any subject field. Therefore, it seems to be an appropriate time to do some term harmonisation on the International Standard in order to introduce and disseminate approved specialised vocabulary of term(inological) work.

REFERENCES

Cabré M. T. 1999: *Terminology: Theory, methods and applications*. Ed. by J. C. Sager, transl. by J. A. DeCesaris, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Cabré M. T. 2003: Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. – *Terminology* 9(2), 163–200.

Cabré Castellví M. T., Condamines A. & Ibekwe-SanJuan F. 2007: Introduction: Application-driven terminology engineering. – *Application-Driven Terminology Engineering*. Ed. by F. Ibekwe-SanJuan et al., Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Costa R., Roche C. 2013: Rethinking terminology standards: 704 & 1087. – *LSP 2013 Conference*, Vienna, https://lsp2013.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/k_lsp2013/LSP2013_Presentations/TERM/TERM23_Costa_Roche.pdf (2013).

Durán-Muñoz I. 2014: Cross-domain disharmonization: A case study with adventure activities in legal and tourism domains in Spain. – *Dynamics and Terminology: An interdisciplinary perspective on monolingual and multilingual culture-bound communication.* Ed. by R. Temmerman and M. Van Campenhoudt, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 79–98.

Erelt T. 2007: *Terminiõpetus*, Tartu: Tartu Ülikool.

EVS-ISO 1087-1:2002 *Terminoloogiatöö. Sõnastik. Osa 1: Teooria ja rakendus. Terminology work – Vocabulary –* Part 1. *Theory and application.* (This standard consists of the English text of the International Standard ISO 1087-1:2000 "Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application" and an identical Estonian translation of the English text.)

Griniewicz S. 2016: Concerning the Formation of Legal Terminology. – *Terminologija* 23, 6–20.

Kull R. 2000 [1984]: Oskuskeelekorralduse radadelt. – *Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel*, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Mereste U. 2000 [1969]: Oskuskeele üldprobleeme kaug- ja lähivaates. – *Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü. Artikleid ja lühiuurimusi*, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Mitkevičienė A. 2017: *Sąvoka* lietuvių mokslo kalboje. – *Terminologija* 24, 94–126.

Mockienė L., Rackevičienė S. 2016: Analysis of Term Formation in Lithuanian, Russian and English Terminology Works. – *Terminologija* 23, 52–72.

Nemvalts P. 2007: Õigus mõista õigusakte. – *Õiguskeel* 1.

Nemvalts P. 2011: Terminiteadusest eesti teaduskeeleni. – *Eesti teaduskeel ja terminikorrastus.* Koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Tallinna Ülikooli Eesti Keele ja Kultuuri Instituudi Toimetised 13, TLÜ teaduskeelekeskuse köide 1. Tallinn, 136–171.

Nuopponen A. 2014: Tangled Web of Concept Relations. Concept relations for ISO 1087-1 and ISO 704. – *Terminology and Knowledge Engineering* 2014, 1–9. https://tke2014.sciencesconf.org/conference/tke2014/eda_en.pdf

Roosmaa E.-L., Roosalu T., Nemvalts P. 2014: Doktorantide teadustöö keele valikutest. – *Ülikool ja keelevahetus. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XLII*, Tartu: Tartu Ülikooli muuseum, 37–52.

Tavast A. 2008: *The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication.* Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 21, Tartu University Press.

Temmerman R. 2000: *Towards New Ways of Terminology Description: the Sociocognitive Approach*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Temmerman R., Campenhoudt M. Van 2014: Introduction: Dynamics and terminology. – *Dynamics and Terminology: An interdisciplinary perspective on monolingual and multilingual culture-bound communication*. Ed. by R. Temmerman and M. Van Campenhoudt, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–13.

APIE PAGRINDINIUS TERMINOLOGIJOS TERMINUS

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti pagrindinių terminologijos terminų vartoseną ir padiskutuoti, ar reikėtų ją keisti. Vienareikšmiškumo siekis būdingas visoms nacionalinėms kalboms, įskaitant anglų kalbą. Straipsnio atspirties taškas – terminų vartosena estų kalboje, tačiau anglų kalba yra ir *lingua franca*, ir pagrindinė darbinė terminų standartizacijos kalba, todėl daugiausia dėmesio skiriama anglų kalbai. Siūlomi naujadarai, kurie galėtų išspręsti angliškų terminų nevienareikšmiškumo problemą. Siekiama sąvokų sistemos aiškumo naudojant terminų sistemą, kuri yra kiek įmanoma vienareikšmė.

Straipsnyje taip pat trumpai aptariamas studentams ir net tik jiems būdingas tam tikras „sąvokos" ir „termino" esmės nesupratimas. Kaip matyti iš 2012 m. atliktos Estijos

universitetų doktorantų apklausos, tinkamo termino radimas – viena iš pagrindinių problemų. Sunkumą parinkti tinkamus estiškus ir angliškus terminus dažnai lemia daugiareikšmiškumas. Kiekviena kalba turi tik jai būdingas morfologines, sintaksines ir darybines priemones, tačiau vienas iš svarbiausių bet kurioje specialiojoje kalboje tinkamai funkcionuojančio termino bruožų yra vienareikšmiškumas. Nepaisant to, pats pagrindinis terminas *terminology* žymi keturias sąvokas. Net terminologijos standarte ISO 1087-1 išskirtos dvi *terminology* reikšmės. Straipsnio autorius mano, kad angliškas terminas *terminology* bei jo atitikmenys kitomis kalbomis turėtų būti nuosekliai ir vienareikšmiškai vartojami tik vienai sąvokai – 'mokslui apie terminus' – žymėti ir siūlo vartoti darinį *termstock* vietoj standarte *terminijos* reikšme vartojamo termino *terminology*.

Kai kurie kiti terminai – *terminology planning*, *terminology work*, *terminology science* ir *designation* – aptariami atsižvelgiant į jų vienareikšmiškumą ir vartojimo nuoseklumą sąvokų sistemoje. Sistemiškas terminų darninimas ir terminijos planavimas yra būtinas kuo didesniam vienareikšmiškumui bet kurioje žinių srityje, įskaitant terminologiją, pasiekti.

Gauta 2018-07-28

Peep Nemvalts
Tallinn University
School of Humanities, Centre for Academic Estonian
Narva mnt 25, 10120 Tallinn, Estonia
Peep.Nemvalts@tlu.ee

Models of Formation of Multi-Word Terms in Legal Acts of a Constitutional Nature in English and Lithuanian

LIUDMILA MOCKIENĖ
Mykolas Romeris University, Lithuania

SIGITA RACKEVIČIENĖ
Mykolas Romeris University, Lithuania

KEYWORDS: term-formation, multi-word terms, contrastive analysis, pre-nominal modification, post-nominal modification

INTRODUCTION

The article presents a contrastive analysis of formation of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in English and Lithuanian focusing on modification patterns (pre-nominal, post-nominal or both) and syntactic models (indicating word classes of constituents and their interrelations).

Legal terms denote abstract legal concepts which are created by generalizing the main features of similar phenomena. Legal concepts are expressed through one-word or multi-word terms. According to the research conducted by Liudmila Mockienė (2016: 43–45), in Lithuanian one-word terms in legal acts of a constitutional nature constitute 38.5%, meanwhile 61.5% of terms are multi-word. In English, the ratio of one-word and multi-word terms is almost the opposite to Lithuanian, i.e. 57% of terms are one-word, whereas 43% are multi-word. Thus, multi-word terms constitute the largest part of terms in constitutional acts in Lithuanian and a substantial part of terms in English, which makes the analysis of the way they are formed relevant for both languages.

The analysis of models of formation of multi-word terms helps to establish the existing trends in term-formation and maintain systematicity of newly formed multi-word terms, which can be of particular use for translators and developers of new terms. However, thorough research on formation of multi-word terms in the area of the legal language is not numerous. Scholars usually address the fundamental issues of terminology science, such as prin-

ciples and criteria of term formation in general, typology of terms, specific features and sources of terms, development of terminologies as systems, e.g. M. Teresa Cabré et al. (Cabré 1999; Cabré, Condamines & Ibekwe-SanJuan 2007), Kyo Kageura (Kageura 2002; Kageura 2012), Juan C. Sager (Sager 1990; Sager 1997; Sager 2004), Alain Rey (Rey 1995), Rita Temmerman (Temmerman 2000), etc. in English; Kazimieras Gaivenis (Gaivenis 2002), Stasys Keinys (Keinys 1980; Keinys 2005; Keinys 2012), Evalda Jakaitienė (Jakaitienė 2010), etc. in Lithuanian. A number of Lithuanian researchers focus on formation of multi-word terms in Lithuanian, e.g. Gintautas Akelaitis conducted a qualitative analysis of structural models of multi-word terms of the administrative language with the focus on preposition and post-position of the dependents (Akelaitis 2008), Alvydas Umbrasas analysed models of multi-word terms in legal Lithuanian of 1918-1940 with the focus on the way the dependent constituent is attached to the head (Umbrasas 2010), K. Gaivenis discussed and analysed terms of different areas of science at large (2002). Judita Džežulskienė (2010) analysed pre- and post-nominal modification of English and Lithuanian three-word terms in the area of telecommunication. In English models of multi-word terms are usually analysed for the purpose of term extraction and recognition. However, contrastive analysis of Lithuanian and English multi-word terms, in particular of the legal area, is scarce. Violeta Janulevičienė and Sigita Rackevičienė conducted a contrastive analysis of formation of criminal law terms in English, Lithuanian and Norwegian (Janulevičienė & Rackevičienė 2010, 2014). Olga Ušinskienė and S. Rackevičienė analysed syntactic structure and modification patterns of a sample of 55 English compound terms on migration policy and their Lithuanian equivalents. The present research attempts to fill the gap in the area of formation of multi-word terms in the area of the legal language in English and Lithuanian.

Relations between the constituent words of a multi-word term can be expressed by different means depending on the particular language and its system: a particular word order, the use of a particular word class, the use of a word in a particular case, and even a function word (preposition or conjunction). Modifiers in a multi-word term can be attached to the head noun either prepositionally, postpositionally, or both. Thus, **the aim** of the research is to analyse the models of formation of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in English and Lithuanian. **The objectives** of the research are 1) to establish the distribution of modification patterns (pre-nominal, post-nominal or both) and syntactic models

(indicating word classes of constituents and their interrelations) of multi-word terms in English and Lithuanian, and 2) to conduct contrastive analysis of models of English and Lithuanian terms to reveal the major trends in formation of multi-word terms in the area of the legal language.

The object of the research is multi-word terms used in legal acts of a constitutional nature in English and Lithuanian. The research sample comprises 595 terms: 347 terms were selected from the Lithuanian source and 248 terms were selected from the sources of the UK constitutional law. The data for the analysis was collected from the primary sources of constitutional law in the Republic of Lithuania and in the UK. In Lithuania, the primary source of constitutional law is the Constitution of the Republic of Lithuania (1992), which is codified. The nature of the UK constitution is different, as it is unwritten (uncodified) and does not exist as a single document. The UK constitution consists of a number of different sources, such as legal acts of a constitutional nature (the acts of Parliament), judicial decisions, parliamentary constitutional conventions, the Royal Prerogative and other constitutional sources (Blick 2012). For the purposes of the research several major legal acts of a constitutional nature were chosen, namely, translations into Modern English of Magna Carta (1297), Habeas Corpus Act (1679), the Bill of Rights (1689) and the Act of Settlement (1700), including the amendments as in force today, and the original texts of the Parliament Act (1949), the Human Rights Act (1998), the House of Lords Act (1999), and the Fixed-term Parliaments Act (2011).

The research uses descriptive, quantitative, and contrastive **methods**. Multi-word terms were collected from sources of constitutional law in English and Lithuanian and were analysed according to models of their formation. Next, the obtained data from the two languages were contrasted to reveal the main trends and differences in the principles of term-formation. The main criterion taken for classification of terms was the type of modification – pre-nominal, post-nominal, and a combination of both. The following abbreviations are used in the schemes below:

Adj – adjective
gen – the genitive case
inst – the instrumental case
loc – the locative case
N – noun
Num – numeral
P – participle
Prep – preposition/prepositional
V – verb
X (capital) – an attributive word
x (small, subscript) – any case of a noun and an adjective/participle which modifies that noun and agrees with it in gender, number and case

MODELS OF FORMATION OF MULTI-WORD TERMS IN LEGAL ACTS OF A CONSTITUTIONAL NATURE IN ENGLISH

Multi-word terms found in legal acts of a constitutional nature in English are formed on the basis of three patterns of modification of the head noun: modifiers are either in the pre-head position, post-head position, or both.

Multi-word terms with modifiers in the pre-head position in English

The modifiers of majority of the analysed multi-word terms in English are attached to the head noun prepositionally. This pattern may include a great variety of syntactic models:

1) Adj ← N

The majority of the analysed multi-word terms (132 terms) consist of an adjective attached to the head noun prepositionally. This syntactic model has 3 variants:

1a) Adj ← N

127 terms are composed of the head noun modified by an adjective in the pre-head position: *advisory opinion, arbitrary power, capital offence, civic obligation, civil proceeding, conditional release, conscientious objector, consequential provision, criminal case, criminal offence, ecclesiastical authority, executive function, free elections, fundamental freedoms, general election, hereditary peer, high treason, human rights, judicial office, judicial review, lawful arrest, legal assistance, legal authority, legal order, legal person, national law, national minority, national security, natural person, parliamentary procedure, political activity, political opinion, primary legislation, public authority, public interest, public safety, regal authority, regal government, regal power, royal prerogative, secret ballot, spiritual authority, statutory instrument, subordinate legislation, territorial integrity, unlawful act, vacant seat.*

1b) Adj ← N × 2

In this variant, the modifying adjective refers to two nouns, which are connected by a conjunction. Both nouns in this case are head nouns: *Royal (Care and Concern).*

1c) Adj × 2 ← N

In this variant, a conjunction is used to connect two adjectives in the pre-head position which modify the head noun. Four terms of this

type were found: *cruel and unusual punishments, forced or compulsory labour, independent and impartial tribunal, illegal and cruel punishments.*

2) N ← N

In this syntactic model, the head nouns are modified by other nouns in the pre-head position. From the syntactic point of view this pattern is typical of English. The nouns placed in the pre-head position express the same meaning which could have been expressed by a modifying phrase or clause in the postposition of the head noun, e.g. *circuit judge* = a judge of a circuit, *Convention right* = a right entrenched in the Convention, *replacement order* = order for replacement. The pattern of using a noun instead of a phrase or clause to modify the head noun helps to compress the term and make it shorter. Terms composed of the head noun modified by a noun in the pre-head position are *bank holiday, Church Assembly, circuit judge, Convention right, coronation oath, county court, death penalty, Family Division, prerogative function, privacy code, replacement order, vacation time.*

3) X ← [Adj/Num ← N]

Multi-word terms of this type are composed of a complex head (nominal phrase consisting of a head noun and an adjectival word) which is modified by one more constituent. In the investigated material, 3 variants of this syntactic model were found:

3a) Adj ← [Adj ← N]

In this variant, a complex head is modified by an adjective: *ordinary general election, parliamentary general election, public general act, unreasonable public expenditure.*

3b) P ← [Adj ← N]

In some cases, a complex head is modified by a past participle: *supposed criminal matters.*

3c) N ← [Num ← N]

Moreover, in some cases a complex head is modified by a noun: *deputy first minister.*

4) P ← [N ← N]

Multi-word terms of this type are composed of a complex head (a nominal phrase consisting of a head noun and another noun) modified by a past participle in the pre-head position: *authorised government department.*

5) [Adj ← N] ← N

In multi-word terms of this type, the head noun is modified by a complex modifier (nominal phrase Adj + a noun) in the pre-head position: *(judicial office) holder*. In this syntactic model, the adjective '*judicial*' refers not to the head noun '*holder*', but to the modifying noun '*office*', the term has the meaning '*holder of the judicial office*'.

6) Adj ← [Adj ← [Adj ← N]]

One term of this type was found. It is composed of four independent words: three adjectives and the head noun: *early parliamentary general election*. The complex head (the nominal phrase *general election*) is modified by the adjective *parliamentary* and the resulting nominal phrase *parliamentary general election* is modified by one more adjective *early*.

Multi-word terms with modifiers in the post-head position in English

1) N → Prep phrase

The majority of the analysed multi-word terms with modifiers in the post-head position consist of the head noun followed by a prepositional phrase, which consists of a preposition and a noun phrase. There are 73 terms of this type.

The most frequent preposition used in a prepositional phrase is ***of***. It was used to form 57 terms: e.g. *Act of Parliament, certificate of vacancy, consent of parliament, conviction of a crime, deprivation of life, dissolution of parliament, force of a law, freedom of assembly and association, freedom of election, freedom of expression, freedom of speech, freedom of thought, conscience and religion, functions of a public nature, house of parliament, justice of the peace, member of parliament, minister of the crown, oath of allegiance, office of trust, person of unsound mind, prohibition of discrimination, prohibition of torture, right of appeal, secretary of state service of a military character, session of parliament, time of peace, violation of a right, writ of summons.*

Modifiers of 11 multi-word terms are connected by the preposition ***to***: *amendment to the legislation, party to the proceedings, protocol to the convention, right to education, right to life, right to petition, succession to the crown, right to a fair trial, right to free elections, right to liberty and security, right to respect for private and family life.*

Modifiers of 3 multi-word terms are connected by the preposition ***for***: *period for consideration, proposal for legislation, warrant for removal*.

Other prepositions have been used only once to connect the modifiers: ***in*** - *order in council*; ***into*** - *coming into force*.

2) N → V_{inf} (+ N/N phrase)

The multi-word terms of this syntactic model may be of two types – either with a bare infinitive or with an infinite and a noun/nominal phrase attached to it:

2a) N → V_{inf}

2 multi-word terms are composed of the head noun and a bare verb infinitive: *failure to act, right to marry*.

2b) N → V_{inf} +N/N phrase

7 multi-word terms are formed by combining a head noun and a verb phrase consisting of an infinitive which is followed by a noun or a nominal phrase: *power to prorogue parliament, power to award damages, power to make the rules, freedom to manifest one's religion or beliefs, power to amend or revoke subordinate legislation, power to amend primary legislation, right to found a family*.

3) N → N

Several cases of the modifying noun in the post-head were found. This syntactic model is not typical of English as modifying nouns are usually in the pre-head position. Terms composed of the head noun modified by a noun in the post-head position are: *levying money, Lord Chancellor, Lord Keeper*.

4) N → Adj

A few cases of modifying adjectives in the post-head position were found. This syntactic model, as the previous one, is not usual in English. It is typically used in certain particular grammatical constructions to modify compound indefinite pronouns such as *something, someone*, and for archaic and poetic uses. The structure of the terms found resembles the structure which is characteristic of the Romance languages. Terms composed of the head noun modified by an adjective in the post-head position are: *Lord Spiritual, Lord Temporal, sheriff principal*.

5) N → P phrase

2 terms formed on the basis of this syntactic model were found. In one case, the participial phrase is in the post-head position and is a complex structure which contains a past participle and a prepositional phrase: *obligation prescribed by law*. In the other, the participial phrase is in the post-head position and is a complex structure which contains a present participle and a nominal phrase: *proclamation summoning a new parliament*.

Multi-word terms with modifiers in the pre-head and post-head position in English

In this pattern, the head noun is preceded by a modifier and is followed by a modifier. The pre-head modifier is an adjectival word whereas the post-head modifier is a prepositional phrase. The adjectival word in the pre-head position may be an adjective or a past participle:

1) Adj ← N → Prep phrase: *enforceable right to compensation, free assistance of an interpreter, great seal of England, peaceful enjoyment of possessions*;

2) P ← N → Prep phrase: *unauthorised entry into the country*.

Generalised results of the analysis of models of formation of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in English

To sum up, the majority of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in English (see Table 1) follow the pattern of pre-nominal modification (153 terms out of 248, which is 62%). This pattern of modification comprises a number of different syntactic syntactic models. In general, the head is modified prepositionally by an adjectival word (an adjective, a participle (past or present)), a noun or a combination of them, however, the prevailing syntactic model of formation is an adjective in the pre-head position.

One third of multi-word terms (90 terms out of 248, which is 36%) are formed on the basis of the post-nominal modification pattern. The most productive syntactic model of term-formation under this pattern is a head noun modified by a prepositional phrase, with the preposition *of* used most frequently. Other types of modifiers in post-head position are verb infinitives, verb infinitive phrases, nouns, adjectives and participial phrases.

Table 1. Modification patterns and syntactic models of formation of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in English

Modification patterns	Syntactic models	Number of terms	Examples
Pre-nominal modification (153 terms, 62%)	**Adj ← N**	132	*royal prerogative*
	N ← N	12	*coronation oath*
	X ← [Adj/Num ← N]: Adj ← [Adj ← N] P ← [Adj ← N] N ← [Num ← N]	6	*ordinary general election* *supposed criminal matters* *deputy first minister*
	P ← [N ← N]	1	*authorised government department*
	[Adj ← N] ← N	1	*judicial office holder*
	Adj ← [Adj ← [Adj ← N]]	1	*early parliamentary general election*
Post-nominal modification (90 terms, 36%)	**N → Prep phrase**	73	*Act of Parliament*
	N → V_{inf} (+ N/N phrase)	9	*failure to act;* *power to prorogue parliament*
	N → N	3	*Lord Chancellor*
	N → Adj	3	*Lord Spiritual*
	N → P phrase	2	*obligation prescribed by law*
Pre-nominal and post-nominal modification (5 terms, 2%)	**Adj/P ← N → Prep phrase**	5	*unauthorised entry into the country*; *enforceable right to compensation*

Finally, multi-word terms formed on the basis of the pre-nominal and post-nominal modification pattern are rare and constitute only 2%. In this case the head noun if modified by a participle or an adjective in the pre-head position and a prepositional phrase in the post-head position.

MODELS OF FORMATION OF MULTI-WORD TERMS IN LEGAL ACTS OF A CONSTITUTIONAL NATURE IN LITHUANIAN

Multi-word terms found in legal acts of a constitutional nature in Lithuanian are formed on the basis of three patterns of modification of the head noun: modifiers are either in the pre-head position, post-head position, or both.

Multi-word terms with modifiers in the pre-head position in Lithuanian

Absolute majority of the analysed multi-word terms in Lithuanian are composed on the basis of the pre-nominal modification pattern (329 terms out of 347,95%). This pattern in Lithuanian may include a great variety of syntactic models:

1) $N_{gen} \leftarrow N_x$

Almost half of the multi-word terms (144 terms) are formed on the basis of the syntactic model of attaching a noun in the genitive case in the pre-head position to the head noun which can be in different cases in a sentence and therefore is marked N_x: e.g. *apygardos teismas* 'regional court'[1], *įstatymo galia* 'power of law', *karo padėtis* 'martial law', *kontrolės institucija* 'institution of control', *krašto apsauga* 'national defence', *priesaikos aktas* 'act of oath', *priesaikos sulaužymas* 'breach of oath', *rinkimų teisė* 'electoral right', *šalies saugumas* 'State security', *savivaldos institucija* 'self-government institution', *savivaldos teisė* 'right to self-government', *taikos metas* 'time of peace', *tautos atstovas* 'representative of the Nation', *tautos suverenitetas* 'sovereignty of the Nation', *tautos valia* 'will of the Nation', *teisės normos* 'legal norms', *teritorijos neliečiamybė* 'inviolability of the territory', *teritorijos vientisumas* 'territorial integrity', *užsienio politika* 'foreign policy', *užsienio subjektas* 'foreign entity, *valdymo institucija* 'institution of governance', *valdžios įstaiga* 'State institution', *valstybės biudžetas* 'State budget', *valstybės gynimas* 'national defence', *valstybės gynyba* 'State defence', *valstybės herbas* 'State Coat of Arms', *valstybės himnas* 'anthem of the State', *valstybės institucija* 'State institution', *valstybės kontrolė* 'National Audit Office', *valstybės saugumas* 'State security', *valstybės siena* 'State boundary', *valstybės suverenumas* 'State sovereignty', *valstybės vadovas* 'Head of State', *valstybės vėliava* 'State flag', *vidaus politika* 'domestic policy', *vidaus tarnyba* 'officer of the interior', *vietos savivalda* 'local self-government', *visuomenės saugumas* 'security of society', *žmogaus laisvė* 'freedom of a human being', *žmogaus teisės* 'human rights'.

[1] Translations of the Lithuanian terms into English are provided on the basis of the official translation of the Constitution of the Republic of Lithuania into the English language: http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm

There is one multi-word term composed of the head noun modified by three nouns in the genitive case each of which modifies the head noun: *minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė* 'freedom of thought, conscience and religion'. Its structure may be formalised as $\mathbf{N_{gen}} \times \mathbf{3} \leftarrow \mathbf{N_x}$

2) $\mathbf{Adj_x/P_x/Num_x} \leftarrow \mathbf{N_x}$

The next most productive syntactic model is composed of the head noun modified by an adjectival word which may be an adjective, participle or numeral (135 terms):

103 terms include modifying adjectives, most of which are derivatives formed by means of the suffix *-inis*: *administracinis vienetas* 'administrative unit', *antikonstitucinis veiksmas* 'anti-constitutional action', *biudžetinė sistema* 'budgetary system', *demokratinė respublika* 'democratic republic', *diplomatinis atstovas* 'diplomatic representative', *eiliniai rinkimai* 'regular elections', *generalinė prokuratūra* 'Office of the Prosecutor General', *išimtinė teisė* 'exclusive right', *juridinis asmuo* 'legal person', *konstitucinė norma* 'constitutional norm', *konstitucinė santvarka* 'constitutional order', *konstitucinė laisvė* 'constitutional freedom', *konstitucinė teisė* 'constitutional right', *konstitucinė tradicija* 'constitutional tradition', *konstitucinis aktas* 'constitutional act', *konstitucinis įstatymas* 'constitutional law', *nacionalinis tapatumas* 'national identity', *neeilinė sesija* 'extraordinary session', *pagrindinės laisvės* 'fundamental freedoms', *pakartotiniai rinkimai* 'repeat election', *parlamentinė veikla* 'parliamentary activities', *pilietinė visuomenė* 'civil society', *politinė partija* 'political party', *politinė organizacija* 'political organization', *politinė veikla* 'political activities', *politinis bendradarbiavimas* 'political co-operation', *socialinės teisės* 'social rights', *tarptautiniai įsipareigojimai* 'international obligations', *tautinė santarvė* 'national concord', *tautinė bendrija* 'ethnic community', *tautinė kultūra* 'ethnic culture', *teisinė sistema* 'legal system', *teisinė valstybė* 'State under the rule of law', *teisinis statusas* 'legal status', *teisinis aktas* 'legal act', *tiesioginis nepasitikėjimas* 'direct no-confidence', *tiesioginis valdymas* 'direct rule', *valstybinė kalba* 'State language', *valstybinė institucija* 'State insitution', *valstybinė tarnyba* 'State service', *valstybinė valdžia* 'State power', *valstybinis kaltinimas* 'charges on behalf of the State', *visuotinė apklausa* 'general poll'.

13 terms include present/past tense participles or deverbal adjectives: *apmokami pareigūnai* 'paid officials', *mokamos atostogos* 'paid leave',

nemokamas mokslas ‘education free of charge’, *nusikalstamas veiksmas* ‘criminal action’, *papildomas biudžetas* ‘additional budget’, *privalomas mokėjimas* ‘compulsory payment’, *renkamos pareigos* ‘elective office’, *skiriamos pareigos* ‘appointive office’, *ginkluota agresija* ‘armed aggression’, *ginkluotas užpuolimas* ‘armed attack’, *specializuotas teismas* ‘specialised court’, *sukarinta tarnyba* ‘paramilitary service’, *sulaikytas asmuo* ‘detainee’.

16 terms are formed with pronominal adjectives or pronominal participles: *alternatyvioji tarnyba* ‘alternative service’, *Aukščiausiasis Teismas* ‘Supreme Court’, *Aukščiausioji Taryba* ‘Supreme Council’, *aukštasis mokslas* ‘higher education’, *aukštoji mokykla* ‘school of higher education’, *nepaprastoji padėtis* ‘state of emergency’, *viešoji tvarka* ‘public order, *atšaukiamasis raštas* ‘letter of recall’, *baudžiamasis procesas* ‘criminal procedure’, *baudžiamoji atsakomybė* ‘criminal liability’, *baudžiamoji byla* ‘criminal case’, *gyvenamoji vieta* ‘place of residence’, *įgaliojamasis raštas* ‘letter credence’, *priverčiamasis darbas* ‘forced labour’, *vykdomasis organas* ‘executive body, *ginkluotosios pajėgos* ‘armed forces’.

3 terms include modifying pronominal ordinal numerals: *pirmoji kadencija* ‘first term of office’, *antroji kadencija* ‘second term of office’, *pirmasis ratas* ‘first round’.

3) $X \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]$

Terms of this syntactic model are composed of a complex head (a nominal phrase consisting of the head noun and a noun in the genitive case) modified by an adjectival word – adjective, participle or numeral:

3a) $Adj_x \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]$

13 multi-word terms include an adjective modifying a nominal phrase: *aktyvioji rinkimų teisė* ‘active electoral right’, *bažnytinė santuokos registracija* ‘church registration of marriages’, *išimtinė nuosavybės teisė* ‘right of exclusive ownership’, *pamatinis valstybės principas* ‘fundamental principle of the State’, *privatus asmens gyvenimas* ‘private life of a human being’, *šiurkštus Konstitucijos pažeidimas* ‘gross violation of the Constitution’, *tikroji karo tarnyba* ‘actual military service’, *Vyriausioji rinkimų komisija* ‘Central Electoral Commission’.

3b) $\mathbf{P_x \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]}$

1 multi-word term includes a participle modifying a nominal phrase: *nemokama medicinos pagalba* 'medical aid provided free of charge'.

3c) $\mathbf{Num_x \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]}$

1 multi-word term includes a numeral modifying a nominal phrase: *pirmasis balsavimo ratas* 'first voting round'

3d) $\mathbf{Adj_x \times 2 \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]}$

In 1 multi-word term a nominal phrase is modified by two adjectives: *dvasiniai ir materialiniai autoriaus interesai* 'spiritual and material interests of an author'.

4) $\mathbf{X \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x]}$

Terms of this syntactic model are composed of a complex head (a nominal phrase consisting of the head noun and an adjective) modified by an adjectival word or a noun in the genitive case:

4a) $\mathbf{Adj_x \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x]}$

In 10 multi-word terms, the nominal phrase is modified by an adjective: *aukščiausia suvereni galia* 'supreme sovereign power', *aukščiausias diplomatinis rangas* 'highest diplomatic rank', *aukštesnysis administracinis vienetas* 'higher level administrative unit', *civilinė valstybinė tarnyba* 'State civil service', *regioninė tarptautinė organizacija* 'regional international organisation', *universali tarptautinė organizacija* 'universal international organisation'.

4b) $\mathbf{P_x \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x]}$

In 1 multi-word term, the nominal phrase is modified by a participle: *nepriklausoma demokratinė respublika* 'independent democratic republic'.

4c) $\mathbf{N_{gen} \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x]}$

In 1 multi-word term, the nominal phrase is modified by a noun in the genitive case: *žmogaus privatus gyvenimas* 'private life of a human being'.

4d) $\mathbf{N_{gen} \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x \times 2]}$

There is 1 multi-word term which includes two head nouns: *asmens pagrindinės teisės ir laisvės* 'human rights and fundamental freedoms';

5) $[X \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x$

Terms of this syntactic model are composed of the head noun modified by a complex modifier consisting of a noun in the genitive case and an adjectival word or another noun in the genitive case:

5a) $[Adj_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x$

In 6 multi-word terms the head noun is modified by a complex modifier consisting of an adjective and a noun in the genitive case: *gynybinio pobūdžio sutartis* 'treaty of defensive nature', *Konstitucinio Teismo statusas* 'status of the Constitutional Court', *masinio naikinimo ginklai* 'weapons of mass destruction', *privačios nuosavybės teisė* 'right of private ownership', *sąžiningos konkurencijos laisvė* 'freedom of fair competition'.

5b) $[P_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x$

In 1 multi-word term the complex modifiers consists of a participle and a noun in the genitive case: *nepriklausomos valstybės atkūrimas* 'Restoration of the Independent State',

5c) $[N_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x$

In 10 terms the complex modifier consists of two nouns in the genitive case where the one modifiers the other: *asmens neliečiamybės teisė* 'inviolability of the person', *Seimo nario mandatas* 'mandate of a Member of the Seimas', *Tautos atstovo teisės* 'rights of a representative of the Nation', *teisės normų kolizija* 'collision of legal norms', *valstybės biudžeto projektas* 'draft State Budget', *valstybės gynimo taryba* 'State Defence Council', *valstybės institucijų kompetencija* 'competence of State institutions', *Valstybės kontrolės sistema* 'system of the National Audit Office', *valstybės valdymo reikalai* 'affairs of State governance', *vietos savivaldybės biudžetas* 'municipal budget'.

6) $[N_{inst} \leftarrow P_x] \leftarrow N_x$

There is one multi-word term composed of the head noun modified by a complex modifier which is a participial phrase consisting of a noun in the instrumental case attached to a participle: *referendumu priimtas įstatymas* 'act adopted by referendum'.

7) $Adj_x \leftarrow [[X \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x]$

In 3 multi-word terms the head noun is modified by a complex modifier and a resulting nominal phrase is modified by an adjective:

7a) $\mathbf{Adj_x \leftarrow [[N_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x]}$

In this case the complex modifier includes two nouns in the genitive case: *alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba* 'alternative national defence service', *metinė biudžeto įvykdymo apyskaita* 'report on the annual execution of the budget'.

7b) $\mathbf{Adj_x \leftarrow [Adj_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x]}$

In this case the complex modifier includes an adjective and a noun in the genitive case: *nuolatinis administracinio vieneto gyventojas* 'permanent residents of the administrative unit'.

8) $\mathbf{[[N_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x}$

In this syntactic model the head noun is modified by a complex modifier consisting of a noun in the genitive case modified by a nominal phrase consisting of two noun in the genitive case: *įstatymų leidybos iniciatyvos teisė* 'right of legislative initiative'.

9) $\mathbf{Adj_x \leftarrow [[N_{gen} \leftarrow [P_{gen} \leftarrow N_{gen}]] \leftarrow N_x]}$

Finally, there is 1 term in which the head noun is modified by a complex modifier (consisting of a participle and a noun in the genitive case) which is in turn modified by a noun in the genitive case and a resulting nominal phrase is modified by an adjective: *vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas* 'Commander-in-Chief of the Armed Forces'.

Multi-word terms with modifiers in the post-head position in Lithuanian

1) $\mathbf{N_x \rightarrow}$ **Prep phrase**

More than a half of the analysed multi-word terms with modifiers in the post-head position consist of the head noun followed by a prepositional phrase, which consists of a preposition and a noun phrase. Prepositions used to form terms with a prepositional phrase are ***iš*** – *pajamos iš valstybinio turto* 'income from State property', *pašalinimas iš pareigų* 'removal from office'; ***į*** – *teisė į gynybą* 'right to defence'; ***už*** – *užmokestis už kūrybinę veiklą* 'payment for creative activities', ***nuo*** – *gynyba nuo ginkluotos agresijos* 'defence against the armed aggression'; ***su*** – *teismai su ypatingais įgaliojimais* 'courts with extraordinary powers'. Depending on the preposition, the noun in the prepositional phrase is

in a particular case, for instance the prepositions ***iš*'** and ***nuo*** require the subsequent noun to be in the genitive case, the prepositions ***į*** and ***už*'** require the noun to be in the accusative case, whereas the preposition ***su*** requires the noun to be in the instrumental case.

2) $N_x \rightarrow N_{loc}$

Another syntactic model of post-head modifiers consists of the head noun followed by another noun in the locative case. Only one term of this type was found: *tarnyba kariuomenėje* 'military service'. The modifying noun in this syntactic model of two-word terms can also occur in other cases, such as dative or instrumental (Akelaitis 2008: 7).

3) $N_x \rightarrow V_{inf}$ (+Prep phrase/N/P)

The multi-word terms of this syntactic model may be of two types – either with a bare infinitive or with an infinitive phrase:

3a) $N_x \rightarrow V_{inf}$

Only one term of this type was found: *teisė streikuoti* 'right to strike'.

3b) $N_x \rightarrow V_{inf}$+ Prep phrase/N/P

3 terms were formed by combining a head noun and a verb phrase consisting of verb infinitive followed by a prepositional phrase, a noun or a participle: *teisė kreiptis į teismą* 'right to apply to court', *teisė turėti advokatą* 'right to an advocate', *teisė būti išrinktam* 'right to stand for election'.

4) $N_x \rightarrow N_x$

Finally, 2 cases of the modifying noun in the same case as the head noun were found: *Ministras Pirmininkas* 'Prime Minister', *valstybė narė* 'Member State'. This pattern is not typical of Lithuanian as modifying nouns are usually either in the pre-head position in the genitive case, or in the post-head position in some other cases (locative, dative, instrumental).

Multi-word terms with modifiers in the pre-head and post-head positions in Lithuanian

In this pattern of modification, the head noun is preceded by a modifier and is followed by a modifier. Two types of multi-word terms with modifiers in the pre-head and post-head position were found:

1) $N_{gen} \leftarrow N_x \rightarrow$ Prep phrase

In this syntactic model, the head noun is modified by a noun in the genitive case and a prepositional phrase, which consists of a preposition ***į*** and a noun in the accusative case: *žmogaus teisė į gyvybę* 'right to life of a human being'.

2) $N_{gen} \leftarrow N_x \rightarrow N_{loc}$

In this syntactic model, the head noun is modified by a noun in the genitive case and a noun in the locative case: *sutuoktinių teisės šeimoje* 'rights of spouses in the family'.

Generalised results of the analysis of models of formation of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in Lithuanian

To sum up, the majority of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in Lithuanian (see Table 2) follow the pattern of pre-nominal modification (329 terms out of 347, which is 95%). This pattern of modification in Lithuanian comprises a great variety of different syntactic models of term-formation. The two most productive syntactic models in the pre-nominal modification pattern consist of the head noun modified either by a noun in the genitive case, or an adjective which agrees with the head noun in gender, number and case. Other productive syntactic models include a modifier and a complex head (consisting of two constituents) or a complex modifier (consisting of two constituents) and the head noun. In the investigated material, some terms of even more complex syntactic models were found, but their number is low.

Only 4.5% of multi-word terms (16 terms) in Lithuanian are formed on the basis of the post-nominal modification pattern. The most productive syntactic model of term-formation under this pattern is a head noun modified by a prepositional phrase, with a variety of prepositions. Other types of modifiers in post-head position are verb infinitives, verb infinitive phrases and nouns.

The least productive pattern of term-formation in Lithuanian is pre-nominal and post-nominal modification, which constitutes only 0.5% of the analysed multi-word terms. In this case the head noun is modified by a noun in the genitive case in the pre-head position and a prepositional phrase or a noun in the locative case in the post-head position.

Table 2. Modification patterns and syntactic models of formation of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in Lithuanian

Modification patterns	Syntactic models	Number of terms	Examples
Pre-nominal modification (329 terms, 95%)	$\mathbf{N_{gen} \leftarrow N_x}$	145	*tautos suverenitetas* 'sovereignty of the Nation'
	$\mathbf{Adj_x/P_x/Num_x \leftarrow N_x}$	135	*antikonstitucinis veiksmas* 'anti-constitutional action' *renkamos pareigos* 'elective office' *pirmoji kadencija* 'first term of office'
	$\mathbf{X \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]}$: $Adj_x \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]$ $P_x \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]$ $Num_x \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]$ $Adj_x \times 2 \leftarrow [N_{gen} \leftarrow N_x]$	16	*aktyvioji rinkimų teisė* 'active electoral right' *nemokama medicinos pagalba* 'medical aid provided free of charge', *pirmasis balsavimo ratas* 'first voting round', *dvasiniai ir materialiniai autoriaus interesai* 'spiritual and material interests of an author'
	$\mathbf{X \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x]}$: $Adj_x \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x]$ $P_x \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x]$ $N_{gen} \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x]$ $N_{gen} \leftarrow [Adj_x \leftarrow N_x \times 2]$	13	*aukščiausia suvereni galia* 'supreme sovereign power'; *nepriklausoma demokratinė respublika* 'independent democratic republic'; *žmogaus privatus gyvenimas* 'private life of a human being' *asmens pagrindinės teisės ir laisvės* 'human rights and fundamental freedoms'
	$\mathbf{[X \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x}$: $[Adj_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x$ $[P_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x$ $[N_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x$	16	*privačios nuosavybės teisė* 'right of private ownership', *nepriklausomos valstybės atkūrimas* 'restoration of the independent state', *Seimo nario mandatas* 'mandate of a member of the Seimas'
	$\mathbf{[N_{inst} \leftarrow P_x] \leftarrow N_x}$	1	*referendumu priimtas įstatymas* 'act adopted by referendum'
	$\mathbf{Adj_x \leftarrow [[X \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x]}$: $Adj_x \leftarrow [[N_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x]$ $Adj_x \leftarrow [Adj_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x]$	1	*alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba* 'alternative national defence service', *nuolatinis administracinio vieneto gyventojas* 'permanent residents of the administrative unit'
	$\mathbf{[[N_{gen} \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_{gen}] \leftarrow N_x}$	11	*įstatymų leidybos iniciatyvos teisė* 'right of legislative initiative'
	$\mathbf{Adj_x \leftarrow [[N_{gen} \leftarrow [P_{gen} \leftarrow \leftarrow N_{gen}]] \leftarrow N_x]}$	1	*vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas* 'Commander-in-Chief of the Armed Forces'

Modification patterns	Syntactic models	Number of terms	Examples
Post-nominal modification (16 terms, 4.5%)	$\mathbf{N_x \rightarrow}$ **Prep phrase**	9	*pajamos iš valstybinio turto* 'income from State property'
	$\mathbf{N_x \rightarrow N_{loc}}$	1	*tarnyba kariuomenėje* 'military service'
	$\mathbf{N_x \rightarrow V_{inf}}$ **(+Prep phrase/ N/P):** $N_x \rightarrow V_{inf}$ $N_x \rightarrow V_{inf}$ + Prep phraseN/P	4	*teisė streikuoti* 'right to strike'; *teisė turėti advokatą* 'right to an advocate'
	$\mathbf{N_x \rightarrow N_x}$	2	*Ministras Pirmininkas* 'Prime Minister'
Pre-nominal and post-modification 2 terms (0.5%)	$\mathbf{N_{gen} \leftarrow N_x \rightarrow}$ **Prep phrase**	1	*žmogaus teisė į gyvybę* 'right to life of a human being'
	$\mathbf{N_{gen} \leftarrow N_x \rightarrow N_{loc}}$	1	*sutuoktinių teisės šeimoje* 'rights of spouses in the family'

CONCLUSIONS

The analysis of models of formation of multi-word terms in legal acts of a constitutional nature in English and Lithuanian reveals that in both English and Lithuanian modifiers in multi-word terms are predominantly attached prepositionally. This proves the tendency to place the most important information, in this case the head noun, at the end of the multi-word unit.

In English, two-thirds of modifiers in multi-word terms are attached to the head noun prepositionally (62%). The predominant type of the modifier is an adjective. Other syntactic models are rare and constitute a combination of an adjectival word and a noun.

Similar to English, in Lithuanian the absolute majority of modifiers in multi-word terms are attached prepositionally (95%). The predominant types of the modifiers in the pre-nominal modification pattern are a noun in the genitive case and an adjective which agrees with the head noun in gender, number and case, or a combination of two adjectives or two nouns in the genitive case. This pattern of modification in Lithuanian comprises a far greater variety of different syntactic models in comparison with English.

Unlike in Lithuanian, the post-nominal modification pattern is quite productive in English. One third of multi-word terms (36%) are formed

on its basis. The predominant type of the modifier in this pattern is a prepositional phrase. The post-nominal modification pattern is quite productive in formation of longer multi-word terms.

Last, multi-word terms formed on the basis of the pre-nominal and post-nominal modification pattern are rare in both languages.

In conclusion, the research results reveal that although the distribution of prepositionally and postpositionally attached modifiers in English and Lithuanian differs, the predominant pattern of modification in both language is pre-nominal. In both languages, the same tendency of language economy is observed – the more constituents the syntactic model includes, the less productive it is.

Further analysis of models of formation of multi-word terms in other areas of law and classification thereof can be useful for translators and developers of new legal terms. Moreover, further research on the use of the terms and frequency of particular models in legal discourse (based on corpus analysis) would be of great interest and importance.

REFERENCES

Akelaitis G. 2008: Sudėtinių administracinių terminų struktūriniai modeliai. – *Specialybės kalba: Terminija ir studijos*. Mokslinių straipsnių rinkinys, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 5-12.

Blick A. 2012: *Codifying – or not Codifying – the United Kingdom Constitution: The Existing Constitution*, London: Centre for Political & Constitutional Studies, King's College London.

Cabré M. T., Condamines A. & Ibekwe-SanJuan F. 2007: *Application-Driven Terminology Engineering*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Cabré M. T. 1999: *Terminology: Theory, Methods, and Applications*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Džežulskienė J. 2010: Prepozicinė ir postpozicinė modifikacija: trižodžių angliškų ir lietuviškų terminų gretinamoji analizė. – *Kalbotyra* 62(3), 7–21.

Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Gaivenis K. 2014: *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Jakaitienė E. 2010:. *Leksikologija*. Studijų knyga (2nd ed.), Vilnius: Vilniaus universitetas.

Janulevičienė V., Rackevičienė S. 2010: Lietuvių, anglų ir norvegų kalbų baudžiamosios teisės terminai. – *Kalbų studijos* 17, 19–28.

Janulevičienė V., Rackevičienė S. 2014: Formation of criminal law terms in English, Lithuanian and Norwegian. – *LSP journal – Language for special purposes, professional communication, knowledge management and cognition* 15(1), 4–20.

Kageura K. 2002: *The Dynamics of Terminology: A descriptive theory of term formation and terminological growth*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Kageura K. 2012: *The Quantitative Analysis of the Dynamics and Structure of Terminologies*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Keinys St. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius: Mokslas.

Keinys St. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Keinys St. 2012: *Lietuvių terminologijos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Mockienė L. 2016: *Formation of terminology of constitutional law in English, Lithuanian and Russian / Konstitucinės teisės terminų daryba anglų, lietuvių ir rusų kalbose*. Doctoral thesis: humanities, philology (04 H). Vilnius: Vitae Litera.

Rey A. 1995: *Essays on Terminology*. Translated and edited by J. C. Sager, Amsterdam/Philadelfia: John Benjamins Publishing Company.
Sager J. C. 1990: *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
Sager J. C. 1997: Term formation. – *Handbook of terminology management*. G. Budin & S. E. Wright (Eds.), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 25–41.
Sager J. C. 2004: Terminology in Special Languages. – *Morphologie: Ein Internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung* [Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation]. W. Kesselheim, S. Skopeteas, J. Mugdan, G. E. Booij & C. Lehmann (Eds.), Berlin: De Gruyter Mouton, 1924-1928.
Temmerman R. 2000: *Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
Umbrasas A. 2010: *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais. Pagrindinių kodeksų terminai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
Ušinskienė O., Rackevičienė S. 2018: English compound terms on migration policy and their Lithuanian equivalents. – *Drivers for Progress in the Global Society*, Bologna: Editorgrafica, 243–254.

KONSTITUCINĖS TEISĖS AKTŲ DAUGIAŽODŽIŲ TERMINŲ DARYBOS MODELIAI ANGLŲ IR LIETUVIŲ KALBOSE

Straipsnyje analizuojami daugiažodžiai konstitucinės teisės terminai anglų ir lietuvių kalbomis, siekiama nustatyti ir sugretinti jų darybos modelius bei aptarti terminų darybos tendencijas tiriamose kalbose. Ištirti 595 daugiažodžiai terminai (daiktavardiniai junginiai, atliekantys terminų funkcijas): 347 terminai iš Lietuvos Respublikos (LR) teisės šaltinio ir 248 terminai iš Jungtinės Karalystės (JK) teisės šaltinių. Visi lietuviški terminai išrinkti iš vieno dokumento – Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992). JK konstitucinė teisės nėra kodifikuota, todėl angliški terminai buvo renkami iš svarbiausių konstitucinės teisės aktų – į šiuolaikinę anglų kalbą išverstų senųjų, bet tebegaliojančių teisės aktų Magna Carta (1297), Habeas Corpus Act (1679), Bill of Rights (1689) ir Act of Settlement (1700) bei XX–XXI amžių teisės aktų Parliament Act (1949), Human Rights Act (1998), House of Lords Act (1999) ir Fixed-term Parliaments Act (2011).

Atlikta analizė leidžia daryti tokias išvadas:

- Ir anglų, ir lietuvių kalboje dominuoja prepozicinė daugiažodžių terminų modifikacija, t.y. atributiniai dėmenys eina prieš pagrindinį terminų dėmenį. Tai rodo aiškią tendenciją svarbiausią informaciją (pagrindinį termino dėmenį) nukelti į junginio pabaigą.
- Ištirtuose JK konstitucinės teisės aktuose 62 proc. daugiažodžių terminų yra sudaryti pagrindiniam dėmeniui prisijungiant atributinius dėmenis prepoziciškai. Vyrauja dvižodžiai terminai, kurių atributinis dėmuo yra būdvardis (Adj ← N: *royal prerogative*).
- LR Konstitucijoje net 95 proc. daugiažodžių terminų yra sudaryti pagrindiniam dėmeniui prisijungiant atributinius dėmenis prepoziciškai. Dominuoja dvižodžiai terminai, kurių atributinis dėmuo yra kilmininko linksnio daiktavardis arba būdvardis, suderintas su pagrindiniu dėmeniu ($N_{gen} \leftarrow N_x$, $Adj_x \leftarrow N_x$: *tautos suverenitetas*, *antikonstitucinis veiksmas*).
- Lietuvių kalbos daugiažodžių terminų prepozicinių darybos modelių įvairovė didesnė nei anglų kalbos: lietuvių kalbos medžiagoje nustatyti 9 prepoziciniai dary-

bos modeliai, iš kurių 4 turi įvairių variantų, o anglų kalbos medžiagoje – 6, iš kurių 1 turi keletą variantų.

- 36 proc. anglų kalbos daugiažodžių terminų yra sudaryti pagrindiniam dėmeniui prisijungiant atributinius dėmenis postpoziciškai. Tarp šių terminų vyrauja junginiai, kuriuose atributinis dėmuo yra prielinksninė konstrukcija (N → prielinksninė konstrukcija: *Act of Parliament*).
- Lietuvių kalbos medžiagoje postpozicinė modifikacija nustatyta tik 4,5 proc. terminų, atributiniai dėmenys taip pat dažniausiai prisijungiami per prielinksnį (N_x → prielinksninė konstrukcija: *pajamos iš valstybinio turto*).
- Daugiažodžiai terminai, sudaryti naudojant tiek prepozicinę, tiek postpozcinę modifikaciją, reti tiek anglų, tiek lietuvių kalboje, jų rasta vos po keletą.
- Abiejų kalbų medžiagoje pastebėta ta pati tendencija – kuo sudėtingesni modeliai, tuo jų produktyvumas mažesnis. Tai rodo, kad abiejų kalbų terminų kūrėjai stengiasi laikytis kalbos ekonomijos principo.

Darybos modelių analizė atskleidžia pagrindines konstitucinės teisės terminų darybos tendencijas anglų ir lietuvių kalbose. Analizės rezultatai gali būti naudingi terminų kūrėjams ir vertėjams, suteikti idėjų, kaip kurti naujus bei tobulinti jau vartojamus terminus. Nustatyti terminų darybos modeliai gali būti naudojami, kuriant kompiuterines programas automatiniam terminų atpažinimui.

Gauta 2018-06-18

Liudmila Mockienė
Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
E. paštas liudmila@mruni.eu

Sigita Rackevičienė
Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
E. paštas sigita.rackeviciene@mruni.eu

К вопросу о концептуальном анализе экономического форума (на примере исследования дискурса “The Future of Capitalism”)

ЕЛЕНА ЛОГУНОВА
Калининградский государственный технический университет

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономический компьютерный дискурс, концептуальный анализ, дискурсивный анализ, форум, высказывание, дефиниция-фраза, дефиниция-описание, концепт

ВВЕДЕНИЕ

Лексические единицы играют особую роль при накоплении, модификации и передаче знаний, которые являются результатом когнитивной деятельности, в нашем случае – деятельности участников интерактивного общения на сайтах экономических форумов. Анализ лексических составляющих языка коммуникации на экономических форумах в рамках когнитивно-дискурсивного направления позволяет учитывать опыт других подходов в лингвистике и репрезентировать свое видение компонентов коммуникации.

Цель данного исследования состоит в изучении дискурса экономического форума и его лексических составляющих посредством метода когнитивно-дискурсивного анализа. В связи с этим необходимо выделить единицы экономического компьютерного дискурса, провести концептуальный анализ изучаемого дискурса, выявить и исследовать основные концепты, построить фрейм исследуемой области.

Исследование электронного экономического текста предполагает выделение и изучение его единиц. В качестве макроединицы выступает экономический форум (электронная конференция). Форум как макроединица состоит из разделов и имеет в своем составе субфорумы, которые отражают наиболее актуальные составляющие конкретной макроединицы. Субфорумы репрезентируются обсуждением тем. Тема, как правило, является концептуальным ядром обсуждения и реализуется в высказываниях/сообщениях.

Методика когнитивно-дискурсивного анализа, которую мы используем при изучении электронного экономического дискурса на интернет-сайтах экономических форумов, опирается на положения и задачи когнитивно-дискурсивной парадигмы знания. При исследовании особенностей электронного экономического дискурса мы исходим из анализа текста, репрезентирующего дискурс, выявления единиц электронного текста, идентификации концептов, а так же учитываем весь спектр фоновых знаний, относящихся к рассматриваемому типу дискурса.

Дискурсивный анализ дает возможность оценить и проанализировать общую картину исследуемого дискурса, что предполагает поиск тем, лейтмотивов, образов с помощью выделения слов и фраз, которые соотносят эти темы друг с другом, связывают части текста вместе и придают ему общую связность и структуру. Такие выявленные темы могут помочь формированию гипотез о ситуативных значениях и культурных моделях, структурное представление которых в виде фрейма организует, например, терминологию в тексте, что, в свою очередь, дает понимание дискурса изучаемой области, его интегрированный характер (Логунова 2015, 2016).

ДЕФИНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Концептуальный анализ связан непосредственно с дефинитивным анализом, основными составляющими которого являются «дефиниция-фраза» и «дефиниция-описание», предложенными Татьяной В. Дроздовой. Согласно позиции Т. В. Дроздовой и Александрой В. Суперанской о необходимости разграничения между дефиницией термина и дефиницией обозначаемого, термины «дефиниция-фраза» и «дефиниция-описание» являются наиболее подходящими. В свою очередь, сам термин «дефиниция» можно рассматривать с двух точек зрения. С одной стороны, в узком понимании, как отмечает Т.В. Дроздова, дефиницию можно определить как специфическую языковую форму (фраза типа «A is B»). В широком смысле дефиниция понимается как определение вообще, которое может превышать фразу, может даже равняться тексту, непосредственно раскрывает и объясняет содержание понятия и выявляет связи данного понятия с другими понятиями (Дроздова 2003: 147). Роль «дефиниции-фразы» в текстах и дискурсах экономической направленности состоит в том, чтобы указать на концептуальную принадлежность конкретного ре-

ферента. Так как содержание данного понятия является достаточно узким и цель его, вероятно, заключается в закреплении минимального количества признаков, необходимых для познания, оно не включает в себя все знания и сведения, что является одним из основных требований научных текстов. В свою очередь, «дефиниция-описание» дает адресату наиболее полную картину, включающую как обыденное, так и научное понимание, тем самым вербализуя различные части содержания сложной когнитивной структуры, в центре которой находится ментальное образование – понятие, концепт, категория (Дроздова 2003: 149–150). Таким образом, при анализе лексики экономических форумов важно учитывать ту концептуальную информацию, которая непосредственно входит в подобную дефиницию экономических понятий; выявлять связи экономических составляющих с составляющими других областей и наук.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КОМПЬЮТЕРНОГО ДИСКУРСА

Рассмотри фрагмент дискурса на тему «The Future of Capitalism» (http://www.businessforum.com).

Тема содержит основной концепт *Capitalism*. Дискурс данной темы основан на материале книги «The future of Capitalism» профессора менеджмента и экономики Lester C. Thurow. Автор предложенного сообщения обращает внимание читателей на пять экономических сил капитализма, указывая при этом, что такие силы в книге названы «экономическими тектоническими плитами» (*The five fundamental forces – the five tectonic economic plates*).

Обратимся к дефиниции *Tectonic – 1) denoting or relating to construction or building 2) geology a) (of landforms, rock masses, etc.) resulting from distortion of the earth's crust due to forces within it b) (of processes, movements, etc.) occurring within the earth's crust and causing structural deformation* (URL: http://www.collinslanguage.com). «Тектонические силы – это силы, вызванные искажениями (изменениями) в земной коре вследствие определенных сил/действий, которые приводят к структурной деформации». Здесь наблюдается процесс концептуальной метафоризации: *fundamental – tectonic* (основные, фундаментальные – тектонические, реконструктивные); *forces – plates* (силы, воздействия – плиты, диски). Использование данной метафоры показывает, что экономи-

ческие процессы очень сложны и приводят к коренным изменениям в структуре экономики. Далее в дискурсе отмечается, что «победителями» на глобальном рынке будут те, кто смогут «приспособить» эти силы и превратить их в свои преимущества (*the «winners» in this global market will be those who are able to accommodate these forces and employ them to their advantage*).

Автор книги использует яркие примеры для сравнения экономических процессов с процессами, происходящими в окружающей среде, отмечает, что мы живем в период «периодически нарушаемого равновесия» (*an epoch of punctuated equilibrium*). «Победителем будет не команда с наиболее прочной лодкой, а команда с наибольшим пониманием сложных взаимодействий между ветрами и течениями океана» *(The winner in the Whitbread Round The World Race is not the crew with the strongest boat, but the crew with the most perceptive understanding of the complex interactions between the winds and the ocean currents)*. Далее автор данного дискурса вводит термин *scatterometer* («рефлектометр»), цитируя топ-менеджера NSCAT и разъясняет, что этот орбитальный прибор используется для соотношения данных о ветре и океане, о которых говорил ранее автор книги *(Perhaps this has been described most graphically by Jim Graf, Project Manager for NASA's Scatterometer (NSCAT) orbital instrument gathering wind measurements around the globe: «By combining the scatterometer wind data with ocean height data from the TOPEX/Poseidon mission, Earth scientists are getting a first hand look at the forcing function, the winds, and the ocean's response, ocean height and waves, or the yin and yang that control much of our planet's weather and climate change»)*. Здесь используется следующее метафорическое сравнение: ветер – ян; океан – инь.

Обратимся к дефинициям лексических единиц, используемых в исследуемой метафоре. «Wind – a current of air, sometimes of considerable force, moving generally horizontally from areas of high pressure to areas of low pressure; ocean – a very large stretch of sea, esp. one of the five oceans of the world, the Atlantic, Pacific, Indian, Arctic, and Antarctic» (URL: http://www.collinslanguage.com). В обеих дефинициях речь идет о чем-то большом, внушительной силы, мощном (*of considerable force*, *a very large*). Наличие определенных фоновых знаний помогает в понимании того, как ветер и океан соотносятся с терминами китайской

философии инь-ян. А именно: «Инь – женское начало (темное, холодное, влажное, пассивное), одна из двух космических противоположных сил, синтез которых рождает все сущее»; «ян – мужское начало (светлое, теплое, сухое, активное), одна из двух космических противоположных сил, синтез которых так же рождает все сущее» (URL:http://www.lingvo.abbyyonline.com/ru/). Таким образом указывается, что океан и ветер (инь-ян) – это две основные силы, которые контролируют погоду и изменение в климате (control much of our planet's weather and climate change). Проводится ассоциация с мужским и женским началом, синтез которых рождает все сущее, которые контролируют все жизненно важные процессы.

В дискурсе отмечается, что предприимчивый лидер и экономист нуждаются в подобном «экономическом рефлектометре» в своей сфере деятельности *(The entrepreneurial leader and the economist need to have an economic scatterometer in orbit).* В свою очередь, на страницах электронной энциклопедии мы обращаемся к дефиниции данного термина. «Рефлектометр – устройство, предназначенное для выявления дефектов в кабельных линиях локационным (рефлектометрическим) методом. Рефлектометр – название прибора для измерения отражений радиосигнала в коаксиальных или волноводных линиях с помощью направленного ответвителя» (URL:http://www.ru.wikipedia.org/wiki/Рефлектометр).

Рассматриваемый дискурс содержит информацию о том, что рефлектометр – это специальный прибор, измеряющий соотношение сил ветра и океана, в зависимости от которых находится климат земли. Таким образом, экономический рефлектометр – такой «прибор», который призван контролировать основополагающие экономические механизмы/силы и принципы, от которых напрямую зависит функционирование экономической структуры и ее составляющих.

Далее анализируется экономическая система – *капитализм*. Рассмотрим дефиницию термина *«капитализм»* на страницах электронной энциклопедии. «Капитализм – экономическая система, в которой средства производства в основном находятся в частной собственности и используются для получения прибыли, а распределение, объемы производства и цены товаров (услуг) устанавливаются на основе достаточно свободного рынка» (URL:http://ru.wikipedia.org/wiki/Капитализм).

Фрейм 1. Концепт «21 st. Capitalism»

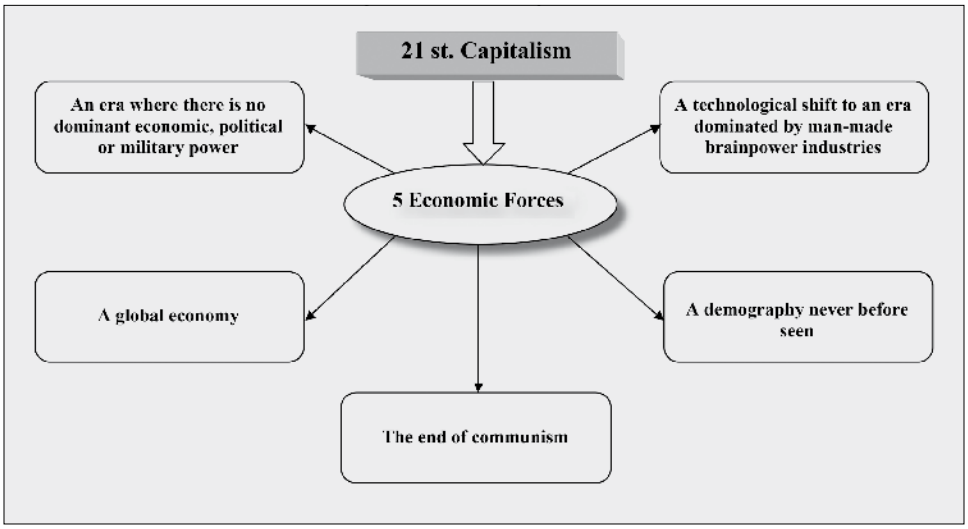

Анализируемый дискурс дает дополнительные смыслы, появляется концепт *«капитализм 21 века»* (21st capitalism) (см. фрейм 1). «Капитализм 21 века» рассматривается как пять экономических сил/составляющих (5 economic forces): 1) конец коммунизма *(the end of Communism)*; 2) глобальная экономика *(a global economy),* характеризующаяся изменениями в технологии, транспортировке, коммуникации; 3) невиданная ранее демографическая ситуация *(a demography never before seen)*, вызванная миграцией людей из бедных в богатые страны, обусловленная социальной программой правительства; 4) технологический переход *(technological shift...)* к эре, где доминирует созданная человеком промышленность высоких технологий; 5) эра, где нет доминирующей экономической, политической или военной силы/мощности *(an era with no dominant economic, political or military power).*

В заключении приводится цитата из анализируемой книги, которая носит риторический характер, оставляя огромное поле для развертывания дальнейших высказываний: «Технология и идеология сотрясают основы «капитализма 21 века» и в случае, если они начнут свое отдельное (изолированное) движение, останется только один вопрос, когда произойдет землетрясение, которое расшатает систему. Как это ни парадоксально, но именно в то время, когда исчезнут бывшие социальные конкуренты капитализма – социализм и коммунизм, ему

придется подвергнуться глубокой метаморфозе» *(«Technology and ideology are shaking the foundations of twenty-first-century capitalism. <...> When technology and ideology start moving apart, the only question is when will the "big one" (the earth-quake that rocks the system) occur. Paradoxically, at precisely the time when capitalism finds itself with no social competitors – its former competitors, socialism and communism, having died – it will have to undergo a profound metamorphosis»).*

ВЫВОДЫ

Как показало исследование, концепт реализуется пропозициями, связывающими ключевые слова, а ключевые слова из разных текстов на одну и ту же тему связываются в семантические сети, репрезентируя концепт.

Используемый метод концептуального анализа дает возможность проанализировать концептуальное содержание макро-концепта, отследить, как он репрезентирует реальность, какие концепты наиболее приоритетны на данный момент, что в свою очередь способствует уточнению и систематизации категориально-концептуального поля экономической области знания.

Представление о содержании концепта можно получить также сравнивая несколько высказываний, предложений, фрагментов текста. Это может быть знание индивидуальное, научное, обыденное, прототипы, стереотипы. Каждый из участников дискурса привносит свое индивидуальное понимание обсуждаемого.

Так как концепт является результатом специальной когнитивной деятельности человека, отражением интеллектуальной обработки информации, изучение концептов различных уровней и их составляющих, а также процессов, связанных с ними, становится ведущей задачей когнитивно-дискурсивного направления. Именно концептуальный анализ, являющийся частью когнитивно-дискурсивного анализа, позволяет сделать выводы о том, какие базовые концепты лежат в основе концептуальных составляющих экономической области.

Применение метода когнитивно-дискурсивного анализа расширяет возможности познания составляющих экономических форумов, а также их функции и роли в речемыслительной деятельности пользователей разных уровней. Данный анализ позволяет учитывать весь спектр фоновых знаний, относящихся к рассматриваемым типам дискурса

на экономических форумах, изучить дискурс с учетом когнитивного опыта его участников и построить в результате фрейм исследуемой области знания.

Концептосферы исследуемого дискурса представляют собой ряд взаимодействующих и пересекающихся концептуальных полей, образующих семантические сети, отраженные в композиционной семантике, прежде всего экономических терминов, поскольку лаконичная языковая структура термина репрезентирует обширные когнитивные структуры. Анализ терминологии, которой оперируют участники дискурса, позволяет выделить доминантные концепты, модели их структурирования и, следовательно, концептосферы исследуемого дискурса. Такой анализ дает также представление обо всей концептуальной картине экономических форумов в целом.

ИСТОЧНИКИ

http://www.businessforum.com
http://www.collinslanguage.com
http://www.lingvo.abbyyonline.com/ru/
http://ru.wikipedia.org

ЛИТЕРАТУРА

Дроздова Т. В. 2003: *Проблемы понимания научного текста.* Монография, Астрахань: Изд-во АГТУ.

Логунова Е. А. 2015: Идентификация концептов в экономическом компьютерном дискурсе. – *Семантика и прагматика языковых единиц.* Тезисы докладов Международной научной конференции, Минск, 11–12 мая 2015 г. Редкол.: А. М. Горлатов (отв. ред.) и др., Минск: МГЛУ, 207–208.

Логунова Е. А. 2016: Концептуальное исследование экономического компьютерного дискурса на тему "Describe a good leader". – *Когнитивные исследования языка* 25, 836–841.

APIE INTERNETINIO EKONOMIKOS FORUMO SĄVOKŲ ANALIZĘ (REMIANTIS DISKURSO „THE FUTURE OF CAPITALISM" TYRIMU)

Straipsnis skirtas ekonomikos diskurso ir jo leksinių komponentų tyrimui, remiantis kognityvine diskurso analize.

Leksikos vienetams tenka ypatingas vaidmuo kaupiant, modifikuojant ir perduodant žinias, kurios yra kognityvinės veiklos, tiriamu atveju – internetinių ekonomikos forumų dalyvių interaktyvios komunikacijos, rezultatas. Komunikacijos ekonomikos forumuose leksinių komponentų analizė, atsižvelgiant į kognityvinį diskursą, leidžia remtis kitų lingvistikos požiūrių patirtimi ir pateikti savo komunikacijos komponentų vaizdinį.

Šiame tyrime ekonomikos forumas (elektroninė konferencija) laikomas makrovienetu. Forumą kaip makrovienetą sudaro paforumiai, atspindintys aktualiausius konkretaus makrovieneto komponentus. Paforumiai atspindi aptariamas temas. Paprastai tema yra sąvokinis aptarimo branduolys, išreiškiamas pasisakymais.

Kognityvinio diskurso analizė apima teksto analizę, elektroninio teksto vienetų nustatymą, sąvokų nustatymą ir su diskursu susijusias antraplanes žinias.

Sąvokų analizė padeda tyrinėti makrosąvokos struktūrą, nustatyti, kaip ji atspindi realybę ir kokios sąvokos dominuoja šiuo metu.

Toks metodas leidžia analizuoti ir vertinti bendrą tiriamojo diskurso vaizdą, taip pat ieškoti temų, leitmotyvų ir įvaizdžių. Tokios atskleistos temos padeda sudaryti schemų modelius ir parodyti diskurso integruotumą.

ON CONCEPTUAL ANALYSIS OF ECONOMIC FORUM (ON THE EXAMPLE OF RESEARCH INTO DISCOURSE "THE FUTURE OF CAPITALISM")

This article is devoted to studying of the economic discourse and its lexical components by means of a cognitive discursive analysis.

Lexical units play a special role in accumulation, modification and transfer of knowledge which are result of cognitive activity, in our case – activity of participants of interactive communication in computer forums on economics. The analysis of communication's lexical components in economic forums within a cognitive discursive methodology allows to consider experience of other approaches in linguistics and to represent the vision of communication's components.

In our research we consider an economic forum (electronic conference) as a macro-unit. The forum as a macro-unit consists of sub-forums which reflect the most actual components of a concrete macro-unit. Sub-forums are represented by discussion of subjects. The subject, as a rule, is a conceptual core of discussion and is realized in statements/messages.

The method of cognitive discursive analysis includes the text analysis, identifications of the electronic text's units and its analysis, identification of concepts and the background knowledge relating to the discourse.

The conceptual analysis lets us to study the conceptual structure of a macro-concept, to trace in what way it represents the reality and what concepts are dominant at the moment.

Such method enables to estimate and to analyse an overall picture of the studied discourse that assumes for example, a search of subjects, keynotes and images. Such revealed subjects help to form special frame models and to demonstrate the integrated character of a discourse.

Gauta 2018-07-14

Елена Андреевна Логунова
Калининградский государственный технический университет
236000, Россия, Калининградская обл.,
г. Калининград, Советский проспект, д.1
Эл. почта: pakhomovaelena@mail.ru

Corpus-Driven Analysis of Multi-Word Terms Including the Word '*Risk*' in English, French and Lithuanian

OKSANA SMIRNOVA
Mykolas Romeris University, Lithuania

SIGITA RACKEVIČIENĖ
Mykolas Romeris University, Lithuania

KEYWORDS: descriptive terminology, corpus driven analysis, financial terms, term extraction, term formation patterns

1. INTRODUCTION

Computational technologies have opened new possibilities to linguistic research: digital corpora and corpus analysis software facilitated access to the deepest language structures and relations among different language units and to reveal peculiarities of their usage in different domains over different periods of time. Therefore, corpus-driven analysis of natural language is applied nowadays in a broad range of linguistic areas: lexicography, language teaching, development of machine translation, compilation of linguistic databases, etc.

Terminology research has also become to a large extent corpus-driven. Digital corpora allow terminologists to work with a big amount of documents, observe particular features of a specialized language, collect information about real usage of terms and their evolution, capture new terms which could not be intuitively felt or predicted as well as to carry out contrastive analysis of data of several languages. Corpus analysis software, automatic and semiautomatic term extractions tools also contribute to terminology standardisation, for example, the frequency count of synonyms can provide useful distributional evidence indicating statistically preferred terms (Khurshid, Rogers 1992: 36). Thus, digital corpora enable terminologists to revise terminographical information about terms in existing databases and constantly update them.

According to M. Teresa Cabré, M. Amor Montané and Rogelio Nazar, the goal of modern terminology is to produce formal, semantic and functional descriptions of lexical units having terminological value as well as to explain their relation with the rest of the units of the linguistic system. The object of terminology research is "the *living* terminology" (terminology that naturally occurs in specialized texts) and the communicative aspect of the use of terms which is best instantiated in a corpus (Cabré, Montané, Nazar 2012).

The aim, object and objectives of the research. The aim of the research is to apply the methodology of corpus linguistics for extraction and formal structure analysis of financial multi-word terms including the word *'risk'* as the head noun in English, French and Lithuanian.

In order to achieve this aim, the following objectives were set:

1) to analyse the principles of descriptive corpus driven terminology including the methods of collocational-colligational analyses;
2) to compile corpora of the EU legal acts of financial domain in three languages (English, French and Lithuanian) and select the software appropriate for the corpus-driven research;
3) to extract the most frequent words from the corpora in the investigated languages and select the most frequent keyword (noun) for the further analysis;
4) to carry out collocational analysis of the selected keyword in the English corpus and extract multi-word terms including the selected keyword as the semantic and syntactic head of terms from the English corpus material;
5) to establish French and Lithuanian equivalents of the selected English terms in the parallel English-French-Lithuanian corpus;
6) to perform formal structure quantitative analysis of the selected multi-word terms and determine which modification patterns and syntactic structures of the terms are predominant in the investigated languages.

Data and scope of the research. For the purposes of the research, four corpora of the EU documents of financial domain were compiled: three monolingual corpora (English, French and Lithuanian) and one parallel corpus (EN-FR-LT). The sizes of the corpora are as follows: EN 802 933 words, FR 940 655 words, LT 639 279 words. In total, 210 finan-

cial terms including the word '*risk*' as the head noun were extracted from the corpora: 70 English terms and their equivalents in French and Lithuanian. The choice of word '*risk*' was determined by the corpus data which revealed that this word was the most frequent in the selected EU documents.

2. THEORETICAL PRINCIPLES OF THE RESEARCH

2.1. Prescriptive and descriptive terminology management

Evolution of computational technologies for natural language research clearly differentiated the traditional terminology from the modern one. Terminologists' attitude towards the conception of a term, term sources, standardisation of terms and other terminology issues has changed considerably. Two directions of terminology research and management have been distinguished: *prescriptive terminology* and *descriptive terminology* (Zeller 2005; Bielinskienė et al. 2015).

Advocates of prescriptive terminology focus on terminology standardisation based on terminology dictionaries, databases, lists of approved terminology and documents on standardisation principles. In prescriptive terminology, conception of a term is based on the place of the concept, described by it, in the conceptual hierarchical system of the domain and its relationship with other concepts (Pearson 1998: 10; Marcinkevičienė 2000: 6). According to the principles of prescriptive terminology, one term should be used to describe one concept as such reciprocity reduces probability of ambiguity, facilitates communication, and, simultaneously, development of conceptual hierarchical system of a domain.

Descriptive terminologists distance themselves from the strict attitude towards term conception, term unambiguity, development of hierarchical conceptual system and standardisation. In descriptive terminology, contrary to prescriptive one, a context plays a vital role in analysis of a term, and a term is assumed as a lexical unit dependent on its context. Their goal is not to form a term according to certain principles, but to record its usage, variety of its forms in different texts and describe its peculiarities thus forming a basis for its standardisation (Bielinskienė et al. 2015: 10–11).

Development of technologies gave rise to huge flow of information presented in various types of texts, and, simultaneously, constantly growing number of terms used in them. In this ever-changing reality, termi-

nologists are no longer able to control rapid development of terminology as terms change faster than they are processed. Therefore, management of terminology requires more flexible approach based on description rather than on prescription methodology. Focus has gone from standardisation of terminology to the analysis of terminology in corpora (Bielinskienė et al. 2015: 11).

Descriptive terminology led to development of the *Communicative Theory of Terminology* which sets focus on the living terminology that is used in specialized discourses and puts the emphasis on the communicative aspect of the use of terms (Cabré, Montané, Nazar 2012). According to this theory, the main role of the terms is to communicate expert knowledge; thus they are conceived "as a three-fold polyhedron having a cognitive component (the concept), a linguistic component (the term) and a communicative one (the situation)" (Cabré, Montané, Nazar 2012: 1).

Terminological studies based on the communicative theory are not only interested in terminology established by standards or found in official databases, but also (and particularly) in those terms which are actually used in texts of language for specific purposes. Thus, the communicative theory "not only adopts an in vitro approach, but is also interested in terms in vivo" (Cabré, Montané, Nazar 2012: 1–2). Research of the living terminology discloses that the traditional notion of term univocity (one-to-one correspondence between a concept and particular terms in different languages) is not well-founded in real language. Variation (synonymy, ambiguity, periphrases, redundancy) is characteristic not only of general language units, but also of terminology; thus concepts and terms have to be studied "in their dynamic interplay" (Cabré, Montané, Nazar 2012: 2–3).

The focus on the usage of terms has made corpora the main workspace of modern terminology analysis. Digital corpora and corpus analysis software have enhanced terminology with rich resources and tools which enable terminologists to extract terms from a big amount of documents, capture the newest changes in terminology of a specific domain, analyse its evolution as well as establishing conceptual interconnection among terms of the same domain. Corpora allow to get reliable, statistically based, previously totally unavailable information about term usage in natural language. Therefore, *corpus-driven methodology* has become the prevailing methodology providing indispensable toolkit for terminology research and management (Zeller 2005; Cabré, Montané, Nazar 2012; Bielinskienė et al. 2015).

2.2. Corpus driven analysis principles: collocational and colligational methods

Corpus driven terminology extraction and analysis are performed using statistical and linguistic methods. In the given research collocational and colligational methods are applied.

Collocations refer to syntagmatic attraction between lexical units. According to Tomas Lehecka (2015), "the concept of collocation is based on the notion that each word in a language prefers certain lexical contexts over others, i.e. that any given word tends to co-occur with certain words more often than it does with others" (Lehecka 2015: 2). Statistical analysis of corpus data is used to measure the degree of attraction between words, its results enable to determine which word combinations appear together significantly more often than it would be expected by chance given the words' total frequency in the corpus (Lehecka 2015: 2). In this way the most significant collocations of the chosen words in the analysed corpus are established.

This method is used mostly for contextual semantic analysis of lexical units as it enables to observe the whole variety of co-occurring words of the investigated words, establish the predominant co-occurrence patterns and thus to describe their meanings based on their contextual environment (Atkins, Rundell, Sato 2003: 340–341).

Collocational analysis has become an indispensable tool for lexicographers, it is also extensively applied in computational linguistics for the purposes of machine translation, natural language processing and other areas (Lehecka 2015).

Collocational method is often used in combination with colligational method. The concept of colligation refers to attraction of a lexical unit and a grammatical pattern and is based on the notion that words prefer to be used in certain grammatical patterns and avoid other grammatical patterns (Sinclair 1998; Lehecka 2015). Colligational analysis may been extended and encompass the relationship between the lexical unit and the position in a phrase, clause, sentence, text or discourse where the lexical unit can be used (Hoey 2005: 49–52).

Colligational analysis has been extensively employed in combination with collocational analysis to study the meanings of near-synonyms as corpus linguistics studies have revealed that they are often used in different lexical and grammatical contexts (Lehecka 2015). Corpus linguistics investigations

have shown that even different senses of polysemous words may have different collocational and colligational patterns (Aston, Burnard 1998).

Thus collocational and colligational analyses have proved that semantics and grammar should not be treated as independent, but rather as closely interconnected systems (Lehecka 2015). Pragmatic aspect should also be taken into consideration in the analyses as collocational and colligational preferences of a lexical unit vary significantly between different domains and different types of texts (Butler 2004: 157; Newman, Rice 2006).

2.3. Application of collocational-colligational method in terminology extraction and analysis

Collocational-colligational method may also be used for extraction of multi-word terms; it is especially appropriate for extraction of terminology including pre-chosen keywords – words of potential terminological relevance characteristic of the domain that the corpus belongs to. This methodology is based on the assumption that complex terms are made of existing simple terms (Nakagawa 2001).

Corpus analysis tools extract co-occurring words of the pre-chosen keywords and enable to establish the dominant collocations. A part of these collocations is noun phrases which have to be selected from collocation lists using linguistic methods. The selected noun phrases are used for further analysis of the corpus data and extraction of multi-word terms consisting of the selected noun phrases and potentially of additional collocates.

In the given research, the extracted terms are analysed further using colligational analysis principles seeking to reveal formal structure models of terminology in the investigated languages and to contribute to contrastive multilingual studies of term formation patterns (cf. Janulevičienė, Rackevičienė 2014; Mockienė 2016).

3. DEVELOPMENT OF CORPORA AND SELECTION OF THE SOFTWARE FOR THE ANALYSIS

According to M. Teresa Cabré, M. Amor Montané and Rogelio Nazar, the purpose of compiling a corpus of documents of a specific domain is threefold. Firstly, terminologists need to become familiar with the type of language of the domain; secondly, a corpus is needed to perform terminology extraction and conduct statistical analyses of the terms; and

finally, texts are used to obtain complementary information about the terms such as semantic, syntactic or collocational clues (Cabré, Montané, Nazar 2012: 3–4).

The compiled corpus should be of sufficient size and quality to be considered representative of the chosen domain. There are no precise requirements for the size of a corpus; but it should contain as many documents as possible because the bigger it is, the more reliable conclusions about terminology usage in the domain can be made (Cabré, Montané, Nazar 2012: 4).

Taking into consideration all these aspects, the corpora of the EU legal acts in English, French and Lithuanian were compiled. The legal acts were downloaded from the Official Journal of the European Union which is a freely viewed online source. 101 legal acts, regarding financial issues of the EU and enacted in the period 2014–2017, were collected. The documents were transformed into plain text and aligned for extraction of terms and their analysis.

Three programs were used to compile, align the texts and extract the necessary data from them: *AntConc* (2014), *AntPConc* (2017) created and certified by Laurence Anthony and *NOVA Text Aligner* (2014).

AntConc is a freeware multiplatform toolkit for carrying out corpus linguistic research and data-driven learning, while *AntPConc* is intended for creating a parallel corpus of several languages. Both programs enable the researcher to deal with a big amount of data and carry out a comprehensive multilingual linguistic analysis.

The tools which are provided for users by *AntConc* program are the following: *Word list, Collocates, Clusters, Keywords, Concordance, Concordance plot, File view tool.* In the given research four tools of *AntConc* were applied:

- *Wordlist* enabled to determine the most frequent words in the corpora;
- *Collocates* enabled to determine the dominant collocates of the word '*risk*' and measure the degree of their syntagmatic attraction to the word '*risk*';
- *Clusters* allowed to disclose the most dominant multi-word terms including the word '*risk*' as the head noun;
- *Concordances* gave a wide variety of samples illustrating the usage of the terms in the texts.

AntConc program's snapshot is presented in Figure 1.

Figure 1. AntConc program

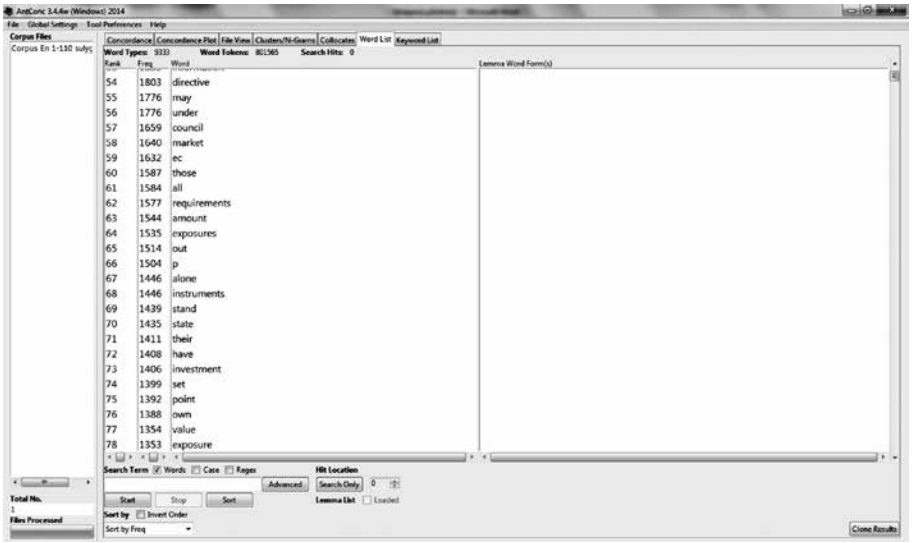

Before compiling a parallel corpus, the downloaded texts in three languages were aligned manually with the help of the program NOVA Text Aligner. After alignment of the texts, a parallel corpus was built up using the AntPConc program (see Figure 2).

Figure 2. AntPConc program

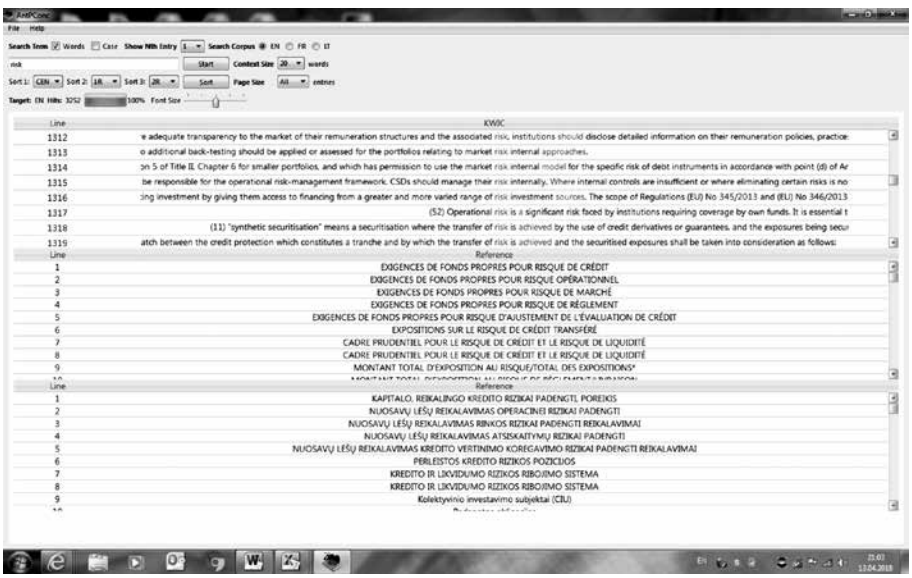

The AntPConc program allowed to expose the examples from three languages at the same time: one could click on a chosen sentence to see the equivalents in other languages. The programme also enabled to distinguish the keywords and their left or right collocates by use of different colours. However, it was not possible to see the document from which the example was extracted. Using the parallel corpus, French and Lithuanian equivalents of 70 English terms were extracted.

4. CORPUS ANALYSIS AND TERM EXTRACTION USING THE TOOLS OF THE PROGRAMS AntConc AND AntPConc

4.1. Establishment of the most frequent words in the corpora

In order to determine the most frequent words in the corpus of the financial documents, the tool *Word list* of the program AntConc was used. It provided the word frequency results in the English, French and Lithuanian corpora which enabled to compare the word frequencies in the investigated languages and develop a trilingual list of TOP 10 most frequent words (see Table 1). *Word list* also provided information on how many word tokens and word types there were in the corpora and gave the access to the context in which the terms were used (see Table 1).

Table 1. TOP 10 most frequent words in the corpora

	EN (corpus 802 933 word tokens, 9333 word types)	**FR** (corpus 940 655 word tokens, 12365 word types)	**LT** (corpus 639 279, 24727 word types)
1.	*risk* (3252), *risks* (592)	*risque* (2855), *risques* (997)	*rizikos* (2549), *riziką* (1063), *rizika* (536), *rizikai* (355), *rizikas* (4)
2.	*credit* (3183), *credits* (18)	*credit* (3307), *credits* (222)	*kredito* (3103), *kreditų* (52), *kreditu* (29), *kreditą* (28), *kreditas* (8), *kreditai* (6), *kreditais* (4), *kreditus* (3), *kreditams* (2)
3.	*market* (1642), *markets* (424)	*marché* (1631), *marches* (484)	*rinkos* (1355), *rinkų* (310), *rinka* (229), *rinkoje* (226), *rinką* (76), *rinkose* (75), *rinkai* (51), *rinkoms* (18), *rinkas* (7), *rinkomis* (2)

	EN (corpus 802 933 word tokens, 9333 word types)	**FR** (corpus 940 655 word tokens, 12365 word types)	**LT** (corpus 639 279, 24727 word types)
4.	*amount* (1545)	*montant* (1672)	*suma* (1133), *sumos* (684)
5.	*instruments* (1448)	*instruments* (1489)	*priemonės* (1542), *priemonių* (1393), *priemones* (649)
6.	*value* (1356)	*valeur* (1754)	*vertės* (664), *vertė* (599)
7.	*securities* (1275)	*titres* (1229), *titrisation* (503)	*vertybinių popierių* (1095), *vertybinio poprieriaus* (691)
8.	*services* (1275)	*services* (1778)	*paslaugų* (1225), *paslaugas* (485)
9.	*capital* (1093)	*capital* (660)	*kapitalo* (1143)
10.	*funds* (1087)	*fonds* (2773)	*lėšų* (877)

The findings of this analysis reveal that the most frequent words in the corpora of all three investigated languages are '*risk*' and '*credit*' while the word '*market*' takes the third position in the frequency lists. All three words, and in particular the words '*risk*' and '*credit*' often go together in the financial documents. This could be explained by the tight semantic relation between the words: needless to say that any money transaction implies danger, in other words, '*credit*' generates '*risk*'. The most usual grammatical number of the words is singular though plural is also used in the investigated languages. In Lithuanian, which is a synthetic language with a rich inflectional system, the words are used in different grammatical cases, the dominant of which is the Genitive singular.

The findings of the analysis allow to state that the words '*risk*', '*credit*' and '*market*' are to be assessed as the lexical items denoting the fundamental concepts of the financial domain. The word '*risk*', which is the most frequent in the corpora, was chosen for further term extraction and analysis.

Since the object of the research is English multi-word terms including the selected keyword (word 'risk') and their equivalents in French and Lithuanian, the subsequent work of term extraction was organised in the following stages: establishment of the dominant English collocations of the word '*risk*'; extraction of the noun phrases with the word '*risk*' as the

head noun, selection of the phrases having terminological value and establishment of their French and Lithuanian equivalents.

4.2. Establishment of the collocates of the word *'risk'* in the English corpus

In the second stage of term extraction, the dominant collocations of the word '*risk*' in the English corpus were established. This objective was pursued with the help of the AntConc tool *Collocates*. This tool provided left and right collocates of the chosen keyword and allowed to analyse the non-sequential patterns in the languages.

The tool provided total frequencies of collocates as well as their frequencies on the left and on right of the word '*risk*'. It also provided the values of statistical measures (mutual information (MI) scores) which showed the degree of syntagmatic attraction between the keyword and its collocates. The results of the collocational analysis are presented in the Table 2 which provides the exhaustive data about the collocates with the highest MI scores (top 10).

Table 2. TOP 10 collocates of the word '*risk*' in the English corpus

	Total frequency	Freq.(L)	Freq.(R)	MI score
1. dilution	51	37	14	8.1
2. mitigation	100	9	91	8.01
3. weights	65	4	61	7.7
4. systemic	120	119	1	7.7
5. profile	87	1	86	7.48
6. low	68	62	6	7.2
7. assigned	127	95	32	6.89
8. exposure	491	71	420	6.4
9. specific	177	148	29	6.3
10. operational	129	114	15	5.99

The findings reveal the closest lexical context of the word '*risk*' in the English language and allow to envisage the dominant two-word nucleus of multi-word terms including the word '*risk*' in the investigated corpus.

4.3. Extraction of noun phrases including the word *'risk'* as the head noun in the English corpus

Further corpus analysis and term extraction focused on collocations of certain formal structure – the noun phrases including the word '*risk*' as the head noun. They were extracted from the English corpus using the tools *Clusters* and *Concordance*.

The tool *Clusters* enabled to search for the clusters (word combinations) including the word '*risk*' with its left and right collocates. It allowed to select the minimum and the maximum length (number of words) of the clusters and the minimum frequency of the clusters displayed. The ordered clusters could be displayed either according to their frequency or to the number of files in which the clusters appeared in the corpora.

The following parameters were set for extraction of noun phrases including the word '*risk*' as the head noun: cluster size from 2 to 5, sorting by frequency. The position of the keyword also had to be selected: firstly clusters with the keyword on the right and secondly clusters with the keyword on the left were ordered. Under the parameter 'search keyword on right', the tool displayed 4814 cluster tokens and 181 cluster types; under the parameter 'search keyword on left' 4284 cluster tokens and 137 cluster types.

Out of the displayed cluster lists, noun phrases including the word '*risk*' as the head noun were extracted manually. Their wider context was analysed using the tool *Concordance* which enabled to determine the boundaries of the noun phrases and the noun phrases including both left and right collocates of the word '*risk*'. The Table 3 presents the most frequent noun phrases.

Table 3. TOP 20 noun phrases including the word '*risk*' as the head noun

Noun phrases ('risk' on the right)	Freq.	Noun phrases ('risk' on the left)	Freq.
1. credit risk	471	*1. risk of excessive leverage*	18
2. systemic risk	113	*2. risk of debt instrument*	12
3. operational risk	102	*3. risk of loss*	12
4. liquidity risk	97	*4. risk of capacity withholding*	10

Noun phrases ('risk' on the right)	Freq.	Noun phrases ('risk' on the left)	Freq.
5. specific risk	86	*5. risk to third parties*	8
6. market risk	76	*6. risk to purchased receivable*	7
7. counterparty credit risk	41	*7. risk of a price change*	7
8. dilution risk	33	*8. risk of disruption*	6
9. interest rate risk	32	*9. risk to financial stability*	2
10. business risk	26	*10. risk of a borrower*	2

The results reveal that the noun phrases including the word '*risk*' on the most right position are much more frequent than the noun phrases including the word '*risk*' on the most left position. Only some examples of the noun phrases including both left and right collocates of the word '*risk*' were found in the corpus: *credit risk of repurchased transactions, credit risk of securization position, credit risk to third parties*.

A list of TOP 70 English noun phrases including the word '*risk*' as the head noun was made for the further research. Only those noun phrases which had terminological value (denoted abstract concepts of financial domain) were included in the list. In the further analysis, they are called multi-word terms.

4.4. Establishment of French and Lithuanian equivalents of the selected English terms

In the final stage of term extraction, the French and Lithuanian equivalents of the selected English terms were established. This objective was pursued using AntPConc software developed for analysis of parallel corpora. The corpora of three investigated languages were uploaded to the program. As the selected English terms were searched in the English corpus, the program displayed the parallel strings of the French and Lithuanian texts and thus enabled to select manually the necessary equivalents. In total, 70 French and 70 Lithuanian equivalents of the selected English terms were established. Table 4 presents TOP 10 English terms and their French and Lithuanian equivalents.

The findings of this analysis revealed the formal differences of the terms in the investigated languages which are investigated and discussed below.

Table 4. TOP 10 English terms and their equivalents in French and Lithuanian

EN	FR	LT
credit risk	*risque de crédit*	*kredito rizika*
systemic risk	*risque systémique*	*sisteminė rizika*
operational risk	*risque opérationel*	*operacinė rizika*
liquidity risk	*risque de liquidité*	*likvidumo rizika*
specific risk	*risque spécifique*	*specifinė rizika*
market risk	*risque de marché*	*rinkos rizika*
counterparty credit risk	*risque de crédit de conterpartie*	*sandorio šalies kredito rizika*
dilution risk	*risque de dilution*	*gautinų sumų rizika*
interest rate risk	*risque de taux d'intérêt*	*palūkanų normos rizika*
business risk	*risque économique*	*verslo rizika*

5. FORMAL STRUCTURE ANALYSIS OF THE EXTRACTED TERMS

The extracted terms were analysed further using colligational analysis principles seeking to reveal formal structure models of terminology in different languages.

The constituents of the terms are of two main categories: the head noun '*risk*' and its modifiers. According to positions of modifiers, two modification patterns were established – prenominal modification (in which modifiers take the place before the head noun) and postnominal modification (in which modifiers take the place after the head noun). No terms including both prenominal and postnominal modifiers were included in the TOP 70 list of the terms selected for the statistical analysis.

The analysis focused on the following aspects of formation of the terms: number of constituents of the terms, modification patterns and syntactic structures (position and word classes of modifiers) of the terms. Tables 5 and 6 present the summarised findings of the analysis.

The findings presented in the tables reveal that the terms have different modification patterns in the investigated languages. The quantitative

modification analysis was performed to identify the dominant modification patterns across the investigated languages; its results are presented in Diagram 1.

Table 5. Syntactic structures of the *prenominal modification* patterns of the terms

Syntactic structures	EN	FR	LT
N + *'risk'*	**19 terms, e.g.**: *credit risk, concentration risk, liquidity risk, business risk.*	–	**18 terms, e.g.**: *skolininko rizika, sandorių rizika, saugojimo rizika.*
A + *'risk'*	**18 terms, e.g.**: *entrepreneurial risk, internal risk, potential risk.*	–	**17 terms, e.g.**: *sisteminė rizika, operacinė rizika, investicinė rizika*
N + N + *'risk'*	**3 terms**: *credit and liquidity risk, interest rate risk, counterparty credit risk*	–	**9 terms, e.g.**: *dienos kredito rizika, palūkanų normos rizika, sandorio šalies rizika*
A + N + *'risk'*	**12 terms, e.g.**: *significant credit risk, specific credit risk, foreign exchange risk.*	–	**9 terms, e.g.**: *maža kredito rizika, specifinė kredito rizika, gautinų sumų rizika*
A/Num + N + + N + *'risk'*	**1 term**: *minimal credit and market risk*	–	**12 terms, e.g.**: *minimali kredito ir rinkos rizika, vienos nakties likvidumo rizika, vienos nakties kredito rizika*
A + A + N + + *'risk'*	**4 terms, e.g.**: *specific and general credit risk, intraday and overnight credit risk, intraday and overnight liquidity risk*	–	**5 terms, e.g.**: *specifinė klaidingų sprendimų rizika, įsigytų gautinų sumų rizika, bendra ir specifinė kredito rizika*

Table 6. Syntactic structures of the *postnominal modification* patterns of the terms

Syntatic structures	EN	FR	LT
'*risk*' + PP	**13 terms, e.g.**: *risk of the institution, risk to financial system, risk of loss*	**22 terms, e.g.**: *risque de crédit, risque de concentration, risque de modèle*	–
'*risk*' + A	–	**20 terms, e.g.**: *risque intrajournalier, risque interne, risque spécifique*	–
'*risk*' + A + PP	–	**4 terms, e.g.**: *risque spécifique de corrélation, risque significatif de corrélation , risque générale de corrélation*	–
'*risk*' + PP + A	–	**15 terms, e.g.**: *risque de crédit spécifique risque de crédit quotidien, risque sur matière première*	–
'*risk*' + PP + A + + PP	–	**9 terms, e.g.**: *risque de crédit intrajournalier à 24h, risque de liquidité intrajournalier à 24h*	–

Diagram 1. Modification patterns of the terms

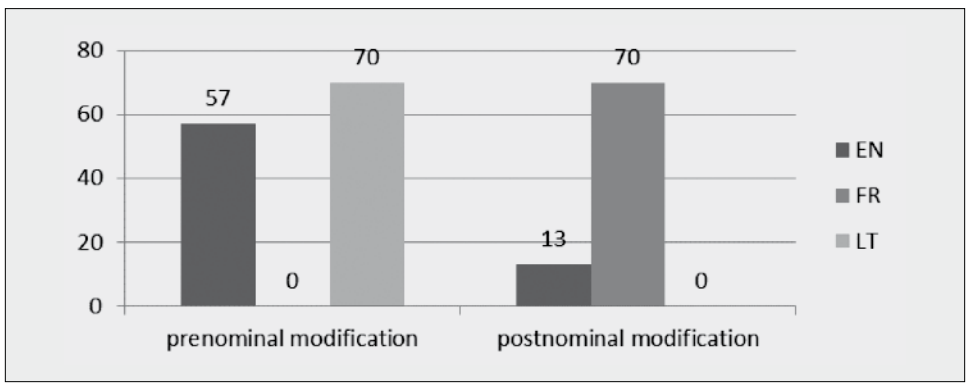

The results show that prenominal modification is dominant in the English and Lithuanian languages, while postnominal modification is characteristic of the French language. No terms of prenominal modification pattern were found in French, and no terms of postnominal modification patterns were detected in Lithuanian. Only English terms were of both types though the number of terms with postnominal modifiers is rather low.

All investigated terms include one or several modifiers which are nouns, adjectives or prepositional phrases taking different positions in the terminological units. The results of the analysis reveal that the dominant modifiers of the English and the Lithuanian terms are nouns and adjectives while in the French terms the word '*risk*' is mostly modified by prepositional phrases. The terms including 3 and more words may be further classified according to their modification levels (terms including modifiers modifying the head noun and terms including modifiers modifying other modifiers), but, due to limited space, this analysis is not presented in this paper.

The summarised findings in the tables also reveal that the terms differ in the number of their constituents. The quantitative analysis of the term length was performed to establish the dominant number of term constituents in the investigated languages; its results are presented in the Diagram 2.

The diagram reveals two main tendencies. Firstly, the EU term developers respect the main requirement of language economy (brevity of terms): two-word terms are prevalent in all three languages. Secondly, only a few English and French terms have more than 2-3 words while in

Diagram 2. Number of term constituents

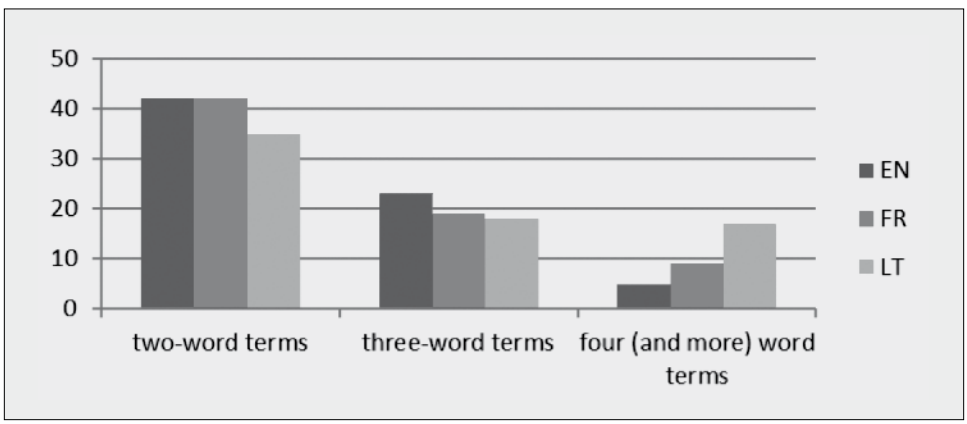

Lithuanian terms including 4 and more words constitute a significant part of the selected data (17 of 70).

The tendency of prevalence of two-word terms coincides with the tendencies established by other terminology researchers. The research on automatic extraction and definition of education and science terminology by Agnė Bielinskienė et al. revealed that most Lithuanian terms of this domain are two-word terms: they constituted more than two-thirds of the terms selected from the term candidates automatically extracted from a specialised corpus (Bielinskienė et al. 2015: 62). The contrastive research on constitutional law terminology by Liudmila Mockienė revealed the same tendency in three different languages. In the investigated English, Russian and Lithuanian legal acts of a constitutional nature, the majority of the extracted multi-word terms consisted of two constituents: they constituted 78.5% of the English multi-word terms, 62% of the Russian multi-word terms and 74.5% of the Lithuanian multi-word terms (Mockienė 2016: 43-45). Thus, developers of terms of different domains and different languages tend to adhere to the same principle of language economy and user-friendliness.

6. CONCLUSIONS

The software AntCont, used for monolingual corpora analysis, and AntPConc, used for parallel corpus analysis, allowed to perform extraction of English, French and Lithuanian multi-word terms including the word '*risk*' as the head noun from the specialized corpora of the EU documents of financial domain compiled for the purposes of the research. The extraction was performed in the following stages:

- extracting the keywords of the English, French and Lithuanian corpora (the words of potential terminological relevance characteristic of the domain that the corpora represent) and choosing the most frequent keyword (the word '*risk*') for further analysis;
- extracting collocations of the word '*risk*' and noun phrases including the word '*risk*' as the head noun with left and/or right collocates from the English corpus;
- selecting lexical units which have terminological value from the list of the extracted noun phrases;
- establishing French and Lithuanian equivalents of the selected English terms in the parallel English-French-Lithuanian corpus.

The applied methodology proved to be suitable for effective multilingual extraction of terminology which can be used for development/updating of termbases or scientific analysis of terms.

Formal structure analysis of the extracted terms revealed some major term formation tendencies in the investigated languages:

- prenominal modification is dominant in the English and Lithuanian languages, while postnominal modification is characteristic of the French language;
- the dominant modifiers of the English and the Lithuanian terms are nouns and adjectives while in the French terms the word '*risk*' is mostly modified by prepositional phrases;
- the prevalent term type according to the number of constituents is two-word terms – they constitute the biggest number of the terms in the TOP 70 lists in English, French and Lithuanian; that shows that the EU term developers respect the main requirement of language economy (brevity of terms);
- only a few English and French terms have more than 2-3 words while in the Lithuanian TOP 70 list terms including 4 and more words constitute a significant part of the selected data (17 of 70).

The findings of the formal structure analysis disclose term formation trends in the investigated languages and provide terminological information which might be useful for term developers and translators. Syntactic patterns, established in the research, may be used for development of automatic linguistic methods of term extraction without any pre-chosen keywords.

REFERENCES

Aston G., Burnard L. 1998: *The BNC Handbook. Exploring the British National Corpus with SARA*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Atkins S., Rundell M., Sato H. 2003: The contribution of FrameNet to practical lexicography. – *International Journal of Lexicography* 16(3), 333–357.

Bielinskienė A., Boizou L, Grigonytė G., Kovalevskaitė J., Rimkutė E., Utka A. 2015: *Lietuvių kalbos terminų automatinis atpažinimas ir apibrėžimas*. Monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Butler C. S. 2004: Corpus studies and functional linguistic theories. – *Functions of Language* 11(2), 147–186.

Cabré M. T., Montané M. A., Nazar R. 2012: *Corpus-based Terminology Processing. TKE 2012 Tutorial*. Available at http://terminus.iula.upf.edu/tke2012/.

Hoey M. 2005: *Lexical Priming: A New Theory of Words and Language*, London: Routledge.

Janulevičienė V., Rackevičienė S. 2014: Formation of criminal law terms in English, Lithuanian and Norwegian. – *LSP journal – Language for special purposes, professional communication, knowledge management and cognition* 15(1), 4–20.

Lehecka T. 2015: Collocation and colligation. – *Handbook of Pragmatics Online*. J.-O. Östman, & J. Verschueren (Eds.), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1–23.

Khurshid A., Rogers M. 1992: Terminology management: a corpus-based approach. – *Translating and the Computer* 14, 33–44.

Marcinkevičienė R. 2000: Terminografija ir tekstynas. – *Terminologija* 6, 5–23.

Mockienė L. 2016: *Formation of terminology of constitutional law in English, Lithuanian and Russian*. Doctoral Thesis, Vilnius: Mykolas Romeris University.

Nakagawa H. 2001: Experimental evaluation of ranking and selection methods in term extraction. – *Recent Advances in Computational Terminology*. D. Bourigault, Ch. Jacquenim and M.-C. L'Homme (Eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 303–325.

Newman J., Rice S. 2006: Transitivity schemas of English EAT and DRINK in the BNC. – *Corpora in Cognitive Linguistics: Corpus-Based Approaches to Syntax and Lexis*. S.T. Gries and A. Stefanowitsch (Eds.), Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 225–260.

Pearson J. 1998: *Terms in Context*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Sinclair J. 1998: The lexical item. – *Contrastive Lexical Semantics*. E. Weigand (Ed.), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1–24.

Zeller I. 2005: *Automatinis terminų atpažinimas ir apdorojimas*. Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

SOURCES

Official Journal of European Union: https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html

COMPUTER SOTFWARE USED FOR THE ANALYSIS

Anthony L. 2014: AntConc (Version 3.4.4w) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University. Available at http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp

Anthony L. 2017: AntPConc (Version 1.2.0) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University. Available at http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp

Supernova-soft. NOVA Text Aligner. Available at https://nova-text-aligner.soft112.com/.

ANGLŲ, PRANCŪZŲ IR LIETUVIŲ KALBŲ DAUGIAŽODŽIŲ TERMINŲ SU ŽODŽIU *RIZIKA* ANALIZĖ TEKSTYNŲ LINGVISTIKOS METODAIS

Straipsnyje pristatomi deskriptyviosios terminologijos tyrimo principai bei empirinis daugiažodžių terminų su žodžiu *rizika* tyrimas, kurio tikslas – taikant tekstynų lingvistikos metodus, surinkti terminus iš ES finansų srities dokumentų tekstynų ir atlikti jų formaliosios sandaros analizę.

Tyrimo tikslams buvo sukaupti keturi tekstynai: finansų srities dokumentų anglų kalba (802 933 žodžiai), prancūzų kalba (940 655 žodžiai) ir lietuvių kalba (639 279 žodžiai) bei lygiagretusis anglų–prancūzų–lietuvių kalbų tekstynas. Iš tekstynų surinkta 210 terminų, kuriuose žodis *rizika* eina pagrindiniu dėmeniu: 70 angliškų terminų ir po tiek pat jų atitikmenų prancūzų ir lietuvių kalbomis. Žodžio *rizika* pasirinkimą lėmė tai, kad šis žodis buvo dažniausias visų trijų kalbų tekstynuose.

Terminų atpažinimui ir surinkimui buvo naudojamos dvi kompiuterinės programos – AntConc ir AntPConc. Dirbta tokiais etapais:

- dažniausių žodžių, galinčių būti terminų branduoliu, angliškame, prancūziškame ir lietuviškame tekstynuose nustatymas ir vieno iš jų (žodžio *rizika*) atrinkimas tolesnei analizei;

- žodžio *rizika* kolokacijų ir daiktavardinių junginių su pagrindiniu dėmeniu *rizika* ir jo kairiaisiais bei dešiniaisiais kolokatais nustatymas angliškame tekstyne;
- daiktavardinių junginių, laikytinų daugiažodžiais terminais, atrinkimas;
- atrinktų angliškų terminų prancūziškų ir lietuviškų atitikmenų nustatymas.

Pritaikyta metodologija leido rezultatyviai surinkti daugiažodžius terminus iš daugiakalbių tekstynų. Tai duoda pagrindą teigti, kad ji gali būti taikoma terminų kaupimui bei tyrimams.

Surinktų terminų formaliosios sandaros analizė atskleidė keletą svarbių terminų darybos tendencijų tiriamose kalbose:

- vyraujantis terminų tipas pagal dėmenų skaičių visose trijose tiriamose kalbose yra dvižodžiai terminai; tai rodo, kad ES terminų kūrėjai laikosi kalbos ekonomijos principo ir stengiasi kurti kuo trumpesnius daugiažodžius terminus;
- tik keletas angliškų ir prancūziškų terminų turi daugiau kaip 2–3 dėmenis; tuo tarpu lietuviški terminai, susidedantys iš 4 ir daugiau dėmenų, sudaro beveik ketvirtadalį surinktų terminų;
- anglų ir lietuvių kalbų terminų darybos modeliuose vyrauja prepozicinė ir postpozicinė modifikacija, o prancūzų kalbos – postpozicinė modifikacija;
- daugumos anglų ir lietuvių kalbų terminų priklausomieji dėmenys yra daiktavardžiai ir būdvardžiai, o prancūzų kalboje – prielinksninės konstrukcijos.

Formaliosios sandaros analizės rezultatai suteikia informacijos, kuri gali būti naudinga terminų kūrėjams ir vertėjams. Tyrimo metu nustatyti sintaksinių struktūrų modeliai gali būti taikomi, kuriant kompiuterinius lingvistinius metodus automatiniam terminų atpažinimui be iš anksto pasirinktų raktinių žodžių.

Gauta 2018-05-21

Oksana Smirnova
Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
E. paštas osmirnova@mruni.eu

Sigita Rackevičienė
Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
E. paštas sigita.rackeviciene@mruni.eu

Asmenų pavadinimai kompiuterijos žodynuose

ALVYDAS UMBRASAS
Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: kompiuterija, terminų žodynas, asmenis įvardijantys terminai, darinys, skolinys, terminas

Į terminologijos tyrimų lauką patenka įvairių sąvokų, bet asmenų pavadinimus galima būtų priskirti prie tų dalykų, apie kuriuos terminologijos kontekste kalbama labai retai. Gamtos moksluose asmenų pavadinimai, regis, nelabai aktualūs, technikos moksluose jų kartais prireikia, tačiau tikėtina, kad labiausiai išplėtotos asmenų pavadinimų sistemos yra socialiniuose moksluose, nes šių mokslų objektas yra žmonių santykiai visuomenėje. Lietuvių terminologijoje asmenų pavadinimai nagrinėti menkai, apskritai manyta, kad veikėjų pavadinimų terminologiškumas yra problemiškas ir, pavyzdžiui, specialybių pavadinimai neįvardija tų specialybių asmenų tiriamo mokslo sąvokų (Gaivenis 2002: 31). Vis dėlto tyrimai rodo, kad bent jau socialiniuose moksluose asmenų pavadinimai sudaro reikšmingą terminijos dalį. Antai tiriant 1918–1940 m. lietuvių teisės terminiją nustatyta, kad asmenis įvardijantys terminai sudaro vos ne septintadalį kodeksuose anuomet vartotų teisės terminų (Umbrasas 2005: 107). Žinoma, nemažą skaičių iš dalies lėmė anuometinės terminijos sinonimiškumas, bet sinonimiškumo esama ir dabar. Dabartinė lietuvių teisės terminija asmenų pavadinimų aspektu netirta. Be to, neatmestina, kad srities tekstų ir terminografijos tyrimai parodytų skirtingus rezultatus, t. y., galimas daiktas, kad dalis srityje aktualių asmenų pavadinimų į terminografiją nepatenka.

Kazimieras Gaivenis sakė, kad *kalbininkas* nėra kalbotyros terminas (Gaivenis 2002: 31), todėl nekeista, kad *Kalbotyros terminų žodyne* (KTŽ 1990) nei *kalbininko*, nei *terminologo* nėra. Nėra *terminologo* ir *Mokomajame terminologijos žodynėlyje* (MTŽ 2005), bet ar tikrai pagrįstai? Kur tokiam terminui būti? Bene pirmasis ir vienintelis terminų žodynas, kuriame

apibrėžtas terminas *terminologas*, yra *Vertimo studijų žodynas* (VSŽ 2014). Jame teikiama: *terminologas* (angl. *terminologist*, it. *terminologo*, pranc. *terminologue*, vok. *Terminologe*, rus. *терминолог*) – „asmuo, sistemingai tiriantis tam tikros srities sąvokų pavadinimus (terminus). Jis turi išmanyti tam tikrą mokslo ar technikos sritį ir turėti lingvistinių žinių". Žodyne kartu apibrėžta nemažai vertimo kontekste aktualių asmenis įvardijančių terminų, tik kiek keista, kad neįdėta gimininė sąvoka *vertėjas*, tačiau gerai, kad apibrėžti įvairūs rūšiniai terminai: *gestų kalbos vertėjas*, *prisiekusysis vertėjas*, *teisės srities vertėjas*, *teismų vertėjas*, *vertėjas raštu*, *vertėjas vedlys*, *vertėjas žodžiu* ir kt.

Kokia asmenų pavadinimų padėtis yra kompiuterijoje? Šio straipsnio tikslas ir yra bent kiek prisidėti prie atsakymo į šį klausimą. Siekiama nustatyti, kokie asmenų pavadinimai patenka į kompiuterijos terminografiją, aprašomuoju metodu išnagrinėti jų raišką atsižvelgiant į darybą, kilmę (žiūrima terminų naujumo, unikalumo, lyginant su kitomis sritimis). Terminų reikšmes stengiamasi nurodyti[1] (bet ne visuose žodynuose terminai paaiškinti), tačiau sąvokų aspektai nagrinėjami mažai, todėl ir sinonimijos klausimai liečiami tik kartais, daugiau kreipiamas dėmesys į terminų formą. Rūšiniai terminai nagrinėjami pagal pagrindinį dėmenį (sudaromi lizdai). Iš viso sukaupta apie 120 skirtingų asmenis įvardijančių žodžių, kurie kompiuterijos žodynuose pateikti kaip gimininiai (vienažodžiai) terminai arba kaip sudėtinių terminų pagrindiniai dėmenys.

Medžiaga tyrimui rinkta iš kelių reikšmingesnių (dažnai nemažos apimties) skirtingu metu išleistų kompiuterijos ir su ja glaudžiai susijusios informatikos žodynų (tirtų šaltinių sąrašą žr. straipsnio gale), taip pat įtrauktas ir telekomunikacijų terminų žodynas (ATTŽ), nes kompiuterija ir telekomunikacijos yra susijusios technologiškai, turi nemažai bendrų terminų.

Asmenis įvardijančių **paprastųjų**, t. y. darybiškai neskaidžių, lietuviškų žodžių kompiuterijoje nedaug, žodynuose jų rasta vos keletas. Kalbą apie asmenis tiktų pradėti nuo žodžio *asmuo*. Kaip vienažodis terminas kompiuterijoje jis, regis, nelabai aktualus, bet junginiuose pasitaiko, pavyzdžiui, *registruojantysis asmuo* (angl. *registrant*) ŠKPTŽ, dar plg. *instruktuotas asmuo* (angl. *instructed person*) ATTŽ, *kvalifikuotas asmuo* (angl. *skilled person*) ATTŽ. Terminizuojamas ir savitą reikšmę kompiuterijoje įgauna

[1] Šaltinio, iš kurio paimtas reikšmės aiškinimas (apibrėžtis), santrumpa pabraukiama.

svečias „neturintis paskyros (neužsiregistravęs) kompiuterinės sistemos vartotojas“ (angl. *guest*) ŠKPTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ. Į nagrinėjamos srities žodynus įtraukiama ir, galima sakyti, ne specialios reikšmės asmenis įvardijančių žodžių, pavyzdžiui, *narys*[2] (angl. *member*) ŠKPTŽ, plg. *grupės nariai* (angl. *membership*) LŽ, giminystės ar panašių terminų, pavyzdžiui: *moteris* (angl. *female*) ŠKPTŽ, *vaikai* (angl. *children*) ŠKPTŽ, *vyras* (angl. *male*) ŠKPTŽ. Aprašomuoju būdu įvardijant sąvoką prireikia ir žodžio *žmogus*, teikiama *žmogus, kaip sistemos elementas* (angl. *human element*) ALKTŽ.

Dauguma kompiuterijos žodynuose teikiamų asmenis įvardijančių terminų yra **dariniai**. Būdingiausia **priesaga** ***-tojas***. Daugiausia teikiami terminizuoti arba transterminizuoti (perimti iš kitų sričių) dariniai, pvz.:

derintojas (angl. *customer [field] engineer*) IŽ;
gamintojas (angl. *manufacturer*, *producer*) IŽ, ALKTŽ, *kompiuterių įrangos gamintojas* (angl. *computer manufacturer*) IŽ, *programinės įrangos gamintojas* (angl. *software manufacturer*) IŽ;
kerėtojas „kompiuterinės magijos specialistas, talentingas programuotojas“ (angl. *wizard*) ALKTŽ;
kurstytojas (angl. *flamer*) ŠKPTŽ;
mokytojas (angl. *tutor*) ALKTŽ;
nustatytojas (angl. *finder*) ALKTŽ;
prižiūrėtojas „asmuo, prižiūrintis naujienų grupę, elektroninio pašto grupę, forumą ir reguliuojantis grupėje skleidžiamą informaciją“ (angl. *moderator*) EKŽ$_2$, AKTŽ, *pašto prižiūrėtojas* (angl. *mailing list moderator*) ŠKPTŽ;
stebėtojas „pasyvus elektroninio pašto, naujienų grupės arba pokalbių kanalo dalyvis, kuris gauna laiškus arba žinutes, tačiau pats jų nesiunčia“ (angl. *lurker*) AKTŽ;
tarnautojas (angl. *employee*) ŠKPTŽ;
tikrintojai (angl. *reviewers*) ŠKPTŽ;
valdytojas „asmuo, turintis neribotas teises į išteklius“ (angl. *owner*) AKTŽ.

Kai kurie dariniai, ypač bendresnės reikšmės, atskirai neteikiami, bet įtraukiami į junginius, pvz.:

darbuotojas – informacinės tarnybos darbuotojas (angl. *documentalist*) ALKTŽ, *jaunesnysis mokslinis darbuotojas* (angl. *junior scientist*) ALKTŽ, *vyresnysis mokslinis darbuotojas* (angl. *senior scientist*) ALKTŽ (šiaip jau dabar įprasta vartoti *mokslo* darbuotojas, o ne *mokslinis*);
skaitytojas – mediatekos skaitytojas (angl. *media librarian*) ŠKPTŽ;

[2] Šis žodis vartojamas ir ne asmens reikšme, plg. *aritmetinis narys* (angl. *arithmetic term*) IŽ.

sudarytojas – programų sudarytojas (angl. *program writer*) ALKTŽ, *taikomosios programinės įrangos sudarytojas* (angl. *application developer*) ALKTŽ;
tyrinėtojas – nekvalifikuotas tyrinėtojas (angl. *low-rated analyst*) ALKTŽ.

Kompiuterijos naujadaru[3] galima būtų laikyti nebent terminą *naršytojas*, kuris bendrojoje leksikografijoje anksčiau nefiksuotas, žodis plinta daugiausia interneto kontekste, yra LKND (aiškinama „kas daug laiko[4] praleidžia naršydamas internete"). ŠKPTŽ teikiama *tinklo naršytojas* (angl. *nethead*, *network surfer*, *surfer*, *cyber surfer*, *cybernaut*), *žiniatinklio naršytojas* (angl. *Web surfer*), abiem atvejais kaip sinonimas nurodomas *infonautas*.

Dalis su nagrinėjama priesaga padarytų kompiuterijos žodynuose teikiamų asmenų pavadinimų yra hibridiniai. Jie taip pat dažnai būna perimti iš kitų sričių, t. y. ne specialiai sukurti kompiuterijos reikmėms, pvz.:

modeliuotojas (angl. *modeler*, *simulationist*) ALKTŽ;
projektuotojas (angl. *designer*) ALKTŽ, *programinės įrangos projektuotojas* (angl. *software designer*) ALKTŽ, *sistemų projektuotojas* (angl. *system designer*) ALKTŽ;
šifruotojas (angl. *coder*) ALKTŽ;
transliuotojas (angl. *broadcaster*) ŠKPTŽ.

Kompiuterijos naujadarais galima būtų laikyti hibridus *koduotojas* „asmuo, atliekantis kodavimą" (angl. *coder*, *encoder*) IŽ, ALKTŽ, AKTŽ, *programuotojas* „asmuo, kuriantis, testuojantis, tobulinantis, prižiūrintis programas" (angl. *programmer*, *coder*) IŽ, ALKTŽ, $EKŽ_2$, AKTŽ. Su pastaruoju terminu žodynuose sudaroma nemažai junginių, pvz.:

jaunesnysis programuotojas (angl. *junior programmer*) IŽ, ALKTŽ;
konservatyvusis programuotojas (angl. *traditionbound programmer*, *traditionbound programmer*) IŽ, ALKTŽ;
programuotojas analitikas (angl. *programmeranalyst*) IŽ;
programuotojas antrininkas (angl. *backup programmer*) ALKTŽ;
sistemų programuotojas „programuotojas, rašantis sistemines programas" (angl. *system programmer*) IŽ, AKTŽ, *sistemos programuotojas* (angl. *system programmer*, *analyst-programmer*, *toolsmith*) ALKTŽ;
talentingas programuotojas (angl. *programmer of ability*) ALKTŽ;
vidutinės kvalifikacijos programuotojas (angl. *average programmer*) ALKTŽ;
vietinis programuotojas (angl. *on-site programmer*) ALKTŽ;

[3] Naujadaro kriterijai yra gana reliatyvūs, žodžio atsiradimo laikas ne visada aiškus, reikalinga sutartinė riba. Naujumo kriterijumi galima laikyti žodžio nebuvimą pagrindiniuose bendruosiuose žodynuose – LKŽe ir $DLKŽ_7$ (bet šie šaltiniai naujumo nepaneigia, jei žodis į juos įtrauktas iš kompiuterijos konteksto, pavyzdžiui, *programuotojas*), taip pat atsižvelgtina į kitų sričių žodynus.

[4] Yra pastabų, kad pagal vartoseną požymis „daug laiko" gali būti perteklinis (Murmulaitytė 2016: 7), ir tai atrodo gana pagrįsta.

vyresnysis programuotojas (angl. *senior programmer*) ALKTŽ;
vyriausiasis programuotojas (angl. *chief programmer*) IŽ, ALKTŽ.

Kai žodynuose nėra apibrėžčių ar bent trumpų paaiškinimų, ne visada aišku, ar turimas omenyje asmuo. Kadangi angliški atitikmenys gali reikšti ir ne asmenį (nagrinėjamame kontekste dažnai taip ir yra), galima abejoti, ar tikrai visada į asmenį orientuojantys lietuviški atitikmenys atitinka esmę, tinkamai parinkti, pvz.:

komponuotojas (angl. *builder*) ALKTŽ, *programos komponuotojas* (angl. *program builder*) ALKTŽ, *sistemos komponuotojas* (angl. *system builder*) ALKTŽ;
profiliuotojas (angl. *profiler*) ALKTŽ, *pagrindinės programos vykdymo profiliuotojas* (angl. *execution profiler*) ALKTŽ;
naršytojas – žiniatinklio naršytojas (angl. *Web spider*, *Web crawler*, *Web worm*) ŠKPTŽ;
žvalgytojas (angl. *navigator*) ŠKPTŽ.

Atskirai reikėtų paminėti terminą *vartotojas* „fizinis, juridinis asmuo arba tokių asmenų grupė, naudojanti kompiuterį, jo programinę įrangą, duomenis ir bet kokius kitus informacijos išteklius“ (angl. *user*, *consumer, subscriber*) IŽ, ALKTŽ, ŠKPTŽ, LŽ, ATTŽ, AKTŽ. Jis išsiskiria didžiausia rūšinių terminų įvairove. Junginiais dažnai parodoma vartotojo patirtis, statusas, elgesio pobūdis, tam tikrų funkcijų turėjimas, priklausymas vienokiai ar kitokiai grupei ir pan., pvz.:

anoniminis vartotojas (angl. *anonymous user*) ŠKPTŽ;
atsitiktinis vartotojas (angl. *casual user*) ALKTŽ;
dialoginio režimo vartotojas (angl. *interactive user*) IŽ;
epizodinis vartotojas (angl. *ad hoc user*) ALKTŽ;
galinis vartotojas (angl. *end user*, *ultimate user*) ALKTŽ;
interaktyvusis vartotojas „dirbantis dialoginiu režimu“ (angl. *interactive user*) ALKTŽ;
komercinis vartotojas „apmokantis už kompiuterinį laiką“ (angl. *real user*) ALKTŽ;
naujasis vartotojas „vartotojas iki pirmojo kreipimosi neužregistruotas sistemoje“ (angl. *first-time user*) ALKTŽ, ATTŽ;
nedrausmingas (nepaisantis taisyklių) vartotojas (angl. *tough user*) ALKTŽ;
neplaninis vartotojas (angl. *nonscheduled user*) IŽ;
neprofesionalus kompiuterio vartotojas (angl. *computer-naive*) ALKTŽ;
nuotolinis vartotojas „vartotojas, dirbantis su nuotoliniu galiniu įtaisu“ (angl. *remote user*) IŽ, ATTŽ;
pagrindinis vartotojas (angl. *root user*) LŽ;
parengtasis vartotojas (angl. *trained user*) IŽ;

paskutinis vartotojas (angl. *last user*) ŠKPTŽ;
patyręs vartotojas „kompiuterio arba jo programinės įrangos vartotojas, turintis darbo su tokia įranga arba atskirais jos komponentais patirtį“ (angl. *advanced user*) AKTŽ;
pavienis vartotojas (angl. *single user*) LŽ;
pradedantysis vartotojas (angl. *novice user*) ALKTŽ;
prisijungęs vartotojas (angl. *connected user*) ŠKPTŽ;
privilegijuotasis vartotojas „vartotojas, turintis daugiau teisių, pvz., didesnę pirmenybę“ (angl. *privileged user*, *privileged operator*, *superuser*) IŽ, ALKTŽ, ATTŽ;
tiesioginis vartotojas „vartotojas, kuris, tiesiogiai naudodamas pranešimų perdavimo sistemą, dalyvauja apdorojant pranešimus“ (angl. *direct user*) ATTŽ;
tolimasis vartotojas (angl. *telecommuter*, *remote user*) ALKTŽ;
uždarasis vartotojas (angl. *closed user*) IŽ;
valdantysis vartotojas (angl. *superuser*) LŽ;
vietinis vartotojas (angl. *local user*) ALKTŽ.

Rečiau pasakomas objektas[5], su kuriuo vartotojas dirba, į kurį nukreipti jo veiksmai, pvz.:

kompiuterio vartotojas (angl. *liveware*) ALKTŽ;
„Netscape“ vartotojas (angl. *Netscape user*) ŠKPTŽ;
paslaugų vartotojas „galutinis vartotojas, vartojantis tinklo paslaugas“ (angl. *service user*) ATTŽ;
terminalo vartotojas (angl. *terminal user*, *terminal operator*) IŽ, ALKTŽ;
videotekso vartotojas „asmuo, kuris per galinį videotekso įtaisą naudojasi videotekso tarnybos teikiamomis paslaugomis“ (angl. *videotex user*) ATTŽ.

Dalis terminų turi teigiamąjį ir neigiamąjį opozicinius narius (pasitelkiamas priešdėlis *ne-*), pvz.:

klajojantis vartotojas (angl. *roaming user*) ŠKPTŽ – *neklajojantis vartotojas* (angl. *non-roamed subscriber*) ŠKPTŽ;
kvalifikuotas vartotojas (angl. *advanced user*, *computer-literated user*, *expert user*, *skilled user*, *trained user*) ALKTŽ – *nekvalifikuotas vartotojas* (angl. *lay user*, *naive user*, *unskilled user*) ALKTŽ;
prioritetinis vartotojas (angl. *high-priority user*) IŽ, ALKTŽ – *neprioritetinis vartotojas* (angl. *low-priority user*) ALKTŽ.

Kartais varijuoja priešdėlėtos ir nepriešdėlėtos, įvardžiuotinės ir neįvardžiuotinės formos, plg.:

registruotasis vartotojas „asmuo, firma, bendrovė ir kt. įstaiga, kuriai leista naudotis paslaugų teikėjo teikiamomis paslaugomis“ (angl. *authorised user*, *scheduled user*) ATTŽ;

[5] Nė viename iš žiūrėtų žodynų nėra aktualaus termino *interneto vartotojas*.

registruotas vartotojas (angl. *scheduled user*, *real user*) ALKTŽ;
įregistruotasis vartotojas (angl. *authorized user*) IŽ;
įteisintasis (registruotas) vartotojas (angl. *authorised user*) ALKTŽ;
neregistruotasis vartotojas „paslaugos ar paslaugų vartotojas, kuris nėra įsiregistravęs paslaugų teikėjo įstaigoje“ (angl. *nonauthorised user*, *non-scheduled user*) ATTŽ;
neregistruotas (neteisėtas) vartotojas (angl. *unauthorised user*) ALKTŽ;
neįregistruotasis vartotojas (angl. *nonauthorized [unauthorized] user*) IŽ.

Iš esmės čia galima pateisinti tiek įvardžiuotinę, tiek neįvardžiuotinę formas. Įvardžiuotinė forma didina apibrėžtumą, pabrėžia klasifikacinį pobūdį.

Atkreiptinas dėmesys, kad nors daugumoje kompiuterijos žodynų, įskaitant naujausius, teikiamas terminas *vartotojas*, EKŽ$_2$ buvo *naudotojas* (angl. *user*). Atitinkamai skiriasi ir rūšiniai terminai (EKŽ$_2$ jų įdėta nedaug), plg. *galutinis naudotojas* (angl. *end user*) EKŽ$_2$ ir *galutinis vartotojas* (angl. *end user*, *ultimate user*) IŽ, ATTŽ, AKTŽ, *numatytasis naudotojas* (angl. *default user*) EKŽ$_2$ ir *numatytasis vartotojas* (angl. *default user*) AKTŽ. Apibrėžtys rodo sąvokų tapatumą, pvz.:

galutinis naudotojas „asmuo, kuris naudoja kompiuterį arba jo programinę įrangą pagal taikomąją jų paskirtį, naudojasi jų darbo rezultatais, o ne kaip komponentą kitų programų arba sistemų komplektavimui, kūrimui ar gamybai“ EKŽ$_2$ – *galutinis vartotojas* „asmuo, kuris vartoja programinę įrangą pagal paskirtį siekdamas darbo rezultatų, o ne kaip komponentą kitoms programoms komplektuoti ar kurti“ AKTŽ;
numatytasis naudotojas „naudotojas, kurio profilis tampa naujai registruojamo profilio pradine reikšme, t. y. kuriant naujo naudotojo profilį į jį nukopijuojamas numatytojo naudotojo profilis“ EKŽ$_2$ – *numatytasis vartotojas* „vartotojas, kurio profilis tampa registruojamo naujo profilio pradine reikšme, t. y. kuriant naujo vartotojo profilį į jį nukopijuojamas numatytojo vartotojo profilis“ AKTŽ.

Kaip matyti, naujausiame aiškinamajame žodyne teikiamas terminas *vartotojas*, atitinkamai rūšiniai terminai yra pakeisti ir naujausiame EKŽ leidime (knygos pavidalu neišleistas, skelbiama svetainėje www.raštija.lt). Pastarajame rūšiniai terminai su dėmeniu *naudotojas* įdėti kaip sinonimai nuorodiniais straipsniais, nukreipiančiais į atitinkamus terminus su dėmeniu *vartotojas*, tačiau gimininiai terminai *naudotojas* ir *vartotojas* įdėti abu kaip savarankiški ir paaiškinta atitinkamai „ką nors naudojantis fizinis arba juridinis asmuo, arba tokių asmenų grupė“ ir „ką nors vartojantis asmuo arba tokių asmenų grupė“ (pirmos apibrėžties raišką reikėtų tvarkyti). Prie abiejų terminų pasakyta, kad „jie kartais vartojami sinonimiškai, bet iš

tikrųjų nėra sinonimai, nes nurodo skirtingą santykį tarp asmens ir daikto – vartojimo arba naudojimo.“ Dar prieš dešimtmetį vienas iš EKŽ$_2$ autorių rašė: „Įprasta sakyti, kad maistą, vaistus, žodžius *vartojame*, kad žemę, ežerus, pastatus, mašinas *naudojame*. O ką darome su kompiuteriu ir jo programine įranga? Kompiuterį *vartoti* lyg ir netinka, kompiuteriu *naudojamės*. O programos nematomos, įrašytos į diskus. Tai gal jas *vartojame* panašiai kaip orą? Tačiau programos turi vieną įdomią ypatybę. Jas įsigiję galime jomis naudotis tik laikydamiesi licencijose nustatytų taisyklių. Dažniausiai negauname teisės jų kopijuoti, išardyti, modifikuoti. Su programomis reikia elgtis panašiai kaip su išsinuomotu arba pasiskolintu daiktu. Todėl čia dar labiau tinka *naudojimas* negu *vartojimas*. Taigi esame kompiuterių ir jų programų *naudotojai* (ne *vartotojai*) ir kompiuteriais *naudojamės,* ne juos *vartojame*“ (Grigas 2007: 4). Pasakyta kaip ir teisingai, bet vartosena rodo, kad *naudojimo* ir *vartojimo* ribos ne visada yra tokios daugiau ar mažiau aiškios, kaip maisto, vaistų, žodžių ar panašiuose kontekstuose. Tiek kompiuteriai, tiek programos yra priemonės, įrankiai (tik vieni fiziniai, kiti virtualūs), o jie gali būti ir naudojami, ir vartojami. Naudojimas yra iš esmės vartojimo atmaina, DLKŽ$_7$ sako, kad *naudoti* yra „vartoti kaip priemonę, įrankį kam nors siekti“. Iš LKŽe matome tokių pavyzdžių: *Su kitais padargais apseit nemoku, ale kirvį papratęs v a r t o t i* BsPI114(Tlž). *Tokių kirvių mums neteko v a r t o t i* Lkv. *Žemei purenti baltai v a r t o j o medinį arklą, vėliau sustiprintą geležiniu noragu* rš. *V a r t o j u mentes, kaip einu daržų rauti* Yl. *Būčia b e v a r t o j ę s plieninę dalgelę, plieninę dalgelę, ne šviesią šoblelę* LB98. Tarp DLKŽ$_7$ reikšmių aiškinimų taip pat galima rasti analogiškos vartosenos: *grėblelis* „mažas grėblys, v a r t o j a m a s pėdui sudaryti, kertant dalgele“, *lęšis* „spindulius laužianti plėvelė, v a r t o j a m a vietoj akinių“, *pincetas* „žnyplelės suimti smulkiems daiktams, v a r t o j a m o s medicinoje, laboratorijose“. Dabar, matyt, būtume linkę čia sakyti *naudojama*, bet kartu vartosena rodo, kad *vartotojo* sąvoka yra pasidariusi universali, *vartotojas* ir *vartoja*, ir *naudoja* (lyginant su anglų kalba, apima ir *user*, ir *consumer*), todėl *ir programos vartotojas*, *kompiuterio vartotojas* nestebina. Iš esmės čia galima sakyti tiek *vartotojas*, tiek *naudotojas*, bet bendra sistema linksta link *vartotojo*.

Palyginti su priesagos *-tojas* vediniais, asmenų pavadinimai su **priesaga *-ėjas*** kompiuterijoje pasižymi šiek tiek mažesne įvairove, tačiau taip pat yra gana gausūs. Peržvelgus kompiuterijos žodynus hibridinių šios prie-

sagos vedinių nerasta, visi lietuviški ir visus juos galima laikyti terminizuotais ar transterminizuotais, pvz.:

atlikėjas (angl. *performer*) ŠKPTŽ;
iškvietėjas (angl. *calling party*) IŽ;
klausėjas „abonentas, vartotojas arba sistemos elementas, besikreipiantis į žinyną“ (angl. *requestor*) IŽ, ŠKPTŽ, ATTŽ;
kūrėjas (angl. *builder*, *creator*, *manufacturer*) ALKTŽ, *programinės įrangos sistemos kūrėjas* (angl. *software programmer*) ALKTŽ;
kvietėjas „kviečiantysis asmuo“ (angl. *invoker*) ŠKPTŽ;
lošėjas (angl. *player*) IŽ;
pardavėjas (angl. *vendor*) ŠKPTŽ;
patarėjas (angl. *guru*) ŠKPTŽ;
pateikėjas (angl. *presenter*) ŠKPTŽ;
pažeidėjas „asmuo, bandantis įsiskverbti į apsaugotą sistemą“ (angl. *violator*) ALKTŽ;
perėmėjas (angl. *successor*) IŽ;
siuntėjas „siuntą siunčiantis asmuo, kurio elektroninio adreso duomenys elektroninio laiško antraštėje įrašomi į lauką „kas“ (angl. *sender*) IŽ, ATTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ, *siuntėjas arba gavėjas* (angl. *originator/recipient*) ŠKPTŽ, *pranešimo siuntėjas* „pirminis pranešimo šaltinis“ (angl. *sender*, *message originator*) ALKTŽ, ATTŽ.

Kai kurie vediniai pateikti tik junginiuose, pvz.:

įdiegėjas – programinės įrangos įdiegėjas (angl. *implementor*) ŠKPTŽ;
kenkėjas – telefoninis kenkėjas (angl. *phreaker*) ŠKPTŽ;
padėjėjas – vyriausiojo programuotojo padėjėjas (angl. *assistant chief programmer*) ALKTŽ;
persiuntėjas – anoniminis persiuntėjas (angl. *anonymous remailer*) ŠKPTŽ;
plėtėjas – elektroninio verslo plėtėjas (angl. *e-business enhancer*) ŠKPTŽ;
sukėlėjas – antplūdžio sukėlėjas (angl. *spammer*) ŠKPTŽ.

Atkreiptinas dėmesys, kad, pavyzdžiui, žodžių *iškvietėjas*, *įdiegėjas* nėra nei DLKŽ$_7$, nei LKŽe, nors įdėta *iškviesti*, *įdiegti*. Šie veikėjų pavadinimai yra sistemiški, todėl vargu ar juos galima laikyti kompiuterijos naujadarais, tai labiau bendrosios leksikografijos spragos. Kita vertus, į DLKŽ$_7$ šie žodžiai galbūt nedėti todėl, kad labiau tikėtinas normų polinkius atitinkantis nepriešdėlėtų formų vartojimas. Štai, pavyzdžiui, *pateikėjas*, *persiuntėjas* į LKŽe įdėti, o į DLKŽ$_7$ – ne.

Plačiausiai išplėtotus lizdus turi terminai, apimantys ko nors gavimo ar teikimo aspektus. Toks yra asmenį įvardijantis terminas *gavėjas* „elektroninį laišką arba kitokią elektroninę siuntą gaunantis adresatas“ (angl. *recipient*, *receiver*, *acceptor*) IŽ, ŠKPTŽ, ATTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ. Su juo su-

daroma nemažai rūšinių terminų (daugiausia telekomunikacijų srities, klasifikuojami pranešimų gavėjai), pvz.:

gavėjo paskirtas pakaitinis gavėjas „vartotojas ar adresatų sąrašas (jei toks yra), kurį gali pasirinkti paskirtasis gavėjas arba pakaitinis siuntėjo paskirtas siuntėjas, arba pranešimo peradresavimo sąrašinis gavėjas“ (angl. *recipient-assigned alternate recipient*) ATTŽ;

kelvados gavėjas (angl. *routing recipient*) ŠKPTŽ;

kopijos gavėjas „gavėjas, kuriam pranešimas nėra tiesiogiai skirtas, bet kuris yra įtrauktas į adresatų sąrašą, norint jį informuoti“ (angl. *copy recipient*, *secondary recipient*) ATTŽ;

nežinomasis gavėjas „gavėjas, kuris negali būti atskleistas kitiems to paties pranešimo gavėjams“ (angl. *blind-copy recipient*) ATTŽ;

numatytasis gavėjas „vienas iš vartotojų arba adresatų sąrašų, kurį siuntėjas nurodo numatytu pranešimo adresatu“ (angl. *intended recipient*) ATTŽ;

pakaitinis gavėjas „pranešimų apdorojimo kontekste – vartotojas ar adresatų sąrašas, į kurį siuntėjas gali kreiptis (tačiau nebūtinai), prašydamas perduoti jam pranešimą arba informacijos objekto egzempliorių tik tada, jei jų neįmanoma perduoti tam tikram pirmenybiniam gavėjui“ (angl. *alternate recipient*) ATTŽ;

pavaduojamasis gavėjas „vartotojas arba adresatų sąrašas, kurį pirmenybinis gavėjas, pakaitinis gavėjas arba registruotasis gavėjas gali pasirinkti pranešimams peradresuoti“ (angl. *substitute recipient*) ATTŽ;

pirmenybinis gavėjas „vienas iš vartotojų arba adresatų sąrašų, kurį siuntėjas pasirenka pirmenybiniu pranešimo paskirties punktu“ (angl. *preferred recipient*) ATTŽ;

sąrašinis gavėjas „vartotojas ar adresatų sąrašas, kuriam perduodamas pranešimas išplečiant adresatų sąrašą“ (angl. *member recipient*) ATTŽ;

siuntėjo paskirtas pakaitinis gavėjas „vartotojas arba adresatų sąrašas (jei toks yra), kuriam siuntėjas prašo perduoti pranešimą tuo atveju, jei jo negalima perduoti tam tikram paskirtam gavėjui“ (angl. *originator-specified alternate recipient*) ATTŽ.

Terminas *teikėjas* (angl. *provider*, *supplier*) ŠKPTŽ paprastai vartojamas kalbant apie paslaugas – *paslaugų teikėjas* „subjektas (fizinis asmuo, privatusis juridinis asmuo, viešasis juridinis asmuo ar tokių asmenų grupė), teikiantis tam tikras paslaugas <....>“ (angl. *service provider*) ATTŽ, AKTŽ. Kaip matyti iš apibrėžties, sąvoka apima fizinius ir juridinius asmenis[6]. Kai

[6] Bene Europos Sąjungos teisė lėmė, kad pastaruoju metu vienažodis terminas *asmuo* mūsų teisėje vis dažniau vartojamas kaip kartu fizinį ir juridinį asmenį apimantis terminas. Anksčiau tai nebuvo būdinga, paprastai *asmuo* buvo suvokiamas kaip fizinis asmuo, kitu atveju buvo būtinai dedamas pažyminys. Kad ir su pažyminiu *juridinis*, terminas, Prano Kniūkštos nuomone, sudarko žodžio *asmuo* reikšmę, tačiau yra pakenčiamas kaip nesikėsinantis į kalbos sistemą. Jo nuomone, galima buvo rasti ir geresnių terminų, pavyzdžiui, *juridinis subjektas* (Kniūkšta 1999: 18–19).

kurie veikėjų pavadinimai yra tinkami tiek vieniems, tiek kitiems asmenims įvardyti, tik ne visada tai pasakoma žodynų apibrėžtyse (arba apibrėžčių apskritai nėra). Iš žodynuose (daugiausia ATTŽ) rastų apibrėžčių matyti, kad dažnai minimas tik juridinis asmuo, bet pagal dabartinę teisę šios sąvokos bent teoriškai galėtų apimti ir fizinius asmenis (tik Lietuvoje tai nebūtinai realizuojama), pvz.:

debesijos paslaugų teikėjas „paslaugų teikėjas, teikiantis debesijos platformos, infrastruktūros, programų, duomenų saugyklos ir kt. debesijos paslaugas“ (angl. *cloud provider*) AKTŽ;

informacijos teikėjas (angl. *information provider*) ŠKPTŽ;

interneto paslaugos teikėjas (angl. *Internet service provider*) ŠKPTŽ, *interneto paslaugų teikėjas* „bendrovė, suteikianti prieigą prie interneto paslaugų, tokių kaip žiniatinklis ir Gopher‘is“ (angl. *internet service provider*, *internet access provider*) ATTŽ;

tinklo paslaugų teikėjas „tinklo paslaugų verslo organizacija arba įstaiga“ (angl. *network service provider*) ATTŽ;

tinklo teikėjas „organizacija, suteikianti tinklą telekomunikacijų paslaugoms teikti. Jei ta pati organizacija siūlo paslaugas, ji taip pat tampa ir paslaugų teikėja“ (angl. *network provider*) ATTŽ;

turinio teikėjas (angl. *content provider*) ŠKPTŽ;

videotekso paslaugų teikėjas „organizacija, atsakinga už videotekso paslaugų teikimą vartotojui“ (angl. *videotex service provider*) ATTŽ;

videotekso ryšio tinklo teikėjas „organizacija, kuri pagal sutartį su videotekso paslaugų teikėju yra atsakinga už ryšio tarp vartotojų galinių įtaisų sudarymą, vartotojų informavimą ir (arba) pagrindinių videotekso kompiuterių teikiamas paslaugas“ (angl. *videotex communications network provider*) ATTŽ;

žiniatinklio paslaugų teikėjas „bendrovė, suteikianti prieigą prie interneto ir žiniatinklio telefono liniją bei modemą turintiems klientams“ (angl. *Web service provider*, *Web provider*) ATTŽ.

Fizinius ir juridinius asmenis taip pat apima analogiškas terminas *tiekėjas* (angl. *source*, *supplier*, *provider*) ALKTŽ, ŠKPTŽ. Skirtumas tik tas, kad *teikėjas* paprastai vartojamas kalbant apie paslaugas, o *tiekėjas* – apie konkrečias prekes. Rūšinių terminų žodynuose nedaug, pvz.: *(kompiuterių, programinės įrangos) tiekėjas* (angl. *vendor*) ALKTŽ, *komplektuojamųjų sistemų tiekėjas* (angl. *turnkey vendor*) ALKTŽ. Kaip angl. *third-party supplier* atitikmenis ALKTŽ teikia kelis terminus: *nepriklausomas tiekėjas, atsitiktinis tiekėjas, tarpininkaujantis tiekėjas*. Iš esmės tą patį įvardija ir *tiekėjas tarpininkas* (angl. *third-party vendor*) ALKTŽ.

Gana reikšmingą terminų grupę sudaro asmenų pavadinimai su **priesaga *-ininkas***. Prieš tai minėtų priesagų vediniai remiasi veiksmažodžiais ir rodo veiksmo atlikėją, o vedinių su *-ininkas* pamatas dažniausiai yra daiktavardis. Vediniais asmenys paprastai įvardijami pagal užsiėmimą, veiklos pobūdį ir pan. Į kompiuterijos žodynus daugiausia dėta vedinių, kurie jau funkcionuoja kalboje kitose srityse, pvz.:

burtininkas (angl. *wizard*) ALKTŽ;
mokslininkas (angl. *scientist*) ALKTŽ;
talkininkas „fizinis asmuo, prisidėjęs prie kompiuterinio objekto kūrimo, gamybos arba platinimo, bet netapęs viso gaminio bendraautoriu arba savininku“ (angl. *contributor*) EKŽ$_2$, AKTŽ;
vadybininkas (angl. *manager*) ALKTŽ;
viršininkas – *pašto viršininkas* (angl. *postmaster*) ŠKPTŽ, *žiniatinklio viršininkas* (angl. *webmaster*) ŠKPTŽ.

Darybiškai kitoks (remiasi įvardžiu) yra *savininkas* (angl. *owner*) IŽ, ALKTŽ, ŠKPTŽ, LŽ, su juo teikiama keletas rūšinių terminų: *duomenų banko savininkas* (angl. *data bank owner*) IŽ, *duomenų savininkas* (angl. *data owner*) IŽ, ŠKPTŽ, *esamas savininkas* (angl. *current owner*) ŠKPTŽ, *naujas savininkas* (angl. *new owner*) ŠKPTŽ, *numatytasis savininkas* (angl. *default owner*) ŠKPTŽ. AKTŽ šia reikšme pirmenybė teikiama terminui *valdytojas*.

Iš terminografijos matyti, kad šiaip kalboje asmenis įvardijantys žodžiai kompiuterijoje kartais pavartojami pavadinti ne tik asmenims, pavyzdžiui, *bibliotekininkas* suvokiamas ne tik kaip „programų bibliotekas tvarkantis asmuo“ (angl. *librarian*) IŽ, ALKTŽ, bet ir kaip „valdymo programa dirbti su bibliotekinėmis programomis“ ALKTŽ (įprasčiau būtų *bibliotekos priežiūros programa* IŽ ar pan.). Dar plg. *failo bibliotekininkas* „asmuo arba procesas, vykdantis failo papildymo, archyvavimo, kopijavimo ir kreipties į duomenis funkcijas“ (angl. *file librarian*) ALKTŽ. Įprastai asmens reikšme vartojamas *tarpininkas* (angl. *dealer*) ALKTŽ taip pat įgauna kitų reikšmių, pvz.:

debesijos tarpininkas „esybė[7], palaikanti ryšius su įvairiais debesijos paslaugų teikėjais ir padedanti debesijos klientams rasti tinkamus paslaugų teikėjus, prižiūrėti paslaugų teikimo procesą“ (angl. *cloud broker*) AKTŽ;
vartotojo tarpininkas „duomenų mainus užtikrinantis funkcinis blokas“ (angl. *user agent*) ALKTŽ.

[7] *Esybė* (angl. *entity*) apibrėžiama kaip „iš esmės savarankiškas tam tikros srities daiktas, reiškinys ar kitoks objektas“ AKTŽ.

Kaip hibridinis naujadaras kompiuterijos reikmėms pasidarytas terminas *kompiuterininkas*[8] (angl. *computer science expert*, *computer scientist*) IŽ. Palyginti neseniai kompiuterijos terminografijoje atsirado naujadarai *tinklaraštininkas* „asmuo, rašantis tinklaraštį“ (angl. *blogger*) AKTŽ, *mikrotinklaraštininkas* „asmuo, rašantis į mikrotinklaraštį“ (angl. *microblogger*) AKTŽ. Iš sporto ir žvejybos sričių žinomas *tinklininkas* kompiuterijoje bandytas teikti kita reikšme – „asmuo, besižvalgantis tinkle, interneto vartotojas“ (angl. *internaut*, *internetter*, *netizen*, *cybernaut*, *cyber surfer*) ŠKPTŽ, bet vartosenoje, regis, nepaplito. Laisvesnės vartosenos tekstuose kartais pasitaikantis naujadaras *internetininkas* „kas daug laiko praleidžia naršydamas internete“ LKND į terminografiją dar neįtrauktas.

Kiti dariniai, kuriais kompiuterijos žodynuose įvardijami asmenys, reikšmingesnių grupių nesudaro, tai daugiausia pavieniai įvairių priesagų vediniai, perimti iš kitų sričių ar apskritai bendrinės kalbos, pvz.:

bastūnas (angl. *lurker*) ŠKPTŽ;
dalyvis (angl. *participant, attendee*) ŠKPTŽ;
pusprogramių gudručiai (angl. *script kiddies*) LŽ;
klajūnas (angl. *wired worker, nomad, road warrior, roaming*) ŠKPTŽ;
kviestiniai „asmenys, kviečiami į susirinkimą ar tinklinę konferenciją“ (angl. *attendees*) ŠKPTŽ;
naujokas (angl. *luser*) LŽ;
sutuoktinis (angl. *spouse*) ŠKPTŽ;
užsakovas „fizinis arba juridinis asmuo, gaunantis ryšio tinklo paslaugas iš tinklo operatoriaus arba įgaliotojo tarpininko ir privalantis mokėti visus mokesčius už paslaugas“ (angl. *customer*) ATTŽ;
konferencijos vadovas (angl. *conference conductor*) ATTŽ.

Neigiama konotacija pasižymi keletas vedinių su priesaga *-ėlis*, pvz.: *įsibrovėlis* (angl. *intruder*) LŽ, *įsilaužėlis* „asmuo, kuris, apeidamas slaptažodžius ir kitas saugumo priemones, nesankcionuotai patenka į kieno nors aparatinę arba programinę įrangą“ (angl. *cracker, intruder*) LŽ, ŠKPTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ, *nemokėlis* (angl. *lamer*) LŽ. Neigiamame kontekste dažnai vartojami ir angl. *hacker* atitikmenys ar neigiamai kodifikuotas skolinys *hakeris*. Šiai sąvokai įvardyti sugalvotas įdomus naujadaras *programišius* „asmuo, turintis pomėgį programuoti, nagrinėti operacinių sistemų ir kitų

[8] *Kompiuterininkas* „kompiuterių mėgėjas ar specialistas“ jau įtrauktas į DLKŽ$_7$, ankstesniuose šio žodyno leidimuose žodžio dar nebuvo. Vartosenoje dažnas *kompiuteristas*, bet pagal bendrus polinkius kodifikuotas hibridinis vedinys.

programų pirminius tekstus, juos tobulinti“ ŠKPTŽ, LŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ (priesaga *-išius* pasirinkta dėl konotacijos ir asociacijų, kurias kelia šio darybos modelio žodžiai, plg. *mergišius*, *vagišius* ir pan.), kaip sinonimas anksčiau dar siūlytas junginys *programavimo aistruolis* ŠKPTŽ, VLKK, Leksika 2005: 56. Kaip naujadaras minėtinas priesagos *-alius* vedinys *brukalius* „siunčiantis nepageidautinus laiškus – brukalą“ (angl. *spammer*) EKŽ$_2$, AKTŽ, kuris sukurtas derinant su taip pat naujadaru *brukalas* (angl. *junk*, *junk mail*, *spam*) „nepageidaujami elektroniniai laiškai“ EKŽ$_2$, AKTŽ. Tiek žodis *programišius*, tiek *brukalius* vartosenos dar išbandomi, anksti būtų sakyti, kad jau yra įsigalėję.

Kitokios darybos asmenis įvardijančių terminų kompiuterijos terminografijoje beveik nematyti. Nerasta nė vieno galūnės ar priešdėlio vedinio, iš dūrinių galima paminėti kaip *talkininko* (angl. *contributor*) sinonimą pateiktą terminą *bendradarbis* EKŽ$_2$, AKTŽ, kuris nagrinėjamoje srityje, žinoma, nėra joks naujadaras.

Kompiuterijos žodynuose teikiami asmenis įvardijantys **skoliniai** gausumu ir įvairove neprilygsta savos kilmės terminams. Kaip įdomesnį terminą galima būtų išskirti palyginti neseniai kalboje atsiradusį naujažodį *internautas* „asmuo, kuris ypač daug laiko praleidžia naršydamas po internetą“ (angl. *cybercitizen*, *cybernaut*, *internaut*, *netizen*) EKŽ$_2$, AKTŽ. Anglų kalboje žodis *internaut* (padarytas sujungiant *Internet* ir *astronaut*) radosi paskutiniame praėjusio amžiaus dešimtmetyje (https://en.oxforddictionaries.com), vartojamas ir kitose kalbose. Ta pačia reikšme anglų kalboje vartojamas analogiškos sandaros žodis *cybernaut* (pažodžiui „keliautojas po kibernetinę erdvę“), bet jis jau septintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje buvo pavartotas „roboto“, „kiborgo“ reikšme (https://en.oxforddictionaries.com). Iš lietuviškų interneto šaltinių matyti, kad skolinys *kibernautas* pavartojamas tik retkarčiais, 2018 m. viduryje žodis į LKND dar buvo neįtrauktas, bet šiame duomenyne iš vartosenos fiksuojamas *internautui* reikšme prilygstantis hibridinės darybos *internetininkas*. Jau minėta, kad į ŠKPTŽ kaip *tinklo naršytojo* sinonimas buvo įtrauktas *infonautas* – tai dar vienas *internauto* konkurentas (plg. angl. *infonaut*, pirma žodžio dalis rodo ryšį su informacija), bet vartosenoje jis nepaplito, LKND taip pat nefiksuojamas.

Dauguma kompiuterijos žodynuose teikiamų skolinių, kuriais įvardijami asmenys, nėra tik kompiuterijos konteksto žodžiai, jie vartojami ir kitose srityse (žinoma, reikšmės srityse gali skirtis, jos atitinka sričių poreikius), pvz.:

abonentas „registruotas elektroninių paslaugų (paprastai mokamų) gavėjas, dėl šių paslaugų sudaręs sutartį su jų teikėju“ (angl. *user*, *subscriber*, *customer*, *abonent*) IŽ, ALKTŽ, ATTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ, *abonentai* (angl. *members*) ŠKPTŽ;

administratorius „visateisis kompiuterio, kompiuterių tinklo arba kurios nors kitos kompiuterių sistemos tvarkytojas, besirūpinantis savo administruojamo objekto kasdiene priežiūra, naujinimu, saugumu ir kitais su šiuo objektu susijusiais klausimais“ (angl. *admin*, *administrator*, *manager*) IŽ, ŠKPTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ, plg. *duomenų banko administratorius* (angl. *database administrator*) ALKTŽ;

adresantas „siuntėjas, perduodantis adresatui informacinį pranešimą kodu – kalbos ženklais ir ryšio priemonėmis – kanalu“ (angl. *addressar*) AKTŽ;

adresatas „asmuo, įstaiga ar jos (pa)dalinys, kuriam kas adresuojama“ (angl. *contact*, *target*, *destination*, *addressee*, *called party*, *buddy*) IŽ, ALKTŽ, ŠKPTŽ, ATTŽ, AKTŽ;

analitikas (angl. *analyst*) IŽ, ALKTŽ, plg. *duomenų bazės analitikas* „asmuo, atsakingas už duomenų bazės struktūros ir schemos projektavimą“ (angl. *database analyst*) EKŽ$_2$, AKTŽ;

autorius „fizinis asmuo, sukūręs kompiuterių programą ar kitą kompiuterinį objektą“ (angl. *author*) IŽ, ŠKPTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ;

dešifratorius „asmuo, iššifruojantis užšifruotą, neatpažįstamu būdu pateiktą arba sugadintą informaciją“ (angl. *decipherer*, *decryptor*) EKŽ$_2$, AKTŽ;

dizaineris (angl. *designer*) ALKTŽ;

dokumentalistas (angl. *documentalist*, *documentor*) IŽ;

ekspertas (angl. *expert*) ALKTŽ;

grafikas (angl. *designer*) ALKTŽ;

inžinierius (angl. *engineer*) IŽ, ALKTŽ, plg. *aparatinės įrangos inžinierius* „inžinierius, išmanantis informacijos priėmimo, įsiminimo, atkūrimo ir apdorojimo aparatinės įrangos dalykus ir atliekantis kompiuterių ir nuotolinio informacijos perdavimo sistemų techninę priežiūrą“ (angl. *hardware engineer*, *computer hardware engineer*) AKTŽ;

klientas „aptarnaujamas asmuo: pirkėjas, užsakovas, abonentas, svetainės lankytojas arba kitokių paslaugų prašytojas bei vartotojas“ (angl. *client*, *customer*) ATTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ;

konsultantas – turinio konsultantas (angl. *content advisor*) ŠKPTŽ;

korespondentas „asmuo, pradedantis arba nutraukiantis telefoninį pokalbį“ (angl. *party*) ATTŽ;

operatorius „asmuo, atliekantis rutinines operacijas su savo prižiūrimu įrenginiu, sistema, teikiama paslauga“ (angl. *operator*, *human-operator*) IŽ, ALKTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ;

redaktorius „leidinio (knygos, žurnalo, laikraščio), laidos (radijo, televizijos) vadovas, patvirtinantis jos turinį, laidos rengėjas, redaguotojas“ (angl. *editor*, *writer*) ALKTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ;

sistematikas analitikas (angl. *systems analyst*) ALKTŽ;

specialistas (angl. *engineer*) ALKTŽ, plg. *sisteminės analizės specialistas* (angl. *systems analyst*) ALKTŽ;

technikas (angl. *engineer*) ALKTŽ.

Nors anglų kalba kompiuterijos terminijai daro didelį poveikį, iš kitų sričių perimti skoliniai dažnai formaliai neatitinka angliškų terminų raiškos, jie vartojami kaip savarankiški lietuvių kalboje funkcionuojantys vienetai, kurių pasirinkimą lemia vidinė kalbos sistema ir reikšmių perkėlimas, pvz.:

elektroninio pašto abonentas (angl. *email user*, *e-mail user*) EKŽ$_2$;
informacinės sistemos administratorius (angl. *sysop*, *system operator*) ALKTŽ;
elektroninio pašto administratorius „asmuo, prižiūrintis elektroninio pašto tarnybą ir atsakingas už jos darbą“ (angl. *postmaster*) AKTŽ;
svetainės administratorius „asmuo, prižiūrintis ir atnaujinantis saityno svetainę, atsakantis į jos lankytojų elektroninius laiškus, susijusius su svetainės funkcionavimu“ (angl. *webmaster*) EKŽ$_2$, AKTŽ;
modifikacijų autorius „fizinis asmuo, tobulinantis ir modifikuojantis programą ar kitą kompiuterinį objektą“ (angl. *contributor*) EKŽ$_2$, AKTŽ;
originalo autorius „fizinis asmuo, sukūręs originalią kompiuterio programą ar kitą kompiuterinį objektą“ (angl. *initial developer*) EKŽ$_2$, AKTŽ;
instruktorius (angl. *tutor*) ALKTŽ;
kuratorius „asmuo, padedantis besimokančiajam mokytis: teikia konsultacijas, patarimus, praktinę pagalbą“ (angl. *tutor*) EKŽ$_2$, AKTŽ;
licenciaras „autorių teisių turėtojas“ (angl. *copyright owner*, *right holder*) EKŽ$_2$, AKTŽ;
licenciatas „kūrinio, kuris yra autorių teisių subjektas, vartotojas“ (angl. *copyright user*) EKŽ$_2$, AKTŽ;
mechanikas (angl. *engineer*) ALKTŽ;
bandymų specialistas (angl. *tester*) ALKTŽ.

Tarp nagrinėtų šaltinių tik vieninteliame *„Linux“ žodynėlyje* (LŽ) įdėta asmenis įvardijančių skolinių su pažyma *ntk.*, t. y. tokių, kurie laikomi neteiktinais terminijoje. Visi jie pažymėti kaip žargoniniai: *hakeris* (angl. *hacker*) – *programišius*; *juseris* (angl. *user*) – *vartotojas*; *krekeris* (angl. *cracker*) – *įsilaužėlis*; *lameris* (angl. *lamer*) – *nemokėlis*; *luzeris* (angl. *luser*) – 1. *naujokas*, 2. *vartotojas*. ALKTŽ be vertinamųjų pažymų pateikta forma *hekeris*, bet nurodoma, kad jau pats angliškas žodis *hacker* yra žargoninis, todėl galima manyti, kad ir atitikmuo yra toks pat. Neatmestina, kad žargoniškumo pažymą galėjo lemti atsargus požiūris į lietuvišką atitikmenį. Angliškas žodis yra daugiareikšmis, ALKTŽ nurodytos net penkios reikšmės: „1. programuotojas fanatikas. 2. programuotojų draugijos pažiba. 3. konkrečios programos žinovas. 4. ekspertas, savo žinias panaudojantis neteisėtiems tikslams, pvz., įsibraudamas į apsaugotą sistemą. 5. talentingas programuotojas, našiai kuriantis puikias programas“ (kai kurias reikšmes galima būtų

sujungti). Paminėtina, kad ALKTŽ kai kurie žargoniškais laikomi anglų kalbos žodžiai ar jų junginiai lietuviškų atitikmenų kaip ir neturi, jie įvardyti aprašomuoju būdu: *bit twiddler* (žarg.) – *kompiuterio fanatikas*, *mėgėjas programuoti asemblerio kalba*; *code bums* (žarg.) – *pernelyg smulkmeniškas programuotojas*; *luser* (žarg.) – *nemokantis dirbti su sistema vartotojas*; *neprofesionalus vartotojas*. Suprantama, kitų kalbų žargonizmams ar profesionalizmams parinkti atitikmenis gali būti keblu. Anglų kalboje tokie vienetai neretai pereina į terminijos lygmenį (kai kuriose srityse[9] jų ypač gausu), o lietuvių terminografijoje žargonizmų ar profesionalizmų paprastai vengiama.

Kaip matyti iš pateiktos medžiagos, tik vieną kitą asmenį įvardijantį vedinį galima laikyti pasidarytu specialiai kompiuterijos reikmėms, dauguma kompiuterijos žodynuose pateiktų asmenų pavadinimų yra paimti gatavi iš bendrinės kalbos, kurioje jie vartojami kitose srityse (galima sakyti, kad dažniau transterminizuoti nei terminizuoti). Iš esmės tą patį galima pasakyti ir apie skolinius – dauguma jų kompiuterijoje nėra unikalūs. Tik pridedami rūšiniai dėmenys kartais terminą labiau susieja su kompiuterija, jos realijomis. Reikia pasakyti, kad į kompiuterijos žodynus dažnai vertimo tikslu dedama ne tik kompiuterijos terminija, bet ir įvairių programų ar šiaip kompiuterijos konteksto leksika, frazės, todėl ne visi pateikti asmenų pavadinimai yra tikrieji kompiuterijos terminai. Jie į žodynus pateko kartu su tam tikromis terminų mikrosistemomis ir jas papildo. Žinoma, dėl kai kurių jų, ypač bendriausių, nespecialiausių (tokių kaip, pavyzdžiui, *vyras*, *moteris*, *vaikai*, *sutuoktinis*) reikalingumo kompiuterijos terminografijoje galima abejoti. Kartu galima kelti ir priešingą klausimą – ar esamų asmenų pavadinimų nagrinėtuose žodynuose pakanka? Šiuose žodynuose galima rasti gana daug įvairių veiksmažodžių ir jų abstraktų, o iš veiksmažodžių paprastai labai lengvai galima pasidaryti veiksmo atlikėją įvardijantį žodį (ypač su dariomis priesagomis *-tojas*, *-ėjas*). Tam tikroje situacijoje jie įmanomi, bet nebūtinai reikalingi specialiai srities sąvokai įvardyti (kaip terminai), pvz.: *naujinti* (angl. *update*) – *naujintojas*, *formatuoti* (angl. *format*) – *formatuotojas*, *tinkinti* (angl. *cus-*

[9] Teigiama, kad, pavyzdžiui, ekonomikos ir verslo žodynuose asmenis įvardijantys žargonizmai ir profesionalizmai sudaro apie 20 % anglų kalbos asmenų pavadinimų ir apie 6 % rusų kalbos asmenų pavadinimų (Труфанова 2006: 8).

tomize) – *tinkintojas*, *įdiegti* (angl. *install*) – *įdiegėjas* ir pan. Kai kurių žodžių net ir vartosenoje nėra, bet prireikus jie galėtų įvardyti srities sąvoką, pvz., *kompiuterizuotojas*. Štai panašus *skaitmenintojas* vartosenoje jau radosi (bibliotekose, muziejuose yra taip įvardytų pareigybių), taigi ir kompiuterijos žodynuose jis pagrįstai galėtų būti greta dedamo termino *skaitmeninimas*.

Žinoma, yra atvejų, kai veiksmo atlikėjo sąvoka nėra grynai kompiuterijos sąvoka, pavyzdžiui, kai kuriuose kompiuterijos žodynuose galima rasti terminus *spausdinimas* (IŽ, ŠKPTŽ, AKTŽ), *maketavimas* (IŽ, ALKTŽ), bet nėra *spausdintojas*, *maketuotojas* – tokie terminai vartosenoje yra (įvardijamos ir pareigybės), bet juos gal labiau tiktų dėti į poligrafijos žodynus. Tikrai esama kompiuterijos konteksto veikėjų pavadinimų, vertų būti kompiuterijos žodynuose, pavyzdžiui, į žodynus patenka *žaidimas*, *kompiuterinis žaidimas* (IŽ, AKTŽ), *piratavimas* (ALKTŽ, EKŽ$_2$, AKTŽ), bet nėra vartosenoje aktualių *žaidėjas*, *piratautojas* (regis, kompiuterijos kontekstas kaip tik ir atskiria leksikografijoje nefiksuotą *piratautoją* nuo jūrų *pirato*). Kartais matyti sistemiškumo spragų, pavyzdžiui, AKTŽ teikia minėtus naujadarus *tinklaraštininkas*, *mikrotinklaraštininkas* greta *tinklaraštis*, *mikrotinklaraštis*, bet *garso tinklaraštis* (angl. *audioblog*), *vaizdo tinklaraštis* (angl. *video blog*, *vlog*) teikiami pavieniui. *Garso tinklaraštis*, regis, menkai aktualus, bet *vaizdo tinklaraščių* aktualumas vis didėja, aktualus ir *vaizdo tinklaraštininkas* (konkuruoja su *videotinklaraštininku*). Su šaknimi *tinkl-* dabar pasidaroma nemažai įvairių naujadarų, kartais tik situacinių, pavyzdžiui, *tinklažmogis*, *tinklinėtojas*, *tinklišius* (Girčienė 2011: 174), kurių terminografijai nereikia.

Pridurtina, kad nagrinėtuose terminų žodynuose asmenų pavadinimai teikiami tik vyriškąja gimine. Tai yra jau beveik nusistovėjusi terminografijos tradicija. Absoliuti dauguma pavadinimų (išskyrus tokius kaip *asmuo*, *moteris*, *vyras*, *vaikas*) reiškiami vadinamaisiais mobiliaisiais daiktavardžiais (*substantiva mobilia*) ir jų junginiais, t. y. jie turi ar bent teoriškai gali turėti ir atitinkamus moteriškosios giminės pavadinimus, kurie prireikus gali būti pavartoti srities tekstuose, tačiau žodynų skaitytojai juos turėtų patys pasidaryti pagal bendruosius kalbos dėsnius. Socialinių vaidmenų ar kitų priežasčių nulemti tik vienos giminės asmenų pavadinimai apskritai nėra dažni (Džežulskienė 2001: 67), dabar kartais pridedami trūkstami poros nariai, pavyzdžiui, greta įprastai vyriškąja gimine vartojamo žodžio *licenciaras*, gali būti pavartota ir *licenciarė*.

IŠVADOS

Nors dėl asmenų pavadinimų terminologiškumo kartais abejojama, jie į terminų žodynus dedami ir to nereikėtų laikyti terminų žodynų trūkumu. Greičiau priešingai – verta pasvarstyti, ar tikrai pagrįstai kai kurie srityse aktualūs asmenų pavadinimai nepatenka į terminografiją.

Kompiuterijos žodynuose esama palyginti nemažai asmenų pavadinimų. Dalis jų įvardija ne tik kompiuterijos konteksto sąvokas, bet į šiuos žodynus dėti, matyt, dėl aktualumo srityje ar ryšių su kitomis žodyno sąvokomis, taip pat ir vertimo tikslu. Dėl kai kurių jų būtinumo kompiuterijos žodynuose galima abejoti, tačiau kartu matyti, kad yra ir trūkstamų pavadinimų.

Asmenų pavadinimai dažniausiai reiškiami mobiliaisiais daiktavardžiais, galinčiais turėti tiek vyriškąją, tiek moteriškąją giminę, tačiau susiklostė tradicija į terminų žodynus dėti tik apibendrintas vyriškosios giminės formas.

Iš kompiuterijos terminografijos matyti, kad dauguma srities asmenis įvardijančių terminų yra priesaginiai dariniai. Vyrauja lietuviški vediniai, bet pasitaiko ir hibridinių. Labiausiai išplėtoti priesagų *-tojas* ir *-ėjas* modeliai, kiek rečiau imami vediniai su priesaga *-ininkas*. Darinių, kuriuos galima būtų laikyti kompiuterijos naujadarais, yra vos vienas kitas, dauguma yra terminizuoti arba transterminizuoti, t. y. paimti iš bendrinės kalbos, perimti iš kitų sričių.

Asmenis įvardijančių skolinių, įtrauktų į lietuvišką terminografiją tik kompiuterijos sąvokoms įvardyti, visai reta. Dauguma skolinių vartojama ir kitose srityse, t. y. kompiuterijos kontekste jie nėra unikalūs. Kai kurie skoliniai terminografijoje laikomi neteiktinais, žargoniniais, jų į bendrinę kalbą įsileisti nelinkstama. Apskritai skoliniai nėra gausūs, lietuviški vediniai kiekybiškai juos lenkia bent tris kartus.

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

AKTŽ – Dagienė V., Jevsikova T. *Aiškinamasis kompiuterijos terminų žodynas*, Vilnius: Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos institutas, 2016.

ALKTŽ – *Aiškinamasis anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos terminų žodynas*. Red. A. Kirejevas, Kaunas: Smaltija, 1997.

ATTŽ – *Aiškinamasis telekomunikacijų terminų žodynas*. Parengė V. Valiukėnas, R. Sabaliauskaitė, J. Gabijūnienė, Vilnius: Lietuvos telekomas, 2004.

EKŽ$_2$ – Dagienė V., Grigas G., Jevsikova T. *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas*. 2-asis papild. leid., Vilnius: TEV, 2008.

IŽ – *Informatika: lietuvių–anglų–rusų–vokiečių kalbų terminų žodynas*. Parengė Z. Kudirka, A. Mačernius, K. Paulauskas, J. Riaubūnas, B. Stulpinas, D. Šveikauskienė, R. Valatkaitė, Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, 1997.

LŽ – *„Linux“ žodynėlis: trumpas, dažniausiai naudojamų terminų žodynėlis anglų–lietuvių kalbomis*. Red. V. Žalkauskas, Kaunas: „Smaltijos“ leidykla, 2004.
ŠKPTŽ – Žalkauskas V. *Šiuolaikinių kompiuterių programų ir tinklų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

DLKŽ$_7$ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys, 7-as patais. ir papild. leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, elektroninis variantas, 2015 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga per internetą: http://lkiis.lki.lt/dabartinis.
Džežulskienė J. 2001: Asmenų pavadinimai, reiškiami veiksmažodiniais mobiliaisiais daiktavardžiais (*substantiva mobilia*). – *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 55-69.
Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: LKI leidykla.
Girčienė J. 2011: Naujažodžiai su dėmeniu (-)*tinkl-*. – *Kalbos kultūra* 84, 165–177.
Grigas G. 2007: Keletas panašių, bet skirtingas reikšmes turinčių žodžių porų kompiuterijoje. – *Gimtoji kalba* 2, 3–5.
Kniūkšta P. 1999: Ypatingesni kanceliarinės kalbos atvejai. – *Kalbos kultūra* 72, 16–28.
KTŽ 1990: Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.
Leksika 2005: *Kalbos patarimai* 4. *Leksika: skolinių vartojimas*. Autorė ir sudarytoja D. Mikulėnienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
LKND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Sudarytoja ir administratorė R. Miliūnaitė. Prieiga per internetą: http://naujazodziai.lki.lt.
LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas. Vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. Prieiga per internetą: http://www.lkz.lt.
MTŽ 2005: Kvašytė R. *Mokomasis terminologijos žodynėlis*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
Murmulaitytė D. 2016: Naujieji asmenų pavadinimai darybos ir semantiniu aspektu. – *Lietuvių kalba* 10. Prieiga per internetą: http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/200.
Umbrasas A. 2005: Asmenis įvardijantys teisės terminai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose. – *Terminologija* 12, 107–136.
VLKK – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. birželio 5 d. rekomendacija Nr. 1 „Dėl kai kurių kompiuterijos svetimžodžių lietuviškų atitikmenų“ (Inf. pran., 2003, Nr. 42).
VSŽ 2014: Pažūsis L., Maskaliūnienė N., Darbutaitė R., Klioštoraitytė R., Mankauskienė D., Miškinienė I., Paura M. *Vertimo studijų žodynas*, Vilnius: Lodvila.
Труфанова Н. О. 2006: *Проблема номинации лиц в финансово-экономической терминологии (на материале русского и английского языков)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва.

NAMES OF PERSONS IN DICTIONARIES OF COMPUTER SCIENCE

The field of terminology research covers various concepts, but names of persons are among things which are rarely discussed in the context of terminology. It has been noted in works of Lithuanian terminologists that in general it is problematic to attribute names of persons to terminology. However, in some fields such names comprise a significant part of terminology. The assumption can be made that systems of terms naming persons are more developed in social sciences. The article deals with terms naming persons which were collected from dictionaries of computer science. An attempt is made to establish what names are covered by terminography of computer science, to analyse their form in respect of word-formation and origin (the novelty and uniqueness of terms are taken into consideration when comparing with other fields). The research shows that the majority of names of persons presented in the dictionaries of computer science are suffix derivatives, though very few of them are neologisms which have been specially created for the nominations needs of com-

puter science. Most often derivatives are taken from other fields, i.e. transterminologized. Derivatives of Lithuanian origin prevail, but hybrids are also found. Borrowings which name persons and are included in Lithuanian terminological dictionaries as terms of computer science are also rather rare. The majority of borrowings are also used in other fields, i.e. they are not unique in the context of computer science. For the purposes of translation not only terms of computer science are included in dictionaries of this field but also words and phrases from various software and other computer related contexts. As a result, not all names of persons presented in such dictionaries are true terms of computer science. The necessity to include some names of a more general nature in the dictionaries of computer science seems quite doubtful. At the same time there are names of persons which are important in the context of computer science, but they have not been included in such dictionaries and that can be treated as their shortcoming.

Gauta 2018-06-04

Alvydas Umbrasas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas alvydas.umbrasas@lki.lt

Kriptografinių valiutų srities terminai: reikšmės, raiška ir variantai

ROBERTAS STUNŽINAS
Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: kriptografinės valiutos, kriptografijos technologijos, terminija, skoliniai, metaforos

Kriptografinių valiutų eros pradžia laikomi 2009 metai, kai Satošio Nakamoto vardu pasivadinęs asmuo ar asmenų grupė sukūrė bitkoinų tinklo programinę įrangą ir pradėjo vykdyti jų sandorius. Bitkoinų tinklo branduolį sudaro vadinamosios buhalterinės knygos technologija – tarp svetainių, šalių ir institucijų paskirstytoje sinchronizuotoje bazėje priežiūros institucijų nekontroliuojami vartotojai, naudodamiesi koduota informacijos grandine ir siųsdami informacinius objektus (blokus), prekiauja ar atsiskaito specialiais atsiskaitymo vienetais. Netrukus atsirado daugybė kitų centrinių bankų ir valdžios institucijų nekontroliuojamų piniginių vienetų ir šiuo metu cirkuliuoja per 1500[1] skirtingų kriptografinių valiutų.

Kriptografinės valiutos yra naujas ir dar tik pradedamas teisiškai reguliuoti reiškinys, tad šios srities lietuviškoji terminija yra nauja, nenusistovėjusi ir gausi svetimybių. Šiame straipsnyje nagrinėjami įvairaus stiliaus elektroniniuose tekstuose pasitaikantys kriptografinių valiutų ir su jomis susijusių dalykų terminai. Darbo tikslas – išanalizuoti internete publikuojamuose tekstuose bei kituose šaltiniuose pasitaikančių kriptografinių valiutų srities terminų reikšmes, raišką ir variantus. Straipsnyje taikomas aprašomasis metodas. Analizuojant lietuviškų terminų raišką daug dėmesio skiriama santykiui su anglų kalbos atitikmenimis. Terminų variantai[2]

[1] Remiamasi svetainės „Coinmarketcap“ 2018 m. gegužės 21 d. duomenimis.

[2] Šiame straipsnyje laikomasi plačios variantų sampratos, t. y. skirtingi kalbos vienetai, kuriuos sieja ta pati reikšmė ar funkcija. Variantų samprata gali būti siauresnė – formaliosios to paties kalbos vieneto atmainos, turinčios tą pačią leksinę ir gramatinę reikšmę, tą pačią morfologinę sandarą, galinčios skirtis tartimi, fonemų sudėtimi, kirčio vieta, formų daryba, linksnių galūnėmis ir gramatiniu įforminimu (Miliūnaitė 2009: 141–147).

vertinami kalbos ir terminologijos normiškumo ir semantinio tikslumo aspektais. Medžiaga imta iš naujienų portalų, internete skelbiamų dokumentų, mokslo darbų, tinklaraščių, pokalbių svetainių ir terminų bazių. Elektroninės erdvės duomenys rinkti naudojantis „Google“ paieškos sistema – terminų ieškota pagal lietuviškuose tekstuose pavartotus angliškus terminus, dėmenis *kripto*(-), *kriptografinis* ir kitus asociacinius derinius. Ieškant lietuviškų kriptografinių valiutų terminų remtasi angliškais šios srities žodynėliais[3]. Reikšmių, raiškos, varijavimo ir terminologijos tikslumo aspektais nagrinėjami kriptografines valiutas, kriptografinių valiutų technologijas bei operacijas, kriptografinės valiutos gavyba užsiimančius asmenis ir jų veiksmus žymintys terminai. Iš viso nagrinėjamas 51 sąvoką įvardijantis 151 terminas.

Kriptografinės valiutos, jos rūšių ir smulkesniųjų dalių pavadinimai. Šiame skyriuje nagrinėjami 56 terminai, įvardijantys 15 skirtingų sąvokų. Gimininiais skaitmeninės valiutos atmainos, kuriai gauti naudojami matematiniai veiksmai ir kodavimo technologijos, pavadinimais eina daugiau nei dvi dešimtys lietuviškų terminų, pvz.: *interneto pinigai* (bitcoincentras.lt), *koduota valiuta* (lietuviu.globalsciencecollaboration.org), *kripto turtas* (delfi.lt), *kripto valiuta* (aipt.lt), *kriptografinė elektroninė valiuta* (giruzis.lt), *kriptografinė valiuta* (naujienos.vu.lt), *kriptografiniai pinigai* (www.15min.lt), *kriptografinis turtas* (lt.all4bitcoin.com), *kripto-pinigai* (delfi.lt), *kriptoturtas* (kriptovaliutos.org), *kriptovaliuta* (lt.wikipedia.org), *privati skaitmeninė valiuta* (sarmatas.lt), *skaitmeninė valiuta* (spectrocoin.com), *kripto* (traders.lt), *skaitmeniniai pinigai* (bitcoincentras.lt), *virtuali kriptovaliuta* (vvtat.lt), *virtuali valiuta* (giruzis.lt). Matyti, kad beveik pusė jų yra sukurti pagal angliškų sinoniminių terminų *cryptocurrency* (IATE), *crypto-money* (IATE), *crypto-asset* (IATE) ir jų ilgųjų variantų *cryptographic currency* (patents.google.com), *cryptographic money* (applancer.com), *cryptographic asset* (bravenewcoin.com) pavyzdį, pvz.: *kriptovaliuta*, *kripto valiuta*, *kriptografinė valiuta*; *kriptopinigai*, *kripto-pinigai*, *kriptografiniai pinigai*; *kriptoturtas*, *kripto turtas*, *kriptografinis turtas*.

Tiksliausiai sąvoką atspindi terminai su dėmenimis *kriptografinis*, (*-ė*) – piniginiai vienetai gaunami naudojantis kriptografijos technologijomis. Dūriniai su dėmeniu *kripto-* laikytini nepakankamai tiksliai sąvoką atspin-

[3] Pavyzdžiui, *Cryptocurrency Vocabulary: 50 Terms to Understand Cryptocurrency* (coinherald.co), *21 Terms to Understand Cryptocurrency* (medium.com).

dinčiais, nes dėmuo *kripto-* (gr. *kryptos* – „paslėptas, slaptas“ TŽŽe) rodo antrosios žodžio dalies reiškiamos sąvokos slaptumą, nematomumą, pavyzdžiui, *kriptonimas* „slapyvardis, kurį sudaro autoriaus pavardės ir vardo pirmosios raidės“, *kriptodepresija* „apsemta Žemės paviršiaus dubuma (įduba, duburys), kurios dugnas yra žemiau jūros lygio, o vandens paviršius – aukščiau“ (žr. TŽŽe). Šnekamojo stiliaus tekstuose dažnai pasitaikantys junginiai su atskirais dėmenimis *kripto* laikytini netaisyklingais. *Kripto-* vartotinas tik kaip sudurtinių žodžių dėmuo. Kartais valiutos pavadinimas sutrumpinamas iki priklausomojo dėmens sando *kripto*, pvz.: „Jei Rusija diversifikuoja savo rezervus kripto, tai kaip kalbėsimės jei tą pradės daryti ECB?“[4] (traders.lt). Terminai su dėmenimis *kriptografinis* (*-ė*) vartojami naujausiuose ES institucijų dokumentuose, pvz.: *kriptografinis turtas* (52018DC0109), *kriptografinė valiuta* (52017DC0345). Tiesa, pasitaiko ir trumpųjų variantų – dūrinių su dėmeniu *kripto-* – *kriptovaliuta* (52017PC0806).

Pagrindinių dėmenų (*pinigai*, *valiuta*, *turtas*) atžvilgiu terminai vertintini skirtingai. Lietuvos banko specialistai teigia, kad kalbamo dalyko nereikėtų vadinti *valiuta*, nes šis dalykas neturi įprastai suvokiamos *valiutos* požymių (plačiau žr. Grigolytė 2018). Galima pridurti, kad tas pats reiškinys taip pat nevadintinas *pinigais*. Terminai *pinigai* ir *valiuta* apibrėžiami kaip „<...> banko išleidžiami banknotai, monetos ir lėšos sąskaitose, kitų valstybių išleidžiami banko bilietai, valstybės iždo bilietai, monetos ir lėšos sąskaitose, kurie yra teisėta atsiskaitymo priemonė, kitos piniginę išraišką turinčios mokėjimo priemonės“ (LR pinigų plovimo prevencijos įstatymo pakeitimo įstatymas (Žin., 2008, Nr. 10-335)); „piniginis kurios nors šalies vienetas (aukso, sidabro, popierinių pinigų); pinigų sistemos tipas; užsienio pinigai, naudojami tarptautinėje apyvartoje (užsienio valiuta)“ (AĮVTŽ). Straipsnyje analizuojamas dalykas nėra vienos šalies reiškinys, jo nekontroliuoja šalies ar tarptautinės institucijos, jis nesusietas su auksu, sidabru ar kitais pinigais, daugelyje valstybių nėra teisėta atsiskaitymo priemonė. Tad terminai su dėmenimis *pinigai*, *valiuta* laikyti metaforiniais – tai yra atsiskaitymo priemonė ir su tikrais pinigais ar valiuta sieja funkcijos panašumas.

Kai kurie variantai atsirado vartojant terminus ne savo reikšmėmis. Neretai kriptografinė valiuta[5] įvardijama terminu *elektroniniai pinigai* (geopo-

[4] Pavyzdžių kalba, išskyrus korektūros klaidas, netaisyta.

[5] Toliau straipsnyje patogumo dėlei vartojamas terminas *kriptografinė valiuta*.

litika.lt) ar jo variantais *elektroninė valiuta* (geopolitika.lt, decrypto.ee), *skaitmeniniai pinigai* (bitcoincentras.lt), *skaitmeninė valiuta* (spectrocoin.com), *interneto pinigai* (bitcoincentras.lt)[6]. *Elektroniniai pinigai* apibrėžiami kaip „elektroninių pinigų leidėjams gavus lėšų iš fizinių arba juridinių asmenų į apyvartą išleidžiama piniginė vertė, išreikšta kaip reikalavimas jos leidėjui ir turinti šiuos požymius: 1) yra laikoma elektroninėse, įskaitant magnetines, laikmenose; 2) skirta mokėjimo operacijoms atlikti; 3) priimama asmenų, kurie nėra tų elektroninių pinigų leidėjai" (LR elektroninių pinigų ir elektroninių pinigų įstaigų įstatymo projektas; LRTB). Kriptografinė valiuta laikytina tik tam tikra elektroninių pinigų atmaina – ji laikoma elektroninėse laikmenose ir skirta mokėjimo operacijoms atlikti. Tačiau nuo elektroninių pinigų ją skiria tai, kad nėra teisiškai apibrėžta ir jos leidėjai yra kartu ir naudotojai (plačiau žr. „Ar kriptovaliutos yra elektroniniai pinigai?", alfa.lt). Tikslesniais laikytini papildomus dėmenis turintys terminai, žymintys daugiau skiriamųjų sąvokos požymių, pvz.: ***kriptografinė elektroninė valiuta*** (giruzis.lt), ***privati skaitmeninė valiuta*** (sarmatas.lt).

Kriptografinei valiutai įvardyti kartais vartojamas terminas *virtuali valiuta*, pvz.: „Lietuva atranda virtualią valiutą [antraštė]. Užsienyje kriptovaliutą vis dažniau naudoja didieji bankai, o Lietuvos įmonės, atsiskaitančios šia valiuta, atsiduria po didinamuoju stiklu" (lzinios.lt). *Virtuali valiuta* yra platesnės reikšmės terminas – jis apima visus nereglamentuotus skaitmeninius pinigus: „nereglamentuoti skaitmeniniai pinigai, kuriuos galima naudoti kaip atsiskaitymo priemonę, tačiau šiuos pinigus į apyvartą išleidžia ir garantuoja ne centrinis bankas" (IATE). Kriptografinė valiuta laikytina *virtualios valiutos* pogrupiu – ji gaunama naudojant kriptografijos technologiją. Tikslesnis terminas būtų ***kriptografinė virtualioji valiuta***. Vartosenoje tokio termino aptikti nepavyko, rastas tik terminas su atvirkštine priklausomųjų dėmenų tvarka ir jo trumpasis dvižodis variantas – *virtuali kriptografinė valiuta* (it.lrytas.lt) ir *virtuali kriptovaliuta* (vz.lt). Šie terminai nėra tikslūs, nes jų dėmuo *virtuali* yra perteklinis – kriptografinė valiuta negali būti ne virtuali. Netiksliu taip pat laikytinas rašybos variantas su brūkšneliu sujungtais priklausomaisiais dėmenimis – *virtuali-kriptografinė valiuta* (it.lrytas.lt). Brūkšnelis gali būti rašomas tarp dviejų kompleksinę daikto ypatybę reiškiančių sintaksiškai lygiaverčių būdvardžių, pvz.:

[6] Apie terminų *elektroninė valiuta*, *elektroniniai pinigai*, *skaitmeninė valiuta* ir *skaitmeniniai pinigai* sinonimiją plačiau žr. *Digital currency* (en.wikipedia.org), *Digital Currencies vs. Cryptocurrencies, Explained* (cointelegraph.com).

klausiamieji-santykiniai įvardžiai, *socialinė-ekonominė sistema*. Brūkšnelis nerašomas tarp sintaksiškai nelygių, nevienodai susijusių su daiktavardžiu, kurio pažyminiu jie eina, būdvardžių. Vienas jų, paprastai antrasis, savo reikšme glaudžiau susijęs su daiktavardžiu ir sudaro su juo junginį, o jį apibūdina pirmesnis (toliau nuo daiktavardžio einantis), pvz.: *vakarinė vidurinė mokykla*, *garinis hidraulinis presas* (plačiau žr. *Brūkšnelis*, http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/rasyba/bruksnelis). Kriptografinė valiuta taip pat vadinama terminu ***koduota valiuta*** (lietuviu.globalsciencecollaboration.org). Šis terminas laikytinas tiksliu, nes kodavimas yra vienas iš esminių kriptografinės valiutos gavybos technologinio proceso aspektų.

Kalbant apie kriptografinę valiutą kaip priešingybė minima tradicinė – valstybinių institucijų leidžiama ir kontroliuojama valiuta. Tiksliausiai sąvoką atspindi terminas ***dekretiniai pinigai (valiuta)***. *Ekonomikos terminų žodyne dekretiniai pinigai* apibrėžiami kaip „dekretu išleisti valstybiniai popieriniai pinigai, nepadengti aukso atsargomis, nekonvertuojami į auksą ir naudojami tik kaip mainų priemonė. Dauguma šiuolaikinių pinigų yra dekretiniai pinigai“ (ETŽ). Publicistinio stiliaus tekstuose vartojamas sinonimas *tradiciniai pinigai* (*valiuta*), pvz.: „Žymus lietuvių verslininkas, fondo „Nextury Ventures“ pirmininkas Ilja Laurs teigia, kad šiuolaikinei elektroninei ekonomikai t r a d i c i n i a i p i n i g a i nebetinka ir juos gali išstumti kriptovaliutos“ (diena.lt). „Visų pirma, atliekant pavedimus bitkoinais tarp pirkėjo ir pardavėjo nėra tarpininkų, todėl jie atliekami daug greičiau ir kainuoja pigiau nei vykdant sandorius t r a d i c i n e v a l i u t a per bankinę sistemą“ (delfi.lt). Kartais į terminą įterpiamas neadaptuotas[7] skolinys *fiat* (plg. angl. *fiat* „oficialus leidimas ar pasiūlymas, dekretas“ ODE 2010), pvz.: *dekretiniai (fiat) pinigai* (delfi.lt), *tradicinė (fiat) valiuta* (verslas.lrytas.lt). Pasitaiko pagal angliškų terminų *fiat money*, *fiat currency* pavyzdį sudarytų junginių, pvz.: *„fiat“ pinigai* (lt.all4bitcoin.com), *fiat valiuta* (m.technologijos.lt). Kartais skolinys klaidingai traktuojamas kaip santrumpa, pvz., *FIAT pinigai* (avnt.lt).

Kalbant apie kriptografines valiutas dažniausiai minima pirmoji – *bitkoinas* (angl. *bitcoin*, skolintinė santrumpa – *BTC* (spectrocoin.com). Plačiojoje vartosenoje pasitaiko ortografiškai ir morfologiškai, vien morfologiškai adaptuotų variantų, visai neadaptuotų variantų, junginių su neadaptuotais variantais, pvz.: *Bitkoinas* (admiralmarkets.lt), *bitcoinas* (seopaslaugos.com),

[7] Plačiau apie skolinių integracijos į tekstą būdus žr. Vaičiakauskienė 2016: 90–91.

bitcoin (kriptorinka.lt), *bitcoin valiuta* (youtube.com). Visos kitos kriptografinės valiutos vadinamos *altkoinais* (angl. *altcoin*) (masterforex-v.lt). Kiti vartojami terminai – *altcoinas* (kriptovaliutos.org), *alternatyvioji valiuta*, *alternatyvioji kriptovaliuta*, pvz.: „Šie metai kripto rinkai prasidėjo neramiai – Bitcoin ir kitos alternatyvios valiutos bando kapstytis po praėjusių metų pabaigoje įvykusios korekcijos" (ecoin.lt). „Alternatyvios kriptovaliutos – tai būdas išspręsti Bitcoin trūkumus, praplėsti ir suteikti naujų galimybių, pagreitinti transakcijas" (kriptovaliutos.lt). Terminas *alternatyvioji valiuta* laikytinas tik kontekstiniu sinonimu[8] – juo įvardijama platesnė sąvoka, t. y. tam tikroje teritorijoje vietoje nacionalinės valiutos naudojama privačiai sukurta centrinių bankų nereguliuojama pinigų atmaina (pavyzdžiui, *Brikstono svaras*, *sardeksas*) arba nereguliuojami elektroniniai pinigai (*kriptografinė valiuta*) (žr. worldpolicy.org). Kita populiari valiuta dažniausiai vadinama ***eteriu*** (delfi.lt) (angl. *Etherium*). Gerokai rečiau pasitaikantis variantas yra *eteriumas* (udris.lt). Taisyklingas yra pirmasis – pavadinimą valiutos kūrėjas kildina iš termino *eteris* (plačiau žr. *Ethereum*, en.wikipedia.org/wiki/Ethereum).

Smulkesni kriptografinių valiutų vienetai arba jų vertės vienetai (angl. *token*) įvardijami perkeltinės reikšmės žodžiais ar dėmenimis – *žetonas* (52018DC0109), *virtualusis žetonas* (52018DC0109). Pirminis tokių piniginių vienetų siūlymas (angl. *ICO*, *Initial Coin Offering*) įvardijamas skolintine santrumpa arba daugiažodžiais terminais, pvz.: *ICO* (aipt.lt), *pradinis kriptomonetų platinimas* (52018DC0109), *pirminis kriptovaliutos siūlymas* (delfi.lt), *pirminis monetų ar žetonų platinimas* (aipt.lt). Tiksliausiai sąvoką atspindėtų terminas ***pirminis kriptografinės valiutos siūlymas***.

Smulkesnėms įvairių rūšių kriptografinių valiutų dalims būdinga metoniminė – antonomazinė[9] – nominacija. Smulkiausioji *bitkoino* dalis pavadinta įkūrėjo vardu – *satošiu* (angl. *Satohi*). Tai yra mažiausia įmanoma bitkoino sandorio dalis, apytikriai lygi šimtamilijoninei bitkoino daliai. Kitų lietuviškų bitkoino vienetų pavadinimų aptikti nepavyko, tačiau tūkstantoji bitkoino dalis vadintina skoliniais ***milibitkoinu*** (plg. angl. *millibitcoin*) arba ***milibitu*** (plg. angl. *millibit*), milijoninė dalis – ***mikrobitkoinu*** (angl. *microbitcoin*) (plačiau žr. *Millibit*, en.bitcoin.it). Kitos populiarios kriptografinės valiutos –

[8] Kontekstiniai sinonimai susidaro tik tam tikruose kontekstuose bei situacijose, kai tas pats dalykas pakaitomis vadinamas skirtingos reikšmės žodžiais (LKE 1999: 572).

[9] Antonomazija – tikrinio vardo vartojimas bendrine reikšme (LKE 1999: 410).

eterio – smulkesnių dalių lietuviškų pavadinimų aptikti nepavyko, tačiau tai turėtų būti terminai iš adaptuotų valiutų kūrėjų asmenvardžių formų *finis* (angl. *finney* < *Hal Finney*), *sabas* (angl. *szabo* < *Nick Szabo*, en.wikipedia.org), *vėjus* (angl. *wei* < *Wei Dai*, en.wikipedia.org).

Technologijų, operacijų pavadinimai. Šiame skyriuje aptariami 85 terminai, žymintys 34 sąvokas. Kriptografinių valiutų gavybai naudojama sinchronizuota tarp svetainių, šalių ar institucijų paskirstyta duomenų bazė (angl. *distributed ledger*) pagal funkcijos panašumą dažnai metaforiškai vadinama apskaitą darančio asmens įrašų knygos pavadinimu – *buhalterinė knyga* (angl. *ledger* „buhalterijos knyga" ODE 2010). Metaforinis terminas vartojamas vienas arba su dėmenimis *skaitmeninė*, *išskirstyta*, *paskirstyta skaitmeninė*, *išsklaidyta* (naujienos.alfa.lt), pvz.: „Jūs tarsi atsisiunčiate milžinišką buhalterinę knygą, kurioje užkoduoti visi iki tol vykę pervedimai ir pagal ją kompiuteriui galite leisti tikrinti naujus pavedimus" (pareigunuunija.lt). „Blokų grandinė yra skaitmeninė buhalterinė knyga, kurioje saugiai kaupiama informacija apie ekonomines operacijas ir kuri gali būti užprogramuota taip, kad joje būtų įrašomi ne vien finansiniai sandoriai, bet iš esmės viskas, kas turi vertę" (weststeincard.com). Pasitaiko ir kitų jų variantų: *skaitmeninė didžioji knyga* (delfi.lt), *didžioji knyga* (ecoin.lt), *knyga* (15min.lt), *paskirstytieji žurnalai* (delfi.lt), *transakcijų žurnalas* (ecoin.lt). Tiksliausiai sąvoką atspindi nemetaforiniai terminai, pavyzdžiui, ES institucijų terminų bazėje IATE šalia metaforinio termino *išsklaidytoji operacijų knyga* teikiamas nemetaforinis – ***paskirstytasis registras*** (IATE).

Viena iš tokio registro technologijų, t. y. duomenų sistema, leidžianti sukurti kriptografinių valiutų sandorių sistemą necentralizuotame tinkle, vadinama metaforinį pagrindinį dėmenį turinčiu terminu *blokų grandinė* arba skoliniu *blokčeinas* (angl. *blockchain*), pvz.: „Blokų grandinė yra technologija, sukurta atsiskaityti bitkoinais, tačiau jos galimybės daug platesnės – pradedant mokėjimais, baigiant elektroniniu balsavimu ar sveikatos apsauga" (lrt.lt). „Blokų grandinė, blokčeinas, bitkoinas, eteriumas, kriptovaliutos – vis dažniau verslo spaudoje ir šiaip viešojoje erdvėje skambantys naujadarai, apie kuriuos daug kas jau girdėjo, bet mažai kas ką apie juos žino" (udris.lt). Plačiojoje vartosenoje pasitaiko neadaptuotų variantų, pvz.: „Šiame straipsnyje paprastais žodžiais paaiškinsiu, kas yra blockchain technologija ir kaip ji veikia" (lifehacks.lt). Pirmasis toks blokas (angl. *genesis block*) grandinėje vadinamas dviem

terminais – ***pradinis blokas*** (kaip-padaryti.blogspot.lu), ***pirminis blokas*** (aipt.lt). Abu terminai terminologijos požiūriu vertintini kaip teiktini – *pirminis* „1. ankstesnis už kitus; esąs ko nors priežastim“ DŽe, *pradinis* žr. *pradžia* „1. pradedamoji ilgį turinčio dalyko dalis“. Šnekamojo stiliaus tekstuose pasitaiko terminų su neadaptuotais skoliniais – *genesis blokas* (traders.lt).

Bloko ypatybė, rodanti, kiek grandinėje iki *pirminio* (*pradinio*) *bloko* yra blokų, vadinama ***bloko dydžiu*** (ecoin.lt). Šis terminas aiškesnis už automatinio vertimo tekstuose pasitaikantį variantą *bloko aukštis* (medium.com), kuris nusižiūrėtas nuo angliško termino *block height* (bitcoin.stackexchange.com). Blokų grandinės papildoma dalis (angl. *fork*) vadinama metaforiniu terminu *atšaka*, pvz.: „Bitcoin programinės įrangos atšaka yra paini, nes kiekvienas vartotojas prisijungęs prie Bitcoin tinklo turi užtikrinti tinklo suderinamumą, arba kasėjai gali pradėti kasti ne tą blokų grandinę“ (admiralmarkets.lt). Užmokestis už bloką (angl. *block reward*) žymimas terminu *bloko atlygis* (angl. *block reward*). Tokio atlygio skaidymas perpus (angl. *halving*) dažniausiai vadinamas skoliniu *halvingas*, pvz.: „Halvingas gyvai mažiau nei trijų valandų bėgyje!“ (traders.lt). Aiškesnis būtų aprašomojo pobūdžio terminas ***blokų atlygio dalijimas pusiau***. Su blokų grandine ryšio neturintis blokas vadintinas ***pavieniu bloku*** arba ***atskirtuoju bloku***. Anglų kalboje vartojamas metaforinis dėmuo – *orphan block* (blockchain.info) (plg. *orphan* „našlaitis“ ODE 2010).

Pirkėjų ir pardavėjų sandorius vykdančios programos dažniausiai vadinamos metaforišku terminu ***išmanioji sutartis*** (plg. angl. *smart contract*), pvz.: „Šiuolaikinė išmanioji sutartis iš esmės yra kompiuterio programa, kuri įvykdo numatytas sutarties sąlygas, įrašytas programos kode“ (lzinios.lt). Kai kur pasitaiko terminų su skolintiniu pagrindiniu dėmeniu – *išmanusis kontraktas* (m.technologijos.lt). Perkeltinės reikšmės būdingos ir kitiems programų, technologijų, operacijų pavadinimams. Pavyzdžiui, *maišytuvu* (angl. *faucet*)[10] vadinama atlygį paskirstanti sistema – svetainė ar taikomoji programa. Speciali kriptografinė operacija vadinama ***maiša*** (angl. *hash*)[11], pvz.: „Net nesigilinant į visiškus techninius niuansus, reiktų atkreipti dėmesį į šifrus (angl. hash, liet. maiša, nors šis lietuviškas terminas ir tikslus, tačiau daugeliui skamba ganėtinai keistai)“ (ecoin.lt).

[10] *Faucet* „čiaupas“ (ODE 2010).

[11] *Hash* „maišyti, smulkinti, kapoti“ (ODE 2010).

Tas pats dalykas vadinamas ir skoliniais, pvz.: „Lygiai kaip atstumas yra matuojamas metrais ir kilometrais, valiutos „kasimo“ pajėgumas matuojamas hash vienetais: megahash, gigahash, terahash ir t. t.“ (bznstart.lt). *Maiša* yra įprastas kompiuterijos terminas: *maiša* „metodas formaliai duomenų rinkinio santraukai, vadinamai maišos reikšme, gauti. Maišos reikšmė naudojama duomenų tvarkymui, paieškai, šifravimui, nepažeistumo tikrinimui ir kitiems tikslams. <...> Metodas pavadintas maiša dėl to, kad paremtas duomenų maišymu“ (EKŽe).

Kriptografinių valiutų pirkimo ir pardavimo operacijos (angl. *transactions*) vadintinos ***sandoriais*** (angl. *transaction – operacija*, *sandoris* ALKKŽe), pvz.: „Visa tai reiškia, kad šiuo metu bitcoin sandorių skaičius yra labai ribotas – tik 7 per vieną sekundę“ (aina.lt). Tačiau vartosenoje pasitaiko ir skolinių, pvz.: „Iš esmės Bitcoin valiutos nebūtų, jeigu nebūtų super kompiuterių, kurie tvirtina transakcijas <...>“ (bankai.lt).

Specialus kriptografinių valiutų gavybai naudojamas integrinis grandynas plačiojoje vartosenoje dažniausiai žymimas skolintine santrumpa *ASIC* (angl. *ASIC*, *Application Specific Integrated Circuit*) su nomenklatūriniu dėmeniu *lustas* arba be jo, pvz.: „Samsung“ žengia į kripto valiutų pasaulį, pradės gaminti ASIC“ [antraštė]. <...> „Gaminami ASIC lustai bus labai efektyvūs ir, tikriausiai, bus nutaikyti į „Bitcoin“ kasimą“ (technews.lt). Tinkamas terminas – ***specialiosios paskirties integrinis grandynas***. Vartosenoje daugiausia pasitaiko terminų su neįvardžiuotine forma, pvz.: „Specialios paskirties integrinis grandynas (angl. application-specific integrated circuit arba ASIC) – integrinis grandynas, pritaikytas specifiniams uždaviniams spręsti“ (lt.wikipedia.org). Elektroninėje erdvėje skelbiamuose tekstuose gausu netaisyklingų variantų. Kai kada santrumpa klaidingai laikoma tikriniu pavadinimu – tai rodo rašyba su kabutėmis, pvz.: „Bus gaminami „ASIC“ (specializuotos integracinės schemos vienam užsakovui), taip pat ir „ASSP“ (specializuoti procesoriai, naudojami tam tikroje srityje, kuriami pagal kelių užsakovų norimas charakteristikas) procesoriai“ (delfi.lt). Kitais atvejais vartojami kitą reikšmę turintys terminai arba abstraktūs pasakymai, pvz.: *specialios paskirties integrinė grandinė* (rtn.elektronika.lt) (plg. *integrinė grandinė* – „visuma tarpusavyje sujungtų elektroninės grandinės elementų, neatskiriamai susijusių tam tikros terpės viduje arba ant jos paviršiaus“ (AETŽ)), *taikomoji integrinė schema* (rtn.elektronika.lt), *specializuoti mikroschemų rinkiniai* (15min.lt). Kai kada kalbamas integrinis grandynas žargoniškai vadinamas asmenų pavadinimais,

pvz.: „ASIC kasėjai pardavimas ir pajungimas“ (digimedia.lt). Žargonizmo atsiradimą galėjo lemti anglų kalbos žodžiai (plg. angl. *miner* „šachtininkas, kalnakasys“). Vartosenoje pasitaiko ir svetimybių, pvz.: „Bitmain, nedidelė Kinijos bendrovė gaminanti ASIC mainerius, šiandien paskelbė apie „Antminer E3“, ASIC minerį kurio tikslas - Ethereum kasimas“ (btc.lt). „Pirmieji entuziastai naudojo įprastinius asmeninius kompiuterius arba laptopus šiai veiklai užsiimti - iš pradžių naudojant savo kompiuterių procesorių pajėgumą, vėliau su vaizdo plokštėmis, o dabar tik su specializuotais įrenginiais - “bitcoin mineriais” kitaip ASICS“ (bitcoincentras.lt).

Kriptografinių valiutų gavyba naudojant specialiosios paskirties integrinius grandynus dažniausiai vadinama neadaptuotu skoliniu *proof of work*: „<...> įvardija du kriptovaliutos „kasimo“ tipus: proof-of-work ir proof-of-stake. Pasirinkus pirmąjį būdą naudojami būtent ASIC kompiuteriai: tam, kad transakcijas būtų galima „iškasti“ ir užšifruoti į blokų grandinę, reikia specialių ASIC kompiuterių, naudojančių daug elektros“ (bznstart.lt). Tinkamų sąvoką atspindinčių lietuviškų angliško termino *proof of work* atitikmenų aptikti nepavyko – vartojami vertiniai, pvz.: „Proof-of-Work. Darbo įrodymas. Originalus bitcoin konsensuso protokolas tinkle. Šis protokolas patvirtina transakciją ir prideda bloką į grandinę“ (aipt.lt). Lietuviškų atitikmenų neturi ir giminiški terminai *proof of stake*, *proof of concept*, pvz.: „Proof-of-stake yra modernesnis būdas palaikyti „blockchain“ tinklo infrastruktūrą“ (bznstart.lt). Sąvokoms žymėti tiktų aprašomieji terminai, pvz.: ***gavyba naudojant specialiosios paskirties integrinius grandynus***, ***gavyba naudojant įprastas priemones*** ir pan.

Bitkoinų pirkimo ir pardavimo operacijos vyksta decentralizuotame tinkle, kurio vartotojai yra lygiaverčiai[12]. Toks tinklas vadintinas ***lygiarangių***[13] ***tinklu*** (angl. angl. *peer-to-peer*), pvz.: „Tai lygiarangių (angl. peer-to-peer) tinklas, kurį sudaro vartotojų kompiuteriai“ (technologijos.lt). Būdvardis *lygiarangis* vartotinas kalbant apie vartotojus, tad pasitaikantis sinonimas *lygiarangis tinklas* laikytinas netiesioginės – metoniminės – reikš-

[12] Tokio tinklo priešprieša – kliento ir serverio architektūros tinklas, kuriame duomenų apdorojimas paskirstytas tarp kompiuterizuotų klientų darbo vietų ir serverio. Serveris gali būti didelio našumo asmeninis arba centrinis kompiuteris, skirtas efektyviai aptarnauti daugelį klientų vienu metu (plačiau žr. EKŽe).

[13] *Lygiarangių architektūra* – „tinklo architektūra, sudaryta iš dviejų arba daugiau kompiuterių, kurie keičiasi duomenimis naudodami tą pačią arba to paties tipo programinę įrangą. Visi tinklo kompiuteriai yra lygiarangiai, kiekvienas jų atlieka serverio funkciją kitų atžvilgiu“ (plačiau žr. EKŽe).

mės, pvz.: „Pastarojo laiko technologinės naujovės, kaip viešojo rakto kriptografija, lygiarangiai tinklai – P2P, mobilūs išmanieji įrenginiai ir t. t., padėjo pagrindus decentralizuotos VV atsiradimui“ (bernardinai.lt). Kalbama architektūra kartais įvardijama pagal kitą požymį – operacijos (sandoriai) vyksta be tarpininkų, pvz.: „Prie trečios rūšies virtualių valiutų galima priskirti naujos kartos decentralizuotas, tiesioginio apsikeitimo tarp vartotojų (angl. *peer-to-peer*) modelio virtualias valiutas, kurios dažnai dar vadinamos kriptografinėmis elektroninėmis valiutomis (angl. *crypto currency*)“ (giruzis.lt). Taip pat dažnai vartojami terminai su skolintine santrumpa ar neadaptuotu skoliniu – *P2P tinklas* (maze.lt), *peer-to-peer tinklas* (kriptovaliutos.lt). Tinklą sudarantys kompiuteriai (angl. *network nodes*, *nodes*) įvardijami metaforiniu terminu *mazgas* (aipt.lt). Tai yra įprasta kompiuterijos metafora, žyminti prie tinklo prijungtą įrenginį (kompiuterį, serverį, spausdintuvą) (EKŽe).

Priemonės užšifruotiems duomenims iššifruoti vadinamos metaforiniais terminais ***viešasis raktas*** (zinaukaip.lt) ir ***privatusis raktas*** (kykompiuteris.blogspot.com). Tai yra tradicinės kompiuterijos metaforos: *privatusis raktas* (angl. *private key*) „vienas raktas iš raktų poros, naudojamas kriptografijoje viešuoju raktu. Privatusis raktas laikomas paslaptyje ir yra naudojamas iššifruoti duomenims, kurie buvo užšifruoti su jį atitinkančiu viešuoju raktu“ (EKŽe); *viešasis raktas* (angl. *public key*) „vienas raktas iš raktų poros, naudojamos kriptografijoje viešuoju raktu. Yra laisvai prieinamas ir publikuojamas kaip liudijimo dalis. Dažniausiai naudojamas skaitmeniniam parašui patikrinti ir duomenims, siunčiamiems viešojo rakto savininkui, užšifruoti“ (EKŽe). Matematinė operacija, patvirtinanti nuosavybę, vadinama ***parašu***, pvz.: „Kiekvienas bitcoin tinklo vartotojas gali patikrinti, ar parašas yra teisingas <...>“ (bitcoinlt.org).

Elektroninis įrenginys kriptografinėms valiutoms saugoti ar šių valiutų saugojimo internetinė paslauga įvardijami 32 terminais. Visi aptikti terminai turi metaforinį pagrindinį dėmenį *piniginė* (angl. *wallet*). Kaip gimininiai vartojami šie terminai: *blockchain piniginė* (spectrocoin.com), *kripto piniginė* (btc.lt), *kriptografinė piniginė* (lt.all4bitcoin.com), *kriptopiniginė* (skelbiu.lt), *kriptovaliutos piniginė* (kiberzona.lt). Tam tikrame kontekste vartojamas ir vienažodis metaforinis terminas *piniginė*, pvz.: „Bitcoin – ateities valiuta, ir norint juo naudotis – reikia susikurti piniginę“ (ecoin.lt). Taisyklingiausias ir tiksliausiai sąvoką atskleistų terminas ***kriptografinės valiutos piniginė***.

Kriptografinių valiutų saugojimo priemonės pagal privačiojo ir viešojo rakto saugojimo būdą skirstomos į kelis tipus. Tai gali būti specialios programėlės, prie kurių galima prisijungti naudojantis naršykle (angl. *online wallet*), prieiga mobiliuoju įrenginiu (angl. *mobile wallet*), saugojimui naudojami įprasti ar tam specialiai skirti kompiuteriai (angl. *desktop wallet*), specialūs atmintukai (angl. *hardware wallet*) ir popierinės priemonės (angl. *paper wallet*) (plačiau žr. hobowithalaptop.com).

Pirmosios, t. y. programėlės, prie kurių galima prisijungti naudojantis naršykle, vadinamos šiais terminais: *elektroninė piniginė* (lzinios.lt), *internetinė piniginė* (kriptovaliutos.lt), *mobilioji piniginė* (kiberzona.lt), *online piniginė* (bankai.lt), *virtualioji piniginė* (kriptovaliutos.lt). Tiksliausiai sąvoką atspindėtų keturžodžiai terminai, turintys paskirtį nurodančius dėmenis *kriptografinės valiutos*, pvz.: ***internetinė kriptografinės valiutos piniginė*** (plg. *online* „internetinis“ EKŽe), ***prijungtinė kriptografinės valiutos piniginė*** (plg. *online* „prijungtinis“ ALKKŽe). Dvižodžiai terminai netikslūs, nes terminai *mobilioji piniginė*, *elektroninė piniginė*, *skaitmeninė piniginė* ir *virtualioji piniginė* turi kitas, platesnes, reikšmes. Pavyzdžiui, *mobilioji piniginė* yra „mobiliojo telefono prietaika, suteikianti galimybę naudotojui atsiskaityti už tam tikras paslaugas“ (IATE). *Skaitmeninė piniginė* (sinonimas – *elektroninė piniginė*) apibrėžiama kaip „programinė priemonė, kurią naudodamas vartotojas gali užregistruoti vienos ar kelių mokėjimo priemonių duomenis ir atsiskaityti su elektroninės prekybos vykdytoju“ (2014 m. rugsėjo 30 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 03-172 „Dėl Minimalių saugumo reikalavimų, keliamų internetu atliekamiems mokėjimams“, raštija.lt). *Virtualioji piniginė* yra banko sąskaitos vienetas (plačiau žr. *What Is a Reserve Account Virtual Wallet?*, smallbusiness.chron.com).

Mobiliosios piniginės, t. y. prieigos prie kriptografinių valiutų mobiliuoju įrenginiu, vadinamos terminais *išmanioji piniginė* (angl. *smart wallet*) (btc.lt), *mobilioji piniginė* (kaip-uzsidirbti-pinigu.com), pvz.: „Išmanioji piniginė neleidžia švaistyti pinigų“ [antraštė] (tv3.lt). Kaip jau minėta, terminas *mobilioji piniginė* turi platesnę reikšmę, tad tikslesnis būtų papildomus tikslinamuosius dėmenis turintis terminas – ***mobilioji kriptografinės valiutos piniginė***.

Kriptografinės valiutos gali būti saugomos paprastame ar specialiai tam skirtame kompiuteryje. Toks piniginės tipas vadintinas ***kompiuterine piniginė***, pvz.: „Būdas Nr. 3 – kompiuterinė piniginė. Dauguma kriptovaliutų turi oficialias aplikacijas kompiuteriams (PC, MAC, Linux ir etc.),

kurių pagalba kriptovaliutas galima laikyti kompiuteryje“ (medium.com). Tačiau elektroninėje erdvėje skelbiamuose tekstuose daugiausia pasitaiko netinkamų terminų – pagal anglų kalbos termino pavyzdį išverstų ar su skolintiniais dėmenimis, pvz.: *darbalaukio piniginė* (bytecoin.lt), *desktop piniginė* (bitcoinbaltic.com), *„desktop“ piniginė* (kriptovaliutos.org), *PC piniginė* (btc.lt).

Kodams saugoti skirtas specialus atmintukas (angl. *hardware wallet*) dažniausiai įvardijamas terminais, kurių priklausomieji dėmenys yra įvairūs angl. *hardware* atitikmenys, arba terminais su šiuo skoliniu, pvz.: *aparatinė piniginė* (kaip-uzsidirbti-pinigu.com), *aparatūrinė piniginė* (skelbiu.lt), *techninės įrangos piniginė* (prekybakriptovaliuta.lt), *hardware piniginė* (bankai.lt), *„hardware“ piniginė* (kaip-uzsidirbti-pinigu.com). Kartais tokia piniginė vadinama sudėtiniu lietuvišku terminu *piniginė laikmenoje*, pvz.: „HARDWARE (piniginė laikmenoje). Veikia ant įvairių USB, kuris turi būti sujungtas su kompiuteriu ar mobiliuoju telefonu“ (perkuinternete.lt). Kai kada šis piniginės tipas netiksliai įvardijamas kitą reikšmę turinčiu terminu *elektroninė piniginė*, pvz.: „Elektroninių (hardware) piniginių pliusai <...>“ (medium.com). Tiksliausiai sąvoką žymi terminas ***aparatinė (kriptografinės valiutos) piniginė***, nes dėmuo *aparatinė* nurodo, kad piniginė sudaryta iš atskiro vieneto (plg. *aparatinis* „padarytas iš fizinės medžiagos arba apibūdinantis objekto fiziškumą“ EKŽe). Popieriaus lapas, ant kurio atspausdinamas kodas (*viešasis raktas*), vadinamas ***popierine pinigine*** (bankai.lt).

Dar kalbamos piniginės skirstomos pagal saugumo atsakomybės rūšį. Piniginė, už kurios saugumą atsakingas pats vartotojas, vadinama ***pilnąja pinigine*** (angl. *core wallet*) (kiberzona.lt). Šis terminas laikytinas pakankamai tiksliu – priklausomasis dėmuo rodo, kad priemonė turi visus saugumo elementus (plg. *pilnas* 4. „ištisas, netrūktinas“ DŽe). Piniginė, už kurios saugumą atsakingas piniginės tiekėjas, vadinama *mobiliąja pinigine* (angl. *mobile wallet*) (kiberzona.lt). Atsižvelgiant į terminą *pilnoji piniginė* sistemiškesnis būtų terminas ***dalinė piniginė***. Kriptografinė valiuta gali būti laikoma *valiutų keitykloje* (angl. *exchange*). Tokio tipo piniginės (angl. *exchange wallets*) dažniausiai vadinamos dvižodžiu terminu *keityklos piniginė* (steemit.com) arba aiškesniu ilgesniuoju variantu su dėmeniu *kriptovaliutų – kriptovaliutų keityklos piniginė* (kriptovaliutos.lt). Taip pat piniginės dar skirstomos pagal tai, ar turi nuolatinį ryšį su internetu. Ryšį su internetu turinčios piniginės metaforiškai pagal anglų kalbos pavyzdį va-

dinamos *karštomis* (angl. *hot wallet*), o ryšio neturinčios – *šaltomis*, pvz.: „Kriptovaliutos saugojimui naudojamos „k a r š t o s“ p i n i g i n ė s (kai abu raktus internete saugo jūsų tiekėjas) ir „š a l t o s“ p i n i g i n ė s (privatus raktas saugomas išoriniame įrenginyje ir niekam, išskyrus naudotoją, neprieinamas)“ (lzinios.lt). Teiktini nemetaforiniai terminai galėtų būti antoniminių terminų pora ***prijungtinė piniginė*** (plg. *prijungtas* (*-a*) „kompiuterio (ar kurio nors kito įrenginio) būsena, kai yra ryšys su kitais kompiuteriais arba įrenginiais“ EKŽe) ir ***atjungtinė piniginė*** (plg. *atjungties būsena* „programos būsena, kai nėra programos ryšio su tinklu, nors kompiuteris fiziškai gali būti neatjungtas nuo tinklo“ EKŽe). Kriptografinės valiutos sąskaitos numeris vadinamas *adresu* (spectrocoin.com). Kompiuterijoje terminu *adresas* žymimas „užrašas, identifikuojantis duomenų arba kitokio ištekliaus buvimo arba paskirties vietą“ (EKŽe).

Asmenų ir jų veiksmų pavadinimai. Šiame skyriuje aptariami 9 terminai, įvardijantys 3 sąvokas. Terminais *kasėjas*, *kasikas*, *maineris* (plg. angl. *miner* „kasykloje dirbantis asmuo“ ODE 2010), *mineris* vadinami kriptografinių valiutų gavyba užsiimantys asmenys, pvz.: „Kriptovaliutų k a s ė j a i atšaukinėja vaizdo plokščių užsakymus, plokščių kainos krenta“ (15min.lt). „Remiantis jos duomenimis, bitkoinų m a i n e r i a i per metus sunaudoja 0,7 proc. energijos JAV ir 3,1 proc. – RF“ (delfi.lt). Kriptografinių valiutų gavybos procesas taip pat dažniausiai vadinamas metaforiškai – *kasimu*, *kasyba* (plg. angl. *mining* „kasimas“), pvz.: „Visa tiesa ir mitai apie Bitcoin k a s i m ą (angl. *mining*)“ (ecoin.lt). Pasitaiko ir kitokių variantų – *gavyba*, *leidyba*, *gamyba*, *generavimas* (bitcoinai.wordpress.com), pvz.: „Informuojame, kad nuo 2014-09-13 užsakytų Dedikuoti.lt serverių nebebus galima naudoti virtualių valiutų g a v y b a i (angl. *crypto-currency mining*)“ (forumas.dedikuoti.lt). „Kriptovaliutų g a m y b a gali kainuoti daug resursų, todėl siekdami pasipelnyti hakeriai pradėjo naudoti kenkėjiškas programas (angl. *malware*)“ (cybersecurityacademy.wixsite.com). Tiksliausiai sąvoką atspindinčiu terminu laikytinas ***gavyba***. Rūšinė sąvoka – kriptografinių valiutų gavyba naudojant specialiosios paskirties integrinį grandyną – dažniausiai žymima metaforiniais terminais su angliška santrumpa, pvz.: *ASIC kasimas* (kriptorinka.lt), *ASIC kasyba* (pivx.org). Teiktinas terminas būtų ***gavyba naudojant specialiosios paskirties integrinį grandyną***. Kriptografinių valiutų gavybos proceso rezultatą įvardijančio termino vartosenoje aptikti nepavyko, tačiau tai galėtų būti ***gavybos atlygis*** (plg. angl. *mining reward*).

IŠVADOS

1. Kriptografinių valiutų srities naujumas, teisinis nereglamentuotumas, įvairialypiškumas, srities žinovų noras sekti anglų kalba lėmė šios srities terminijos įvairovę, metaforiškumą ir dalies jų netaisyklingumą. Dauguma sąvokų turi ne po vieną pavadinimą, šnekamojo stiliaus tekstuose gausu skolinių, iš kurių nemaža dalis yra neadaptuoti.

2. Šios srities terminijai būdingas variantiškumas – daugiau nei du trečdaliai sąvokų turi ne po vieną pavadinimą. Varijavimas ypač būdingas pačią kriptografinę valiutą, jos rūšis ir smulkesniąsias dalis žymintiems terminams. Nagrinėjamos srities terminijos variantų gausą galėjo lemti sąvokų neskaidrumas ar jų esminių skiriamųjų požymių nesuvokimas, mėginimas verstis anglų kalbos terminų vertiniais, terminų vartojimas ne savo reikšmėmis, kelių sąvokų žymėjimas tais pačiais terminais.

3. Anglų kalbos įtaka galėjo lemti perkeltinį šios srities terminijos pobūdį. Metaforiškumas būdingas ir pagrindiniams nagrinėjamos srities terminams – pagal funkcijos panašumą atsiskaitymo priemonė vadinama *valiuta*, *pinigais*. Metonimiškai kūrėjų asmenvardžiais vadinamos smulkesnės kriptografinių valiutų dalys, pagal vartotojų santykį vadinamas tinklas, kuriame vykdomos kriptografinių valiutų pirkimo ir pardavimo operacijos. Dauguma perkeltinės reikšmės terminų yra atsiradę sekant anglų kalba ir tik nedidelė dalis yra tradiciniai ir terminų žodynuose vartojami.

4. Norminant šios srities terminiją reikėtų daugiau atsižvelgti į terminų aiškumo, tikslumo bei taisyklingumo reikalavimus ir remtis bendrinės lietuvių kalbos ir įvairių sričių, ypač kompiuterijos, ekonomikos, technikos terminų žodynais.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

AETŽ – *Aiškinamasis elektrotechnikos terminų žodynas*. Vyr. red. S. Žebrauskas, Kaunas: Technologija, 2010.

AĮVTŽ – Martinkus B., Neverauskas B., Sakalas A., Venskus R., Žilinskas V. *Aiškinamasis įmonės vadybos terminų žodynas*, Kaunas: Technologija, 2000.

ALKKŽe – Dagienė V., Grigas G., Jevsikova T. *Anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos žodynas*, Vilnius.

DŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys, 6(3e) leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

EKŽe – Dagienė V., Grigas G., Jevsikova T. *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas*, Vilnius.

ETŽ – Vainienė R. *Ekonomikos terminų žodynas*, Vilnius: Tyto alba, 2005.

EUR-lex – Europos Sąjungos teisės aktų ir kitų viešų dokumentų bazė (eur-lex.europa.eu).

Grigolytė R. 2018: Lietuvos bankas gyventojus pratins prie termino „kripto turtas". – Naujienų portalas „Delfi" (https://www.delfi.lt/verslas/verslas/lietuvos-bankas-gyventojus-pratins-prie-termino-kripto-turtas.d?id=77685201).

IATE – Daugiakalbė Europos Sąjungos terminų bazė (iate.europa.eu).

LKE 1999: Lietuvių kalbos enciklopedija, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

LRTB – Lietuvos Respublikos terminų bankas (terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.search).
Miliūnaitė R. 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
ODE 2010: *Oxford Dictionary of English*. Third edition. Edited by A. Stevenson, Oxford: Oxford university press.
TŽŽe: *Tarptautinių žodžių žodynas* (www.zodziai.lt).
Vaičiakauskienė S. 2016: Kompiuterijos srities naujieji skoliniai. – *Žmogus ir žodis* 18, 80–95.
52017DC0345 – Komisijos ataskaita „Dėl euro apsaugai nuo padirbinėjimo skirtos programos „Pericles 2020“ įgyvendinimo ir rezultatų 2016 m“.
52017PC0806 – Rekomendacija dėl Tarybos sprendimo, kuriuo suteikiami įgaliojimai pradėti derybas dėl Europos Sąjungos ir Izraelio Valstybės susitarimo dėl Europos Sąjungos teisėsaugos bendradarbiavimo agentūros (Europolo) ir Izraelio kompetentingų kovos su sunkiais nusikaltimais ir terorizmu institucijų keitimosi asmens duomenimis.
52018DC0109 – Komisijos komunikatas „FinTech“ srities veiksmų planas: konkurencingesnis ir novatoriškesnis Europos finansų sektorius“.

Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos svetainė (avnt.lt).
Forumas *Kiberzona* (kiberzona.lt).
Forumas *Maze.lt* (maze.lt).
Google patentų svetainė (patents.google.com).
Integruotų lietuvių kalbos ir raštijos išteklių informacinė sistema *Raštija.lt* (raštija.lt).
Internetinės prekybos svetainė (perkuinternete.lt).
Investuotojų portalas *Traders* (traders.lt).
Kriptografinių valiutų žodynėlis *21 Terms to Understand Cryptocurrency* (medium.com).
Kriptografinių valiutų žodynėlis *Cryptocurrency Vocabulary: 50 Terms to Understand Cryptocurrency* (coinherald.co).
Kriptografinių valiutų investicijų svetainė (prekybakriptovaliuta.lt).
Kriptografinių valiutų naujienų portalas *Globalsciencecollaboration* (lietuviu.globalsciencecollaboration.org).
Kriptografinių valiutų naujienų portalas *Ecoin* (ecoin.lt).
Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (lrt.lt).
Naujienų ir pramogų portalas *TV3* (tv3.lt).
Naujienų portalas *15min* (15min.lt).
Naujienų portalas *Alfa.lt* (alfa.lt).
Naujienų portalas *Bernardinai* (bernardinai.lt).
Naujienų portalas *Bzn start* (bznstart.lt).
Naujienų portalas *Delfi* (delfi.lt).
Naujienų portalas *Geopolitika* (geopolitika.lt).
Naujienų portalas *Kripto rinka* (kriptorinka.lt).
Naujienų portalas *Lietuvos rytas* (pasaulis.lrytas.lt, verslas.lrytas.lt).
Naujienų portalas *Lietuvos žinios* (lzinios.lt).
Naujienų portalas *Lifehacks.lt* (lifehacks.lt).
Naujienų portalas *Sarmatai* (sarmatas.lt).
Naujienų portalas *Technologijos.lt* (m.technologijos.lt).
Naujienų portalas *Žinaukaip.lt* (zinaukaip.lt).
Naujienų portalas *World policy* (worldpolicy.org).
Pareigūnų kredito unijos svetainė (pareigunuunija.lt).
Skelbimų portalas *Skelbiu.lt* (skelbiu.lt).
Svetainė *Admiral Markets* (admiralmarkets.lt).
Svetainė *All4bitcoin.com* (lt.all4bitcoin.com).
Svetainė *Apie investavimą paprastai* (aipt.lt).
Svetainė *Applancer* (applancer.com).
Svetainė *Bankai.lt* (bankai.lt).
Svetainė *Bitcoin Baltic* (bitcoinbaltic.com).
Svetainė *Bitcoin centras* (bitcoincentras.lt).
Svetainė *Bitcoin.org* (bitcoinlt.org).
Svetainė *Bitcoin Stack Exchange* (bitcoin.stackexchange.com).
Svetainė *Bravenewcoin* (bravenewcoin.com).

Svetainė *Chron* (smallbusiness.chron.com).
Svetainė *Coinmarketcap* (coinmarketcap.com).
Svetainė *Cointelegraph* (cointelegraph.com).
Svetainė *Decrypto* (decrypto.ee).
Svetainė *Digimedia* (digimedia.lt).
Svetainė *Kaip užsidirbti pinigų* (kaip-uzsidirbti-pinigu.com).
Svetainė *Kriptovaliutos* (kriptovaliutos.org).
Svetainė *Master forex* (masterforex-v.lt).
Svetainė *Medium.com* (medium.com).
Svetainė *Ryšių technikos naujienos* (rtn.elektronika.lt).
Svetainė *Seo paslaugos* (seopaslaugos.com).
Svetainė *Spectrocoin* (spectrocoin.com).
Svetainė *Technews.lt* (technews.lt).
Svetainė *Udris.lt* (udris.lt).
Svetainė apie blokų grandines (blockchain.info).
Svetainė apie bitkoinus (btc.lt).
Svetainė apie kompiuterius (kykompiuteris.blogspot.com).
Tinklaraštis *IT* (kaip-padaryti.blogspot.lu).
Tinklaraštis *Hobo with laptop* (hobowithalaptop.com).
Vaizdo įrašų svetainė *Youtube* (youtube.com).
Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetainė (vlkk.lt).
Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos svetainė (vvtat.lt).
Varėnos krašto bendruomenės laikraštis *Giružis* (giruzis.lt).
Verslo naujienų portalas *Verslo žinios* (vz.lt).
Vikipedija (lt.wikipedia.org).
Wikipedia (en.wikipedia.org).
Vilniaus universiteto naujienų svetainė (naujienos.vu.lt).

THE TERMINOLOGY OF CRYPTOCURRENCY DOMAIN: SEMANTICS, FORMS AND VARIATIONS

This article deals with Lithuanian cryptocurrency terminology from electronic discourse. The aim of the article is to determine form, semantics and variations of Lithuanian cryptocurrency terms. Variations of terms are evaluated according to the Lithuanian language and terminology requirements. Terminology is taken from websites, blogs, chat sites, term bases and other information posted online. Material has been collected using „Google“ search engine to look for English cryptocurrency terms in Lithuanian texts, Lithuanian terms having components *kripto*(-), *kriptografinis* and other associative combinations. Online English vocabularies of cryptocurrency terms were used as the basis for searching for English and Lithuanian cryptocurrency terms. Terms denoting cryptocurrencies, technologies and operations of cryptocurrencies, cryptocurrency miners and their actions are analyzed in respect of semantics, form, variation and terminological precision. Overall 151 terms denoting 51 concepts are analyzed.

Analysis shows that variety, metaphoricity and irregularity of terminology of cryptocurrencies is caused by novelty, diversity, absence of regulation of this domain and intentional following of English terms. The majority of concepts have more than one denotation and texts of spoken language contain plentiful foreign words, part of which are unadapted loan words.

Variability is the characteristic feature of this domain – more than two thirds of concepts have more than one denotation. Variability is particularly specific to terms,

denoting cryptocurrencies and their smaller parts. This abundance of variations could have been caused by lack of clarity of concepts and poor understanding of their essential characteristics, attempts to use calques of English terms, use of terms in incorrect meanings, designating different concepts by the same terms.

The figurative nature of cryptocurrency terminology could have been a caused by the influence of English language. Metaphoricity is specific to main terms of this domain – according to the similarity of function payment measure is named using the terms *valiuta* (*currency*), *pinigai* (*money*). Methonymic nomination is used for denoting smaller parts of cryptocurrency and peer-to-peer network. The majority of figurative terms have appeared due to the influence of English terminology and only small part of terms are traditional metaphors and used in term dictionaries.

In standardizing cryptocurrency terminology the principles of terminological clarity, precision and correctness should be taken into account and term dictionaries of various subject fields (computing, economics, engineering etc.) as well as dictionaries of standard language should be taken as the basis for the creation of cryptocurrency terminology.

Gauta 2018-06-06

Robertas Stunžinas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas robertas.stunzinas@lki.lt

TERMINOLOGIJOS ISTORIJA

Medicinos terminija prieš 100 metų

PALMIRA ZEMLEVIČIŪTĖ
Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: medicina, terminas, pavadinimas, sinonimai, variantai, gyvoji kalba

Kalba yra pati ryškioji žymė, kuri skiria vieną tautą nuo kitos

Kazys Grinius, LA 1918 79 1

ĮVADINĖS PASTABOS

Sveikatos reikalų padėtis Lietuvoje 1918 metais. Lietuvos nepriklausomybė buvo paskelbta sunkiais Pirmojo pasaulinio karo metais. Lietuvos Taryba (toliau –Taryba) pamažu pradėjo rūpintis ir sveikatos reikalais. 1918 m. balandžio 25 d. Tarybos posėdyje buvo svarstyta specialių komisijų sudarymo tvarka. Kitos dienos posėdyje sudaryta Sveikatos komisija (toliau – Komisija). Jos nariais tapo dr. Jonas Basanavičius, Steponas Kairys ir kun. Justinas Staugaitis. Suburti šiam darbui tinkamus žmones buvo sudėtinga. Karo metais daugelis gydytojų pasitraukė iš Lietuvos. Visus sveikatos reikalus vietose tvarkė vokiečių paskirti krašto gydytojai. Pirmieji gydytojai, pradėję dirbti Komisijoje, buvo dr. Andrius Domaševičius ir dr. Antanas Vileišis (Petronytė 1995: 118).

1918 m. sveikatos reikalų padėtis Lietuvoje buvo sunki – karas, medicinos personalo ir ligoninių stygius, maisto ir medicinos pagalbos stoka buvo palanki dirva užkrečiamosioms ligoms plisti. Kilo ir smarkiai plito šiltinių, dizenterijos, gripo, raupų ir kt. epidemijos, sirgta lėtinėmis ligomis. Visa tai labai padidino gyventojų mirtingumą (Petronytė 1995: 119; Micelmacheris 1959: 21; Tercijonas 1968: 122).

Per pirmąjį nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį gydytojų skaičius augo lėtai. Gydytojų ypač trūko kaimuose, nes daugiausia jų dirbo miestuose. Mažai buvo privačiai praktikuojančių gydytojų (Tercijonas 1968: 122). Felčerių nepriklausomoje Lietuvoje nerengta, tad jų gretas papildė iš Rusijos grįžę ar karo sanitarijos puskarininkiai (Tercijonas 1968: 123).

Kad situacija bent kiek pagerėtų, Komisija siūlė tinkamai organizuoti vietinių ir grįžtančių medikų darbą, apie jų kvalifikaciją ir praktikos teisių suteikimą leisti spręsti tik Komisijai (Petronytė 1995: 119).

Neretai vokiečių administracija visaip trukdė laisvą lietuvių gydytojų praktiką. Į Komisiją laiškais kreipdavosi ne tik lietuviai gydytojai, norėdami išsiaiškinti galimybes dirbti to meto Lietuvoje, bet ir patys Lietuvos gyventojai su prašymais atsiųsti jiems gydytoją lietuvį, nes su vokiečiais jie paprasčiausiai nesusikalbėdavo (Petronytė 1995: 119–120).

1918 m. liepos 24 d. Tarybos posėdyje dr. Jurgis Alekna paragino įsteigti atskirą Sveikatos departamentą, tačiau šis planas įgyvendintas tik lapkričio 11 d. pradėjusios darbą pirmosios vyriausybės. Komisija buvo performuota į Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamentą (toliau – Departamentas) (Petronytė 1995: 120–121). Departamento struktūra ir veiklos kryptys organizuotos pagal 1905 m. Rusijos imperijos medicinos statutą, pritaikius jį vietinėms krašto sąlygoms. Departamentas nebuvo vienintelė valdžios institucija, tvarkiusi sveikatos reikalus Lietuvoje. Krašto apsaugos ministerijos Sanitarinė valdyba rūpinosi karių sveikata. Švietimo ministerijos žinioje buvo moksleivių sveikatos reikalai. Savo sveikatos reikalų padalinius turėjo Susisiekimo ir Teisingumo ministerijos (Petronytė 1995: 121).

1918 metų medicinos terminijos šaltiniai ir jų autoriai. Pirmasis pasaulinis karas (1914-1917), vokiečių okupacija (1915-1918), Lietuvos valstybės pirmojo kūrimosi laikotarpio sunkumai išblaškė ir taip negausų medikų būrį, daugelis medicinos inteligentijos buvo pasitraukę į Rusiją ir kitus kraštus, ir tai turėjo neigiamos įtakos krašto žmonių sveikatai. Kalbamieji veiksniai taip pat lėmė lietuviškosios medicinos periodikos[1] leidybos sąstingį (Stakulienė 2001: 232). Vis dėlto nepaisant visų sunkumų, net ir tuo Lietuvai sunkiu metu radosi pavienių lietuvių gydytojų, kurie ne tik gydė ir rūpinosi ligoniais, bet ir rašė medicinos ir sveikatos klausimais, ir ne tik gydytojai, bet ir kitų profesijų atstovai (medicinos publikacijų pasiskirstymą žr. 1 pav.).

[1] XX a. pradžioje susiklosčiusi socialinė-politinė situacija (atgauta spaudos laisvė lietuviškais rašmenimis 1904 m.), išaugusi kultūrinė-visuomeninė lietuvių inteligentų veikla (1907 m. įkurta Lietuvių mokslo draugija) sudarė palankesnes sąlygas specializuotai spaudai atsirasti. 1909 m. liepos mėn. pasirodė laikraščio *Lietuvos ūkininkas* priedas *Sveikata*, redaguojamas dr. Kazio Griniaus, 1911–1912 m. – *Lietuvos žinių* priedas *Farmaceutų reikalai*, 1913 m. – ilgai puoselėtas pirmasis lietuviškas medicinos mokslo žurnalas *Medicina ir gamta*, o 1914 m. pradedamas leisti mėnraščio *Aušra* priedas *Gydytojas* (Vaišvilienė 2013: 208–209, 211).

1 pav. 1918 m. medicinos publikacijų pasiskirstymas

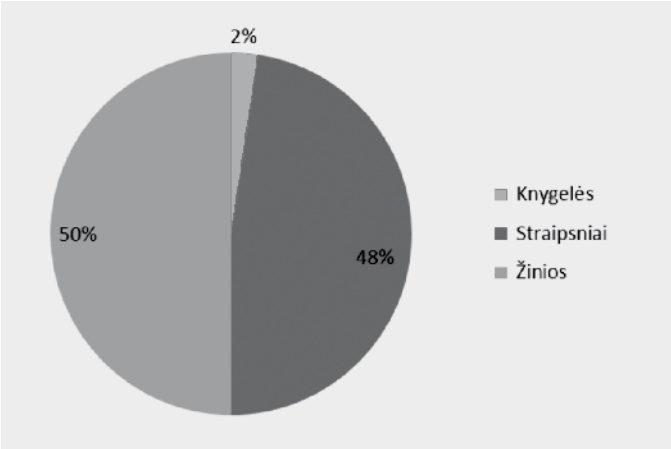

1918 m. Lietuvoje medicinos knygelių neišleista. Tik svetur (Amerikoje) pasirodė dvi knygelės – Juliaus Bielskio *Raktas sveikaton ir laimėn* (64 p.) ir A. J. Karaliaus *Vyras. Ką kiekvienas vyras turi žinoti apie savo lyties reikalus* (24 p.)[2].

1918-ieji buvo iki tol ėjusių specializuotų medicinos laikraščių ir žurnalų leidybos pertrūkio tarpsnis. Tik sausį Maskvoje buvo išleistas paskutinis *Farmaceutų reikalų*[3] laikraščio numeris.

Užtat medicinos ir sveikatos klausimais rašyta kitoje to meto spaudoje – laikraščiuose *Moterų balsas*[4], *Darbo balsas*[5], *Dabartis*[6], *Vienybė*[7], *Lietuvos aidas*[8],

[2] Straipsnyje nagrinėjant terminus nuo ne Lietuvoje išleistų publikacijų atsiribojama.

[3] 1911 m. Vilniuje leidžiamo *Lietuvos žinių* priedo *Aušrinė*, skirto Lietuvos moksleivijos kultūros ir švietimo reikalams, antrame numeryje pasirodė pirmasis *Farmaceutų reikalų* numeris. Vėliau po ilgų ginčų ir svarstymų *Farmaceutų reikalus* nutarta leisti prie *Lietuvos žinių* kaip nemokamą priedą. 1912 m. *Lietuvos žinios* išleido dar du numerius. Iš viso per 1911–1912 metus pasirodė keturi numeriai. 1912 metais, išleidus ketvirtąjį numerį, laikraštėlio leidyba nutrūko (Stakulienė 2007: 125, 127).

[4] Lietuvos katalikių moterų draugijos laikraštis, leistas 1918 m. Kaune. Redagavo Z. Čalkytė.

[5] Laikraštis, ėjęs 1917–1919 m. Vilniuje 2 kartus per savaitę. Redagavo ir leido S. Kairys (VLE IV 486).

[6] Vokietijos okupacijos administracijos laikraštis Lietuvos gyventojams. Ėjo 1915 –1916 m. Tilžėje, 1916–1918 m. (su pertrauka) Kaune, 1917 m. Balstogėje. Iš pradžių 2 kartus, vėliau 3 kartus per savaitę, 1918 m. – dienraštis. 1918 m. redaktoriai: A. Liūdžiuvaitis, K. A. Ozelys (VLE IV 380).

[7] Katalikiškos krypties savaitraštis kaimo žmonėms, 1907–1914 m. ir 1918–1933 m. ėjęs Kaune, 1914–1915 m. – Vilniuje. 1907–1919 m. savaitraštį redagavo A. Alekna (VLE XXV 110).

[8] Laikraštis, ėjęs 1917–1918 m. Vilniuje. Steigėjas ir 1917–1918 m. oficialus redaktorius Lietuvos valstybės, visuomenės ir kultūros veikėjas, Vasario 16-osios Akto signataras, pirmasis Lietuvos prezidentas A. Smetona (1874–1944) (VLE XIII 195; VLE XXII 140).

Pavasaris[9], *Tėvynės sargas*[10]. *Kauno kalendoriuje* ir *Aušros Vartų kalendoriuje 1919 metams* paskelbta po vieną straipsnį apie ligas ir higieną.

1918 m. medicinos srities straipsnių paskelbta nedaug. Jų parašė gydytojai A. Vileišis (daugiausia), Eliziejus Draugelis, Danielius Alseika, Petras Avižonis. Tematiką atspindi straipsnių antraštės: „Higijena“, „Naujoji liga“, „Rožė“, „Trachoma“, „Kaip gyventi, kad sveikam būti“, „Kas tai yra influenca ir iš ko ji atsiranda?“, „Niežai“, „Apie plaučių džiovą“, „Saugokimės ligų“, „Apie karo ligas“, „Šis tas apie ligas ir iš hygienos“, „Šiltinės“, „Žmogaus kaulai“, „Dėmėtosios šiltinės“ ir kt.

Kita tos srities publikacijų rūšis – nedidelės apimties straipsneliai, tiksliau žinios, apie ligas ir jų paplitimą, gydymo įstaigų steigimą, medicinos personalą (gydytojus, vaistininkus, felčerius ir kt.) ir pan. Pavyzdžiui: „Ligos“, „Daktarų ir akušerių stoka“, „Feldšeris“, „Ispanų liga“, „Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos poliklinika ir ligoninė Vilniuje“, „Dėl sveikatos stovio Lietuvoje“, „Gydytojų apsigyvenimas“, „Gydytojų domei“, „Iš Kauno miesto ligoninės“ ir kt. Tos žinios spausdintos tam tikrose laikraščių rubrikose. Pavyzdžiui, „Mūsų žinios“ (*Darbo balso* rubrika), „Įvairios žinios“, „Žinios iš Lietuvos“ (*Lietuvos aido* rubrika), „Iš Lietuvos krašto“ (*Dabarties* rubrika), „Žinių žinios“ (*Tėvynės sargo* rubrika).

Tebetęsiama XIX a. pabaigoje spaudos draudimo metais gyvavusi tradicija publikacijas pasirašyti slapyvardžiais arba slapyraidėmis[11], pvz.: *Ainis* (Juozas Proskus), *Ibis* (Jonas Basanavičius), *Krumplys* (Bronius Stosiūnas), *Kuliškis* (Stanislovas Durskis); *Nr.* (Kazys Grinius), *L. G.* (Liudas Gira), *O. A.* (Ona Adomaitytė). Nors būta ir neslepiamos autorystės, pvz.: *D-ras D. Alseika, Dr. E. Draugelis, Dr. A. Vileišis, D-ras med. P. Avižonis.*

1918 metų medicinos terminijos šaltinių tematika. Apie ką gi buvo rašoma kalbamosiose publikacijose? Jų tematika, be abejo, buvo padiktuota 1918-ųjų sveikatos reikalų padėties Lietuvoje. Opiausia to meto problema buvo plintančios ir siaučiančios užkrečiamosios ligos, taigi daugiausia apie jas ir rašyta (žr. 2–3 pav.) – dizenteriją, šiltines (dėmėtąją, vidurių) (žr. 4 pav.), gripą (žr. 5 pav.), rožę, niežus (žr. 6 pav.), plaučių džiovą, raupus (taip pat

[9] Iliustruotas lietuvių katalikiškos jaunimo sąjungos žurnalas „Pavasaris“, leistas 1912–1914 m., 1920–1940 m. Kaune, 1918 m. Vilniuje. 1918 m. žurnalą redagavo B. Stosiūnas (VLE XVII 668).

[10] Lietuvos krikščionių demokratų savaitraštis, 1917–1918 m. ėjęs Vilniuje, 1920–1926 m. – Kaune. 1917–1918 m. redagavo ir leido Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėjas, Vasario 16-osios Akto signataras, antrasis Lietuvos prezidentas A. Stulginskis (1885–1969) (VLE XXIII 715; VLE XXII 140).

[11] Slapyvardžiai ir slapyraidės identifikuoti remiantis lietuviškųjų slapyvardžių sąvadu (žr. Literatūros sąrašą).

2 pav. Dr. D. Alseika rašo apie užkrečiamąsias ligas; Svk 1 2

dezinfekcija, skiepijimai, paskaitos apie sveikatą ir švarumo užlaikymą.

Šiuo svarbiu momentu, kada mes pradedame statyti naują gyvenimą, mes, besvarstydami visokius gyventojų reikalus, visai pamirštame apie sveikatą. Tik įsivyravusi kokia nors liga kartais prieverčia žmones ir apie sveikatą pagalvoti. Taip neturėtų būti. Sveikata yra svarbiausis žmogaus reikalas. Tik sveikas žmogaus tegali būti laimingas, tik sveika tauta tegali sutvarkyti savo gyvenimą taip, kad lengva būtų eiti į gerą arba laimingą ateitį.

D-ras D. Alseika.

Kaip išsisaugoti limpamųjų ligų?

Šiame straipsnyje aš bent trumpai papasakosiu, kas tai yra limpamosios ligos ir kaip jųjų išsisaugoti. Kas nori su tuo klausimu plačiau pasipažinti, tam patarčiau nusipirkti d-ro A. Vileišio parašytą knygelę „Limpamosios ligos ir kaip nuo jų išsisaugoti", arba d-ro V. A. parašytą „Trumpa šneka apie limpančias ligas".

Limpamomis ligomis mes vadiname tokias ligas, kuriomis žmonės vienas nuo kito apsikrečia. Apsikrečiamąja liga žmogus suserga delto, kad jo kūnan patenka ypatingi, labai maži gyvunėliai, vadinamieji mikrobai arba bakterijos. Tos bakterijos yra labai mažos, jos galima pamatyti tik tam tikru prietaisu su didinamaisiais stiklais. Tas prietaisas vadinasi mikroskopas. Mokslo žmonės ne tik sužinojo, kad nuo bakterijų kyla limpamosios ligos, bet ir ištyrė, kaip gyvena tos bakterijos, kaip veisiasi, kaipo atrodo visokių ligų bakterijos, kaip jos patenka žmogaus kūnan. Kadangi akimis bakterijos nematomos, tai jos nepastebėtos ir patenka žmogaus kūnan. Vienos patenka drauge su oru žmogui bekvėpuojant, kitos su valgiu ir gėrimu, trečios pro sužeistą odą. Žmogaus kūne jos gyvena, minta jo syvais, auga, veisiasi, išleidžia iš savo kūnelių nuodus, kurie sukelia žmogaus kūne karšti, apnuodija kraują. Bakterijos ne visą laiką gyvena žmogaus kūne. Jos išeina iš kūno su seilėmis, skrepliais, šlapumu, išmatomis, vėmalais, pūliais ir prakaitu. Su šitais nešvarumais per neatsargumą jos ir patenka į baltinius, drabužius, susimaišo su purvu, su dulkėmis išsisklaido ore, ir patekę ant sveiko žmogaus, gali jį užkrėsti. Aišku, kad dažniausiai apsikrečia tie žmonės, kurie su tokiais ligonimis viename bute gyvena, kurie prižiūri juos, būna arti ligonies. Bet galima apsikrėsti ir susirgti dagi neprisiartinus prie ligonies, net nemačius ligonies. Užtenka kokiam nors žmogui nunešti kur nors, kad ir labai toli, kokį nors daiktą, paimtą pas ligonį, kad nuo to daikto (pavyzdžiui, kailinių) apsikrėstų kiti žmonės, o tas, kurs atnešė, gali likti sveikas, nes ne visi apsikrėtę tesuserga. Labai dažnai esti taip, kad apsikrečia nuo tokių žmonių, kurie tik lankosi pas ligonį; jie patys nesuserga, o kitus apkrečia, nes ant jų drabužių patenka ligonies seilės, pūliai, prakaitas ar išmatos.

Jau iš to, kas pasakyta, šiek tiek aišku, kaip reikia saugotis limpamųjų ligų. Visų pirma reikia visame kame užlaikyti švarumas. Dažnai žmonės bijo arti ligonies prieiti, bet apie seiles, skreplius, vėmalus, pūlius, išmatas, kuriuose ir slepiasi bakterijos, niekas ir nepagavoja, kad jų daugiausia reikia saugotis. Neleistina, kad ligonis spiaudytų aslon, kur pakliuvo, bet į tam tikrus indus, pripiltus karboliaus arba nors smilčių. Neleistina, kad išmatos by kur būtų pilamos, bet į tam tikrą vietą, užpilant kalkių vandeniu, deguto šarmu, arba juodnoju karboliu. Indai, kuriais išnešamos išmatos, turi būti išplauti kalkių vandeniu, karboliu, šarmu ar bent verdančiu vandeniu. Ligonis turi būti švariai laikomas, dažnai mainomi baltiniai, paklodės. Suteršti baltiniai turi būti išvirinti šarme. Ligonys, kad nuo jų neužtikrėstų daug sveikų žmonių, reikia paguldyti atskiron trobon, arba nors atskiran kambarin. Nereikia leisti prie ligonies nereikalingų žmonių. Kambarys turi būti sausas, švarus. Negalima tame kambary laikyti nereikalingų daiktų, drabužių, baltinių. Jeigu jau visai negalima paguldyti ligonis atskiran kambarin, tai bent jau būtinai kokią kertę atskirti; visi daiktai ir indai, ligonies vartojami turi būti švariai laikomi, verdančiu vandeniu plaunami ir jau visai sveikų žmonių neliečiami. Tas, kuris prižiūri ligonis, per visą jo ligos laiką neprivalo vaikščioti pas sveikus žmones, kad neperneštų jiems ligos. Kada ligonis pasveiksta, reikia jis gerai išpraustì, apvilkti švariais skalbiniais ir drabužiais. Visi daiktai, drabužiai viskas, kas galima reikia, gerai išvirinti, kas galima sudeginti; visus rakandus, lovą, stalus, kedes, sienas, aslą reikia išplauti verdančiu vandeniu arba šarmu. Kambarį reikia išvėdinti per keletą dienų atidarinėjus visus langus ir duris. Taip lygiai reikia padaryti ligoniui mirus; tokiam ligoniui mirus, negalima tuose namuose daryti budinių, reikia jau tuomet apsiejti be jokių susirinkimų, nes iš to gali būti daug nelaimių.

Daug labai yra rupesčių ir vargo, kad namiškiai neapsikrėstų nuo limpamo ligonio. Geriausiai todel yra, kad visur, kur tik tai yra galima, tokį ligonį išvežti į ligoninę. Ten jis geriau bus ir prižiūrimas, o kas svarbiausia, nebeplatins ligos. Reikia tik nepamiršti, kad išvežus ligonį namie reikia viską gerai išvalyti, padaryti dezinfekciją, tai yra viską išvalius dar išplauti su karboliu, sublimatu ir išrūkyti dar su formalinu. Taip jau turi būti daroma daktaro priežiūroje.

Reikia užsisakyti 1919 m.

„LIETUVOS ŪKININKAS"

su „ŽEMĖS", „SVEIKATOS" ir „JAUNIMO" priedais.

KAINA visiems metams 12 rub. (24 mk.), pusei metų 6 rub. (12 mk.), 3 mėn. 3 rub. (6 m.).

Kas ligi gruodžio 15 d. užsisakys „Liet. Ūk-ą" visiems 1919 m., tai š. m. gruodžio mėn. numerius gaus dovanai.

ADRESAS: „Lietuvos Ūkininkas", Vilnius, Labdarių g—vė № 6, but. 11.

3 pav. Dr. A. Vileišis rašo apie karo ligas; TS 1 4

Trijų Karalių gi šventė buvo atskirta ir nukelta į sausio 6 dieną. Padarė tai popiežius Julijus I, kuris buvo popiežium 336 metais Kristui gimus.

Pirmąją Kalėdų dieną kiekvienas katalikų kunigas laiko trejas šv. mišias. Tuo pagerbiama trejopas Viešpaties Jėzaus gimimas, būtent: 1) Jo, kaipo amžinojo Dievo Sūnaus, gimimas iš Dievo Tėvo; 2) Jo, kaipo Dievo-Žmogaus, gimimas iš Švenč. Panelės Marijos Betliejaus kutelėje ir 3) Jo dvasinis gimimas teisingųjų žmonių širdyse.

* * *

Ar tu matai, kad jau švinta rytuose,
Tamsa sunkioji pranyksta visai,
Mūsų Tėvynė bliksi spinduliuose —
Ar tu matai?

Ar tu girdi, kad jau žmonės atbunda,
Sąmonės ieško savojoj širdy,
Darbo diena neša vaisių šitai pundą —
Ar tu girdi?

Ar tu tiki, kad darban stos miegaliai...
Kad įsikūnys troškimai šventi,—
Mūsų Tėvynės apreikšt visiems galę —
Ar tu tiki?

16. XII. 17.

Pranas Girvainis.

Apie karo ligas.

Jau iš senovės žinoma, kad paskui kiekvieną karą arba jam siaučiant, seka ir vadinamosios karo ligos, kurios seniau išnaikindavo daug daugiau žmonių, negu patsai karas.

Prie tokių ligų dažniausiai priklauso: 1) beriamoji šiltinė, 2) vidurių šiltinė, 3) dizenterija arba kruvinoji, 4) kolera, 5) maras arba džuma ir 6 pastyrimo liga arba tetanas (latyn. Tetamų).

Čia tat ir prisižiūrėsime paeiliui kiekvienai iš baisiųjų ligų.

1) Beriamoji šiltinė — pavojinga užkrėčiamoji liga. Jaja gali susirgti tiek jaunas, tiek senas. Bet nors karią šita liga jau sirgusis antrą kartą beveik niekad nesuserga.

Susirgusį beriamąja šiltine ligonį išsyk pradeda smarkiai krėsti šaltis, paskui karštis. Ligonis tuoj nustoja pajėgų. Jis jau nabegali nieko dirbti, dargi pasikelti iš lovos. Galvą labai skauda, susyse ūžia, o sunkiai susirgusis ligonis dar ir nuovokos nustoja ir ima klejoti.

Keliomis dienoms praslinkus paprastai išberia jo kūną smulkios, raudonos dėmelės, tartum ligonis būtų smarkiai blusų sukandžiotas. Kartais atsitinka, kad liga greitai pasibaigia. Bet tai retas atsitikimas.

Dažniausiai ligonis karščiuoja ir sunkiai serga koki dvi savaiti. Jeigu ligonis nugali savo ligą, tai karštis išsyk nupuola ir ligonis po truputį eina sveikyn. O jeigu liga labai sunki ir ligonis negali jos įveikti, tai ir po 2 savaičių karštis nesimažina. Toksai ligonis dažniausiai miršta.

Beriamąja šiltine dažniausiai suserga skurdo, alkio ir persunkaus darbo nuvargintieji žmonės. Suserga beriamąja šiltine ir tie, kurie nemoka ar nenori, arba negali savo gyvenime palaikyti *švarumo*. Pagaliaus pastebėta, kad beriamoji šiltinė labai greitai platinasi bėdinose ir nešvariose miestų dalyse, kur ankštai, susikimšę gyvena žmonės, kaip antai kelėjimuose, nakvynės namuose ir kariuomenėje, kada jai tenka sunkiai pagyventi, pavyzdžiui, par karą. — Užstojus gi bado metams, beriamoji šiltinė labai išsiplatina tarp žmonių, kuriems atsieina bado ir alkio pakęsti.

Užtai ją dar bado šiltine vadina.

Beriamoji šiltinė yra labai limpama liga. Jei kur jaja apserga vienas, tai neužiliga atsiranda ir daugiau tokių ligonių.

Kaip kitos užkrėčiamosios ligos, taip ir beriamoji šiltinė turi tam tikrą savo diegą — mikrobą. Tie mikrobai gyvena susirgusiojo beriamąja šiltine ligonio kraujuje.

Kokiu gi būdu žmonės užsikrečia beriamąja šiltine?

Sveikus žmones užkrečia šitąja liga *drapanų utėlės*.

Drapanų utėlės, prisisurbusios ligonio kraujo, kuriame yra beriamosios šiltinės mikrobų, nukeliauja ant sveikų žmonių. Kitą kart žmogus ir nepastebi, kaip jų atsirado. Paskui, besikasydamas kūną per miegą, žmogus nejučiomis ima ir sutrina tokią užkrėsto kraujo prisisurbusią utėlę. Užkrėstasai kraujas tuomet iš utėlės patenka pro prakasytas žaizdeles žmogaus kraujan ir jį užkrečia. Įėję kraujan ligos mikrobai pradeda sparčiai daugintis. Bet ligą jie sukelia ne tuoj po užkrėtimo. Maždaug dvi savaiti arba net ilgiau žmogus tebesijaučia dar sveikas.

Dabar jau aišku, kad, norint pasisaugoti nuo beriamosios šiltinės, reikia visame palaikyti švarumas, kad neįsiveistų utėlės. O jeigu jų jau yra tai visokiais būdais reikia stengtis jos naikinti. Kartais tai nelengva padaryti, ypačiai bėdiniems ankštai gyvenantiems ir skurstantiems, bet vis delto tik vienas yra būdas pasisaugoti nuo tos ligos — tai naikinti, kiek tik galima, kūno gyvial, o labiausiai utėlės.

Kas gi daryti, jeigu namuose kas nors susirgo beriamąja šiltine?

Pirmiausia *reikalinga jis atskirti nuo sveikų žmonių*, kad jų ligonis neužkrėstų. Kaip čia pasielgti ir kaip pasisaugoti, kad neužsikrėtus, gali tinkamai patarti tikrai gydytojas. Užtatai jei kas nors susirgo beriamąja šiltine, tuojau reikia kreiptis prie gydytojo.

2) *Vidurių šiltinė* yra taip pat pavojinga, bet netaip baisai užkrečiama, kaip beriamoji. Toji liga daugiausia prasiplatinus tarp neturtelių ir vargo žmonių. Kas blogai maitinasi, nuolat persidirba, ankštai, nešvariai gyvena, užsikrėtęs labai greitai gali susirgti vidurių šiltinė.

Labai dažnai vidurių šiltinė siaučia ten, kur žmonės vartoja netyrą vandenį iš užterštų šulinių arba upių.

Užsikrečia žmogus šiltine, kada patenka jo kūnan tos ligos bakterijų. Tos bakterijos yra tai mažutėliai gyvunėliai, kurių paprastai akimis visiškai nepamatysi, įžiūrėti jie galima tiktai turint tam tikrą prietaisą su padidinamais stiklais. Tos bakterijos atrodo tarsi mažos lazdytės. Jos gali tinkamose sąlygose veistis neapsakomai greitai. Patekusios žmogaus kūnan bevalgant ar begeriant arba kokiu nors kitu būdu, vidurių šiltinės bakterijos taip pat gali jame greitai veistis. Gamin-

4 pav. Dr. E. Draugelis rašo apie šiltines; AVk 1918

— 50 —

limpanti, jei ne, tai vieno ar kito daikto reikia pridėti, koliai pasidarys limpanti, neišdžiūstanti tešla. Geriausiai būtų kas 2 arba 3 dienas peržiūrėti aprištus diržus, ar aptepta tešla nenustojo limpumo, o jei priešingai, tai reikia vėl ja aptepti.

Spalio ir lapkričio mėnesiai.

Spalio arba lapkričio mėnesiais, kada medžiai jau be lapų, būtų gera vaisiniai medžiai apipurkšti *žaliojo krišpolo skystimu.* Tasai skystimas naikina medžių utelių ir kitų mažų kenksmadarių kiaušinėlius ir grybelių ligų diegus.

Žaliojo krišpolo skystimas reikia sutaisyti šiaip: paimti *žaliojo krišpolo (žaliojo akmenėlio) vienas pūdas ir jį 3-se arba 4-se karšto vandens kibiruose ištirpinti.* Kai krišpolas vandenyje ištirps, tai reikia jis iškošti. Tą skystimą sumaišyti su 21 arba 22 vandens kibirais ir juo purkšti medžius pulverizatorium. Gavę tokio skystimo kenksmadariai arba jų kiaušiniai nyksta. Purškiant šituo skystimu reikia saugoti akys ir rankos, nes jis ėda ir akims gali pakenkti.

Kas norite apsaugoti vaisinius medžius nuo gadintojų, tai pamėginkite naudotis čia paduotais patarimais.

Agron. *V. Totoraitis.*

Šiltinės.

Šiltinių yra keleriopų: vidurių šiltinė (tifas), dėmėtoj, pagaliau grįžtamoji. Dažniausiai mus aplanko vidurių šiltinė, todel apie šią nemalonią viešnią kiek daugiau ir pakalbėsime. Bet pavojingiausia, baisiausia liga — tai dėmėtoji šiltinė.

Visos šiltinės baisiai limpamos, užkrečiamos, tik įvairiais keliais ir būdais žmogų apninka. Kiekviena šių ligų turi savotišką, visai skirtiną mikrobą. Geriausiai ištirti yra vidurių šiltinės ir grįžtamosios mikrobai.

Vidurių šiltinė.

Vidurių šiltinės bacilos (užkretalai) vandenyje gan gyvai plaukioja pagalba blakstienukių, kurios yra išaugę bacilų šonuose ir galuose. Į šias šiltinės bacilas labai panašios yra žarnų bakterijos (bacterium coli comune), bet tas panašumas tik išviršinis. Šiltinės bacilų randa žarnose, kasoje, kepenyse, inkstuose, smegenų plėvutėse, tulžies pūslėje, kur jos gali buk ištisus metus tūnėti ir žmogus nesergąs. Daugiausia šių bacilų randa šiltine sergančiųjų ligonių išmatose. Tokiu būdu išmatos yra vyriausioji ligos užsikrėtimo ir praplitimo priežastis. Kokiu būdu žmogus užsikrečia? Tam klausimui išaiškinti buvo praplitusi dvi teorji,—dirvos teorija ir vandens. Pirmosios teorijos prisilaikė ypačiai Pettenkofer'is ir jo pasekėjai. Jie aiškino, kad šiltinės mikrobai, tik dirvoje persikeitę, pasidarą žmogui kenksmingi. Tie

5 pav. Dr. E. Draugelis rašo apie influencą; TS 36 13

„Jie kratys", dingtelėjo man. Užsimerkiau, kad nusikračius nesmagaus jausmo. Pradėjau snausti tik neilgam. Žmonės ėmė bruzdėti. Pravėriau akis ir aš. Jau krato. Keli kareiviai čiupinėja, varto ant stalo kurio tai rakandus. Priėjau arčiau. Nusigandę drebančiomis rankomis atmegzdavo ryšulėlius nelaimingi tremtiniai. Aplink, nosis užkorę, vanago akimis žiuri sargybiniai. Net alsuoja smarkiau. „Tai geras būtų žiedelis Olgai, deptelėjo jaunas vaikėzas ir akyse pasirodė žiburūks. Prasistumiu dar arčiau. Žiurinėja janno žyduko daiktus. Pagelteęs, liesas, skundžiasi vargiai, lyg norėdamas raudonuosius įgriaudyti, kad sergąs. Šalyje stovi motina ir pritardama sūnui, pasakoja, kaip Petrapilyje sunku gyventi, kaip sūnus apsirgo, kaip vargas kelianti. O kareiviai, tartum, apkurtę, nieko negirdi, tik raužiasi, raužiasi jo daikteliuose. Senė žydė daboja kiekvieną judėjimą kiekvieną, krustelėjimą. Palme geresnį daiktelį, žydei kalba nutruks, alsuoti nustos, įtemps akis, padės—lengvai atsidus ir toliau kalba. Jaunasis paniuręs stovi. Jis jau nustojo jautęs, kas aplink jį darosi. Ūmai kareivis išmeta keletą skustuvų. „ O, mano skustuvai, tai mano duona, sušuks jaunasis, aš barzdiskutis, aš... „—" Mesk po stalu ir siųsk velniop tą žydpalaikį, ko jis čia bliauna", išlengvo žiovaudamas pataré vyresnysis.

„Oi toki nauji. Jošelio skustuvai", šaukė senė žydė; „oi ką darysime."—, badu padvėsiu be jų, aš grįšiu atgal", kartojo jaunasis.—„Duok vieną ir pasiųsk... pataré mažas kareivis, storu kaklu, pasulojusiomis nuo denaturato akimis. „Che, che bus skustuvų", pridūrė jis atsigrįžęs į greta stovintį savo draugą.

Žydelius išvedė. Priėjo žmona su mažu vaiku. Pradėjo ją čiupinėti. Vaikas ėmė klykti. Nežiurėdama jo drekė ant daiktų. Vaikištis pastiro. Moteris ir raudo ir balo, drebančiomis rankomis dėliodama savo skarmalėlius. „O tai mums tinka", pakėlęs nedidelį sidabro ridikiulį pilnu patenkimo balsu prabilo raudonasai.—„Brangiausieji, tai paskutinis mano mirusiojo vyro atminimas. Del Dievo meilės"... „Ehe, dar čia ir pinigų yra".—„Tai paskutiniai skatikai, kur aš dingsiu su mažu vaiku!—šaukė moteris, nusigriebus už galvos. Plaukai jai išsidraikė, jos išvertose akyse žibėjo ašaros... Aukštas liesas su perkirsta lūpa kareivis išvedė ir ją. Tik vaikutį rėkiant buvo girdėti už sienos.

Kareivių azartas augo. Ašaros, keiksmai, maldavimai tik pasiutimą ūkdė. Retkarčiais, lyg norėdamas tartum įsitikrinti, ar pakaks aukų jo įnirtimui pasotinti, deptelės kas nors pasulojusioms akims į tremtinius. Iškart pajusi tą žvilgsnį. Galvoje, it žaibas, gema mintis: „Aha, dar nepaskutinis, prieis ir tavo eilė, nuštrūksi, balandėli. Šalėje laukiantieji tylė. Tik pabudęs ant motinos rankų vaikiuks kartais suklyks, ar gražuolė perdaug įsidrąsinusi raudonąjį balsiau kolioti pradės.

Priėjau ir aš. Metu ant stalo įgaliojimus. Kareiviai laukia, kada gi aš savo skarmalus išrišęs pradėsiu rodyti. „Tamsta gali liuosai eiti, nekrėsime, prabilo komisaras, negalėdamas paslėpti savo nepasitenkinimo. Nustebau, tikrai tokios pabaigos nesitikėjau. Pasitrankiau į šalį, manydamas kur nors pramigti. Pasukau prie durų. Sargybinis praleido. Ore švito. Ūkuose pasislėpusi gamta miegojo. Tarytum jai nė ne galvoje, kad čia troboje šimtai nelaimingųjų dreba, verkia stumdomi ir plėšiami. Kur tai pragydo gaidys. Priėjau trobą. Tai raudonųjų kazarmė. Prie stalo kelioliks lošė kartomis. Visuose kampuose buvo girdėti parpiant įvairiais balsais. Įsižiurėjęs liuosą vietą šale plonai karkiančio kareivio, griuvau ir po valandėlės jau miegojau...

P. Aršis.

Del A. Vienuolio „Darbymetės".

Musų talentingasis pašaipos (satyros) rašytojas savo feljetone „Darbymetė", padėtame „Tėvynės Sargo" Nr. 33-me vaizdžiai ir dailia pašaipa aprašė „bolševikų darbymetės" pradžią Lietuvos kaimuose. Antorinis piešia mums paveikslą, kaip sugrįžę iš Rusijos bolševikų agitatoriai skleidžia žmonėse melagingiausias žinias ir leidžia paskalas apie nebūtus daiktus, nuodydami tamsesniųjų sodiečių sąmonę griežtąja neapykanta visa to, kas šiandien Lietuvai yra reikalingiausia ir brangiausia.

Tačiau gal ne visiems skaitytojams bus aiškus kalbamojo rašinėlio turinys be tam tikrų paaiškinimų. Nekalbant jau apie tai, kad visa, ką „draugai proletarai" kalba—reikia atbulai suprasti, skaitome reikalingu paaiškinsti kaikuriuos feljetone vartojamus žodžius.

„Sovdepas"—sutrumpintas vardas rusų bolševikų ir kareivių tarybų („совѣтъ рабочихъ и солдатскихъ депутатовъ").

„Sovnarkom"—sutrumpinta „совѣтъ народныхъ комиссаровъ".

„Vikžel"—sutrumpinta „Всероссійскій исполнительный комитетъ союзовъ железнодорожныхъ служащихъ".

„Iskosol"—sutrumpintas viršiausios fronto tarybas Rusijoje vardas. „Proletkult"—proletarų kultūros viršiausioji įstaiga Rusijoje.

Naujoji liga.

Visai nesenai Lietuvoje pradėjo siausti kaž kokia nauja nepaprasta liga. Kadangi ji atkeliavo iš Ispanijos, tai ją vadina dar ispaniškà, arba „poniška" (mat, vieni neištaria, o juokdariai tvirtina, būk šia liga pirmas apsirgęs Ispanijos karalius). Žinoma, bepigu juokauti, kad liga nėra mirtina; ir, tiesa, labai mažas nuošimtis miršta. Siaučia liga gan smarkiai: ištisos šeimynos, net kaimai ar miesteliai suserga. Kiek iš laikraščių galima spėti, šios naujosios ligos epidemija, prasidėjus Ispanijoje, greit persikraustė į gretimas valstybes, Prancūziją ir Belgiją, iš ten per Vokietiją atkeliavo į Prūsus ir Lietuvą. Dabar Paprūsinė sritis Suvalkų gub. jau baigia persirgti, ir epidemija slenka Nemuno linkui ir toliau. Įdomu būtų sužinoti, kaip Kauno gub. ir kitur.

Įsižiurėjus į šios ligos apsireiškimus, gauname įspūdžių, kad ji visai ne nauja: — tai paprastoji influenca arba gripas. Knygose mini panašias epidemijas 1830—1833 metais, kuomet toji liga siautė veik visoji Azijoje ir Europoje, paskui ji pasikartojo žiemą 1889—1890 metais.

Kokie gi ligos apsireiškimai?

Bendrų visiems ligoniams apsireiškimų nurodyti negalima (išskyrus gal karštį, galvos skaudėjimą ir tai

6 pav. Dr. A. Vileišis rašo apie niežus; TS 14 13

išsivistymui 16 — 20 laipsnių šilumos, — išsivysto į 7—9 dienas.

Vėgėlė (Liota flaviatilis). Tai nereta žuvis mūsų sraunuose upeliuose ir kitnose vandenuose. Galva didelė apvaliai paplokščia, gerklės žandai platūs, apatiniam žande išaugęs vienas ūsas. Ilga apvali, žalčio panašumo. Oda tamsi, pilvas kiek šviesesnis, dantys smulkūs.

Vėgėlės mėgsta tyrą šaltą vandenį, dumblinu akmenuotu dugnu, delto daug jų randasi mažose upėse prie šaltinių, pavesyje, tenai jos gyvena visą vasarą pasiknisusios po akmenimis, tik naktimis išlenda žvejotų. Rudenop, kai vanduo atvėsta, vėgėlės bastosi visur ištisą laiką.

Nerštі gruodžio mėnesį; tam tikslui iš ežerų plaukia upeliuosna, tąsyk tenai galima jų sutikti visą gauja plaukiant prieš vandenį. Nerštі dvi savaiti, ikrus išmeta prie smėlio bei žolėsna. Vėgėlė veisiasi 4 metų sukakus, ikrų — 130—200 tūkstančių. Nors ikrų turi daug, bet žuvis neveisli, tur būt, delei to, kad daugybę savų žuvyčių pati suėda, o dar daugiau naikina kitos žuvys; maitinasi vabalais, mažais vėžiukais, varlėmis ir žuvytėmis, kurias prie savęs vilioja ūsą bekrutydama. Žuvis gaji, galima ilgą laiką laikyti gyvą inde tik karts nuo karto vandenį mainant, šeriant duona ir mažytėmis žuvytėmis.

Mėsa skani, ypačiai didelis smagurys yra jųjų kepenys. Išauga 2—3 pėdų ilgio, sveria 2—3 svarus.

(Bus daugiau).

A. Žmuidzinas.

NIEŽAI.

Kadangi pastaruoju laiku labai dažnai tenka susitikti su niežuotais, tai neprošalį bus paaiškinti čia, kas per liga yra tie niežai ir kaip reikia nuo jų išsigydyti.

Niežai tai yra viena odos ligų, kurią sukelia tam tikras parazitas, vadinamas *arkė* (lot. *acarus scabiei vel sarcoptes hominis).*

Šitie parazitai yra labai smulkūs — tartum smulkiausi grūdeliai. Gerai į juos galime įsižiūrėti tiktai per mikroskopą. Tokios arkės, patekusios ant odos, įsigraužia po odele ir, ten landydamos, deda kiaušinėlius ir savo šereliais erzina odos nervus, nuo ko pakyla niežėjimas ir iššoka spuogeliai. Paprastai niežai pirmučiausiai pasirodo ant rankų, tarpupirščiuose, nes dažniausiai užsikrečiame arkėmis per rankas, o tarpupirščiuose odelė labai plona, pertai arkėms lengviausiai pro ją prasigraužti.

Užsikrečiame niežais ne tiktai per rankas, bet ir gulėdami vienoj lovoj su sergančiais niežais ir per įvairius daiktus ir drabužius, gautus iš niežuotų.

Išsigydyti nuo niežų nesunku. Tam tikslui medicina turi daugybę vaistų, kurie užmuša arkes ir panaikina jų kiaušinėlius. Svarbiausieji jų: *žaliasis muilas* ir *keletas tepalų*. Pradedant gydytis nuo niežų, reikia pirmučiausiai išsimaudyti šiltoj tynėj (vonioj) su žaliu muilu. Išsimaudžius gi tokiu būdu reikia teptis bent 3 vakarus visas kūnas arba bent nuniežusias vietas kuriuo nors iš žemiau parodytų tepalų. Tik gerai įtrinti tepalas į nuniežusias vietas. Ketvirtą dieną vėl išsimaudyti šiltoj tynioj su žaliu muilu. Išsimaudžius gi vėl tokiu būdu, reikia permainyti skalbiniai ir patalinės užvalkalai, paklodės, dvikartės, šienikai, sijonas, škaplerlai ir t. t.

Toliau reikia dar per tris vakarus iš eilios teptis ir ketvirtą dieną vėl išsimaudyti tynioj su žaliu muilu. Išsimaudžius, dar kartą reikia permainyti drapanos ir patalinė taip, kaip aną kartą.

Reikia labai daboti, kad neužsiliktų kur kokio niežų krūmo. Jei tik kur niežų ant kūno atsirastų, tai tuojau tos vietos reikia tepti keletą vakarų kuriuo nors niežams tepalu.

Jeigu yra keletas tokių ligonių namuose, tai jie visi privalo vienu kartu pradėti gydytis.

Geriausieji niežams gydyti tepalai yra šie trys:

I. Rp. Styracis liquidi
Ol. Olivarum aa 100,0.
Gana brangus, bet ne blaurans kvapsnio tepalas. Ypačiai tinka kūdikiams.

II. Beta - Naphtoli
Cerae albae aa 10,0
Saponis viridis 50,0
Axungiae porci 100,0

III. Ungn. ad scabies Hebrae 200,0.

Šiuodu tepalu daug pigesniu už pirmąjį

Nors aš čia ir nurodžiau į 3 tepalus, bet nepatariu vartoti jų be pasitarimo su tikruoju daktaru. Niežai ne visados lengva atskirti nuo keletos kitų odos ligų, ir ne visiems žmonėms tas pats tepalas tinka. Jeigu žmogus, duokim, sergąs niežais turi inkstų uždegimą, tai būtų negera patarus jam teptis II ar III tepalu, nes kai kurios tų tepalų dalys, įsisiurbusios per odą į kraują, galėtų pakenkti nesveikiems inkstams.

Bet dažnai atsitinka girdėti, jog vienur ar kitur žmogus išbando visokių vaistų, o niežai vis nepereina. Žinoma, čia kalti gali būti ir vaistai, bet paprastai kaltas būna patsai ligonis. Nuo odos jis arkes nunaikina, bet palieka jas drabužiuose ir pataluose, iš kur jos vėl nulipa ant odos ir vėl veisiasi. Pertai, nusigydžius niežus nuo odos, visados reikia atminti, jog niežų arkės gali likti drabužiuose ir pataluose. Delto reikia patalų užvalkalai ir apatiniai drabužiai gerokai pavirinti ir išplauti karštame šarme, o drabužiai, kurių skalbti negalima, reikia palaikyti karštame krosnyje. Tokiu būdu užmušime esančias juose arkes.

D-ras A. Vileišis.

Kokia privalo būti sergančiųjų vaikų priežiūra.

Ligonio kambarys.

Jei vaikas suserga sunkiąja liga, kuri tęsiasi ilgą laiką, reikia paskirti jam, jei galima, ir tinkamas kambarys: jis privalo būti gana didelis, sausas, šviesus, saulėtas ir toksai, į kurį neįeitų įvairūs kvapsniai, duokim, iš virtuvės. Iš jo privalo būti pašalinti visi nereikalingi daiktai, ypačiai minkšti, kurie labai greitai pridulksta, kaip, duokim, minkštos kedės, kilimai ir kiti daiktai.

Reikia, kiek galima, vengti visa to, kas gadi-

7 pav. Dr. P. Avižonis rašo apie higieną; DB 56 3

№ 56 DARBO BALSAS 3

V. Mokyklos.

1. Prie Apskričio Valbybos susidaro švietimo komisija, kuri: a) parupina mokyklorns mokytojų, b) prižiūri mokyklas, c) steigia kursų suaugusiems, d) patiekia sumanymų apie mokyklų reikalus.

Visi vietiniai komitetai privalo priimti iš vokiečių mokyklas ir inventorių.

VI. Finansai ir ūkis.

Bendrieji sprendimai valsčių finansų klausimu atidedami kitam suvažiavimui. Atskirais dalykais nutarisma:

1. Visi nuolatiniai Apskričio Valdybos darbininkai apmokami.

2. Geistina, kad Apskričio Valdyba rūpintųsi kooperatyvų steigimu.

VII. Centro valdžios sudarymas.

Šiaulių Apskričio Taryba randa reikalingu pasiimti ant savęs iniciatyvą sukviesti visų Apskričių atstovų suvažiavimą laikinajai centro valdžiai sudaryti.

VIII. Šelpimo reikalai.

Vietiniai komitetai turi aprūpinti duona tuos, kurie patys negali užsidirbti ir kurių šeimynoje nėra darbininkų.

IX. Kova su girtuoklybe.

1. Draudžiama gaminti ir pardavinėti svaiginamieji gėrėlai.

2. Naudžiami visi degtinės darytojai, taip pat tie, kurie daro alų pardavimui.

3. Piniigų pabaudos suvartejamos kultūros ir pavargėlių šelpimo reikalams.

4. Pabaudos uždedamos vietinių komitetų.

X. Karo nuostoliai.

Prie Apskričio Valdybos sudaroma komisija, kuri rūpintųsi surinkti karo nuostolių medžiagą, sugalvotų jų surašymo budus ir t. t.

XI. Žemės klausimas.

Bendras klausimo rišimas stidedamas.

1. Tie dvarai, kurių savininkų ant vietų nėra, valsčių komitetų paimami savo žinion.

Tvarkymas ir jų instruktavimas priklauso Apskričio Valdybai.

2. Vietinių komitetų pareiga neleisti išvežti mašinų ir griauti trubesių.

XII. Darbo klausimas.

1 Apskričio Komiteto priedermė įsteigti darbo biurą.

2. Apskričio Komitetas paruošia projektą darbininkų užmokesniui nustatyti.

XIII. Apskričio valdžios sudarymas.

1. Sprendžiamąjį Apskričio organą — Apskričio Tarybą sudaro valsčių ir miestų tarybų atstovai po 3 nuo kiekvienos.

2. Vykdomąji Apskričio organą sudaro 12 žmonių, kurious renka Apskričio Taryba.

3 Apskričio Valdyba atstovauja valsčių ir miestų tarybos proporcionalisi savo svaičiui; t. y. nuo valsčių—9 žmonės, nuo miestų—3.

Politikos kronika.

Prancuzijoj. Paryžiuje socialistų pastangomis įvyko skaitlingą manifestacijų. Žmonių minios sveikino Vokiečių respubliką; taipgi bandė nueiti ir prie tų namų, kuriuose apsistojo Amerikos prezidentas Vilsonas, bet policija manifestacijoj dalyvavusius išvaikė, yra suleistų ir užmušių. Taip Prancuzijos pinigučių valdžia gina savo tvarką.

Serbijoj. Socialdemokratų partija reikalauja, kad iš pietų slavių būtų sudaryta viena valstybė, kurion turėtų ir Bulgarija įeiti. Tolsu partija reikalauja, kad vienuolynų, dvarų žemė būtų atimta ir bežemiams padalinta. Bažnyčia privalo nuo valstybės atskirta, ir visos pietų slavių tautos turi sudaryti vieną seimą.

Rusijoj. Socialdemokratų partijos patsai dešinysis sparnas po ligų svyravimų pagaliaus pripažino darbininkų atstovų tarybų valdžią. Esą dabar, kuomet vakarų imperialistai norį praryti Rusija ir antmesti savo tvarką, visus savitarpius ginčus privalu užmiršti ir visomis pajėgomis reikia remti tarybų valdžią. Dabar jie supranta, kad anuomet klaidą darę, kuomet manė, kad socialistinė revoliucija nevykstanti, delto ir darbininkų diktatūrai nepritarė. Dešinieji socialistai revoliucionieriai jau ir savo senų klaidų atsižada ir viena po kitam žada tarybas remti. Komunistai tuose apsireiškimuose nuliūri naują savo laimėjimą, nes esą atsirado daug naujų inteligentinių spėkų, kurios itin darbininkų valdžiai reikalingos. Kairieji socialistai revoliucionieriai, kurie buvo tariami Vokiečių pasiuntinio Mirbacho užmušime, jau komunistų valdžios iš kalėjimų paliuosuoti. Darbininkuose jie dabar turi didelio pasisekimo, ir daromuos mitinguos didžiausios minios žmonių dalyvauja. Kalbėtojai griežtai reikalauja, kad į darbininkų ir vargininguųjų sodiečių atstovų tarybas būtų įleidžiamos visos darbininkų partijos, kurios tik darbo žmonių reikalus gina, ir kad tos partijos turėtų laisvą spaudą. Mat, komunistų valdžia labai vienašalai elgėsi, spauda, kad ir darbininkų, tačiau jei tik komunistams išdrįsdavus nepritarti, buvo uždengta, kitų partijų susirinkimai buvo draudžiami, jei tik kas drįsdavo bent kiek jiems priešintis, kalėjiman kišdavo, delto visos kitos partijos kad ir pritarė tarybų valdžiai, vis tik turėjo slaptai veikti. Dabar kaip tik tos partijos reikalauja, kad darbininkų ir vargingųjų sodiečių tarybų valdžia tikrai tų vargnelių valdžia būtų, o ne vienos komunistų partijos.

Rusijos raudonoji armija pradeda visas tas vietas užimti, kame tik vokiečiai išeina. Tikimasi, kad greitu laiku visas Baltijos kraštas bus jų rankose. Užimtųjų Minsko, Dvinsko pusėn vis daugiau kariuomenės traukiama; atvyko čia divizijos, kurios išimtai iš Lietuvos gyventojų susideda. Esą, Lietuvai ir komisarai jau paskirti. Mūsų supratimu, ne atėjusi raudonoji armija privalo savo tvarką antmesti, bet krašto vargo žmonės patys privalo apsispręsti ir savo tinkamos tvarkos sąjekti. Jau viuose kampuose kuriasi darbininkų ir mažažemių atstovų tarybos; Vilniaus darbininkai savo valdžią jau turi, tad jiems privalu krašto reikalais rūpintis, o ne svetimiesiems atėjus Lietuvą „apspręsti". Jei atėis Lietuvos gyventojų sudaryta raudonoji armija, mes ją sveikinsim, kaipo naujus kovotojus už krašto darbo žmonių gerovę; jos kaipo organizuotos fizinės spėkos pareiga tvarkos žiūrėti ir bendrai su krašto darbininkais steti kovon prieš kontrrevoliucionierius, tačiau Lietuvos darbo žmonės privalo niekieno nevaržomi savo valią apreikšti ir tuo būdu Lietuvoje patys savo valdžią sudaryti.

Paskutinės žinios skelbia, kad Rusijos raudonoji armija užėmė Švenčionis ir slenka giliau į Lietuvą. Kadangi vokiečiai iš Vilniaus išsineštą šiomis dienomis, tai, regimai, tuoi ir Vilniaus Rusijos raudonosios armijos gali būti užimtas.

Vokietijoj. Imperialistinis karas visnoj tik Vokietijoj prarijo 1,000,000; be žinios dingo—200,000, belaisvių —618,000, suleistųjų —4,000,000, vadinasi, suleistų vokiečių kareivių daugiau ne kad viso lietuvių gyventojų yra.

Dabar Vokietijoj daugiausia pasisekimo turi dešinieji socialdemokratai, nes visuose rinkimuose jie daugiausia balsų surenka. Tatai aišku: vokiečiai del karo nuilsę didelių gyvenimo permainų nenori; lygiai taip ir Rusijoj buvo; kuomet revolucija ištiko, dešinieji socialistai visame viršūje, bet ilgesniui jų gyvenimo išrimo lopymai, spragų kaišiojimai plačiuoje darbo žmonių minioje tenkinimo nerado, taigi kairysis sparnas paėmė viršų. Vokiečių Berlyno priemiesčiuose, kame daugiausia vargšai gyvena, socialdemokratijos kairysis sparnas didesnio pasisekimo jau pradeda rasti.

Nepriklausomieji socialdemokratai kuriamojo Seimo reikalingumą laikinai pripažįsta ir rinkimuose pasiryžo dalyvauti, esą dabar toks daugumos ūpas, taigi Seimas palaikytinas ir išnaudotinas. Bet kaj darbininkuose tvirtai subręs minties, Seimo obalsio reikią išžiūdėti ir eiti prie tarybų valdžios, tuomet jie darbininkų diktatūrai pritarsią. gi dabar esą negalima griežtai prieš daugumos norus eiti. Kuriamasai Seimas šaukiamas sausio 19 dieną. Rinkimai vietomis jau prasidėjo.

Higijena.

Sveikata yra viena svarbiausiųjų kiekvieno žmogaus gėrybių, o rankpelnio darbininko—vienintelis jo turtas. Mūsų šalyje rankpelniui nėra didesnės nelaimės, kaip netekti sveikatos. Ir vis tik šita žmonių gėrybė tik reta esti tinkamai vertinama. Dažniausiai žmogus tik tuokart pajunta sveikatos vertybę, kai jau yra ją praradęs.

Dažnai jau pats įgimtasai jausmas pasako žmogui, kas nedera jo sveikatai. Pavyzdžiui, soties jausmas saugoja nuo apsivalgymo ar apsigėrimo, kiti jausmai primena miego ar poilsio reikalą.

Vienok atsitinka, kad įgimtasai jausmas stumia žmogų elgtis kaip tik priešingai jo sveikatai. Sakysime, sukaitęs žmogus jaučia reikalą atvėsti ar šalto gėrymo atsigėrus, ar aot vėjo atsistojus, ar šaltame vandenyje nusimaudžius, o vis tai gali

bent kiek ir kitokias, pavyzdžiui, akių ligas – trachomą), apie tų ligų požymius, vaistus nuo tų ligų ir jų gydymą, sergančiųjų priežiūrą ir pan.

Kita svarbi tema – higiena, taigi būta ir šios srities straipsnių (žr. 7 pav.).

Dar viena problema – medicinos darbuotojų ir gydymo įstaigų stygius, taigi daugiausia informaciniuose rašiniuose rašyta apie gydytojus ir kitus specialistus (žr. 8 pav.), ligonines, poliklinikas ir vaistines ir kitokias su sveikata susijusias įstaigas (žr. 9 pav.).

Pasitaikė viena tęstinė publikacija apie žmogaus anatomiją (kaulus, raumenis, odą). Tad galima sakyti, kad kalbamosios medicinos publikacijos atspindėjo to meto svarbiausias sveikatos problemas.

8 pav. O. Žlabytė rašo apie gydytojų ir akušerių trūkumą; DB 16 11

kų ir raitelių brigadas, kurios perėję Jordaną ties Elsaltu, smerkėsi į Ammaną.

Kituose frontuose nieko nauja.

MŪSŲ ŽINIOS.

Vilnius.

Vakaras. Kovo 1-mą diena šv. Mikalojaus salėje buvo „Blaivybės" draugijos savybės vakarėlis. Prakalbą draugijos vardu pasakė T. Lebedis.

Po to buvo deklamacijų ir dainų; po dainų—žaislai, tik vienų ir kitų buvo per maža. *Sietynas.*

Vilniaus apylinkė. Lenkų dvarininkų agitacija.

Kai kurios lenkų dvarininkų ir endekų grupės nesiliauja uoliai variusios po kaimą griežtą agitaciją prieš Lietuvos nepriklausomybę, prieš valstybinį mūsų krašto susidarymą. Agitacijai pramanoma būtų ir nebūtų daiktų, bet suklaidinus valstiečius ir patraukus juos savon pusėn. Rūpi poneliams jų dvareliai ir šiltai nutupėtos vietos!

Sietynas.

Ukmergė.

Ukmergės mokyklos. Ukmergės parapijoj yra 3 mokyklos: 1 miesto, 2 sodžiuje, kurių viena Kunigiškių sodžiuj. Mokytojauja Juozas Janickis; vaikų lankosi apie 50; prie mokyklos įsteigtas knygynelis. Kita mokykla — Laičių sodžiuje; mokytojauja mok. Juozas Pakenas, baigęs vokiečių kursus; vaikų apie 50, prie mokyklos lavinimosi knygynelis.

Be pradedamųjų atidaryta kovo 5 d. Ukmergės 4-klasė gimnazija, kurion lankosi arti 100 vaikų; užsirašiusių buvo apie 300, bet del epidėmijos daugelis nelanko. Mokiniams trūksto vadovėlių.

Laikraščių ateina „Darbo Balso" — 61 nūmeris, „Lietuvos Aido" — 100 ekzemplioriū, „Vienybės" daugiau ne 10; „Tėvynės Sargo" — 5; „Dabarties" — 50.

Ukmergės parapijoj sausio m. gimė 5 žmonės, o mirė užkrečiamomis apie 80. *Sietynas.*

Vaduoklė, Ukmergės apskr.

Laikraščiai. Vaduoklėn ateina „Lietuvos Aido"—40 ekzempl.; „Tevynės Sargo"—24, „Vienybės"—10, „Darbo Balso"—6, o „Dabarties"—5. *Sietynas.*

Vidiškis, Ukmergės apskr.

Gyvenimo iširimas. Vidiškių mestelis nuo Ukmergės atstu 9 kilometr. ant Šventosios upės kranto, šaly plento. Miestelio žemės — 32 valaku. Prieš karą čia buvo 10 krautuvių: 7 žydų, 2 katalikų ir viena „Vartotojų draugija", kuri prieš karą gan gerai vertėsi. Prie draugijos buvo — salė, kurion kas savaitė susieidavo vietinis orkestras. Salė buvo virtusi vietiniu apsišvetimo centru. 1906 m. rusai buvo pastatę tiltą, kuris palengvino susisiekimą su miesteliu. Prie rusų buvo čia vienaklasė aukštesnė mokykla, kurioj būdavo apie 200 vaikų. Karo audrai užėjus liepos mėn. 24 diena 1915 m., apie 40 gyvenamų namų, klebonija su varpine ir špitolė. Drauge sudegė antstolio - pristavo gušta, kurio žinioj būdavo arti tuzino sargybinių streikuojantiems darbininkams malšinti. Mokykla nors ir liko, bet visi mokslo įrankiai ir manta išnešiota, langai išdaužyta. 1917 m. metais vokiečių valdžios buvo surašyta arti 100 vaikų, paskirtas mokytojas V. Petrikas, iš Kunigėlio folvarko, bet nebuvo kam stiklų įdėti ir viskas nuėjo niekais. Prie to prisidėjo epidėmijos. Nuo rugpiūčio mėn. išmirė daugiau kaip 30 žmonių, Kuytiškių sodžiuje apie 20. *Sietynas.*

Žagarė. Šiaulių ap.

Daktarų ir akušerių stoka. Kovo 9 d. mirė moteriškė Urbonienė. Mirties priežastis — nepagimdymas. Labai liūdnas atsitikimas! Vyro jos visai nebuvo namie. Nors kaimynai į 3 dieną parvežė iš Kuršo akušerę, bet buvo jau pervėlu. Mat jai reikėjo gydytojo, o gydytojo Žagarėje irgi nėra. Mirė Urbonienė baisiose kančiose!

Daugiau gydytojų, daugiau akušerių!

O. Žl.

Žagarė. Šiaulių apskr.

„Žagarietės, Lietuvos dukterys susipraskite, nubuskite!" Bet jos negirdi, tartum nerūpi joms Lietuvos ateitis ir jų pačių likimas. Mes, susipratusios Lietuvos moterys, turime visos pakelti savo balsą ir žadinti iš miego savo seseris: „Susipraskite, atsibuskite!" Nejaugi ir dabar merdėsim be vilties? Netikiu, kad taip jau būtų bloga. Nieku nėsame blogesnės už vyrus, užteks mums ir jėgų, tik sukelkime savyje griežtą pasiryžimą darbuotis mūsų krašto ir mūsų pačių gerovei sukruskime, žagarietės! *On. Zl.*

Gruzdžiai. Šiaulių apskričio.

Mūsų miestely įsikūrė dvi vaidintojų — mėgėjų kuopos. Vieną jų galima pavadinti didžiąja, antrąją gi mažąja. Pirmajai kuopai vadovauja vaistininkas A. Trečiokas, kaipo režisierius, ir mokytojas K. Porutis, kuris daugiausia rūpinasi salės ir scėnos reikalais. Ji, turėdama daugiau spėkų, rengia ir didesnius viešus vakarus—spektaklius mokyklos name. Savo veikimą ji pradėjo pernykštėmis velykomis sulošusi komėdiją „Velnias spąstuose" ir monologą „Ponaitis". Kalėdų šventėms jau buvo prirengta ir sulošta rimta drama „Ponas ir Mužikai", kuri su nemažu pasisekimu buvo atkartota. Ateinančioms velykoms minėtoji kuopa vėl mokinasi svarbų veikalą „Švarkas ir Milinė".

Mažosios artistų — mėgėjų kuopos priešaky stovi krautuvininkė Grabliauskienė ir J. Čekanauskas: pirmoji—režisierė, antrasis—namo—salės savininkas. Ši kuopa pradėjo veikti kiek vėliau ir yra silpnesnė už pirmąją. Jos vakarai — vaidinimai turi daugiau privatinio pobūdžio. Ligi šiol vaidino du sykiu: pirmąjį sykį „Nepasisekė Marytei", antrąjį „Vaito piršlybos" ir atkartojo „Nepasisekė Marytei". Iš priekio į Gruzdžių „teatrą" pažiūrėjus, berods, reikėtų vien džiaugtis —

9 pav. P. D. rašo apie ligoninę Gelvonyse; TS 24 4

būtų ne mažiau, kaip trys asmenys: pirmininkas, sekretorius ir iždininkas ir apie tai pranešti savo rajono Komitetams: Vilniaus ir Gardino gubernijų skyriai—Vilniaus Centraliniam Lietuvių Komitetui (Vilnius Didžioji g. 30—Grossestr. 30. Litauisches Komitee), Kauno gub.—Kauo rajoniniam Komitetui (Kaunas, Lizmano g. 34; Kowno Litzmannstr. 34) ir Suvalkų gub. — Marijampolės rajoninini Komitetui. Rašyti galima per vietos apskričio (Kreishauptmanną) viršininką lietuvių kalba.

Siunčiant žinios apie skyrių reikia parašyti, kaip tos vietos pavadinimas skamba vokiečių kalba, prie kokio apskričio skyrius priklauso, koks adresas laiškams siųsti. Valdybos narių vardas, pavardė, užsiėmimas, gyvenamoji vieta.

Centraliniam Lietuvių Komitete Vilniuje yra užregistruoti šie skyriai.

Vilniaus gubernijos.

1. Alytaus.
2. Alavės.
3. Aukštadvario.
4. Boguslavliškių.
5. Birštono.
6. Darsuniškių.
7. Daugų.
8. Dubičių.
9. Geranonių.
10. Gelvonių.
11. Giedraičių.
12. Jėzno.
13. Kaišedorių.
14. Kronių.
15. Kalesninkų.
16. Kabelių.
17. Merkinės.
18. Malėtų.
29. Maišiogalos.
20. Musninkų.
21. Nemunaičio.
22. Naujadvario.
23. Nočios.
24. Perlojos.
25. Pivašiūnų-Butrimonių
26. Ratnyčios.
27. Rudziškių.
28. Stakliškių.
29. Semeliškių.
30. Švenčionių.
31. Švenčionėlių.
32. Šešuolių.
33. Širvintų.
34. Trakų.
35. Unturkės.
36. Vaikininkų.
37. Vilniaus.
38. Varėnos.
39. Videniškių.
40. Žiežmarių.
41. Žąslių.

Gardino gubernijos.

1. Dubravos.
2. Naujadvario.

Kauno gubernijos.

1. Abelių.
2. Ariogalos
3. Anykščių.
4. Aluntos.
5. Biržų.
6. Čekiškės.
7. Dusetų.
8. Dukštų.
9. Gaurės.
10. Girkalnio.
11. Joniškio.
12. Janavos.
13. Kauno.
14. Kulių.
15. Kelmės.
16. Krekinavos.
17. Laukuvos.
18. Lygumų.
19. Linkuvos.
20. Lapių.
21. Mažeikių.
22. Naujamiesčio.
23. Nemunėlio.
24. Palevenės.
25. Pievėnų.
26. Panevėžio.
27. Paistrio.
28. Plungės.
29. Pakruojaus.
30. Pagirių.
31. Pašvitinio.
32. Pabaisko.
33. Papilės.
34. Papilio.
35. Radviliškio.
36. Rumšiškio.
37. Retavo.
38. Rokiškio.
39. Ramygalos.
40. Skuodo.
41. Svedasų.
42. Salako.
43. Stulgių.
44. Surviliškio.
45. Šiaulių.
46. Švobiškio.
47. Šeduvos.
48. Šėtos.
49. Tverių.
50. Tryškių.
51. Tauragės.
52. Telšių.
53. Troškunų.
54. Utenos.
55. Upninkų.
56. Ukmergės.
57. Viekšnių.
58. Vaduoklių.
59. Zarasų.
60. Žagarės.
61. Žeivos.

Suvalkų gubernijos.

1. Alvito.
2. Balbieriškio.
3. Garlevos.
4. Igliaukos.
5. Kybartų.
6. Kapsodžių.
7. Krosnos.
8. Kapčiamiesčio.
9. Kucinų.
10. Leipalingio.
11. Liškevos.
12. Lipšės.
13. Lazdijų.
14. Marijampolės.
15. Naumiesčio.
16. Panemunės.
17. Punsko.
18. Pajevonio.
19. Pakuonio.
20. Prienų.
21. Panemunės.
22. Rumbonių.
23. Seinų.
24. Simno.
25. Studenės.
26. Suvalkų.
27. Šakių.
28. Šventežerio.
29. Silvainių.
30. Šilavoto.
31. Štabino.
32. Teolino.
33. Ūdrijos.
34. Vilkaviškio.
35. Virbalio.
36. Veiverių.
37. Vištyčio.
38. Veisėjų.
39. Zelionkos.
40. Zapyškio.

Iš Lietuvių centralinio Komiteto.

Del ligoninės įsteigimo Gelvonyse.

Lietuvių Komitetas yra įgijęs ligoninę, kuri yra pergabenta iš Aglonos Viliniun. Ligoninės vyriausiuoju gydytoju yra p. Juozas Buzelis. Ligoninės užvaizdon įeina 7 žmonės. Tame skaičiuje 1) gydytojas J. Buzelis, 2) aptiekininkas Aleksandras Dobrovolskis, 3) feldšerė-akušerė Monika Buzelytė, 4) dezinfektorė ir dantų gydytoja Adelė Kibirkštaitė, 5) gailestingoji seselė (medicinos studentė) Alena Jacevičaitė, 6) sesuo-šeimininkė Ona Buzelytė, 7) šeimininkas (matematikos studentas) Juozas Žukas. Ligoninės tarnautojų yra 6 žmonės: 1) vyriausias sanitaras Leonas Vanagas, 2) sanitaras darbininkas Antanas Saka, 3) virėja Agota Vaitkytė, 4) Uršulė Venckaitė, 5) ligonių prižiūrėtoja Ona Krilovičaitė ir 6) darbininkas prie arklių Vladas Pocius. Lietuvių Komitetas sumanė tą ligoninę perkelti Širvintuosna. Vietos sąlygoms apžiūrėti Komitetas nusiuntė savo delegaciją iš p-nios Vileišienės, kun. D-ro J. Stankevičiaus ir gydytojo J. Buzelio. Delegacija atrado, kad ligoninė ten esanti nereikalinga, kadangi gydytojas esąs vietoje. Iš Širvintų delegacija nuvažiavo Gelvonysna. Čia atvyko Širvintų apskričio viršininkas (Kreishauptmann'as) ir Gelvonų leutnantas. Apžiūrėta tinkama vieta ligoninei ir surasta: tai buvusi rusų mokykla ir sentikio (popo) namas. Jei Komitetas sutiks čia kelti ligoninę, tai Kreishauptmanas paveda ligoninei abu namu su sodnais. Be to dar, p. Kreishauptmanas prižadėjo ligoninės pradžiai 800 m. pašalpos. Gi vietos klebonas kun. Buivis pasiketino parinkti aukų iš parapijonų.

Delegacija, sugrįžusi, pranešė apie tai Komitetui ir Komitetas savo posėdyje birželio 10 d. nutarė ligoninę kelti Gelvonysna. *P. D.*

Straipsnio objektą sudaro 1918 m. periodinėje Lietuvos spaudoje (daugiausia laikraščiuose) skelbtų populiarinamųjų ir informacinio pobūdžio publikacijų medicinos, sveikatos ir gydymo klausimais terminai. **Straipsnio tikslas** – ištirti tų metų medicinos terminus reikšmės ir raiškos atžvilgiais. Siekiant šio tikslo iškelti tokie uždaviniai: 1) išskirti įvardijamųjų medicinos sąvokų reikšmines grupes, 2) išnagrinėti terminų kilmę ir struktūrą, 3) nustatyti savakilmių (grynai lietuviškų), svetimakilmių (skolintinių) ir mišriakilmių terminų santykį, savakilmių terminų ryšį su gyvąja kalba, skolintinių terminų kilmės kalbas, 4) aptarti sinoniminių medicinos terminų pateikimą tekste, panagrinėti tų pačių ir skirtingų tekstų medicinos terminų sinoniminius ryšius ir jų nustatymo būdus, 6) apsvarstyti varijuojančius terminus. Medicinos terminai nagrinėjami daugiausia **aprašomuoju analitiniu metodu**. Terminai rašomi tokie, kokie jie yra originale, ir neretai pateikiami kontekste, t. y. sakinyje, kuriame jie, siekiant išskirti, rašomi retinamuoju šriftu; iliustruojamųjų sakinių gale nurodomas šaltinio (laikraščio ar kalendoriaus) sutrumpinimas, numeris ir puslapis. Vaizdumo dėlei pateikiama laikraščių, kuriuose spausdinti straipsniai, puslapių. Kiekybiniai ir kitokie duomenys pateikiami paveiksluose.

1918 METŲ MEDICINOS TERMINAI

Tirtuose 1918 m. medicinos tekstuose rasta per 700 skirtingų terminų vienetų (neskaitant jų variantų). Terminai nagrinėjami pagrindiniais – reikšmės ir raiškos – atžvilgiais. Pirmiausia terminai pagal tai, kokias medicinos sąvokas jie įvardija, skirstomi į reikšmines grupes, kiekvienoje grupėje tie terminai aptariami kiek smulkiau. Toliau nagrinėjami terminų kilmės dalykai, apžvelgiamos savakilmių, svetimakilmių ir mišriakilmių terminų ypatybės. Galiausiai aptariamas terminų sinonimų pateikimas tame pačiame tekste, skirtingų tekstų terminų sinoniminių ryšių nustatymo būdai ir terminų varijavimas.

1. Medicinos terminai pagal reikšmę. 1918 m. medicinos terminus galima suskirstyti į tokias reikšmines grupes: 1) kūno dalių ir organų pavadinimai, 2) ligų pavadinimai, 3) gydymo priemonių pavadinimai, 4) gydančiųjų ir gydomųjų asmenų pavadinimai, 5) gydymo įstaigų ir patalpų pavadinimai, 6) abstrakčių medicinos sąvokų pavadinimai (medicinos terminų pasiskirstymą pagal jų reikšmę žr. 10 pav.).

1.1. Kūno dalių ir organų pavadinimai. Tikriausiai retoje publikacijoje iš medicinos srities išsiverčiama be anatomijos terminų. 1918 m.

tos srities publikacijose galima rasti bene visų svarbiausių žmogaus kūno dalių ir gyvybiškai svarbių organų pavadinimų, kurie yra seni tos srities žodžiai, žinomi dar iš lietuviškų senųjų religinių ir vėlesnių pasaulinių bei specialiųjų dalykinių (medicinos) raštų, pvz.:

kūno dalys – *alkūnė* Pvs 7 13, Pvs 8 11, TS 14 14, *blauzda* TS 14 14, TS 21 11, TS 30 12, *galva* MB 1 12, Vnb 13 194, Pvs 10 13, Pvs 8 11, AVk 51, Kk 70, TS 1 14, TS 36 14, TS 10 14, TS 11 14, TS 14 14, TS 21 11, TS 26 12, TS 30 11, *kaklas* Kk 72, TS 14 14, TS 26 12, *nugara* TS 5 15, TS 30 12;

organai – *burna* Vnb 13 194, AVk 51, Kk 69, TS 4 14, TS 5 15, TS 34 5, TS 21 11, TS 7 14, Vnb 4 676, Pvs 9 18, Dbrt 98 3, *inkstai* AVk 50, TS 14 13, *kasa* AVk 50, TS 36 14, *kaulas* Pvs 7 12, Pvs 8 11, Kk 69, TS 36 14, TS 4 15, Vnb 4 676, *kepenys* AVk 50, *plaučiai* Pvs 7 13, AVk 51, TS 36 14, TS 4 14, TS 34 6, Vnb 4 676, *širdis* Pvs 7 13, Kk 71, TS 34 6, TS 30 12, *tulžies pūslė* AVk 50.

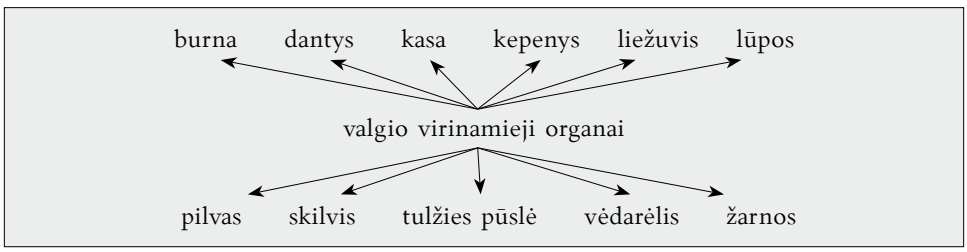

Didžioji dalis minėtų anatomijos terminų 1918-aisiais buvo nusistovėję, minimaliai varijavo jų rašyba, kai kurie organai turėjo po du (ar tris) pavadinimus, pvz.: *intestinum – žarnos* AVk 50, TS 1 15, TS 36 14 ir *grobai* Dbrt 178 3, *nervus – dirksniai* Pvs 10 12 ir *nervai* TS 30 12, *pharynx – koserė* TS 36 14 ir *gerklė* Kk 71, TS 36 14, TS 34 6, TS 26 12, TS 30 11, Dbrt 178 3, *articulatio – nariai* Pvs 7 13 ir *sąnariai* Pvs 10 12, Dbrt 178 3, *gaster – skilvis* Dbrt 178 3, *vėdarėlis* AVk 51, TS 36 14 ir *skrandis* TS 4 15.

Reikšmės atžvilgiu įdomesni anatomijos terminai, vartojami *Pavasario* laikraštyje skelbtuose straipsniuose „Oda“ ir „Žmogaus kaulai“.

Prakaito liaukos (lot. *glandula sudorifera*), tiksliau endokrininės liaukos, straipsnyje „Oda“ įvardijamos tokiais terminais:

„Be dirksnių ir gyslų odoje yra dar tūkstančiai kitų mažyčių akelių“ Pvs 10 12; „Vanduo prasiskverbia per mažutes skylutes vadinamas *prakaito akutėmis*[12]“ Pvs 10 12; „Kai mums karšta, tai vando besisunkiantis per odos akutes vėsina mus, nes tam vandeniui išdžiūti eina šiluma iš kūno“ Pvs 10 13.

[12] Kursyvas straipsnio originale.

Tame pačiame straipsnyje vartojami terminai *žvyna*, *žvynelis*:

„Mūsų oda yra panaši į pirštinę su pamušu – ji yra dvilinka. Viršutinis sluoksnis žvynotas. Bet žvynos taip mažos, kad ir įžiūrėti mes jų negalime. Tos žvynos laikui bėgant nusidėvėja ir puola nuo odos“ Pvs 10 12; „Odos akutės greitai gali užsidaryti, kai tik patenka ten dulkių iš oro arba mirusiųjų odos žvynelių“ Pvs 10 13.

Kokia gi pastarųjų terminų reikšmė? Tai epidermio raginio sluoksnio į žvynelius panašios daugiakampės ląstelės (Stropus, Tamašauskas, Paužienė 2005: 395). LKŽe *žvyna* šia reikšme nefiksuota, tuo tarpu vyriškosios giminės žodžio *žvynas* ketvirtoji reikšmė yra zoologinė: „stuburinių gyvūnų plokštelės formos odos darinys“.

Straipsnyje „Žmogaus kaulai“ viršutinė ir apatinė galūnės, be įprastų *rankos* ir *kojos* terminų, dar vadinami terminu *galai*: „Skeleto dalys yra šios: <...>; galų kaulai, t. y. rankų ir kojų kaulai“ Pvs 7 13.

Tame pačiame straipsnyje terminas *grandis* vartojamas „slankstelio“ reikšme: „Nugarkaulį sudaro kelioliką (33) nedidelių kauliukų, sukrautų vienas ant kito, surištų krimsliais ir stipriais, tampriais ryšeliais. Tik ne visi vienodai yra sujungti, 24 jų gali judėti 9 gi negali. Tie kauleliai vadinasi nugarkaulio grandimis, nes yra panašus į grandį“ Pvs 7 13, žr. 1 *grandis* 5. „kurios nors sistemos sudedamoji dalis, narys, dalių jungtis“ LKŽe.

Terminu *krimslys* minėtame straipsnyje vadinta kremzlė: „Kaulai yra labai stipri. Jie yra sudaryti iš krimslio ir įvairios žemės medžiagos. <...>. Deginant kaulą sudega tik kaulo krimslys ir bepasilieka žemės medžiaga“ Pvs 7 12–13, žr. 2 *krimslys* „kremzlė“ LKŽe.

Vienoje 1918 m. publikacijoje pasitaikė antoniminiais santykiais[13] susijusių sudėtinių terminų pora su antoniminiais rūšiniais dėmenimis. Tokiais dėmenimis eina priesagos *-inis* būdvardžiai *apatinis* – *viršutinis*, pavyzdžiui, *apatinė oda* Pvs 10 12 – *viršutinė oda* Pvs 10 12. Struktūros atžvilgiu tai yra šakniniai antonimai[14], kurie „visiškai skiriasi savo fonetine struktūra, jų reikšmių priešybė glūdi pačioje šaknyje“ (Jakaitienė 2010: 137),

[13] Dar kelios antoniminiais santykiais susiję medicinos terminų poros iš „Ligų pavadinimų“, „Gydymo priemonių pavadinimų“ ir „Gydymo įstaigų ir patalpų pavadinimų“ skyrelių: *didelis karštis* Kk 72, TS 1 15, Pvs 9 18 – *mažas karštis* MB 1 11; *didelis skaudėjimas* TS 30 12 – *mažas skaudėjimas* TS 36 14; *gili žaizda* TS 30 12 – *paviršutinė žaizda* TS 30 12; *karštas vanduo* MB 1 11 – *šaltas vanduo* Kk 70, *šalti kompresai* TS 30 12 – *karšti kompresai* TS 30 13; *kaimo vaistinė* FR 1 3 – *miesto vaistinė* FR 1 3. Kadangi kalbamaisiais santykiais susijusių terminų nedaug, galima sakyti, kad šios rūšies semantiniai santykiai tiriamųjų metų medicinos terminijai nebūdingi.

[14] Dar plg. nebendrašakniai (leksiniai) antonimai (Mitkevičienė 2006: 136), tikrieji (arba sisteminiai) antonimai (Ermanytė 2008: 74).

jie priešingas reikšmes turi bet kokiame kontekste. Daugiausia tai yra sisteminiai antonimai – terminai, kurių antoniminiai ryšiai yra pastovūs ir aiškūs be specialaus konteksto.

1.2. Ligų pavadinimai. Opiausia 1918 m. visuomenės sveikatos problema buvo **užkrečiamosios**, arba **infekcinės** ligos (plačiau apie sinoniminius jų pavadinimus žr. skyrelyje 3.2 „Tų pačių ir skirtingų tekstų medicinos terminų sinoniminiai ryšiai"), taigi tų metų medicinos publikacijose gausu šių ligų pavadinimų. Kalbamąsias ligas daktaras A. Vileišis viename iš savo straipsnių pavadino *karo ligomis*, „kurios seniau išnaikindavo daug daugiau žmonių, negu patsai karas" TS 1 14. Prie tokių ligų jis priskyrė dėmėtąją šiltinę, vidurių šiltinę, dizenteriją, cholerą, marą ir stabligę. Daugiausia periodiniuose leidiniuose skelbtuose straipsniuose rašyta apie pirmąsias tris ligas. Šių ligų pavadinimai gerokai įvairavo, pvz.:

lot. *typhus exanthematicus* – *beriamoji šiltinė* TS 1 14, TS 26 12, Svk 1 1, LA 42 1 / *bado šiltinė* TS 1 14 / *dėmėtoji šiltinė* AVk 50, DB 20 4, Dbrt 27 3, TS 18 10, Dbrt 98 3, LA 42 1, LA 47 2, Dbrt 34 3 / *dėmėta šiltinė* Dbrt 96 3 / *išberiamoji šiltinė* Dbrt 11 3 / *dėmėtosios karštinės* Kk 70;

lot. *typhus abdominalis* – *pilvo šiltinės* MB 1 11, Dbrt 96 3 / *pilvinės šiltinės* MB 1 11 / *vidurių karštinės* Kk 70 / *vidurių šiltinė (tifas)* AVk 50 / *vidurių šiltinė* TS 1 14, TS 36 14;

lot. *dysenteria* – *dizenterija* arba *kruvinoji* TS 1 14 / *krauligė* Kk 72, Dbrt 98 3 / *kruvinoji (desinterija)* MB 1 11 / *kruvinoji (dizenterija)* TS 4 14 / *dizenterija* TS 5 15, LA 134 2 / *kruvinoji* TS 34 6, DB 20 4, Dbrt 27 3, Dbrt 17 3, Dbrt 98 3, Dbrt 79 3, Dbrt 11 3, Dbrt 96 3 / *dezinterija*, arba *kruvinoji* DB 33 10 / *dezindėrija* DB 39 12 / *kruvinoji liga* Dbrt 79 3, LA 42 1 / *raudonoji* DB 44 14.

Terminai *šiltinė* TS 5 15, LA 46 2, DB 17 11 / *šiltinės* AVk 50, TS 4 14, TS 7 14, Dbrt 79 3, LA 42 1 ir *karštinė* Dbrt 98 3 / *karštinės* Kk 70 vartoti sinonimiškai, dar plg. *šiltinės*, *karštinės* – *typhus* MB 1 11, kai kuriuose straipsniuose terminas *karštligė* Vnb 13 193, AVk 54, Kk 71, Dbrt 27 3 taip pat turėjo „šiltinės" reikšmę.

Daug rašyta apie gripą (lot. *influenza*). Šia užkrečiamąja liga dažnai sirgta ir ji taip pat vadinta labai įvairiai: „*influenca*" Kk 69 / *influenca* TS 36 14, TS 34 4, TS 7 14 / *ispanų liga* TS 34 4, DB 44 15, Pvs 9 18, DB 44 14 / *influencos liga* TS 34 5 / *„ispaniška liga"* Vnb 4 675 / *ispanų gripė* DB 56 4 / *gripė* arba *išpaniškoji liga* Dbrt 178 3 / *gripės liga* Dbrt 178 3 / „*irmedė*" Kk 69 / *irmedė* Kk 70 / *paprastoji influenca* arba *gripas* TS 36 13. Kaip pažymi dr. A. Vileišis *Tėvynės sarge* skelbtame straipsnyje „Kas tai yra influenca ir iš ko ji atsiranda?", *influencos* pavadinimas

„neturi nieko bendra nė su pačia liga, nė su jos priežastimi. Šisai žodis italų kalboje reiškia „įtaką“. Jis žinomas nuo 1743 metų“, 1889 m. šios ligos „epidemija buvo labai išsiplatinusi visame pasaulyje“ (tikslų bibliografinį cituojamos publikacijos aprašą žr. Pagrindinių šaltinių sąraše). Kodėl gi ši liga publikacijose dar buvo vadinama *ispanų*, *ispaniška*, *ispaniškąja*? Apie šią ligą to paties laikraščio straipsnyje „Naujoji liga“ rašęs dr. E. Draugelis pažymi, kad „<...> ji atkeliavo iš Ispanijos, tai ją vadina dar ispaniška, arba „poniška“ (mat, vieni neištaria, o juokdariai tvirtina, būk šia liga pirmas apsirgęs Ispanijos karalius“ (tikslų bibliografinį cituojamos publikacijos aprašą žr. Pagrindinių šaltinių sąraše).

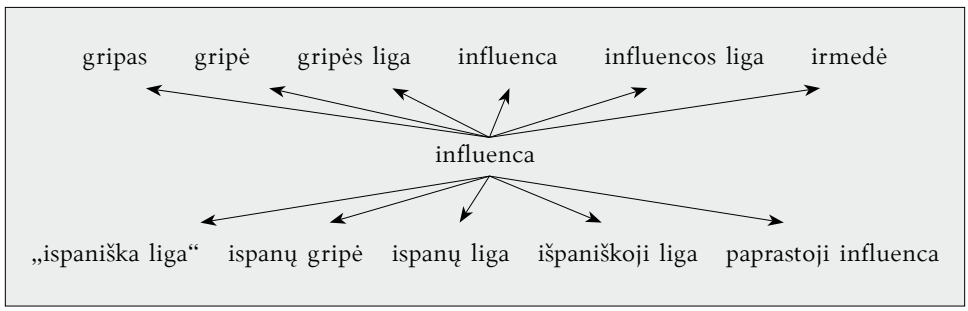

Iš publikacijų apie ligas matyti, kad, be minėtųjų užkrečiamųjų ligų, dar žmonių sirgta cholera, stablige, tymais, raupais, niežais, drugiu:

lot. *cholera – koliera* Vnb 13 193 / *kolera* TS 1 14, TS 4 14, TS 5 15, Dbrt 98 3 / *cholera* Dbrt 27 3, Dbrt 79 3, DB 56 4;
lot. *tetanus – pastyrimo liga* arba *tetanas* (latyn. *Tetamu*) TS 1 14 / *siutligė* Dbrt 27 3 / *pasiutimo liga* Dbrt 27 3;
lot. *morbilli – drognės (blusinės, jadros)* Kk 71 / *tymai* Kk 71, TS 5 15, Dbrt 98 3, Dbrt 96 3 / *tymai (jedra)* TS 7 14 (*dėmėtieji tymai* Kk 71);
lot. *variola – rauplės* Dbrt 98 3, Dbrt 79 3, Dbrt 96 3 / *raupai* Kk 71, TS 5 15, DB 20 4, LA 47 2, DB 56 4;
lot. *scabies – niežai* TS 14 13;
lot. *febris intermittens* (?) – *drugys* Dbrt 27 3, Dbrt 98 3 (*atsimainomasis drugys* Dbrt 98 3, *kaičiojamasis drugys* Dbrt 96 3, *pasikartojamasis drugys* Dbrt 96 3).

Kita nemaža straipsniuose pasitaikiusių ligų grupė yra **chirurginės ir traumatologinės ligos** (atskirų straipsnių apie šias ligas nebuvo), šių ligų pavadinimai neretai minimi straipsniuose apie kitas ligas, t. y. kaip pastarųjų vienokios ar kitokios pasekmės, pavyzdžiui, sergant vidurių šiltine, galimos komplikacijos, pvz.:

„Nuspėti šiltinės bėgį ir galą gan sunku, nes nekartą ir lengva šiltine susirgus būna pavojingų pablogėjimų (kaip antai, žarnų prakiūrimas)“ AVk 52, arba

persirgę votimis ligoniai turi polinkį susirgti plaučių džiova: „<...>, votys, <...> ir kitos sunkios ligos padaro žmones palinkusius prie džiovos. Sirgusieji šitomis ligomis privalo būti ypatingai atsargūs“ TS 7 15.

Tačiau šių, palyginti su infekcinėmis, ligų pavadinimai yra daugiau apibendrinamojo pobūdžio, netikslūs, pvz.: *rankų gėlimas* TS 36 14, *rankų skausmas* AVk 53, *kojų gėlimas* TS 36 14, *kojų skausmas* AVk 53, *liežuvio skausmai* TS 36 14, *odos tynimas* TS 10 14, *akmens liga* TS 4 15, *kraujo plūdimas iš nosies* TS 34 6, *kraujo plūdimas iš žarnų* TS 34 6.

Dar dvi grupės – **ausų, nosies ir gerklės, kvėpavimo organų sistemos** ligos. Jų, kaip ir prieš tai aptartųjų ligų, pavadinimai aptikti daugiausia straipsniuose apie infekcines ligas, t. y. kalbamųjų grupių ligos randasi kaip užkrečiamosios ligos pasekmė:

„Be to, prisideda dar prie influencos ausų uždegimas“ TS 34 6; „Prie influencos dažniausia prisimeta plaučių uždegimas. <...>. Be to, kai kada dar prisideda ir plaučių plėvės uždegimas“ TS 34 6; „Influenca sergant gali taip pat patekti į kūną ir kitos bakterijos; kaip, pavyzdžiui, bakterijos, kurios sužadina plaučių uždegimą, arba puvimą“ TS 34 5; „Influencos bakterijos veikia tiesiog į glitines plėves ir tas jų veikimas, <...>, apsireiškia kvėpavimo takų slogu“ TS 34 5; „Susirgus dėmėtąja šiltine <...> [p]risideda bronchitas, nosies slogas“ AVk 53; „Dažnai neatatinkamas ligonies liginimas yra kaltas, kad iš gripės pasidaro <...> plaučių, <...>, ausų užkaitimas“ Dbrt 178 3.

1918 m. medicinos publikacijose dar minimos **akių** (*trachoma* TS 11 14, *traiškanos* TS 11 14, *pilka valktis* TS 11 14, *akių uždegimas* AVk 53), **lytinės** (*sifilis* TS 5 15), **medžiagų apykaitos ir endokrininių liaukų** (*cukrinė liga* TS 4 15, *podagra* TS 4 15, *nutukimas* TS 4 15), **kraujo gamybos organų** (*mažakraujė* TS 4 15 / *mažakraujystė* TS 7 14), **virškinimo organų** (*skilvio sugedimas* TS 34 5, *vidurių sluoga* TS 26 12, *vidurių sugedimas* AVk 51, *vidurių užkietėjimas* Vnb 13 194, TS 4 15), **sąnarių** (*narių sopėjimas* Dbrt 98 3, *reumatizmas* TS 26 12, *sąnarių uždegimas* TS 34 6), **urologinės** (*inkstų uždegimas* AVk 53, TS 36 14, TS 4 15, TS 14 13, *aštrusis inkstų uždegimas* TS 30 13, *vidurinių inkstų uždegimas* TS 34 6, TS 26 12), **nervų** (*apopleksija* TS 4 15, *nervų suerzinimas* TS 34 6) ligos.

Terminas *maras* vartotas ne tik *pestis*, bet ir *epidemia* reikšme, plg:

lot. *pestis* – „*Maras* arba *džuma*[15], kuri tik viename XIV šimtmetyje išnaikino trečdalį Europos gyventojų, yra viena baisiausiųjų ligų“ TS 2 15;

[15] Terminai kursyvinti dr. A. Vileišio.

lot. *epidemia* – „Kruvinosios komisorius Lietuvos šiaurių ruošto, karuomenės gydytojas d-ras Kalie[16] kalbėjo apie visumos priemones grumti kruvinosios marui miestuose ir sodžiuose“ Dbrt 79 3, žr. *maras* 1. „labai užkrečiama epideminė liga (pestis)“, 2. „šios ligos epidemija“ LKŽe.

Patraukia dėmesį terminas *šalčio laužymas*:

„Tą ligą [influencą – P. Z.] galima gauti savaime nuo persišaldymo, ypač drėgname laike. Ji apsireiškia galvos skausmu ir šalčio laužymu“ Kk 69, žr. 1 *laužymas* 6. „gėlimas, skaudėjimas“ LKŽe.

Ankstesnių metų lietuvių gydytojų populiarinamosiose medicinos publikacijose vartotas terminas *šalčio krėtimas*, dar *drugio krėtimas*, bet *kaulų laužymas*.

Kaip atskira grupelė minėtini sudėtiniai dvižodžiai terminai – atributiniai veiksmažodinių daiktavardžių subjektiniais santykiais susiję junginiai, kurių priklausomasis dėmuo subjektas – liga – atlieka pagrindiniu dėmeniu rodomą daiktavardiškai suvokiamą veiksmą (Bunevičiūtė 2000: 10); taigi liga gali apsireikšti, atkristi, turėti eigą, praplisti, užtrukti, pvz.: *ligos apsireiškimai* Vnb 4 676, *ligos atkritimas* AVk 53, *ligos bėgis* Vnb 13 193, *ligos praplitimas* AVk 51, *ligos užtrūkimas* TS 34 5.

Pastebėta, kad tiriamuosiuose tekstuose rūšinis terminas (hiponimas) neretai pakeičiamas gimininiu terminus (hiperonimu)[17], pvz.:

„Plaučių džiova yra viena labiausiai prasiplatinusiųjų ir baisiausiųjų ligų. <...>. Džiovos priežastis yra maži, paprasta akimi nematomi, gemulėliai“ TS 7 14; „Labai dažnai vidurių šiltinė siaučia ten, kur žmonės vartoja netyrą vandenį iš užterštų šulinių arba upių. Užsikrečia žmogus šiltine, kada patenka jo kūnan tos ligos bakterijų“ TS 1 14.

1.3. Gydymo priemonių pavadinimai. 1918 m. gydytojų Lietuvoje trūko, jų pagalba paprastiems žmonėms buvo sunkiai prieinama, taigi suprantama, kad susirgus ar sunegalavus buvo griebiamasi naminių priemonių. Tas akivaizdu skaitant tų metų medicinos publikacijas – jose didžioji dalis gydymo tikslais vartojamų naminių priemonių pavadinimų.

Gydytasi **vaistiniais augalais ir jų dalimis**:

„reikia vasarą prisirinkti liepų žiedų, aviečių uogų, ramunėlių, centurijos[18], pelynių, ėglio uogų, ėsiuklių, rutų, mėtų[19] ir kitokių žolelių, kuriomis galima gintis nuo ligų iki susilaukiant daktaro patarimų“ MB 1 12.

[16] Retinta straipsnio originale.

[17] Plačiau apie hiponiminius ir hiperoniminius terminų santykius žr. Mitkevičienė 2015.

[18] *Centurija* bot. „širdažolė (Centaurium)“ LKŽe.

[19] Retinta straipsnio originale.

Kaip gydymo priemonės vartoti **gėrimai ir kitokie skysčiai**:

„kad palengvinus karštį ir iššaukus prakaitavimą, gera yra aptrinti vaiko kūnas actu“ TS 30 12; „Pasijutus irmede besergant, reikia tuojaus nebevalgyti rugšties, gerti liepų žiedų arbatą, dar geriaus su saldžia aviečių sultimi ir rupinties gerai suprakaituoti“ Kk 69; „Taip pat gera dažniau plauti ligonio strėnas ir užkulnius <...> degtine“ AVk 52.

Viena iš apsisaugojimo nuo infekcinių ligų priemonių – **dezinfekavimo**, arba **bakterijas naikinančios, medžiagos ir skysčiai**:

„Reikia tik nepamiršti, kad išvežus ligonį namie reikia viską gerai išvalyti, padaryti dezinfekciją, tai yra viską išvalius dar išplauti su karboliu, sublimatu ir išrūkyti dar su formalinu“ Svk 1 2; „Jo baltinius reikia plauti, pavirinus šarme; ligoniui pagijus, visa lova turi buti pervalyta; neplaunamus dalykus reikia apsmilkyti sieros dumais, aplaistyti karboliniu vandeniu ir padėti pasivėdinti“ Kk 74; „Pradedant gydytis nuo niežų, reikia pirmučiausia išsimaudyti šiltoj tynėj (vonioj) su žaliu muilu“ TS 14 13; „Sargintojas gi turi užlaikyti šiokias taisykles: kad tik prisilyti prie ligonio, turi su muilu šiltu vandeniu kožną kartą nusiplauti rankas“ Vnb 13 193.

Žinoma, vartota ir vadinamųjų tikrųjų vaistinėse parduodamų vidiniam ir išoriniam vartojimui skirtų **vaistų**:

„Vaistai prie karštligių skiriami tokie, kurie mažina karštį, tankiausiai chinina 3–4 kartus į parą ir tankiaus“ Kk 71; „Vienam ligoniui geriausia tinka vonios, kitam tik šlapios palos, trečiam antipirinas irtt.“ AVk 52; „Jei prieš susirgimą pas vaiką buvo sukietėję viduriai, tai naudinga įduoti jam ricino aliejaus, o jei sukietėjimas tęsiasi, – tai paliuosuoti vidurius levatyva“ TS 30 12; „Suputusius žiobyksčius reikia tepti kamforine alyva“ Kk 71.

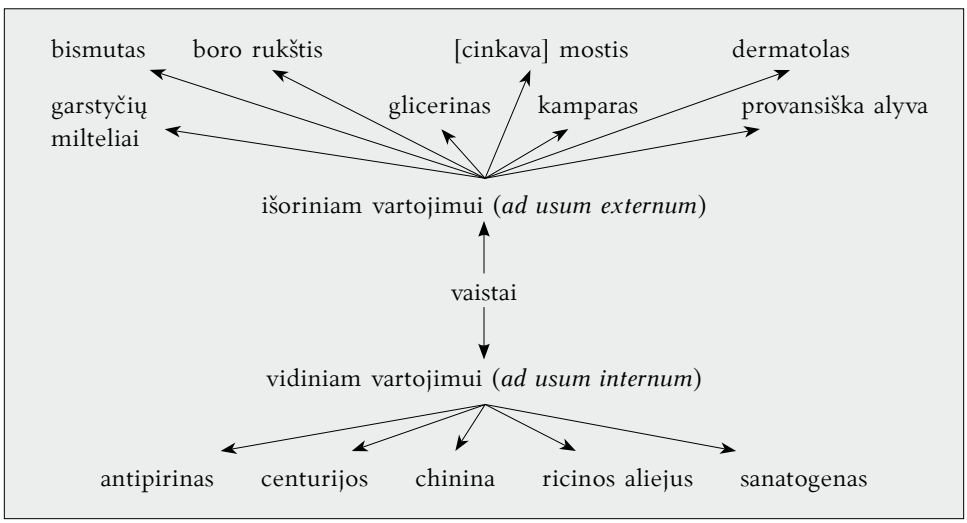

Prie išorinių (išoriškai vartojamų) vaistų priskirtini **gydomieji tvarsčiai** ir kitokia **tvarsliava**:

„Prasidėjus smarkiam širdies plakimui ligonis reikia paguldyti lovon ir prieš daktarui atvyksiant dėti ant krutinės, ties širdžia šalti kompresai“ TS 30 12; „Susirgus aštriuoju inkstų uždegimu reikia ramiai gulėti; skaudėjimams numalšinti, kurie atsiranda iš abiejų pusių strėnų, naudinga dėti ant strėnų iš abiejų pusių karšti kompresai“ TS 30 13; „Skįstymas, ausysna patekdamas, tik gamina pulius. Reikia geriausiai taip daryti: kartas nuo karto, nors du kartu į dieną, ausis sausa vata iššluostyti ir truputį sumirkyta vata kamforinėje alyvoje užkimšti“ Kk 72.

Aptikta keletas **gydomųjų procedūrų**, **medicinos technikos** (prietaisų ir kitokių medicininiais tikslais naudojamų reikmenų) pavadinimų:

„Nors po skiepijimo pasidarą kiek negerai, bet užtat skiepijimo naudingumas esąs vertas daug daugiau“ Dbrt 79 3; „Daryta keletas operacijų“ LA 130 5; „Ir tik tenai, išlaikius ligonius lig pasveikstant, ir ištyrus jų kraują mikroskopu, susekė, kad tasai status febrilis esąs ištikrųjų typhus recurrens (grįžt. šiltinė)“ AVk 54; „Labai geros yra tokios kišeninės spiautuvėlės, aptiekose gaunamos“ TS 7 14; „reikia vengti guldyti vaikas ant tos pusės, kame raudonumas, arba pakišti po juo guminė baronka, pripūsta oro arba padaryta iš vatos, taip kad nugulėjimas atsieitų ties skyle“ TS 30 12.

Įdomu, kad terminas *vaistinė* vartotas „vaistinėlės (dėžutės su reikalingiausiais vaistais)“ reikšme: „4) naminė vaistinė reikia turėti namuose“ MB 1 12.

Gydymo priemonei (plačiąja prasme) pavadinti 1918 m. publikacijose vartojamas tik lietuviškas terminas *vaistas* AVk 52, TS 36 14, Dbrt 30 3, LA 61 2, LA 71 2, skolinys *liekarstva* neaptiktas. Beje, vienoje publikacijoje kalbamąja reikšme dar vartotas *gyduolės* terminas:

„Gyduolių išteklių, įtaisymo, padargų, šiaip gydomųjų priemonių, gero užlaikymo stiklų ir kitų rykų <...> išeis įsakymų skyrium“ Dbrt 101 3, žr. *gyduolė* „vaistas“ LKŽe.

1.4. Gydančiųjų ir gydomųjų asmenų pavadinimai. Kaip ir ankstesniuose (iki 1918-ųjų) šaltiniuose gydymo specialistui įvardyti vartoti du terminai – skolinys *daktaras* MB 1 12, Vnb 13 193, Kk 69, TS 10 14, TS 34 4, TS 21 11, TS 26 12, TS 30 11, TS 7 14, DB 33 10, TS 23 9, DB 17 11, DB 16 11, Svk 1 2, LA 93 3, FR 1 7 ir lietuviškas *gydytojas* AVk 52, Kk 69, TS 1 14, TS 36 14, DB 20 4, DB 33 10, DB 43 13, LA 109 3, DB 57 3, LA 98 3, Dbrt 30 3, DB 44 15, Pvs 5 21, Dbrt 17 3, DB 30 12, DB 16 11, DB 39 12, DB 44 14, Svk 1 1, Dbrt 98 3, Dbrt 79 3, LA 155 2, LA 42 1, LA 47 2, DB 56 4, Dbrt 178 3, LA 103 2,

DB 33 8, LA 120 4, LA 80 3, LA 93 3, Vnb 36 562, TS 24 4, Dbrt 11 3, Dbrt 101 3, LA 154 5, FR 1 2:

> „Daktarui atvykus, reikia jam papasakoti apie pastebėtus ligos apsireiškimus ir apie spėjamą priežastį, nieko neslepiant“ TS 30 11; „Žmonės nusigandę nebežino nei ko griebtis, gydytojų pagalbos ypačiai kaimas negali sulaukti, kadangi gydytojų vietoje pas mus didžiausia spraga“ DB 20 4.

Vis dėlto dažnesnis buvo savakilmis terminas, tą rodo ir nemažai rūšinių terminų, pvz.: *apskričio gydytojas* DB 57 3, *dantų gydytojas* DB 43 13, LA 109 3, LA 134 2, *gydytojas specialistas* LA 83 2, *ligoninės gydytojas* LA 130 5, *vyresnysis gydytojas* DB 43 14, LA 109 3. Sudėtinių terminų su pagrindiniu (ar šalutiniu) skolintu dėmeniu *daktaras* pasitaikė daug mažiau, pvz.: *specialistas daktaras* LA 130 5, *tikrasis daktaras* TS 14 13. Terminas *medicinos daktaras* vartotas „mokslų daktaro“ reikšme: „Slaptu balsavimu išrinkti medicinos daktaras P. Avižonis ir medicinos daktarantas Jurgis Žilinskas“ DB 57 3.

Konkuravo vaistinės darbuotoją įvardijantys terminai – skoliniai *aptiekorius* Dbrt 101 3, *farmaceutas* LA 98 3, DB 37 4, LA 155 2, LA 61 2, LA 142 3, LA 77 2, LA 71 2, FR 1 1, hibridas *aptiekininkas* TS 24 4 ir lietuviškas *vaistininkas* DB 33 10, TS 23 9, Dbrt 145 4, LA 120 4, LA 80 3, LA 93 3, LA 10 4, LA 71 2, Dbrt 101 3. Kaip matyti iš greta terminų pateiktų bibliografinių jų fiksacijos duomenų, vėlgi akivaizdu, kad savakilmis terminas buvo populiaresnis ir dažnesnis.

Palyginti su ankstesnio laikotarpio medicinos publikacijų gydančiųjų asmenų pavadinimais, 1918 m. publikacijose rasta daugiau įvairių specializacijų asmenų pavadinimų, pvz.: *akių ligų specialistė* DB 43 14, LA 109 3, *ausų*, *gerklės*, *nosies ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *chirurgas* DB 43 14, LA 109 3, Dbrt 96 3, *moterų ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *vaikų ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *venerinių ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *vidurinių ligų*[20] *specialistas* DB 43 14, LA 109 3.

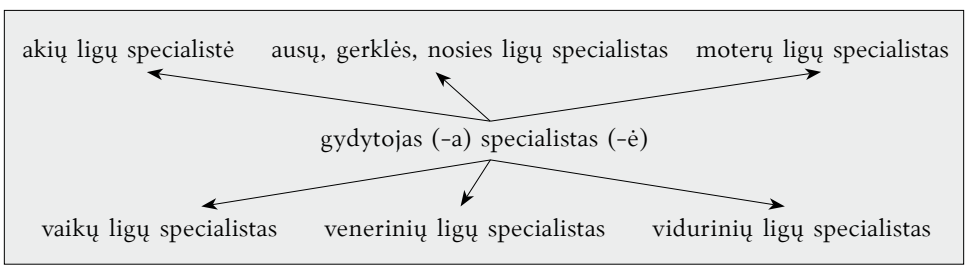

[20] Taip vadintos vidaus organų ligos.

Vartota žemesnės grandies gydančiųjų asmenų pavadinimų, pvz.: *akušeris* DB 16 11 / *akušerė* DB 39 12, *dezinfektorė* TS 24 4, *feldšeris* Pvs 5 21, DB 30 11, DB 39 12 ir *felčeris* Dbrt 79 3, *feldšėrė-akušėrė* TS 23 9 ir *feldšerė-akušerė* TS 24 4, *gailestingoji sesuo* Svk 1 1 / *gailestingoji seselė* TS 24 4 / *gailestinga sesuo* Dbrt 11 3.

Taip pat pasitaikė gydymo įstaigų aptarnaujančiojo personalo, gydymo specialistų pagalbininkų ar praktikantų pavadinimų, dauguma iš jų dar nevartoti ankstesnių metų šaltiniuose, pvz.: *darbininkas prie arklių* TS 24 4, *ginekologijos asistentas* DB 43 14, LA 109 3, *ligoninės tarnautojas* TS 24 4, *ligonių prižiūrėtoja* TS 24 4, *medicinos daktarantas* DB 57 3, *medicinos studentė* TS 24 4, *sanitaras darbininkas* TS 24 4, *sesuo šeimininkė* TS 23 9 / *sesuo-šeimininkė* TS 24 4, *studentas-medikas* LA 109 3.

Kaip atskirą grupę gydančiųjų asmenų pavadinimų galima išskirti vaistinės darbuotojų ir su vaistine susijusių patarnautojų pavadinimus, pvz.: *vaistinės padėjėjas* Dbrt 101 3, *laborantas* FR 1 4, *provizorius* DB 43 13, LA 109 3, LA 98 3, LA 10 4, LA 83 2, LA 71 2, Dbrt 101 3, LA 154 5, FR 1 4, *receptaras* FR 1 4, *patarnaujamosios vaistinėje ypatos* Dbrt 101 3.

Atskirai galima būtų išskirti porą medicinos ir su ja susijusių mokslus einančių asmenų pavadinimų, pvz.: *farmacijos magistras* LA 71 2, *medicinos daktarantas* DB 57 3, *medicinos studentė* TS 24 4, *studentas-medikas* LA 109 3.

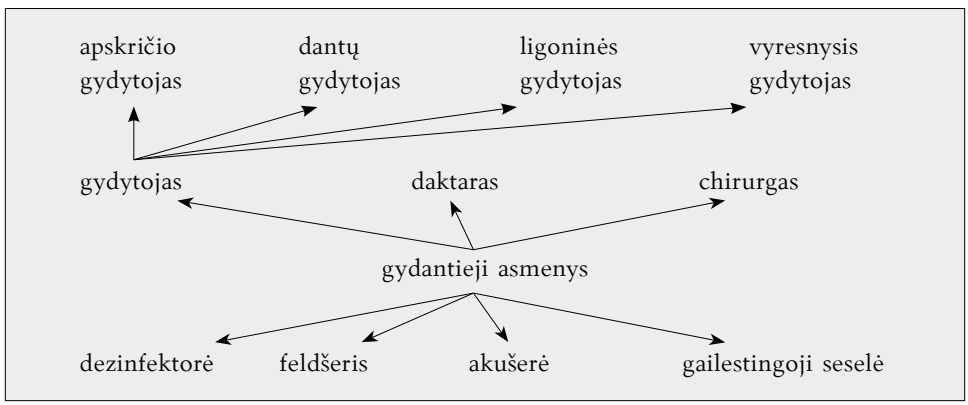

Palyginti su gydančiųjų asmenų pavadinimais, gydomųjų asmenų pavadinimų rasta nedaug, pvz.: *ligonis* MB 1 11, Vnb 13 193, AVk 50, Kk 69, TS 1 14, TS 36 13, TS 10 14, TS 34 4, TS 14 13, TS 21 11, TS 26 11, TS 30 12, TS 7 14, DB 33 10, Vnb 4 676, DB 43 14, LA 109 3, LA 46 2, Pvs 9 18, DB 44 14, Svk 1 1, Dbrt 98 3, Dbrt 79 3, LA 42 1, LA 47 2,

DB 56 4, Dbrt 178 3, Dbrt 23 3, Dbrt 11 3, Dbrt 96 3, LA 83 2, LA 130 5, LA 154 5, FR 1 2 (*ambulatorinis ligonis* LA 130 5), *džiovininkas* TS 7 14, LA 155 2, *nebylys* Vnb 24 367, *pamišėlis* Vnb 24 367.

1.5. Gydymo įstaigų ir patalpų pavadinimai. Tirtuose 1918-ųjų tekstuose vartojamas pagrindinis gydymo įstaigos pavadinimas *ligoninė*: DB 43 13, TS 23 9, LA 109 3, DB 57 3, Dbrt 27 3, Svk 1 1, Dbrt 98 3, DB 33 8, TS 24 4, Dbrt 11 3, Dbrt 96 3, LA 83 2, TS 28 2, LA 130 5, Dbrt 101 3, terminas *ligonbutis* aptiktas tik Dbrt 11 3. Manytina, kad terminas *ligoninės butas* („Draugijos poliklinika ir ligoninė atidarytos jau nuo spalio 15 d. Ligoninės butas, Vilniaus g. N. 28, įtaisytas su visais patogumais, – turi apie 30 kambarių“ DB 43 14) taip pat gali būti *ligoninės* sinonimas, žr. *butas* 2. „bet koks pastatas“ LKŽe.

Aptikta ir kitokių specialios paskirties gydymo įstaigų pavadinimų, pvz.: *prieglauda* Dbrt 79 3, Dbrt 101 3, *paleistuvių gydykla* Dbrt 79 3, *pamišėlių namas* Dbrt 23 3, *bepročių butas* Dbrt 79 3.

Palyginti su negausiais ankstesnio laikotarpio gydymo vietų pavadinimais, 1918-ųjų tekstuose esama ligoninių ir vaistinių rūšių pavadinimų, pvz.: *apskričio ligoninė* DB 57 3, *ausų ligų ligoninė* DB 43 14, LA 109 3, *psichiatrinė ligominė* DB 33 8, *pulkų ligoninės* AVk 54, *raudonojo kryžiaus ligoninė* DB 43 14, LA 109 3;

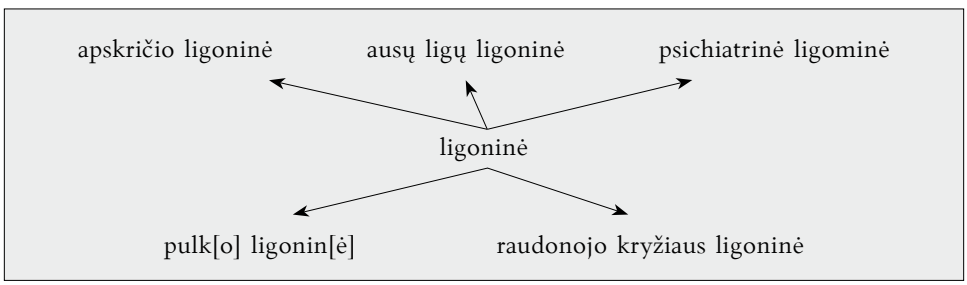

kaimo vaistinė FR 1 3, *miesto vaistinė* FR 1 3, *namų / naminės vaistinės*[21] Dbrt 101 3, *pilna vaistinė*[22] Dbrt 101 3, *sodžių vaistinės*[23] Dbrt 101 3.

[21] „Naminėms vaistinėms vaistų perleisti gyventojams kitų namų, valna tuomet, jei tame sodžiuje nėra pilnos vaistinės, ar skyriaus, arba sodžiaus vaistinės. Paprastai namines vaistines gali užlaikyti tiktai gydytojai arba ligoninės, prieglaudos ir kitos panašios įstaigos“ Dbrt 101 3.

[22] „Kas nori užlaikyti pilną vaistinę, privalo turėti paliudymą, kad vesti tokią vaistinę ir rašto leidimą iš valdžios viršininko“ Dbrt 101 3 (terminas retintas originale).

[23] „Sodžių vaistinėms (II rųšies vaistinėms), atatinkant stoviui po rusų valdžia, leidžiama gyvuoti toliau, jei jų užlaikytojas gali prirodyti, kad jis yra išlaikęs padėjėjo egzaminą ir bent tris metus yra buvęs vaistinės padėjėju“ Dbrt 101 3 (terminas retintas originale).

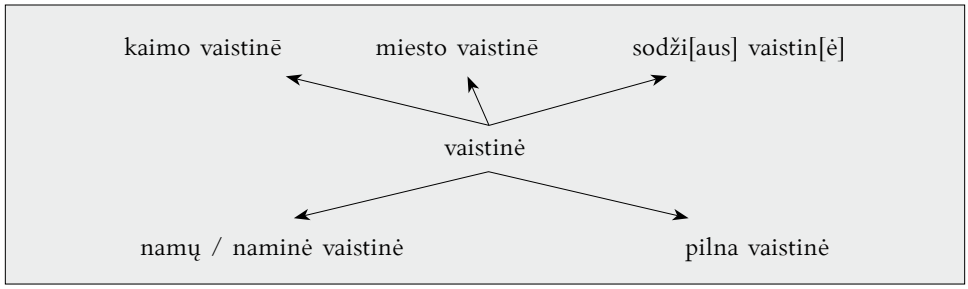

Radosi ir ankstesnio laikotarpio medicinos tekstuose nefiksuotų terminų – *operacinė* DB 43 14 ir *operacijų salė* LA 130 5.

Būta publikacijų apie atidaromas, steigiamas naujas ligonines[24] su jų skyriais, kabinetais ir pan., taigi atsiranda ir naujų terminų toms patalpoms pavadinti, pvz.:

> „Ligoninė, medicinos atžvilgiu, gana turtingai įtaisyta. Įtaisyta įvairių skyrių, kabinetų: operacijos, perrišimo, ginekologijos ir chirurgijos, ausų, nosies, dantų, gerklės gydymo ir vidurinių, vaikų, odos ir venerinių ligų gydymo kabinetai“ LA 130 5; „Gimdomajame skyriuje tarnavo taipojau karo metu išlavinta pribuvėja“ Dbrt 11 3, dar plg. *gimdomasis ligoninės skyrius* Dbrt 11 3; „Daugiausiai ligonių reikėjo gydyti chirurgijos skyriuje“ Dbrt 96 3; „Prie ligoninės yra vaistinė, laboratorija, rentgeno kabinetas, operacinė, perraišiojamieji kambariai ir keletas gydytojaus kabinetų, kur priimami apsilankantieji ligonys“ DB 43 14; „Nepoilgo ketina įtaisyti dar fiziologijos-chemijos skyrių[25], kame darys tokius medicinos-chemijos tyrinėjimus, kurių ligoninėse, dėlei įtaisų trukumo, atlikti negalima arba užimtų perdaug laiko“ Dbrt 27 3; „Tuo-tarpu teįtaisė dar šiuodu: bakterologijos-serologijos skyrių ir skyrių apsaugoti nuo pasiutimo“ Dbrt 27 3.

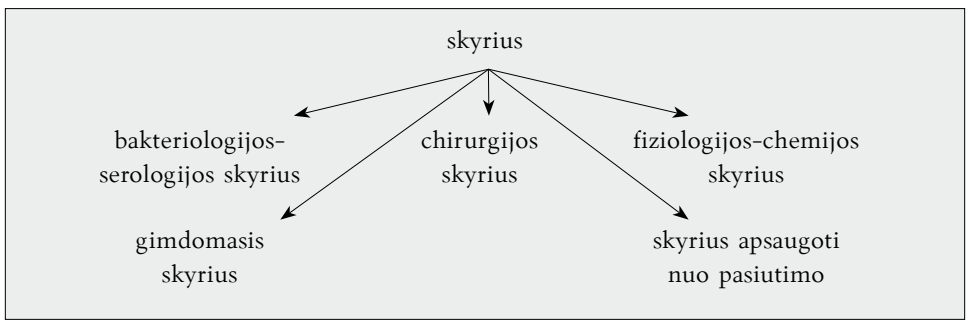

[24] Būta ir kitokių įstaigų, kaip rašoma vienoje *Dabarties* laikraščio publikacijoje, „skiriamųjų sveikatos reikalams“, pavyzdžiui, sveikatos reikalų tyrinėjamoji vieta Dbrt 27 3.

[25] Retinta straipsnio originale.

1.6. Abstrakčių medicinos sąvokų pavadinimai. Šiai reikšminei grupei priskirti įvairias, dažniausiai abstrakčias, medicinos sąvokas įvardijantys terminai. Pirmiausia tai yra su medicina susijusių veiksmų, vyksmų ir būsenų bei ypatybių pavadinimai, pvz.: *apsikrėtimas* Svk 1 1, *gydymas* AVk 52, TS 10 14, TS 11 14, TS 34 7, DB 33 10, Dbrt 30 3, Dbrt 17 3, LA 130 5, *gimdymas* Dbrt 96 3, *gyvybė* Dbrt 30 3, LA 155 2, LA 42 1, DB 56 3, LA 87 2, *kvėpavimas* TS 30 11, *marumas* TS 36 14, TS 4 15, TS 34 5, *mirimas* Vnb 24 367, *mirtis* Kk 70, TS 10 14, TS 30 12, DB 16 11, LA 155 2, *pasveikimas* AVk 52, TS 34 6, *sirgimas* Vnb 13 193, DB 56 4, *skaudėjimas* Pvs 10 12, *skausmas* Pvs 10 12, *slauginimas* Dbrt 11 3, *sveikata* MB 1 12, TS 26 12, DB 43 14, LA 109 3, Dbrt 27 3, Dbrt 30 3, Svk 1 1, Dbrt 98 3, LA 155 2, LA 42 1, DB 56 3, LA 87 2, LA 73 3, LA 83 2, LA 154 5, Vnb 24 367, *sveikumas* Vnb 24 367.

Prie šios grupelės galima prišlieti medicinos mokslo sričių ir su medicina susijusių mokslų pavadinimus, pvz.: *anatomija* DB 56 3, *bakteriologija* FR 1 4, *chirurgija* DB 43 14, LA 109 3, LA 83 2, *farmacija* LA 155 2, LA 142 3, *farmakopėja* FR 1 7, *fiziologija* DB 56 3, *higiena* TS 26 12, Svk 1 1, LA 47 2, FR 1 2 (*tautos higiena* LA 155 2, *visuomeninė higijena* DB 56 3).

10 pav. 1918 m. medicinos terminų pasiskirstymas pagal reikšmę

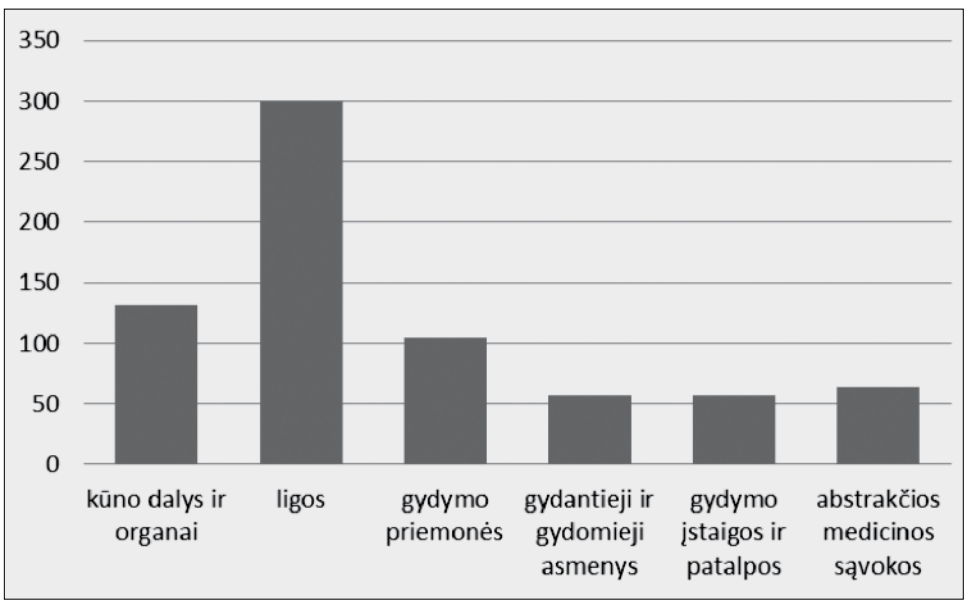

2. Medicinos terminai pagal jų raišką. Didžiąją medicinos terminų dalį sudaro savakilmiai, arba grynai lietuviškos kilmės, terminai, mažoji terminų dalis yra svetimakilmiai, arba skolintiniai, ir mišriakilmiai (medicinos terminų pasiskirstymą pagal jų kilmę žr. 11 pav.).

11 pav. 1918 m. medicinos terminų pasiskirstymas pagal kilmę

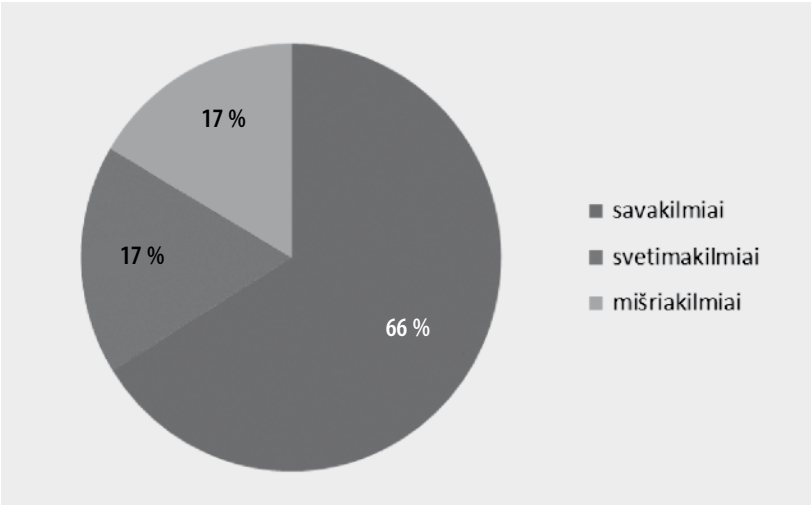

2.1. Savakilmiai medicinos terminai. Daugiau nei pusę tirtuose 1918 m. medicinos tekstuose rastų terminų sudaro savos kalbos, t. y. grynai lietuviškos kilmės, terminai (66 % visų terminų). Tai rodo autorių pastangas vartoti savos kalbos žodžius arba, neradus savakilmių atitikmenų, svetimakilmius terminus perifrazuoti, t. y. aprašyti lietuviškai. Pavyzdžiui, dr. P. Avižonis straipsnyje „Higijena“ anatomiją ir fiziologiją apibūdino šitaip:

> „Kad geriau būtų suprantami higijenos patarimai ir kad tiksliau jie būtų pildomi, reikia pažinti žmogaus kūno sudėtis (anatomija) ir atskirų kūno dalių arba organų veikimas (fiziologija[26])“ DB 56 4.

Rašydami populiariai įvairomis medicinos, sveikatos ir gydymo temomis publikacijų autoriai, žinoma, turėjo prieš akis lietuvius skaitytojus, taigi stengėsi rašyti suprantamai ir vartoti daugiau lietuviškų terminų, kurie jiems būtų žinomi ir aiškūs.

[26] Terminai retinti straipsnio originale.

Savo rašiniuose kūno dalis ir organus jie vadino išimtinai lietuviškais paprastaisiais (toliau darybiškai neskaidomais, t. y. neišvestiniais) žodžiais, pvz.: *kakta* TS 10 14, TS 34 6, *kelis* Pvs 7 13, TS 14 14, *krūtis* TS 4 14, TS 26 11, *lūpos* AVk 51, TS 5 15, TS 34 6, TS 26 12, TS 7 14, *oda* Pvs 7 12, Pvs 10 12, Pvs 8 11, AVk 51, Kk 71, TS 10 14, TS 4 15, TS 14 13, TS 30 12, Svk 1 2, *padas* TS 21 11, *petys* Pvs 7 13, Pvs 8 11, *veidas* Kk 71, TS 10 14, TS 14 14, TS 21 11, TS 7 14, Dbrt 79 3, *vokai* TS 11 14, netgi ir greta kai kurių skolinių, pavyzdžiui, *nervai* TS 30 12, *muskulai* Pvs 8 11, *organizmas* TS 26 11, vartoti lietuviški jų atitikmenys *dirksniai* Pvs 10 12, *raumenys* Pvs 8 11, *kunas* TS 26 12.

Taigi anatomijos terminai daugiau mažiau jau buvo nusistovėję (išskyrus kai kurių iš jų rašybos variantus) ir vartoti tokie, kokie ir ankstesnių metų populiarinamuosiuose medicinos tekstuose. Kas kita klinikos terminai, daugiausia ligų pavadinimai. Jie ganėtinai įvairavo. Kai kurios ligos vadintos daugiau nei trimis pavadinimais. Svarbu pažymėti tai, kad ligas autorių stengtasi vadinti lietuviškais žodžiais, išskyrus atvejus, kai atitikmenų nerasta ir vartoti skoliniai (*apopleksija*, *bronchitas*, *cholera*, *difteritas*, *reumatizmas*, *sifilis*, *skarlatina*). Be svetimakilmio termino *tymai*, vartoti jo lietuviški atitikmenys *drognės* Kk 71, *blusinės* Kk 71. Dizenterija vadinta lietuviškais terminais *kruvinoji* MB 1 11, *raudonoji* DB 44 14, *krauligė* Kk 72, Dbrt 98 3, *kruvinoji liga* Dbrt 79 3, LA 42 1.

Nemaža dalis ligų, manytina, dar nebuvo identifikuotos, tad publikacijose jų pavadinimai (daugiausia sudėtiniai) nėra tikslūs, pvz.: *burnos uždegimas* AVk 52, *liežuvio skausmai* TS 36 14, *skaudus galvos gėlimas* Kk 70, *skausmai vidurio krutinės* TS 36 14, *smarkus širdies plakimas* TS 30 12, *širdies veikimas* Kk 70, TS 34 6.

Tebetęsiama ankstesnių metų medicinos publikacijų tradicija – būdingi kilmininkiniai junginiai su pagrindiniu dėmeniu *liga*, pvz.: *akių liga* TS 11 14, *akmens liga* TS 4 15, *odos liga* TS 14 13, *plaučių liga* TS 7 14, *širdies liga* AVk 51, TS 30 12. Kai kuriuose terminuose kalbamasis dėmuo rodosi perteklinis, pvz.: *pastyrimo liga* TS 1 14, *pasiutimo liga* Dbrt 27 3.

Rūšiniai sudėtinių terminų dėmenys retai reiškiami įvardžiuotiniais būdvardžiais (*dešinysis šonas* TS 5 15, *gailestingoji seselė* TS 24 4, *kruvinoji liga* Dbrt 79 3, LA 42 1, *vyresnysai gydytojas* DB 43 14, LA 109 3), būdingiausios įvardžiuotinės neveikiamųjų dalyvių formos, pvz.: *apsikrečiamoji liga* Svk 1 2, *atsimainomasis drugys* Dbrt 98 3, *gimdomasis skyrius*

Dbrt 11 3, Dbrt 96 3, *grįžtamoji šiltinė* Avk 50, *kaičiojamasis drugys* Dbrt 96 3, *karščiuojamoji liga* Dbrt 27 3, *žindomieji kūdikiai* TS 34 4.

Tarp savakilmių išvestinių vientisinių terminų vyrauja vediniai, iš kurių daugiausia yra priesagų vedinių. Iš pastarųjų gausumu išsiskiria priesagos *-imas* vediniai, pvz.: *negaliavimas* TS 36 14, *nubruožimas* TS 10 14, *nupuolimas* AVk 52, *slauginimas* Dbrt 11 3, *slogavimas* Kk 70, *sunykimas* TS 4 15, *uždegimas* Kk 72, TS 10 14, Vnb 4 676.

Mėgstami deminutyvinių priesagų *-elis, -ėlis* ir kt. vediniai. Tokiais „vediniais pavadinami dalykai paprastai būna mažesni už tos pat rūšies dalykus, žymimus pamatiniais daiktavardžiais" (Keinys 2005 [1975]: 65). Taigi dalies tokių tiriamų publikacijų deminutyvinių terminų[27] reikšmė yra mažybinė, pvz.: *dėmelės* TS 1 4, *odelė* TS 14 13, *randeliai* TS 11 14, *ryšeliai*[28] Pvs 7 13 „sausgyslės", *spiautuvėlė* TS 7 14, *spuogeliai* TS 11 14, TS 14 13, *šašiukai* Kk 71, *žaizdelės* TS 1 14, TS 11 14. Tačiau dalis deminutyvinių vedinių mažybinės reikšmės neturi – jie „pavadina skirtingus dalykus, negu jų pamatiniai žodžiai", tai vadinamieji specialios reikšmės deminutyvai (Keinys 2005 [1975]: 65), pvz.: *akelės* Pvs 10 12 / *akutės* Pvs 10 13 „prakaito liaukos", *lelelė* Kk 72 „akies vyzdys (pupilla)", *vėdarėlis* AVk 51, TS 36 14 „skrandis".

Be minėtų, dar rasta su beveik trisdešimčia priesagų išvestų medicinos terminų, pvz.: *gyduolė* Dbrt 101 3 „vaistas", *kaklinė* Dbrt 27 3 „tokia gerklės liga", *marumas* TS 36 14, TS 4 15, TS 34 5, *plaišena*[29] TS 10 14 „suskerdėjusi odos vieta", *pribuvėja* Dbrt 11 3 „moteris, kuri padeda gimdyvei, priima gimstantį", *skiepalas*[30] Dbrt 98 3 „skiepai", *slankstas* TS 34 8 „nosies gleivinės uždegimas, sloga", *šlapumas* AVk 52, TS 30 11, Svk 1 2, Dbrt 98 3 „šlapimas".

Aptikta pora dešimčių galūnių vedinių, pvz.: *antkritis* TS 10 14, *atmatai* MB 1 11 „išmatos", *džiova* AVk 51, TS 34 7, TS 26 12, Dbrt 98 3, LA 155 2, *negalė* AVk 53, *prieglauda* Dbrt 79 3, Dbrt 101 3, *slogas* TS 34 5 „sloga", *tryda* Dbrt 98 3 „viduriavimas".

Priešdėlių vedinių pasitaikė tik keli, pvz.: *pakaušis* TS 21 11, *pažandės* AVk 52, *užkulniai* AVk 52.

[27] Plačiau apie deminutyvus terminologijoje žr. Keinys 2005 [1975]: 65–66.

[28] Atkreiptinas dėmesys į tai, kad LKŽe *ryšelis* fiksuotas tik viena anatomine „riešo" reikšme.

[29] Šis vedinys LKŽe medicininės reikšmės neturi.

[30] Šis vedinys LKŽe nefiksuotas.

Dūrinių rēta, pvz.: *karštligė* Vnb 13 193, AVk 54, Kk 71, Dbrt 27 3, *krauligė* Kk 72, Dbrt 98 3 „dizenterija“, *mažakraujystė* TS 7 14, *nugarkaulis* Pvs 7 13, *sausgyslė* Pvs 8 11, *siutligė* Dbrt 27 3, *šonikaulis* Pvs 7 13.

Jei kiekybiškai palygintume vientisinius ir sudėtinius savakilmius terminus, matytume, kad vyrauja pastarieji. Tarp absoliučios daugumos dvižodžių sudėtinių terminų pirmauja kilmininkiniai žodžių junginiai, pvz.: *bepročių butas* Dbrt 79 3, *ėglio uogos* MB 1 12, *galvos sukimuosis* Kk 71, *jaknų putmenos* TS 4 15, *kaklo suputimas* Kk 71, *kaulo krimslys* Pvs 7 13, *kaulų laužymas* Pvs 9 18, *kraujo gysla* Pvs 10 12, Pvs 8 11, *kraujo vaikščiojimas* TS 30 12, *ligos bėgis* Vnb 13 193, *narių sopėjimas* Dbrt 98 3, *niežų krūmas* TS 14 13, *nugarkaulio grandys* Pvs 7 13, *paleistuvių gydykla* Dbrt 79 3, *plaučių puvimas* TS 34 5, *plaučių užkaitimas* Dbrt 178 3, *skilvio sugedimas* TS 34 5, *sodžių vaistinės* (vaistinės II rųšies) Dbrt 101 3, *tautos sveikata* LA 155 2, *vaistų sankrovos* FR 1 3, *vidurių sluoga* TS 26 12, *žarnų prakiūrimas* AVk 52.

Dar būdingi kokybinio paprastojo būdvardžio ar dalyvio (dažniausiai įvardžiuotinio) bei daiktavardžio junginiai, pvz.: *aštri liga* FR 1 3, *atsimainomasis drugys* Dbrt 98 3, *gilus apmirimas* TS 30 12, *išutinėjamoji įstaiga*[31] Dbrt 11 3, *limpančioji liga* Kk 69, *paprastas viduriavimas* Dbrt 98 3, *pasikartojamasis drugys* Dbrt 96 3, *perraišiojamieji kambariai* DB 43 14, *pilka valktis* TS 11 14, *sausas kosulys* TS 36 14, TS 34 6, *skiepijamasis vaistas* Dbrt 27 3.

Pavartota keletas priesagos *-inis* žodžių junginių, pvz.: *glitinė plėvė* TS 34 5, *kišeninė spiautuvėlė* TS 7 14, *lytinės ligos* LA 155 2 (plg. *lyties ligos* DB 56 4), *paviršutinė žaizda* TS 30 12, *pilvinės šiltinės* MB 1 11 (plg. *pilvo šiltinės* MB 1 11, Dbrt 96 3), *raginė plėvė* TS 11 14.

Įvardžiuotiniais būdvardžiais einančių dėmenų reta, pvz.: *grįžtamoji šiltinė* AVk 50, *vyresnysis gydytojas* DB 43 14, LA 109 3 (dvižodžių sudėtinių[32] medicinos terminų pasiskirstymą pagal priklausomojo dėmens raišką žr. 12 pav.).

Aptikta per keturias dešimtis iš trijų ir daugiau dėmenų sudarytų sudėtinių terminų, pvz.: *galvos smagenų plėvių uždegimas* TS 34 6, *glitinė kvėpavimo takų plėvė* TS 34 5, *karvių rauplių skiepai* Dbrt 98 3, *kraujo plūdimas iš žarnų* TS 34 6, *kvėpavimo takų uždegimas* TS 26 12, *ligos išsivys-*

[31] Įstaiga, kurioje įvairiomis priemonėmis ir būdais naikinamos utėlės.

[32] 12 pav. pateikti savakilmių, svetimakilmių ir mišriakilmių dvižodžių sudėtinių terminų duomenys.

12 pav. Dvižodžių sudėtinių medicinos terminų pasiskirstymas pagal priklausomojo dėmens raišką

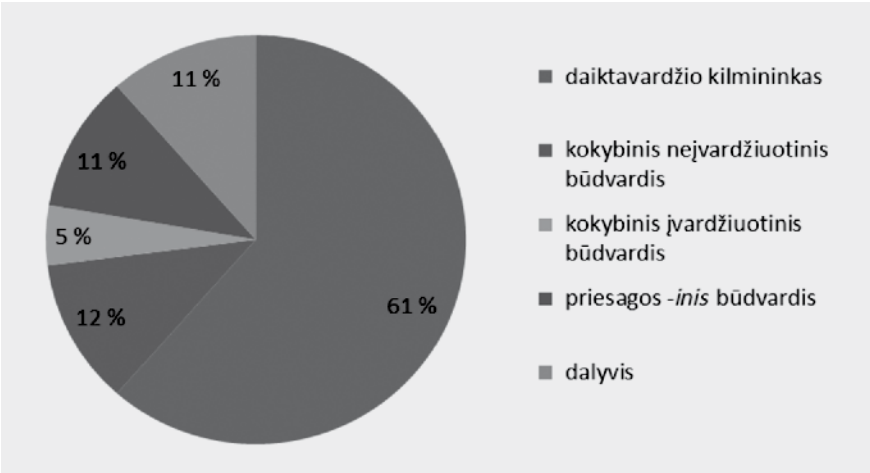

tymo laikotarpis AVk 53, *mirusieji odos žvyneliai* Pvs 10 13, *sausų gyslų ryšeliai* Pvs 7 13, *smarkiausias ligos pakylimo laikotarpis* AVk 51, *tinkamas ligonies liginimas* Dbrt 178 3, *vidurių šiltinės užkretalai* AVk 50, *vidutinė akių vokų plėvelė* Dbrt 178 3.

2.1.1. 1918 m. medicinos terminai ir gyvoji kalba. Skaitant 1918 m. medicinos ir sveikatos publikacijas, akivaizdu, kad jas rašę autoriai dar nebuvo atitrūkę nuo gyvosios kalbos. Vaizdžiai tariant, josios dvasia ir skambesys juntamas ir vartojamuose medicinos terminuose. Pirmiausia pasakytina tai, kad tų metų tekstuose yra nemažai terminų, kurie žmonėse vartojami (tą liudija LKŽe duomenys), pvz.: *kruvinoji* „dizenterija“, *raudonoji* „dizenterija“, *krauligė* „dizenterija“, *negalė, mažakraujė* „mažakraujystė“, *slankstas, slogas, gydykla* „ligoninė“, *gyduolė* „gydomoji žolė, vaistas“, *pribuvėja*, *dirgsnis* „nervas“, *grobas* „žarna“, *krimslys* „kremzlė“, *koserė* „gerklė (pharynx)“, *kiaušas* „kaukolė“, *kamaraitė* „anga, ertmė“ (terminologizuotas žodis), *lėlelė* „akies vyzdys (pupilla)“, *letena* „žmogaus kojos pėda su pirštais“, *mėsa* „raumenys“, *ryšelis* „sausgyslė“, *sausgyslė*, *skilvis* „skrandis“, *žvyna*, *atmatai*, *suputimas* „sutinimas, subrinkimas“, *laužymas* „gėlimas, skaudėjimas“, *kraujo vaikščiojimas* „kraujo cirkuliacija“, *gyvis* „parazitas, bakterija, užkrėtalas“, *diegas* „užuomazga, pradas (ligos)“, *plaišena* (terminologizuotas žodis), *užkaitimas* „uždegimas“, *apsireiškimas* (ligos), *bėgis* (ligos), *liginimas* „slaugymas“, *skylutė* (odos). Kalbamosios publikacijos buvo skirtos paprastiems žmonėms, taigi jų

autoriai stengėsi vartoti tokius terminus, kurie būtų suprantami medicinos mokslų nekrimtusiems skaitytojams.

Būdinga 1918 m. medicinos terminų ypatybė – jų vaizdingumas, kuris taip pat neabejotinai siejasi su gyvosios kalbos poveikiu. Daugiausia pasitaikė vaizdingų anatomijos ir klinikos (ligų, liguistų būsenų ir pan.) terminų, pvz.: *kraujo vaikščiojimas*, *krūtinės kamaraitė*, *niežų krūmas*, *prakaito skylutė*, *sausų gyslų ryšelis*.

Tirtuose tekstuose dar ganėtinai netikslių medicinos terminų, kuriais įvardijamos daugiausia rūšinės sąvokos yra nepakankamai aiškios, pvz.: *ausų užkaitimas*, *plėvės užkaitimas*, *šonkaulių užkaitimas*, *vidurių sluoga*, *vidurių sugedimas*, *kvėpavimo takų slogas*, *skilvio sugedimas*.

1918 m. periodinėje lietuvių spaudoje medicinos, sveikatos ir gydymo klausimais rašę autoriai nebuvo nutolę nuo savo kalbos, daugiausia vartojo lietuviškus, neretai iš gyvosios kalbos paimtus, medicinos terminus, kai kurie žodžiai, kad ir minėtoji *plaišena*, *žvyna*[33], terminologizuoti, būta ir naujadarų, pavyzdžiui, minėtasis *skiepalas*. Taigi galima sakyti, kad tų metų medicinos publikacijose jaučiama gyva lietuviško žodžio dvasia.

Tą, kas pasakyta, norėtųsi paantrinti dr. Kazio Griniaus 1918-ųjų straipsnio „Tauta ir kalba“ žodžiais: „Kiekvienas tautos narys nesigriebia svetimos kalbos, kur reikia ir kur nereikia, bet visur ir visumet rūpinasi vartoti ir vartoja savąją, nesidrovėdamas jos ir tuo aiškiai visiems reikšdamas savo tapatybę. Susipratęs tautos narys, tikras tautietis, <...> – visur ir visuomet stengsis kalbėti savo kalba. <...>. Tai yra kiekvieno nusimanančio ir savo vertybę jaučiančio šalies piliečio privalybė“ (Grinius 1918: 1).

2.2. Svetimakilmiai medicinos terminai. 1918 m. medicinos publikacijose vartojama svetimos kilmės medicinos terminų[34], arba skolinių (17 % visų terminų). Kai kurie iš jų fiksuoti jau XVI–XVII a. senuosiuose raštuose, pavyzdžiui, *aptieka*, *aptiekorius*, *tymai*, ir XVIII–XIX a. vidurio raštuose, pavyzdžiui, *felčeris*, *daktaras*. Nemažai įvairias medicinos sąvokas įvardijančių skolinių buvo vartojami XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių gydytojų parašytose medicinos knygelėse ir straipsniuose. Taigi galima sakyti, kad kai kurie 1918 m. publikacijų skoliniai nėra nauji, o jau vartoti tų publikacijų autorių pirmtakų. Daugiausia tai tarptautiniai žodžiai,

[33] Žr. iliustracinį sakinį (Pvs 10 12) skirsnyje 1.1. Kūno dalių ir organų pavadinimai.

[34] Medicinos terminų kilmės kalbos nustatytos remiantis ALEW, Alm, Čep, DVLKŽ, LEW, LKPŽ, LLKŽ, PrW I, Skar, TŽŽ, ЭСРЯ I, II (žr. Pagalbinių šaltinių sąrašą).

kurie išliko iki mūsų dienų ir prigijo dabartinėje lietuvių medicinos terminijoje. Liudas Gira 1918 m. *Tėvynės sargo* straipsnyje „Kalbos gryninimas“ apie tokius žodžius rašė: „tokie žodžiai <...> yra šiandien lygiai visų apšviestųjų tautų kalbų nuosavybė. [...] daugumai tų žodžių jokia tauta nė nemano susiieškoti savųjų lygiaprasmių žodžių ir jie nė kiek neerzina tautiečių klausos nė neteršia kalbos. <...>. Nuo jų tat neprivalome šalintis nė mes, lietuviai“ (Gira 1918: 2).

Daugumos medicinos skolinių kilmės kalbos yra klasikinės graikų ir lotynų kalbos. ***Graikiškos*** kilmės terminais dažniausiai vadinamos ligos ir jas sukeliantys mikroorganizmai, pvz.: *bakterija* TS 10 14, TS 4 14, Svk 1 2, TS 34 4, Vnb 13 193, *bronchitas* AVk 52, TS 36 14, *tifas* LA 33 3.

Pastebėta, kad priešingai nei anksčiau (iki 1918-ųjų) skelbtuose gydytojų rašiniuose medicinos ir sveikatos klausimais, 1918 m. publikacijose greta skolintų terminų retai pateikiami jų lotyniški atitikmenys[35]. Tik viename tęstiniame A. Vileišio straipsnyje „Apie karo ligas“ toks atitikmuo prirašytas: *tetanas* (latyn. Tetamu) TS 1 14.

Tarp ***lotyniškos*** kilmės skolinių vyrauja gydymo priemonių pavadinimai, pvz.: *centurijos* MB 1 12, *kamparas* AVk 52, *kompresai* MB 1 12, Kk 72.

Minėtina keletas įdomesnių terminų:

> „Lietuvių Farmaceutų Sąjungos Valdyba norėdama šiuo atvėju padėti visiems draugams kreipiasi į visas jau esamas liet. farm. organizacijas, Sąjungos narius ir į tuos, kurie dar nespėjo prisideti, prašydama neatidėliojant atsakyti šiais klausimais: <...>, 4) Vaistinėj‘ pildomas specialumas (<...>, receptaras[36]“ FR 1 4;
>
> „Beto, medicinos bei sanitarės[37] pagalbos žvilksniu, Lietuvos sodžiai buvo apverktiname padėjime: gydytojas toli, prisišaukti jo ar jį pasiekti ligoniui perdaug sunku, ypatingai susirgus aštria liga arba nekviestai viešniai – epidėmijai užėjus“ FR 1 3.

Keliolika skolinių yra ***slaviškos*** kilmės pavadinimai. Kai kurie iš jų – senieji veldiniai, pvz.: *muilas* Vnb 13 193, Kk 74, TS 21 11. Tačiau esama

[35] Apskritai ir greta kitokios kilmės medicinos terminų lotyniški atitikmenys retai pateikiami, išskyrus kelis atvejus, pvz.: *arkė* (lot. *acarus scabici vel sarcoptes hominis*) TS 14 13, *šiltinės, karštinės – typhus* MB 1 11, *žarnų bakterijos (bacterium coli comune)* AVk 50. Pasitaikė ir toks atvejis, kai sakinyje vartojamas lotyniškas terminas, o jo lietuviškas atitikmuo pateikiamas greta skliaustuose: *typhus recurrens (grįžt. šiltinė)* AVk 54. Prie vienos gydomosios priemonės pavadinimo, be lotyniško, dar prirašytas ir vokiškas atitikmuo: *provansiška alyva* (oleum provinciale, vokiškai „Provence-oel“) Kk 72.

[36] „Vaistinės darbuotojas, priimantis vaistų užsakymus pagal gydytojų receptus“ LKŽe.

[37] Šis terminas vartojamas „sanitarijos (praktinės higienos)“ reikšme.

ir tokių slavizmų, kurie, perfrazuojant minėto L. Giros straipsnio žodžius, kad ir sulietuvinti, yra tikra bjaurybė, „kiekvienam tų netikusių svetimųjų žodžių pakeisti mes turime savųjų gražių gražiausių žodelių <...>, mūsų kalbos grynųjų žodžių pilnai užtenka <...> visiems paprastojo kasdienio gyvenimo dalykams išreikšti“ (Gira 1918: 2), pvz.: *džuma* TS 5 15 „maras“, *levatyva* TS 30 12 „klizma“, *uksusas* Kk 70 „actas“, *vopna* Vnb 13 193 „kalkės“. Pasak L. Giros, „kiekvieno susipratusiojo lietuvio pareiga yra užvis vengti kalboje ir raštuose tų netikusių svetimųjų žodžių – barbarizmų, bet stengtis kalbėti *gryna*[38] lietuvių kalba“ (Gira 1918: 2).

Tiriamose publikacijose pasitaikė po keletą (a) ***prancūziškos***, (b) ***vokiškos***, (c) ***itališkos*** kilmės skolinių, pvz.: (a) *kokliušas* DB 16 11, TS 5 15, TS 7 14, *akušerė* DB 16 11; (b) *kalkiai* Kk 74, *feldčeris* DB 30 11–12; (c) *influenca* TS 7 14, TS 34 4, TS 36 14, *skarlatina* Dbrt 98 3, Kk 71.

Prie ***neaiškios*** kilmės pavadinimų priskiriamas terminas *šarbukas* TS 4 15.

Taigi, kaip jau buvo minėta, didžioji dalis 1918 m. medicinos publikacijų autorių vartotų skolinių yra fiksuoti ir ankstesniais metais skelbtose tos tematikos publikacijose; kai kuriuos slaviškos kilmės terminus, pavyzdžiui, *liekorius*, *liekarstva*, *rona*, kurie anksčiau vartoti pramaišiui su lietuviškais jų atitikmenimis, išstūmė pastarieji; bent kiek prasiplėtė tik asmenų ir gydymo įstaigų pavadinimų grupė – radosi naujų pavadinimų, pvz.: *provizorius*, *receptaras*, *poliklinika*.

2.3. Mišriakilmiai medicinos terminai. 1918 m. medicinos publikacijose rastos dvi tokių terminų rūšys – vientisiniai hibridai ir sudėtiniai terminai su skirtingos kilmės dėmenimis (17 % visų terminų).

Vientisiniai hibridai nebūdingi – jų rasta tik keli. Tai priesagų *-ėlė*, *-inė*, *-ininkas*, *-tojas* vediniai, kurių pamatiniai žodžiai yra slaviškos kilmės skoliniai *aptieka* ir *rėdyti* ir vienas lotyniškos kilmės skolinys *operacija*: *aptiekėlė*[39] LA 71 2, *operacinė* DB 43 14, *aptiekininkas* TS 24 4, *rėdytojas*[40] FR 1 4, ir dūriniai, kurių pirmaisiais sandais eina skoliniai *kryžius* ir *kalkiai*, o antraisiais – lietuviškos kilmės daiktavardžiai *kaulas* ir *pienas*: *kryžkaulis* AVk 53, *kalkiapienis* Dbrt 98 3 / *kalkiopienis* Dbrt 98 3.

[38] Kursyvinta straipsnio originale.

[39] „Per šį karą daugumui tikrųjų vaistininkų pabėgus, Lietuvoje nebteko dag aptiekų. Jų vieton atsirado dar daugiau aptiekų krautuvėlių, kaip žmonės vadina – „aptiekėlių“. „Aptiekėlių“ savininkai visi beveik neturi jokio specialinio mokslo“ LA 71 2.

[40] „4) Vaistinėj‘ pildomas specialumas (rėdytojas, <...> ir t. t.) FR 1 4, žr. LKŽe x*rėdytojas* 4. „kas valdo, tvarko“.

Kiek daugiau sudėtinių terminų su skirtingos kilmės pagrindiniais ar šalutiniais dėmenimis, pvz.: *antiseptinis muilas* Dbrt 17 3, *aptiekos krautuvėlė* LA 71 2, *centralinis vaistų sandėlis* LA 71 2, *chroniškos ligos* AVk 51, *cukrinė liga* TS 4 15, *dėmėtieji tymai* Kk 71, *divizijos ligoninės* AVk 54, *fiziologinė kūno pusiausvira* DB 56 3, *galvos rožė* TS 10 14, *gomeopatinė vaistinė* LA 103 2, *kaklo gručolai*[41] Kk 71, *kamforinė alyva* Kk 71, *kruopiniai tymai* Kk 71, *krūtinės kamaraitė* Pvs 7 13 „krūtinės ląsta (thorax)", *ligadarės bakterijos* TS 34 4, *operacijų salė* LA 130 5, *štabo gydytojas* Dbrt 17 3, *valgio virinamieji organai* TS 26 11, *venerinių ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *vyriausias sanitaras* TS 24 4, *visuomeninė sanitarija* DB 56 3.

Sudėtinėms sąvokoms įvardyti kalbamųjų metų medicinos publikacijų autoriai neišsivertė be rūšinių (sudėtinių) terminų, kurie kiekybiškai lenkia vientisinius terminus. Ta pati mišriakilmių terminų pasiskirstymo pagal jų rūšis tendencija būdinga ir ankstesniems medicinos tekstams.

Sudėtinių medicinos terminų pasiskirstymą žr. 13 pav.

13 pav. 1918 m. vartotų sudėtinių medicinos terminų pasiskirstymas

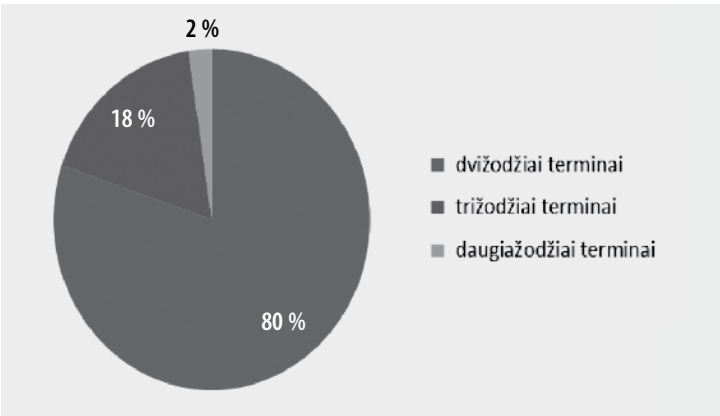

3. Sinoniminiai santykiai sieja du ar daugiau tą pačią sąvoką įvardijančių terminų, kurie gali vienas kitą pakeisti ir patikslinti (Даниленко 1977: 73, 78–79, dar plg. Татаринов 2006: 172; Mitkevičienė 2015: 42–47).

3.1. Medicinos terminai sinonimai ir jų tekstinis pateikimas. 1918 m. didesnės apimties medicinos publikacijose neretai tai pačiai sąvokai įvardyti vartojama keletas terminų. Sinonimų esama ne tik tame pačiame tekste (čia jie paprastai pateikiami arba greta vienas kito, arba

[41] *xGručolas* (l. *gruczoł*) „gumbas, guzas" LKŽe.

vartojami pramaišiui), sinoniminiu ryšiu susijusių terminų aptinkama ir skirtinguose tekstuose.

Gretutinių (gretiminių) sinoniminių terminų, t. y. kaip jie pateikiami tekste, galima išskirti keturis pateikimo tekste tipus. Jie grupuojami pagal tai, kokiu būdu pateiktų sinonimų aptikta daugiausia, taigi mažėjimo tvarka:

3.1.1. Sinonimai pateikiami skliaustuose[42]. Tai dažniausias sinonimų pateikimo tekste tipas. Skiriami keturi šio tipo potipiai:

3.1.1.1. Lietuviškas (skolinys). Pastebėta, kad dažniau pirmenybė teikiama lietuviškam terminui, o jo skolintinis sinonimas rašomas greta skliaustuose:

> „Kruvinoji (desinterija) yra limpama liga“ MB 1 11; „Vokietijoje vaistininkai (farmaceutai) senai jau yra sudarę tam-tikrą savo luomo organizaciją su plačiomis teisėmis ir įstatymo įgaliota valdyba“ Dbrt 101 3.

3.1.1.2. Lietuviškas (lietuviškas). Antrojo potipio sinonimų porų taip pat nerēta – pirmenybė teikiama lietuviškam terminui, o greta skliaustuose dar pateikiamas kitas savakilmis terminas:

> „Švarumas, saulės šviesa ir tyras oras – stipriausieji gamtos priešininkai įvairiems antkričiams (ligų diegams)“ TS 4 14; „Jau kelinta savaitė Biržuose ir jų apylinkėje siaučia naujoji liga. Prasideda nuo galvos sopėjimo, slunkti[43] (slogo) ir bendro viso kūno susilpnėjimo“ DB 44 15.

3.1.1.3. Skolinys (lietuviškas). Greta skolinio skliaustuose pateikiamas jo lietuviškas atitikmuo:

> „Mano nuomone, ateityje sutvarkyti vaistinėms Lietuvoje, kaip reikalauja mūsų mokslas ir technika, visų pirma reikalinga, kad: <...> 3) Visos aptiekos (vaistinės) būtų valstybės (ateityje)“ LA 71 2; „Traupio miestelyje iš rudens pradėjo žmonės sirgti tifu (šiltinėmis)“ LA 33 3.

3.1.1.4. Skolinys (skolinys). Pasitaikė atvejų, kai greta skolinio skliaustuose pateikiamas taip pat skolintas terminas, tokių atvejų, matyt, radosi dėl to, kad straipsnių autoriai nežinojo lietuviškų įvardijamųjų dalykų pavadinimų:

> „laikyti prie ligonio tam tikrą indą išmatoms ir jas išnešus nelieti bet kur, bet tuojaus supilti į tam tikrą pogilę duobę, apiberti kalkiais (vopna) arba nors apmesti žemėmis“ Vnb 13 193.

[42] Atskirai reikėtų paminėti tokius atvejus, kai kalbamuoju būdu (greta skliaustuose) pateikti terminai sinoniminiu ryšiu nesusiję, pvz.: „Sveikatos (higienos) mokslo tikslas – kad žmogus kuosveikiausias, išgyventų kuoilgiausią amžių“ Dbrt 30 3.

[43] Neįskaitoma žodžio galūnė.

3.1.2. Sinonimai siejami jungtuku *arba*. Tai antrasis pagal gausumą sinoniminių terminų pateikimo tekste tipas. Šio tipo galima išskirti šešis potipius.

3.1.2.1. Lietuviškas *arba* lietuviškas. Šiuo atveju dažniausiai konkuruoja du savakilmiai terminai:

„Per narius kaulai yra sujungti vienas su kitu sausų gyslų ryšeliais arba sausgyslėmis“ Pvs 7 13; „Patekusios į glitinę kvėpavimo takų plėvę, influencos bacilos randa čia tinkamą dirvą gyventi. Jų veikimo pasėkmė pasirodo glitinių plėvių uždegimas arba slogas, tai yra pirm į glitinę plėvę priplaukia daugiau kraujo, o paskui ji pradeda išdirbti iš savęs daugiau gleivų, kurios sunkesniuose atsitikimuose pavirsta puliais“ TS 34 5.

3.1.2.2. Lietuviškas *arba* skolinys. Pagrindinis lietuviško ir skolinto sinonimų eilutės narys yra savakilmis terminas:

„Jau iš senovės žinoma, kad paskui kiekvieną karą arba jam siaučiant, seka ir vadinamosios karo ligos, kurios seniau išnaikindavo daug daugiau žmonių, negu pats karas. Prie tokių ligų dažniausiai priklauso: <...>, 5) maras arba džuma ir 6) pastyrimo liga arba tetanas (latyn. Tetamu)“ TS 1 14.

3.1.2.3. Skolinys *arba* lietuviškas. Pirmenybė teikiama skolintam terminui, tačiau greta pateikiamas ir lietuviškas atitikmuo:

„Sykiu su saulės grąža grįžo į mūsų apylinkę, nors ir nelaukiama, bet jau gerai mums pažįstama viešnia – dezinterija, arba kruvinoji“ DB 33 10.

3.1.2.4. Skolinys *arba* skolinys. Pasitaiko atvejų, kai abu kalbamuoju būdu susiję sinonimai yra skoliniai:

„Apsikrečiamąja liga žmogus suserga delto, kad jo kūnan patenka ypatingi, labai maži gyvunėliai, vadinamieji mikrobai arba bakterijos“ Svk 1 2.

3.1.2.5. Mišriakilmis *arba* skolinys. Pagrindinis sinonimų eilutės narys yra mišrios kilmės terminas, o jo sinonimas – skolinys:

„Įsižiūrėjus į šios ligos apsireiškimus, gauname įspūdžių, kad ji visai ne nauja: – tai paprastoji influenca arba gripas“ TS 36 13.

3.1.2.6. Skolinys *arba* mišriakilmis. Šeštajam potipiui priskiriama sinonimų eilutė, kurios dominantė yra skolinys, o sinonimas mišriakilmis terminas:

„gripė arba išpaniškoji liga“[44] Dbrt 178 3.

[44] Toks publikacijos pavadinimas, pačiame tekste pavieniui vartojami šie terminai: *išpaniškoji liga*, *gripė*, *influenca*, *gripės liga*.

3.1.3. Sinonimai siejami kableliu. Tai vienetinis sinonimų pateikimo atvejis – pirmenybė teikiama savakilmiam terminui:

„Kruvinosios gyviai[45], bakterijos yra veikliausios per karščius“ MB 1 11.

3.2. Tų pačių ir skirtingų tekstų medicinos terminų sinoniminiai ryšiai. 1918 m. didesnės apimties medicinos publikacijose neretai tai pačiai sąvokai įvardyti vartojama keletas terminų. Pasitaiko, kad tame pačiame tekste sinonimai vartojami pramaišiui. Tokius sinoniminius terminus nėra sunku identifikuoti to paties teksto ribose. Antai toliau pateikiamuose sakiniuose ta pati liga tame pačiame tekste vadinama keliais skirtingais terminais, kurių sinonimiškumas abejonių nekelia:

(1) „Bestingdama vaistinės. Tai paskelbiama lietuviams vaistininkams. Skapiškyje ne blogiausia vieta aptiekai“ LA 93(141) 3;
(2) „Tuo-tarpu teįtaisė dar šiuodu skyriu: <...> ir skyrių apsaugoti nuo pasiutimo. <...>. Skyrius, kuris darbuojasi apsaugojimu nuo siutligės, skiepys tokius asmenis, kuriems buvo įkandęs arba bent kiek įbrėžęs pasiutęs šuo, jei kitaip pasiutimo liga nebutų galima išvengti“ Dbrt 27 3.

Tačiau, kaip minėta, sinoniminiu ryšiu susijusių terminų aptinkama ir skirtinguose tekstuose. Juos identifikuoti gal kiek sunkiau, bet įmanoma. Šiuo atveju tą ryšį tarp skirtingų tekstų tą pačią sąvoką įvardijančių medicinos terminų galima mėginti nustatyti remiantis tekstų tematika, terminų vartojimo kontekstu, tame pačiame tekste greta pateiktais sinonimais, įvardijamosios sąvokos požymiais (jei tokie nurodomi tekste) ir pasitelkiant papildomą šaltinį, pavyzdžiui, LKŽe ar dalykinę literatūrą.

Pirmiausia palyginkime konkrečius kelių sinoniminių anatomijos terminų pavyzdžius iš skirtingų leidinių publikacijų.

Žarna – grobas (lot. *intestinum*); skilvis – vėdarėlis (lot. *ventriculus*). *Dabarties*, *Tėvynės sargo* ir *Aušros Vartų kalendoriaus* publikacijose anatomijos terminai *grobai* ir *žarnos* pavartoti ta pačia „vamzdelio pavidalo virškinimo trakto dalies, prasidedančios nuo skrandžio“ reikšme, o *skilvys* ir *vėdarėlis* – „skrandžio“ reikšme:

(1) „atsiranda gerklėje slogos, taipojau kaip ir skilvyje bei grobuose“ Dbrt 178 3;
(2) „Liga labai įvairuoja: vienam ligoniui liga labiau plaučius, gerklę ir nosį apninka, kitam – vėdarėlį bei žarnas“ TS 36 14;
(3) „Šiandien yra išrodyta, kad šiltinės bacijos patenka į kūną per vėdarėlį ir žarnas, ypatingai vartojant užkrėstą mikrobais vandenį“ AVk 51.

[45] LKŽe 1 *gyvis* 4. „parazitai“.

Kas gi leidžia terminus *žarna* ir *grobas* bei *skilvis* ir *vėdarėlis* laikyti sinonimais? Pirma, trijuose tekstuose rašoma apie tas pačias užkrečiamąsias ligas – influencą ir dizenteriją ir tų pačių organų, kurie veikiami tų ligų, pavadinimai pateikiami greta – (1) *skilvys* bei *grobai*, (2) *vėdarėlis* bei *žarnos*, (3) *vėdarėlis* ir *žarnos*. Antra, LKŽe *grobas* 3. „žarna", 1 *vėdarėlis* žr. *vėdaras* 4. „skrandis", *skilvis* 3. „skrandis".

Sąnarys – narys (lot. *articulatio*). *Pavasario* publikacijose „Žmogaus kaulai" ir „Oda" sinonimiškai vartojami griaučių sistemos organo – kaulų sunėrimo jungties – pavadinimai:

(1) „Tos vietos, kur kaulai liuosai jungiasi vienas su kitu vadinasi nariai" Pvs 7 13;
(2) „Oda tampri. Ji tempiasi, kai mes lenkiame sąnarius ir susitraukia, kai juos atitiesiame" Pvs 10 12.

Iš ko galima spręsti, kad terminai *narys* ir *sąnarys* yra sinonimai? Pats paprasčiausias būdas patikrinti, ar šie terminai yra sinonimai, tiesiog atsiversti LKŽe, kuriame pirmoji žodžio *narys* reikšmė yra „sąnarys". Kitas būdas yra tekstų, kuriuose vartojami minėti terminai, tematika (šiuo atveju abu sakiniai paimti iš straipsnių iš žmogaus anatomijos srities). Čia taip pat gelbsti terminų vartojimo kontekstas. Pirmame sakinyje rašoma apie vietas, kuriose jungiasi kaulai[46], palyginkime *Žmogaus anatomijos* vadovėlio sakinį: „visos kaulų jungtys skirstomos į ištisines ir sąnarius. <...>. Sąnariams būdingas bruožas – plyšys tarp susijungiančių kaulų" (Stropus, Tamašauskas, Paužienė 2005: 98). Antrajame sakinyje minima viena iš sąnarių savybių – judėjimas, t. y. lenkimas, atitiesimas. Palyginkime kitą minėto vadovėlio sakinį: „Reikšmingiausia kaulų jungčių savybė yra judėjimas" (Stropus, Tamašauskas, Paužienė 2005: 98). Taigi iš to, kas pasakyta, galima teigti, kad skirtinguose tekstuose terminai *nariai* ir *sąnariai* įvardija tą pačią anatomijos sąvoką „kaulų jungtį".

Gerklė – koserė (lot. *pharynx, larynx*). Gydytojų E. Draugelio ir A. Vileišio *Tėvynės sarge* paskelbtuose straipsniuose sinonimiškai vartojami kvėpavimo organų sistemos organą – gerklas – įvardijantys terminai:

(1) „Gerklė truputį paraudo, ryjant, arba kosint jautė skausmus"; „Koserė parausta ir truputį patinsta" TS 36 14;
(2) „burna džiusta ir gerklę skauda ryjant" TS 34 6.

Terminai *gerklė* ir *koserė* pateikti iš dviejų skirtingų tekstų, kuriuose rašoma apie tą pačią – influencos – ligą, kurios vienas iš požymių – gerklės

[46] Čia ir iliustraciniuose sakiniuose pabraukta mano – P. Z.

skausmas – minimas abiejų tekstų sakiniuose. Be to, šių terminų reikšmės dar patikrintos LKŽe: *gerklė* 1. „priekinė kaklo dalis (*pharynx, larynx*)“ ir *koserė* 1. „gerklė“. Šitai leidžia teigti, kad minėti terminai yra sinonimai.

1918 m. pagrindinė medicinos publikacijų tema buvo infekcinės ligos, apie jas daugiausia rašyta, taigi ir vartota nemažai terminų joms įvardyti. Reikia pasakyti, kad ne tik skirtingose publikacijose infekcinė liga vadinama nevienodai, bet ir tame pačiame tekste nesitenkinama vienu terminu – įvairuoja rūšinis tos ligos dėmuo – limpanti / limpančioji / limpama / limpamoji / užkrečiama / už(si)krečiamoji / užkrėčiamoji liga:

„Kartas nuo karto apsipainioja pas mus limpančiosios ligos, kuriomis užsikrėčia ne tik šeimynos, bet ir ištisi sodžiai“ Kk 69; „Apsisaugojimui nuo limpančių ligų neužtenka gerų norų“ Kk 69; „Užtat, norint, kad limpamos ligos nesiplėstų, reikia triobą ir kiemą, patalines ir baltinius užlaikyti švariai“ Kk 74; „Kaip išsisaugoti limpamųjų ligų?“ MB 1 11;

„Prie ligoninės įtaisė išutinėjamąją įstaigą; todėl dabar galima ir šituo budu naikinti užkrečiamosios ligos“ Dbrt 11 3; „Užkrečiamomis ligomis sergančių ligonių“ Dbrt 96 3; „Rožė yra tai užsikrėčiamoji liga“ TS 10 14; „Stenkitės atskirti sergančius užkrečiamomis ligomis“ TS 5 15; „Beriamoji šiltinė – pavojinga užkrėčiamoji liga“ TS 1 14; „Čia-pat priguli ir skiepijimas nuo užsikrečiamųjų ligų“ Dbrt 27 3.

Kruvinoji – kruvinoji liga – krauligė – raudonoji (lot. *dysenteria*). Dažna to meto infekcinė liga – dabar vadinama graikizmu *dizenterija* – taip pat turėjo keletą pavadinimų. Toliau pateiktuose penkių skirtingų tekstų sakiniuose minėti terminai įvardija tą pačią ligą, plg.:

(1) Kruvinoji (desinterija) yra limpama liga. Prasideda ji viduriuose: iškarto retai, paskui labai ir tankiai paliuosuoja vidurius MB 1 11,
(2) „Šio mėnesio 18 d. posėdžių salėje, karinės valdžios name Vilniuje buvo posėdis, kame kalbėjo apie priemones grumti kruvinajai ligai. <...>. Musės kruvinąją išplatina“ Dbrt 79 3;
(3) „Praėjusiais metais labai buvo išsiplėtusi kruvinoji, ypačiai žinoma orui sušilus, vasaros metu“ DB 20 4;
(4) „Dizenterija arba kruvinoji. <...>. Apsireiškia ji tuo, kad žmogus ima su kraujais viduriuoti“ TS 2 16;
(5) „Yra susekta, kad krauligė atsiranda vidurvasaryje ir pirmuoju rudens laiku: Liepos, rugpiučio ir rugsėjo mėnesiais. <...>. Ta liga nesunku pažinti. Ji prasideda drugiu, vėmimu ir viduriavimu. Išpradžios išmatos išrodo, kaip paprasto viduriavimo. Bet veikiai užeina pilvo skaudėjimas ir po išmatų išeina kiek gleivių su krauju. Viena iš svarbiausių priemonių kovoti su kruvinąja, yra geras įtaisymas išeinamosios vietos[47]“ Dbrt 98 3;

[47] Retinta originale.

(6) „Pereitais metais šiuo laiku, mūsų apylinkėje buvo labai įsigalėjusi raudonoji ir pakirto net kelias dešimtis žmonių“ DB 44 14.

Pirmo, antro, ketvirto ir penkto tekstų sakiniuose terminų *kruvinoji* ir *desinterija*, *kruvinoji liga* ir *kruvinoji*, *dizenterija* ir *kruvinoji* bei *krauligė* ir *kruvinoji* sinonimiškumas abejonių nekelia – jie tekste vartojami arba greta, arba pramaišiui.

Keblesnis rodosi šešto teksto terminas *raudonoji*, nes tai vienetinis šio termino pavartojimo atvejis. Taigi ar *raudonoji* taip pat reiškia „dizenteriją“?

1918-ųjų straipsniuose, kuriuose rašoma apie ligas, paprastai nurodomi jų būdingi požymiai, vadinamieji ligos apsireiškimai. Taigi pirmo teksto sakinyje rašoma, kad susirgus kruvinąja „labai ir tankiai paliuosuoja vidurius“; antro teksto sakinyje pažymima, kad ligą platina musės; ketvirto teksto sakinyje nurodyta, kad ligoniui prasideda kruvinas viduriavimas; penkto teksto sakiniuose rašoma, kad ligonis pradeda viduriuoti, jam skauda pilvą, išmatose pasirodo kraujingų gleivių. Taigi ligõs, aprašytos minėtuose tekstuose, požymiai tie patys.

Medicinos enciklopedijos duomenimis, dezinterija „dažniau sergama vasarą ir rudenį; tuomet dizenteriją dar platina musės“, ligoniui raižo pilvą, prasideda viduriavimas, išmatose atsiranda gleivių, kartais kraujo“ ME I 201. Kad ligą platina musės, pažymima antro teksto sakinyje – „musės kruvinąją išplatina“, o kad ši liga dažniausia šiltuoju sezonu – trečio teksto sakinyje – „žinoma orui sušilus, vasaros metu“.

LKŽe žodis *kruvinoji* fiksuotas kaip medicinos terminas su pažyma *med.*, kurio pirmoji reikšmė yra „dezinterija“. Iš trijų tame žodyne pateiktų žodžio *krauligė* reikšmių (1. „galvijų liga, pasireiškianti kraujuotu šlapinimusi“, 2. „kraujo liga“[48], 3. „kruvinoji (?)“) ir iš dviejų žodžio *raudonoji* reikšmių (*raudonoji* 1. „dizenterija, kruvinoji“, 2. žr. *raudonligė* 1. „tokia kiaulių užkrečiama liga (*erysipelas suis*)“) šiuo atveju mums rūpi tik šių žodžių „kruvinosios“ reikšmė.

Tad galima teigti, kad šešiuose skirtinguose tekstuose vartojami terminai *kruvinoji*, *kruvinoji liga, krauligė* ir *raudonoji* pavadina tą pačią ligą – dizenteriją – taigi yra sinonimai.

Bado / beriamoji / dėmėta / dėmėtoji šiltinė (lot. *typhus exanthematicus*). Dažniausia karo metu siautusi liga buvo dėmėtoji šiltinė. 1918-ųjų medicinos straipsnių autoriai ją vadino keliais terminais:

[48] Kraujo gamybos organų liga.

(1) „Dėmėtąją šiltinę, kuri karo metais labai išsiplatino, perneša utėlė nuo ligonių ant sveikų“ Dbrt 98 3;
(2) „Beriamoji šiltinė – pavojinga užkrėčiamoji liga. <...> Kelioms dienoms praslinkus paprastai išberia kūną smulkios, raudonos dėmelės. <...> beriamoji šiltinė labai greitai platinasi bėdinose ir nešvariose miestų dalyse, kur ankštai susikimšę gyvena žmonės, kaip antai kalėjimuose, nakvynės namuose ir kariuomenėje, pavyzdžiui, per karą. Užstojus gi bado metams, labai išsiplatina tarp žmonių, kuriems atsieina bado ir alkio pakęsti. Užtai ją dar bado šiltine vadina. <...> Drapanų utėlės, prisisiurbusios ligonio kraujo, kuriame yra beriamosios šiltinės mikrobų, nukeliauja ant sveikų žmonių“ TS 1 14;
(3) „Dėmėtos šiltinės prasideda ir-gi karščiu, bet drauge ant kuno atsiranda daug raudonų dėmių. Užsikrečia žmonės ta liga per utėles ir blakes“ MB 1 11;
(4) „Gi šit ir mūsų šalyje, negana to, kad taip ilgai karas siautė, pernai buvo įsigalėjusi kruvinoji liga, o šiemet ima plisti dar baisesnė, dar limpamesnė liga – dėmėtosios arba beriamosios šiltinės“ LA 42 1.

Pirmame tekste vartojamas terminas *dėmėtoji šiltinė*, antrame – *beriamoji šiltinė* ir *bado šiltinė*, o trečiame – *dėmėta šiltinė*. Šių terminų sinonimiškumo klausimą išsprendžia ketvirtas tekstas, kurio sakinyje sinonimiškai vartojami terminai *dėmėtoji šiltinė* ir *beriamoji šiltinė*.

Kad visuose keturiuose skirtinguose tekstuose rašoma apie tą pačią ligą, rodo ir juose aprašyti ligos požymiai – tą ligą platina utėlės, ja susirgus išberia kūną raudonomis dėmelėmis, ji plinta karo, bado metais. *Medicinos enciklopedijos* duomenimis, dėmėtoji šiltinė „plito karų metu, badmečiais, t.y. labai pablogėjus gyvenimo sąlygoms; ligą platina utėlės, daugiausia drabužinės“ ME I 169.

Taigi šios informacijos pakanka teigti, kad skirtinguose tekstuose terminai *bado* / *beriamoji* / *dėmėta* / *dėmėtoji šiltinė* įvardija tą pačią ligą ir yra sinonimai.

Gripė – gripės / influencos / ispanų / ispaniška / išpaniškoji liga – influenca – ispanų gripė – „mados liga“ – irmedė (lot. *influenca*). Viena iš dažniausių užkrečiamųjų ligų, siautusių 1918-aisiais Lietuvoje, buvo gripas. Spaudoje ši liga vadinta labai įvairiai, pavyzdžiui, straipsnyje „Gripė arba išpaniškoji liga“ ji įvardyta net penkiais terminais:

(1) „Tuokart ją vadino „mados liga“; „Nežinia, kada pirmiausiai pasirodė išpaniškoji liga“; „Išmatose dažnai randama influencos bacilų“; „gripės liga paprastai nėra sunki, pakyla karštis (38-40oC); sąnariai ir strėnos skausta, vidutinė akių plėvelė įkaista, atsiranda gerklėje slogos, taipojau ir skilvyje bei grobuose. Tai taip ir prasideda gripė“ Dbrt 178 3.

Kai kurie iš šio teksto ir kitokie gripo pavadinimai vartojami ir kituose tekstuose, pvz.:

(2) „Influenca yra tas pat kas ir vadinamoji ispanų liga; Pati savaime influencos liga nėra baisi; kūno temperatūra greitai pasikelia iki 39 arba net iki 40 laipsnių Celsiaus. Prie to prisideda silpnumas, pragaišta noras valgyti, prie vienų prisikabina snaudulys, prie kitų nervų suerzinimas. Be to dar, ligonis skundžiasi, jog jam skaudą nosies kaulas, kakta, kryžius, rankos ir kojos, dažnai ir labai smarkiai, slogas ir sausas kosulys nuolatos kankinąs; akys jam paraudonuoja, burna džiusta ir gerklę skauda ryjant, liežuvis buna baltas“ TS 34 4–5;

(3) „Šį rudenį pribuvo ir pas mus nelaukiama viešnė: „ispaniška liga“, kuri suguldė bemaž visą parapiją. <...>. Ligos apsireiškimai maždaug tokie: išpradžios kįla karštis, kaulus laužo, galvos skausmas, paskiaus krinta ant plaučių, kaipo uždegimas“ Vnb 43 675;

(4) „Visai nesenai Lietuvoje pradėjo siausti kažkokia nauja, nepaprasta liga. <...>. Įsižiūrėjus į šios ligos apsireiškimus, gauname įspūdžių, kad ji visai ne nauja: tai paprastoji influenca arba gripas. <...>. Liga apsireiškia gan staigiai. Po dienos kitos negaliavimo, staiga pakįla karštis, galvą skauda, strėnas, užeina silpnumas“ TS 36 13;

(5) „Taip vadinamoji musų kalba „irmedė“, o daktarų kalboje „influenca“, šiandieną gavo išpaniškosios vardą, nes-gi ten apsireiškė augštesniajame laipsnyje. Tą ligą galima gauti savaime nuo persišaldymo, ypač drėgname laike. Ji apsireiškia galvos skausmu ir šalčio laužymu. <...>. pasikelia kuno temperatura (karštis) ir ligonis, atgula. Jam, skausta kiek ir kaulai“ Kk 69;

(6) „kad ir Lietuvoje tokia palyginti lengva liga, kaip ispanų gripė, daugybę žmonių papiauna“ DB 56 4.

Kadangi kalbamajai ligai pavadinti spaudoje būta daug terminų, kai kurie iš jų, kaip matyti kitų tekstų sakiniuose, pasikartoja. Šiuo atveju pirmasis tekstas, kuriame gripas įvardijamas penkiais terminais, galėtų būti atspirties taškas terminų sinoniminiam ryšiui nustatyti. Tačiau bene patikimiausias minėtų terminų sinonimiškumo įrodymas yra ligos, kurią įvardija tie terminai, požymiai, aprašyti ir pasikartojantys visuose tekstuose – pakilęs karštis, sąnarių ir strėnų skausmas (žr. 1-ąjį tekstą), pakilusi kūno temperatūra, silpnumas, nosies kaulo, kaktos, kryžiaus, rankų ir kojų skausmas (žr. 2-ąjį tekstą), kylantis karštis, kaulų laužymas, galvos skausmas (žr. 3-iąjį tekstą), kylantis karštis, galvos ir strėnų skausmas, silpnumas (žr. 4-ąjį tekstą), galvos ir kaulų skausmas, pakilusi kūno temperatūra (žr. 5-ąjį tekstą).

Medicinos enciklopedijos duomenimis, gripas prasideda staiga: „pakyla temperatūra, krečia šaltis, skauda galvą, ypač kaktą, akių obuolius, raumenis, sąnarius, laužo visą kūną“ ME I 309.

Taigi galima teigti, kad visuose šešiuose skirtinguose tekstuose rašoma apie tą pačią užkrečiamąją ligą – gripą – ir terminai, vartojami tai ligai įvardyti, yra sinonimai.

(Ligos) antkryčiai – (ligos) diegai – bakterijos – (ligos) mikrobai. 1918 m. medicinos straipsniuose ligas sukeliantys organizmai vadinami keliais terminais. Gydytojas A. Vileišis juos vadino lietuviškai:

(1) „Džiovos priežastis yra maži, paprasta akimi nematomi, gemulėliai – antkričiai (ligos diegai)“ TS 7 14;
(2) „Sergėtis nuo jos reikia tokiais pat būdais, kaip ir nuo šiltinių, nuo koleros, t. y. neįsileisti į savo vidurius tos ligos diegų“ TS 2 16.

Šie lietuviški terminai aptinkami ir kitų autorių straipsniuose:

(3) „Žinodamas, iš kur kįla limpamosios ligos, negalėsi jų išsisaugoti, jei aplinkui bus patogios sąlygos tų ligų antkričiams veistis“ DB 56 4;
(4) „Visos tos limpamos ligos turi gyvą limpamą medžiagą, kuri nuo vieno žmogaus prilimpa kitam ir užkrečia jį ta pačia liga. Po daug vargo, mokslininkams pavyko susekti, kad tie ligos diegai priklauso prie mažiausiųjų žinomų augalų gyvybių“ Dbrt 98 3.

Pirmo ir antro tekstų sakiniuose terminų sinonimiškumas neabejotinas – abu tekstai parašyti to paties autoriaus; pirmame tekste terminai *antkričiai* ir *ligos diegai* pateikiami greta, o antrame tekste autorius vartoja vieną iš minėtų sinoniminių terminų. Šiuo atveju LKŽe duomenys gelbsti tik iš dalies – *diegas* 3. „užuomazga, pradas“, bet *antkrytis* „ligos priepuolis, užsikrėtimas, epidemija“.

Be minėtų lietuviškų terminų, A. Vileišis, būdamas gydytojas, negalėjo nevartoti ir graikiškos kilmės terminų *bakterija*, *mikrobas*, kuriais jis taip pat vadino ligų sukėlėjus:

„Kaip kitos užkrėčiamosios ligos, taip ir beriamoji šiltinė turi tam tikrų savo diegų – mikrobų. Tie mikrobai gyvena susirgusiojo beriamąja šiltine ligonio kraujuje“; „Užsikrečia žmogus šiltine, kada patenka jo kūnan tos ligos bakterijų. Tos bakterijos yra tai mažutėliai gyvunėliai, kurių paprastai akimis visiškai nepamatysi“ TS 1 14.

Tie skoliniai vartojami ir gydytojo D. Alseikos straipsnyje „Sveikatos reikalai Lietuvoje“:

„ Apsikrečiamąja liga žmogus suserga delto, kad jo kūnan patenka ypatingi, labai maži gyvunėliai, vadinamieji mikrobai arba bakterijos“ Svk 1 2.

Kaip matyti iš pastarųjų dviejų iliustracinių sakinių, terminai *bakterija* ir *mikrobas* gydytojų vartojami sinonimiškai, jie susiję lygiareikšmiškumo (tapatumo) santykiu (plg. Gaivenis 2002: 40), kurį galima pavaizduoti šitaip:

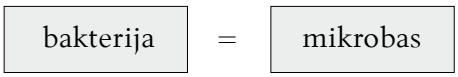

Dabartinės medicinos terminijos atžvilgiu kalbamieji terminai nėra sinonimai. Mikrobai yra platesnė sąvoka, o bakterija – tik tam tikra mikrobų rūšis. Jie susiję įeities santykiu (plg. Gaivenis 2002: 41), kurį grafiškai galima pavaizduoti šitaip:

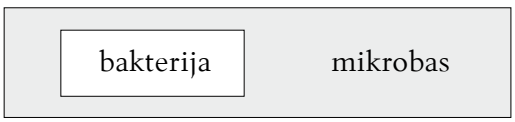

Terminus *bakterija* ir *mikrobas* sieja hiponiminiai – hiperoniminiai santykiai: hiperonimas *mikrobas*, o jo hiponimas – *bakterija*. Taigi 1918-aisiais sąvokos *bacterium* ir *microbium* dar buvo tapatinamos.

4. Medicinos terminų variantiškumas. Vienas iš būdingų 1918 m. medicinos terminijos bruožų – variantiškumas. Varijuojančių terminų daugiausia aptikta skirtingose medicinos publikacijose, kurios rašytos skirtingų žmonių, taigi šitai irgi turėjo įtakos variantų atsiradimui.

Pasitaikė dviejų tipų – (1) fonetinių ir ortografinių, arba rašybos (žr. Mitkevičienė 2004: 125) bei (2) morfologinių (žr. Župerka 1983: 28; Miliūnaitė 2009: 143, 172, plg. Ахманова 2005: 71) – variantų:

(1) „Džiova yra tai plaučių liga, kurią gauna ne iš peršalimo, bet per užsikrėtimą nuo kitų ligonių“ TS 7 14; „Užsikretimo būdų yra daugybė“ TS 34 5;

„Šonikauliai yra tai lenkti kaulai, kurie apsupa krūtinę ir pryšakyje yra prijungti krimsliais prie krūtinės kaulo“ Pvs 7 13; „Atsiranda rausvos plėmelės ant krutinės, kurios plečiasi, užimdamos visą kuną“ Kk 71;

„Pastebėta taip pat, jos influenca labai pavojinga palinkusiems prie džiovos arba jau sergantiems džiova“ TS 34 7; „Stenkitės atskirti sergančius užkrečiamomis ligomis (raupai, difteritas, šiltinė, kolera, džuma, kokliušas, tymai, škarletina, dizenterija, dziova, sifilis), o jiems pasveikus arba mirus dezinfekuokite jų būtą ir daiktus“ TS 5 15;

„Taip vadinamoji musų kalba „irmedė[49]“, o daktarų kalboje „influenca“, šiandieną gavo išpaniškosios vardą, nes-gi ten apsireiškė augštesniajame laipsnyje. Tą ligą galima gauti savaime nuo persišaldymo, ypač drėgname laikė“ Kk 69; „Irmedė limpa, bet tik nuo prakaito; oru ji kaip ir nevaikščioja“ Kk 70;

[49] Retinta straipsnio originale.

(2) „Kai kuriose <...> delnos vietose oda yra kieta ir stora“ Pvs 10 12; „Kad raumenys ištisai būtų prikergti prie pirštų, kuriuos jie judina tai delnas neapsakomai būtų storas, pirštai būtų nepatogūs ir negalėtų atlikti kaikurių judėjimų“ Pvs 8 11;

„Raumens, ypačiai kojų, spaudžiant skauda“ AVk 54; „Gyvo žmogaus kūno raumenys yra panašūs į gumos pluoštus; jie taip pat, kaip guma, gali išsitempti ir susitraukti“ Pvs 8 11.

Terminų variantų 1918-ųjų medicinos publikacijose galėjo rastis dėl įvairių tiek kalbinių, tiek nekalbinių priežasčių – nenusistovėjusios rašybos, autoriaus kalbos mokėjimo, redakcinių ir leidybos riktų ir pan.

5. Vietoj apibendrinimo. 1918 m. medicinos terminija teikia naudingos informacijos Lietuvos medicinos istorijai (kokios tąmet buvo svarbiausios sveikatos problemos, kokiomis ligomis sirgo žmonės ir kaip nuo jų gydėsi, kokios buvo ligų profilaktikos priemonės ir būdai, kas ir kur gydė ligonius ir pan.), lietuvių kalbai ir terminologijai. Viena vertus, jau ir prieš 100 metų medicinos ir sveikatos klausimais rašę autoriai vartojo nemažai terminų, kurie savo reikšmėmis ir sandara nepakitę pateko į dabartinę medicinos mokslo kalbą ir terminiją, tačiau, kita vertus, savo lietuviškumu, vaizdumu, reikšmių ir raiškos įvairumu ta terminija skiriasi nuo dabartinės lietuvių medicinos terminijos, o tos skirtybės daro 1918-ųjų medicinos terminiją savitą, todėl ir įdomią savo turiniu ir forma.

IŠVADOS

1. 1918 m. nutrūkus iki tol ėjusios specializuotos medicinos spaudos leidybai, medicinos ir sveikatos klausimais rašyta kitokioje (nespecializuotoje) periodinėje to meto spaudoje. Daugiausia laikraščiuose skelbtose publikacijose minėtais klausimais atsispindi tų metų sunki sveikatos reikalų padėtis ir aprašomos opiausios sveikatos problemos – užkrečiamosios ligos, jų požymiai ir gydymas, ligonių priežiūra, higiena, gydymo specialistų (gydytojų, felčerių, akušerių ir kt.) ir gydymo įstaigų (ligoninių, poliklinikų, vaistinių ir kt.) poreikis.

2. 1918 m. medicinos terminija yra įdomi dalykiniu atžvilgiu. Ji teikia naudingos ir unikalios informacijos Lietuvos medicinos istorijai.

3. Lingvistinė semantinė ir struktūrinė medicinos terminų analizė rodo, kad 1918-aisiais nemažai pagrindinių terminų jų reikšmės ir raiškos atžvilgiais perimta iš ankstesnio laikotarpio šaltinių, tuos terminus yra vartoję

iki 1918 m. medicinos, sveikatos ir gydymo klausimais rašę autoriai. Bent kiek radosi ir naujų terminų, kaip tų metų realijų, pavyzdžiui, karo, išdava.

4. Tirtų medicinos tekstų terminijos apimtis – per 700 skirtingų terminų vienetų. Didžiąją jų dalį (66 %) sudaro savakilmiai (grynai lietuviški) terminai. Lygiomis dalimis pasiskirstę svetimakilmiai (17 %) ir mišriakilmiai (17 %) terminai.

5. Medicinos, sveikatos ir gydymo temomis rašantiems autoriams reikėjo įsivaizduoti savo adresatą – paprastą lietuvį skaitytoją, taigi dalykinę informaciją jie turėjo pateikti populiariai ir suprantamai, vartoti daugiau lietuviškų terminų, kurie būtų žinomi ir aiškūs skaitytojui. Lietuviški anatomijos terminai daugiau mažiau jau buvo nusistovėję. Labiausiai įvairavo klinikos terminai, ypač ligų pavadinimai, kurie pasižymėjo sinonimų ir variantų gausa, nors nemažai daliai ligų pavadinimų dar trūko tikslumo. Vientisinių (arba gimininių) – paprastųjų (toliau darybiškai neskaidomų) – terminų yra palyginti nedaug, dažniausiai tai anatomijos terminai. Didžioji dalis vientisinių terminų yra išvestiniai žodžiai – beveik trisdešimties priesagų vediniai, galūnių ir priešdėlių vedinių bei dūrinių nedaug. Rūšinių, arba sudėtinių, sąvokų palyginti su gimininėmis tirtuose tekstuose įvardyta žymiai daugiau, taigi vyrauja sudėtiniai terminai, tarp kurių gausumu išsiskiria dvižodžiai kilmininkiniai žodžių junginiai (trižodžių ir daugiažodžių nėra daug).

Nemažai svetimakilmių medicinos terminų nėra nauji, o jau vartoti kalbamųjų metų publikacijų autorių pirmtakų. Didžioji dalis tų skolinių yra kilę iš klasikinių graikų ir lotynų kalbų. Be iš šių kalbų kilusių skolinių, dar vartota slaviškos, prancūziškos, vokiškos, itališkos kilmės žodžių. Dauguma svetimakilmių terminų yra tarptautiniai žodžiai, kurie tebevartojami dabartinėje lietuvių medicinos terminijoje.

Sudėtiniai mišriakilmiai terminai kiekybiškai lenkia vientisinius hibridus.

6. Daugiausia rašyta apie užkrečiamąsias ligas. Tai lėmė ligų pavadinimų gausą tirtose medicinos publikacijose. Ligos, jų gydymas ir profilaktika neatsiejama nuo anatomijos bei farmacijos, tad kitos dvi nemažos reikšminės grupės yra kūno dalių ir organų bei gydymo priemonių pavadinimai. Kitas svarbus dalykas – kas ir kur gydė ligonius. Taigi vartota su medicina ir gydymu susijusių asmenų ir įstaigų bei patalpų pavadinimų. Šių reikšminių grupių terminų perpus mažiau. Neišsiversta ir be įvairių, daugiausia abstrakčios reikšmės, terminų.

7. 1918 m. medicinos tekstuose sinonimija yra dažnas terminų semantinių tarpusavio santykių tipas. Sinoniminiu ryšiu susijusių terminų nerēta tame pačiame tekste. Jie vartojami greta arba pramaišiui. Gretutiniai sinonimai pateikiami dviem pagrindiniais būdais: skliaustuose ar siejami jungtuku *arba*.

8. Sinoniminius terminus identifikuoti to paties teksto ribose nesunku – čia gelbsti minėtasis – gretutinis arba mišrusis – jų vartojimas. Tuo tarpu sinoniminį ryšį tarp skirtingų tekstų terminų apčiuopti kebliau. Tą ryšį galima nustatyti remiantis tekstų tematika, terminų vartojimo kontekstu, tame pačiame tekste vartojamais sinonimais, įvardijamosios sąvokos požymiais ir papildomais šaltiniais (pvz., LKŽe, vadovėliais).

9. Terminų sinonimija ir variantiškumas byloja apie tų metų medicinos terminijos nepastovumą, dar, manding, ir tai, kad pagrindinis rašančiųjų tikslas buvo populiariai ir paprastam skaitytojui suprantamai perteikti informaciją apie ligas, jų požymius ir gydymą, o į raišką dėmesio kreipta mažiau, be to, dalis variantų gali būti redakcinės ir leidybinės klaidos. Kiekvienas autorius vienai ar kitai sąvokai pavadinti vartojo jam žinomus terminus, tai taip pat turėjo įtakos sinonimų atsiradimui.

10. Tiriamąją terminiją neabejotinai veikė gyvoji kalba – 1918 m. tekstuose nemažai terminų, paimtų iš gyvosios vartosenos, pvz.: *kruvinoji*, *raudonoji*, *krauligė*, *slankstas*, *slogas*, *gyduolė*, *pribuvėja*, *grobas*, *krimslys*, *koserė*, *lėlelė* „akies vyzdys (pupilla)“, *ryšelis*, *skilvis*, *žvyna*, *atmatai*, *suputimas* „sutinimas, subrinkimas“, *laužymas* „gėlimas, skaudėjimas“, *kraujo vaikščiojimas* „kraujo cirkuliacija“, *diegas* „užuomazga, pradas (ligos)“, *plaišena* (terminologizuotas žodis), *užkaitimas* „uždegimas“, *liginimas* „slaugymas“. Be to, esama vaizdingų terminų, pvz.: *kraujo vaikščiojimas*, *krūtinės kamaraitė*, *niežų krūmas*, *prakaito skylutė*, *sausų gyslų ryšelis*.

11. Tirtuose tekstuose dar ganėtina netikslių medicinos terminų, kuriais įvardijamos daugiausia rūšinės sąvokos yra nepakankamai aiškios, pvz.: *ausų užkaitimas*, *plėvės užkaitimas*, *šonkaulių užkaitimas*, *vidurių sluoga*, *vidurių sugedimas*, *kvėpavimo takų slogas*, *skilvio sugedimas*.

12. Jau ir prieš 100 metų medicinos, sveikatos ir gydymo klausimais rašę autoriai vartojo nemažai terminų, kurie nepakitę pateko į dabartinę medicinos mokslo kalbą ir terminiją, tačiau savo lietuviškumu, vaizdumu, reikšmių ir raiškos įvairumu ta terminija skiriasi nuo dabartinės lietuvių medicinos terminijos.

PAGRINDINIŲ ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

AVk – *Aušros Vartų kalendorius*
Dbrt – *Dabartis*
DB – *Darbo balsas*
FR – *Farmaceutų reikalai*
Kk – *Kauno kalendorius*
LA – *Lietuvos aidas*
MB – *Moterų balsas*
Pvs – *Pavasaris*
Svk – *Sveikata*
TS – *Tėvynės sargas*
Vnb – *Vienybė*

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

Ankietos reikalu. – Valdyba – *Farmaceutų reikalai*, 1918, sausis (Nr. 1), 3–4.

Apsisaugojimas nuo kruvinosios ir jos gydymas vyr. rytų vado srityje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, birželio 13 (Nr. 71), 3.

Apsisaugojimas nuo limpamų ligų, ypačiai nuo krauligės. – parašė dr. Minkevičia, gyd. Savičo ligoninės Vilniuje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, liepos 31 (Nr. 98), 3.

Atsišaukimas į Lietuvos farmaceutus / Vilniaus liet. farmaceutų tarybos pirm. Steponas Nasvytis, sekr. Stasys Bytautas. – *Lietuvos aidas*, 1918, gruodžio 6 (Nr. 150), 3.

Avižonis Petras. Higijena. – D-ras med. P. Avižonis. – *Darbo balsas*, 1918, gruodžio 24 (Nr. 56), 3–4.

Čia atsidarė aptieka provizoriaus J. Stuko..., Kupiškis. – Žinąs. – (Žinios iš Lietuvos. Įvairios žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, gruodžio 11 (Nr. 154), 5.

Čia po visas parapijas taip yra išsiplatinusi ispanų liga..., Kaišiadorių a. – Krumplys[50]. – *Pavasaris*, 1918, lapkričio 1 (Nr. 9), 18.

Daktarų ir akušerių stoka. – O. Žl.[51] – (Mūsų žinios. Žagarė). – *Darbo balsas*, 1918, balandžio 11 (Nr. 16), 11.

Daktarų organizavimasis. – A. Trainaitis. – *Farmaceutų reikalai*, 1918, sausis (Nr. 1), 7.

Dėku Dievui, jau gydytojų turime keletą..., Utena. – (Iš Lietuvos krašto). – *Vienybė*, 1918, rugsėjo 24 (Nr. 36), 562.

Del gomeopatinių vaistinių. – J. Pundinas. – *Lietuvos aidas*, 1918, spalio 11 (Nr. 103), 2.

Dėl kovos su dėmėtąja šiltine, Švenčionys. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, kovo 19 (Nr. 34), 3.

Dėl ligoninės įsteigimo Gelvonyse. – P. D.[52] – (Iš Lietuvių centralinio komiteto). – *Tėvynės sargas*, 1918, birželio 21 (Nr. 24), 4.

Dėl sveikatos stovio Lietuvoje. – (Žinios iš Lietuvos. L. Tarybos žinios), – *Lietuvos aidas*, 1918, spalio 5 (Nr. 98), 3.

Dėmėtosios šiltinės. – Kunigas Š.[53] – *Dabartis*, 1918, balandžio 17 (Nr. 13), 193–194.

Didelė lietuvių ligoninė Vilniuje. – *Lietuvos aidas*, 1918, rugsėjo 5 (Nr. 83), 2.

Dr. D. Alseika[54]. Kaip išsisaugoti limpamųjų ligų? – *Sveikata*, 1918, gruodžio 25 (Nr. 1), 2.

D-ras D. Alseika. Sveikatos reikalai Lietuvoje. – *Sveikata*, 1918, gruodžio 25 (Nr. 1), 1–2.

Draugelis Eliziejus. Naujoji liga. – Dr. E. Draugelis. – *Tėvynės sargas*, 1918, spalio 30 (Nr. 36), 13–14.

Draugelis Eliziejus. Šiltinės. – D-ras E. Draugelis. – *Aušros Vartų kalendorius 1919: Sodžiaus ir ir miesto lietuvių katalikų šeimynoms dovanėlė*. III metai. Redagavo Liūdas Gira, Vilnius: Žinynas, 1918, 50–54.

Farmaceutams!. – Lietuvių farmaceutų sąjungos nariai J. Tartila, J. Putna, K. Markūnas. – *Lietuvos aidas*, 1918, gegužės 25 (Nr. 61), 2.

Farmaceutams. – Kast. Stašys[55]. – *Lietuvos aidas*, 1918, birželio 25 (Nr. 71), 2.

Farmaceutų reikalais. – Ainis[56]. – *Darbo balsas*, 1918, rugsėjo 27 (Nr. 37), 4–5.

[50] Bronius Stosiūnas?

[51] Ona Žlabytė.

[52] Povilas Dogelis.

[53] Juozas Šnapštys?

[54] Danielius Alseika.

[55] Konstantinas Stašys.

[56] Juozas Pronskus.

Farmaceutų reikalu. – Ainis. – *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 27 (Nr. 142), 3.
Feldšeris. – Žiedelis[57]. – (Mūsų žinios. Naujamiestis). – *Darbo balsas*, 1918, rugpjūčio 7 (Nr. 30), 11–12.
Gydytojų apsigyvenimas. – (Mūsų žinios. Vilnius). – *Darbo balsas*, 1918, rugpjūčio 30 (Nr. 33), 8.
Gydytojų domei. – Ten buvęs. – *Lietuvos aidas*, 1918, spalio 31 (Nr. 120), 4.
Gydytojų ir vaistininkų žiniai. – Seinų žmogus. – (Žinios iš Lietuvos. Po visą kraštą. Įvairios žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, liepos 18 (Nr. 80), 3.
Gripė arba ispaniškoji liga. – Alfred S. Radtke. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, lapkričio 1 (Nr. 178), 3.
Grumimas kruvinosios vyr.ryto vado valdžios srityje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, liepos 2 (Nr. 79), 3.
Higienos mokslas ir mūsų mokyklos. – Ibis[58]. – *Lietuvos aidas*, 1918, balandžio 20 (Nr. 47), 2.
Ispanų liga. – Eglaitė. – (Mūsų žinios. Biržai). – *Darbo balsas*, 1918, lapkričio 13 (Nr. 44), 15.
Iš Aglonos (Rusijoje) Vilniun tapo pargabenta daktaro J. Buzelio vedama lietuvių ligoninė... – (Žinių žinios. Vilniaus kronika). – *Tėvynės sargas*, 1918, birželio 14 (Nr. 23), 9.
Iš Kauno miesto ligoninės. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, liepos 28 (Nr. 96), 3.
Į draugus farmaceutus! – Proviz. Z. Kūzavas[59]. – *Lietuvos aidas*, 1918, liepos 11 (Nr. 77), 2–3.
Įsteigė vaistininkų draugiją, Vilnius. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, rugsėjo 24 (Nr. 145), 4.
Kaip išsisaugoti limpamųjų ligų? – O. A.[60] – *Moterų balsas*, 1918, liepos mėn. (Nr. 1), 11–12.
Kalbos gryninimas. – L. G. – *Tėvynės sargas*, 1918, kovo 5 d. (Nr. 9), 1–2.
Kauno miesto ligoninė. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, sausio 24 (Nr. 11), 3.
Lietuviai-daktarai. – (Lietuviai svetur). – *Lietuvos aidas*, 1918, sausio 24 (Nr. 11), 4.
Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos ligoninė. – (Žinios iš Lietuvos. Vilniuje). – *Lietuvos aidas*, 1918, spalio 18 (Nr. 109), 3.
Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos Poliklinika ir Ligoninė nuo lapkričio 3 dienos ... pradėjo oficialiniai veikti ... – (Žinios iš Lietuvos. Vilniuje). – *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 13 (Nr. 130), 5.
Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos poliklinika ir ligoninė Vilniuje. – (Mūsų žinios. Vilnius). – *Darbo balsas*, 1918, lapkričio 6 (Nr. 43), 13–14.
Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos Poliklinikos ir Ligoninės... pašventinimas įvyko šį sekmadienį... – Tekste: Vaižganto kalba. – (Žinios iš Lietuvos. Vilniuje). – *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 5 (Nr. 123), 4.
Lietuvos vaistinės. – Lent. – *Lietuvos aidas*, 1918, sausio 22 (Nr. 10), 4.
Ligos. – Kazys Kairys. – (Mūsų žinios. Ilguva). – *Darbo balsas*, 1918, lapkričio 13 (Nr. 44), 14.
Ligos. – Sietynas. – (Mūsų žinios. Žemaitkiemis). – *Darbo balsas*, 1918, balandžio 18 (Nr. 17), 11.
Mūsų grįžusieji. – S.[61] – *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 17 (Nr. 134), 2.
Nedidelis Skapiškio miestelis stovi Mituvos paežeryje... – P. Gužas. – (Žinios iš Lietuvos. Po visą kraštą. Įvairios žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, rugsėjo 28 (Nr. 93), 3.
Oda. – J. T. – *Pavasaris*, 1918, lapkričio 23 (Nr. 10), 12–13.
Pamišėlių namas. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, vasario 21 (Nr. 23), 3.
Raumenys. – J. T. – *Pavasaris*, 1918, spalio 16 (Nr. 8), 11–12.
Saugokime sveikatą ir gyvybę. – L. N.[62] – *Lietuvos aidas*, 1918, balandžio 9 (Nr. 42), 1–2.
Saugokimės ligų. – A. Žansparnis[63]. – *Darbo balsas*, 1918, gegužės 9 (Nr. 20), 4–5.
Sykiu su saules grąža grįzo į mūsų apylinkę... dezinterija, arba kruvinoji.... – Visų žinomas. – (Mūsų žinios. Gruzdžiai). – *Darbo balsas*, 1918, rugpjūčio 30 (Nr. 33), 10–11.
Susilaukėme dar vieno veiklaus vyro inteligento,.... – P. B. – *Pavasaris*, 1918, rugsėjo 1 d. (Nr. 5), 21.

[57] Jonas Kvietkauskas.

[58] Jonas Basanavičius.

[59] Zenonas Kuzavas.

[60] Ona Adomaitytė.

[61] Kazys Strazdas? / Stanislovas Sarapas ? / Antanas Kvedaras ?

[62] Liudas Noreika.

[63] Juozas Gendrėnas.

Sveikatos Komisija prie Lietuvos Tarybos. – (Žinios iš Lietuvos. Vilniuje). – *Lietuvos aidas*, 1918, birželio 29 (Nr. 73), 3.
Sveikatos Komisijos iniciatyva ... buvo sušauktas 5.XII miesto gydytojų susirinkimas... – Z. – (Mūsų žinios. Šiauliai). – *Darbo balsas*, 1918, gruodžio 31 (Nr. 57), 3.
Sveikatos reikalai vyr. rytų vado srityje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, kovo 2 (Nr. 27), 3.
Sveikatos reikalu. – Kar. Dy-n-a. – *Lietuvos aidas*, 1918, rugsėjo 14 (Nr. 87), 2.
Šis tas apie ligas ir iš hygienos. – M-lis. – *Kauno kalendorius 1919 metams*. Trylikti metai. Kaunas, 1918, 69–74.
Šį rudenį pribuvo ir pas mus... "ispaniška liga"... – Kuliškis[64]. – (Iš Lietuvos). – *Vienybė*, 1918, lapkričio 13 (Nr. 43), 675–676.
Taip pat svarbus reikalas. – *Tėvynės sargas*, 1918, rugpjūčio 4 (Nr. 28), 2.
Tauta ir kalba. – Nr. – *Lietuvos aidas*, 1918, liepos mėn. 16 d. (Nr. 79 (127)), 1–2.
Tautos sveikata ir karas. – Z.[65] – *Lietuvos aidas*, 1918, kovo 23 (Nr. 36), 1–2.
Traupio miestelyje iš rudens pradėjo žmonės sirgti tifu (šiltinėmis)... – Jaunas mokytojas. – (Žinios iš Lietuvos. Po visą kraštą. Įvairios žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, kovo 16 (Nr. 33), 3.
Tremtinių grąžinimo tvarka ir karantinos. – A. R.[66] – *Lietuvos aidas*, 1918, balandžio 18 (Nr. 46), 2.
Ukmergės apskrity siaučia dėmėtosios šiltinės... – A. Ž. – (Po Lietuvą. Įvairios žinios). – *Tėvynės sargas*, 1918, gegužės 8 (Nr. 18), 10.
Vaistinės mokinių klausimu. – J. P. – *Lietuvos aidas*, 1918, gruodžio 12 (Nr. 155), 2–3.
Vaistinių reikalai. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, rugpjūčio 3 (Nr. 101), 3.
Vaistų reikalai Vyr. Rytų vado srityje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, birželio 13 (Nr. 71), 3.
Vileišis Antanas. Apie karo ligas. – Dr. A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, gruodžio 29 (Nr. 1), 14–15, sausio 17 (Nr. 2), 15–16.
Vileišis Antanas. Apie plaučių džiovą. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, vasario 19 (Nr. 7), 14–15.
Vileišis Antanas. Kaip gyventi, kad sveikam būti. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, sausio 29 (Nr. 4), 14–15, vasario 5 (Nr. 5), 15.
Vileišis Antanas. Kas tai influenca ir iš ko ji atsiranda? – Dr. A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, spalio 16 (Nr. 34), 4–8.
Vileišis Antanas. Kokia privalo būti sergančiųjų vaikų priežiūra. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, balandžio 11 (Nr. 14), 13–14, gegužės 29 (Nr. 21), 11, liepos 10 (Nr. 26), 11–12, rugsėjo 18 (Nr. 30), 11–13.
Vileišis Antanas. Niežai. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, balandžio 11 (Nr. 14), 13.
Vileišis Antanas. Rožė. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, kovo 16 (Nr. 10), 14.
Vileišis Antanas. Trachoma. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, kovo 23 (Nr. 11), 14.
Žagarėje apsigyveno trys gydytojai, 1 feldšeris ir akušerė; Žagarėje atidaryta Kazlausko vaistinė... – Lietuvos Ainė. – (Mūsų žinios. Žagarė). – *Darbo balsas*, 1918, spalio 10 (Nr. 39), 12.
Žmogaus kaulai. – J. T.[67] – *Pavasaris*, 1918, spalio 4 (Nr. 7), 12–13.
Žmonių sveikata Lietuvoje. – *Vienybė*, 1918, liepos 4 (Nr. 24), 367–368.
Žodelis apie sveikatą. – Rumšišk. mokytojas. – *Dabartis*, 1918, kovo 9 (Nr. 30), 3.
Žvilgsnis į ateitį. – St. N-is. – *Farmaceutų reikalai*, 1918, sausis (Nr. 1), 2–3.

PAGALBINIAI ŠALTINIAI

ALEW – *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch*. Band 1 A–M, Band 2. N–Ž, Band 3. Verzeichnisse un Indices. Unter der Leitung von Wolfgang Hock, Hamburg: Baar, 2015.
Alm – Alminauskis K. *Die Germanismen des Litauischen I. Die deutschen Lehnwörter im Litauischen*, Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos knygynas, 1931.
Čep – Čepienė N. *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.

[64] Stanislovas Durskis.

[65] Vincentas Zajančkauskas.

[66] Andrius Rondomanskis?

[67] Jurgis Talmantas?

DVLKŽ – Križinauskas J., Smagurauskas St. *Didysis vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* 1–2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
LEW I – *Litauisches etymologisches Wörterbuch* von Ernst Fraenkel. Bd. 1, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955.
LEW II – *Litauisches etymologisches Wörterbuch* von Ernst Fraenkel. Bd. 2, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955.
Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas 1. *Autoriai*. Sudarė ir parengė dr. Jonas Mačiulis, Vilnius: LNB, 2004.
Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas 2. *Slapyvardžių žodynas*. Sudarė ir parengė doc. dr. Jonas Mačiulis, Vilnius: LNB, 2004.
Lietuvos bibliografija = The bibliography of Lithuania = Litauische Bibliographie / *Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos* = Publications of Lithuanian periodicals = Publikationen der Litauischen Periodika: 1918. D. 1. Parengė Osvaldas Janonis, Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2001.
LLKŽ – Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1979.
LKPŽ – Kregždys R. *Lietuvių kalbos polonizmų žodynas = Słownik polonizmów w jezyku litewskim* (Studia Etymologica Baltica II). Mokslinis žodynas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016.
LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt
ME I, II – *Medicinos enciklopedija* 1–2, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991, 1993.
PrW I – *Preussisches Wörterbuch Ost- und Westpreussisches Provinzialismen in alphabetischer Folge* von H. Frischbier. Erster Band. A–K, Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1882.
Skar – Skardžius Pr. Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. – *Tauta ir žodis* 7, 1931.
Šlt – [D-ras A. Vileišis.] Sveikatos dalykai. Apie žmogaus džumą. – *Šaltinis* 29, 1914, 435–437.
TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redaktorių taryba: Angelė Kaulakienė et al., Vilnius: Alma littera, 2013.
VLE IV, XIII, XVII, XXII, XXIII, XXV – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 2008, 2010, 2012, 2013, 2014.
Zemlevičiūtė P. 2009: *Lietuvių medicinos terminologijos raida XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje*. Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
ЭСРЯ I, II – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка 1–2, Москва: Прогресс, 1964, 1967.

LITERATŪRA

Andriušis A. 2006: *Lietuvos medicinos istorijos apybraiža*. Mokomoji knyga, Vilnius: Vilniaus universiteto l-kla.
Bunevičiūtė L. 2000: Atributiniai veiksmažodinių daiktavardžių junginiai. – *Žmogus ir žodis* 2, 10–15.
Ermanytė I. 2008: *Antonimai ir antonimija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: LKI leidykla.
Gira L. 1918: Kalbos gryninimas. – L. G. – *Tėvynės sargas* 9, 1–2.
Grinius K. 1918: Tauta ir kalba. – Nr. – *Lietuvos aidas* 79(127), 1–2.
Jakaitienė E. 2010: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
Keinys St. 2005 [1975]: Priesaginė lietuviškų terminų daryba. – *Keinys St. Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 21–76.
Micelmacheris V. 1959: *Sveikatos apsauga Lietuvoje 1918–1919 m.*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
Miliūnaitė R. 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
Mitkevičienė A. 2004: V. Dubo visuotinės literatūros vadovėlio terminų variantai. – *Terminologija* 11, 119–144.
Mitkevičienė A. 2006: Literatūros mokslo terminų antonimija 1922–1942 m. – *Terminologija* 13, 134–148.
Mitkevičienė A. 2015: *1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo terminai*. Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
Petronytė A. 1995: Lietuvos Sveikatos departamento sukūrimas 1918–1920 m. – *Acta musei historiae medicinae et pharmaciae Lithuaniae* II, Kaunas, 118–124.
Stakulienė S. 2001: Lietuviškoji medicinos periodika: ištakos ir raida Lietuvoje iki XX a. trečiojo dešimtmečio. – *Knygotyra* 37, 220–233. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/afedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367156338542/DS.002.0.01.ARTIC.
Stakulienė S. 2007: Lietuviškos farmacijos periodikos ištakos ir raida Lietuvoje iki XX a. penktojo dešimtmečio. – *Knygotyra* 49, 122–137. Prieiga per internetą: www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/download/8017/5887.

Stropus R., Tamašauskas K. A., Paužienė N. 2005: *Žmogaus anatomija*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Kaunas: Vitae Litera.
Tercijonas V. 1968: Sveikatos apsauga. – *Lietuvių enciklopedija* XV. *Lietuva*, South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 122–126.
Vaišvilienė R. 2013: Lietuviškai medicinos mokslo periodikai – 100 metų. – *Medicinos teorija ir praktika* 19(2), 208–213. Prieiga per internetą: http://www.mtp.lt/files/MTP2-18str-208-213psl.pdf.
Župerka K. 1983: *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius: Mokslas.
Ахманова О. С. 2005: *Словарь лингвистических терминов*, Москва: КомКнига.
Даниленко В. П. 1977: *Русская терминология: опыт лингвистического описания*, Москва: Наука.
Татаринов В. А. 2006: *Общее терминоведение: энциклопедический словарь*, Москва: Московский Лицей.

MEDICAL TERMINOLOGY 100 YEARS AGO

The paper deals with terms collected from over eighty popular science and informational articles on medicine and health published in Lithuanian periodicals (mainly newspapers) in 1918. Terms are analysed in respect of the meaning and expression.

Some specialized medical periodicals ceased in 1918, therefore general publications – *Moterų balsas, Darbo balsas, Dabartis, Vienybė, Lietuvos aidas, Pavasaris* and *Tėvynės sargas* – started publishing information on the most important health issues, mainly infectious diseases (dysentery, typhus, influenza, etc.), their treatment and patient care. Over 700 different terminological units were collected from the texts researched. 66% of terms are purely Lithuanian words, 17% are foreign words (mainly borrowings of Greek (*apopleksija* (apoplexy), *bakterijos* (bacteria)) and Latin origin (*kamparas* (camphor), *daktaras* (doctor)) and another 17% are words of mixed origin (hybrids (*aptiekininkas* „vaistininkas“ (pharmacist), *operacinė* (operating-room) and complex terms having elements of different origin (*valgio virinamieji organai* „virškinimo organai“ (digestive tract), *ispanų liga* „influenca“ (influenza)). The terms researched name body parts and organs, diseases, medical devices, persons, medical institutions and abstract concepts of medicine.

One-word terms which are simple words of Lithuanian origin are quite rare (*akis* (eye), *galva* (head), *plaučiai* (lungs)). The majority of terms researched are derivates (*nugarkaulis* (backbone), *kosulys* (cough), *niežai* (scabies), *gydytojas* (doctor), *ligoninė* (hospital)). Two-word terms are most frequent (*tulžies pūslė* (gall bladder), *dėmėtoji šiltinė* (spotted fever), *ricinos aliejus* (castor oil), *vaistinės padėjėjas* (pharmacy assistant), *rentgeno kabinetas* (X-ray room), three-word terms (*vidurių šiltinės mikrobas* (typhoid fever microbe), *raudonojo kryžiaus ligoninė* (Red Cross hospital)) are not very common.

There are quite a few synonymous terms in the researched texts (*kruvinoji* and *dizenterija* (dysentery), *aptieka* and *vaistinė* (pharmacy)). Synonymous terms can be easily identified in the same text because they are used either together or interchangeably. It is more difficult to identify the synonymy between terms from different texts, in such cases the subject of a text, synonymy within the same text, features of the concept or an external source (for instance, LKŽe (Lithuanian Language Dictionary)) may help.

In 1918 quite a few medical terms had alternative versions. Phonetic and orthographic variants are common (*krūtinė* and *krutinė* (chest), *skarlatina* and *škarletina* (scarlet fever), *džiova* and *dziova* (tuberculosis) *irmedė* and *irmedė* (influenza)), morphologic variants are rare (variants of a gender – *karantina* and *karantinas* (quarantine) and of endings – *raumenys* and *raumens* (muscles)).

Synonyms and variants were used because terminology was not settled; inconsistent usage was also caused by the author's language knowledge and terminology known to him, editorial or publishing mistakes and the focus on easy and understandable presentation of medical information without paying much attention to expression.

Medical terminology of 1918 was influenced by the spoken language. Quite a lot of words – some of them are quite figurative – were borrowed from the colloquial usage (*kruvinoji* „dizenterija" (dysentery), *mažakraujė* „anemija" (anaemia), *gyduolė* „vaistas" (drug), *pribuvėja* „akušerė" (obstetrician), *krimslys* „kremzlė" (cartilage), *kraujo vaikščiojimas* „kraujo cirkuliacija" (blood circulation)).

In that year some concepts of medicine still were vague, therefore there are some medical terms which are not precise (*ausų užkaitimas, vidurių sluoga*, *skilvio sugedimas*).

Medical terminology of 1918 provides an interesting, useful and unique information for the history of medicine in Lithuania (what health issues were topical, what diseases were common and how they were treated, what were the means of prevention, who treated patients and where it was done, etc.) as well as for the research of Lithuanian language and terminology. Some terms which are currently used in the language of medical science were used 100 years ago, but in general medical terminology of that year differs from the modern terminology in figurativeness, Lithuanian origin and variety of meanings and expression.

Gauta 2018-07-19

Palmira Zemlevičiūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas palmira.zemleviciute@lki.lt

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Kazys Bizauskas ir lietuvių literatūros mokslo terminija

ASTA MITKEVIČIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: signataras, terminija, literatūros mokslo terminai, terminologijos komisija, terminų tvarkyba, sinonimai

Terminų nustatymas nėra vieno kurio suinteresuoto asmens ar autoriaus, bet bendras visų mūsų reikalas

(Kazys Bizauskas, 1922, Roma)[1]

ĮVADAS

Šiemet, 2018 metais, minime Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį. Simboliška, kad prieš 100 metų buvo išleistas ir pirmasis lietuviškas literatūros teorijos vadovėlis, o jo autorius – jauniausias Vasario 16-osios Akto signataras Kazys (Kazimieras) Bizauskas (1893–1941).

Kazys Bizauskas 1921 metais
LCVA, 0-011200

Lietuvos valstybės veikėjas, politikas, signataras, švietimo ministras, diplomatas, pedagogas, publicistas, literatūros kritikas, vertėjas... Taip trumpai galima apibūdinti ši įvairiapusį asmenį. K. Bizauskas gimė prieš 125 metus Latvijoje (šaltiniuose gimimo metai įvairuoja). Mokėsi Mintaujos gimnazijoje (Latvija), Šveicarijoje, Vilniuje, Kaune. Baigęs Kauno gimnaziją, 1913–1915 m. studijavo teisę Maskvos universitete, bet studijų nebaigė dėl Pirmojo pasaulinio karo. Jau nuo 1909 m. bendradarbiavo lietuvių spaudoje. Kartu su kitais išrūpino leidimą 1915 m. Panevėžyje įsteigti lietuvių gim-

[1] L 4. 1922–1923 m. K. Bizauskas buvo Lietuvos atstovas Vatikane.

naziją, pats tapo jos inspektoriumi, taip pat toje gimnazijoje dėstė lietuvių ir lotynų kalbas. Nuo 1915 m. K. Bizauskas priklausė ir Lietuvių mokslo draugijos Vadovėlių rengimo komisijai, į kurią dar įėjo Mykolas Biržiška, Augustinas Janulaitis, Petras Klimas, Antanas Smetona. 1917 m. K. Bizauskas, nors dar nebuvo sulaukęs reikiamų 25 metų, buvo pakviestas į Lietuvių konferenciją Vilniuje, kur išrinktas Lietuvos Tarybos nariu. 1920–1922 m. – švietimo ministras Kazio Griniaus vyriausybėje. Svarbiausia jo, kaip ministro, pareiga buvo sukurti lietuvišką švietimo sistemą, užtikrinančią tautinį auklėjimą. Apie K. Bizauską jo amžininkas, tos pačios vyriausybės vidaus reikalų ministras Rapolas Skipitis rašė: „Kaip švietimo ministeris K. Bizauskas buvo gabus švietimo reikalų organizatorius. Jis kietai laikydavosi savo principinių įsitikinimų, bet buvo lankstus taktikoje. Ministerių kabineto posėdžiuose niekuomet neįvykdavo aštresnių susikirtimų tarp K. Bizausko ir kitų ministerių. Jau iš to galima spręsti, kad K. Bizauskas buvo geras psichologas ir gero būdo žmogus“ (Skipitis 1961: 352) (plačiau apie K. Bizauską, jo politinę ir visuomeninę veiklą žr. VLE III; Zundė 1993, 1994; Banevičius 1991: 44; Liekis 1996: 103–131, Blažytė-Baužienė 2006 ir kt.).

Pirmasis lietuviškas literatūros teorijos vadovėlis

Pirmasis K. Bizausko literatūros teorijos vadovėlio leidimas, pavadintas *Raštijos bei literatūros teorija* (pirmoji dalis), atskira knyga išėjo **1918 m.** Kaune kaip *Ateities* leidinys Nr. 19 (spausdino Saliamono Banaičio spaustuvė; žr. 1 pav.)[2]. Prakalba parašyta Panevėžyje 2017 m. birželio 1 d. Antrasis leidimas be pakeitimų ir taip pat pavadintas pasirodė 1920 m. kaip Švento Kazimiero draugijos leidinys (išleista Kaune, spausdino „Šviesos“ spaustuvė). Jo pradžioje įdėta ta pati pratarmė iš pirmojo leidimo. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas išėjo 1922 m. antroje pusėje Kaune (išspausdinta Berlyne Otto Elsnerio spaustuvėje). Patikslintas ir vadovėlio pavadinimas – *Literatūros teorija. Vadovėlis augštesniosioms mokykloms*[3]. Po metų – 1923-iaisiais – pasirodė ir paskutinis vadovėlio leidimas (išleista

[2] Iš pradžių pirmoji dalis išspausdinta atskirais gabalais 1918 m. *Ateityje* (1–6 numeriuose sausį–birželį). Tokia forma mokymui(si), be abejo, nebuvo patogi.

[3] Pirmojo (ir antrojo) leidimo pavadinimas *Raštijos bei literatūros teorija* buvo netikslus, turbūt toks paliktas per neapsižiūrėjimą, nes pats K. Bizauskas pirmajame leidime terminus *literatūra* ir *raštija* laikė absoliučiaisiais sinonimais, plg.: „Todel mūsų nuomone neteisingai pasielgia tie, kurie nori tarp tųdviejų sąvokų (literatūra, raštija) kažkokį skirtumą matyti“ R 3.

1 pav. Pirmasis lietuviškas literatūros teorijos vadovėlis

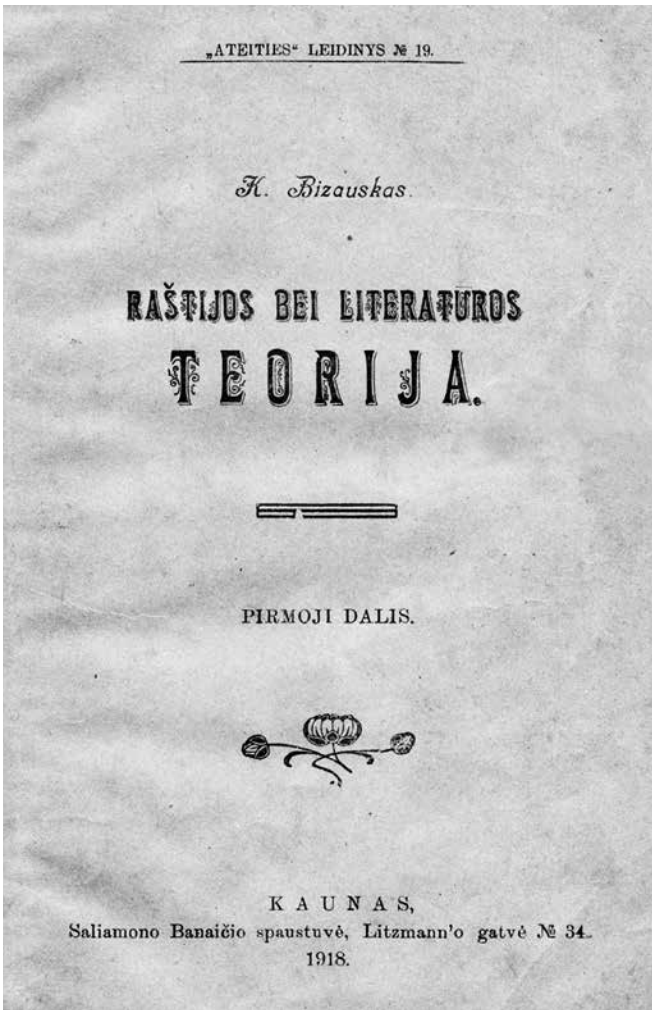
„ATEITIES“ LEIDINYS № 19.

K. Bizauskas.

RAŠTIJOS BEI LITERATŪROS

TEORIJA.

PIRMOJI DALIS.

KAUNAS,
Saliamono Banaičio spaustuvė, Litzmann'o gatvė № 34.
1918.

Kaune, išspausdinta Tilžėje, J. Reylenderio ir sūnaus spaustuvėje). Kaip pasakyta pratarmėje, jis tik nedaug pataisytas, o terminai palikti tie patys. Vis dėlto jau atsivertus paskutinio leidimo turinį matyti ir terminologinių skirtumų: trečiajame *poema*, ketvirtajame toje pačioje vietoje – *poėma*, dar atitinkamai *draminė poėzija* ir *dramiškoji poėzija* / *dramiška poėzija*, *draminis veiksmas* ir *dramatiškas veiksmas*, *epinė poėzija* ir *epiškoji poėzija*, *lyriniai veikalai* ir *lyriški veikalai*, *lyrinė poėzija* ir *lyriška poėzija* ir kt. Šiuos skirtumus autorius galėjo laikyti terminologiškai nereikšmingais (jei taisė pats) arba pakeitimus bus įvedę redaktoriai.

Pirmąjį leidimą teigiamai įvertino Adomas Jakštas (Aleksandras Dambrauskas) (žr. Jakštas 1923: 373), kuris pats leido ir redagavo *Ateitį*. Antrąjį leidimą 1920 m. recenzavo Jonas Jablonskis. Jis teigė: „Rašinys yra labai nepaprastas: iš kitų mokyklos vadovėlių jis išsiskiria savo turiniu, kalba ir rašyba. Viskas čia yra nepaprasta, negirtina“ (Jablonskis 1933: 181). Tačiau J. Jablonskio nuomone, K. Bizausko dėl vadovėlio kokybės negalima kaltinti, nes „jis parašęs savo rašinį tada, kada nieko šiam reikalui neturėjom, ėmę dirbti savoje mokykloje“ (Jablonskis 1933: 182). Leidžiant antrąjį leidimą, pasak J. Jablonskio, autoriaus net nebuvo Lietuvoje[4], o jei K. Bizauskas pats leistų vadovėlį, be abejo, jį žymiai pataisytų. Tą jis ir padarė.

1918 m. leidimas yra mažesnės apimties už trečiąjį (atitinkamai 65 p. (23 cm) ir 199 p. (17 cm)). Jį sudaro prakalba, įvadas ir dėstomoji dalis, pavadinta „Bendroji literatūros teorijos dalis“. Ta pagrindinė dalis suskirstyta į keturis skyrius: 1) „Bendros žinios apie veikalus“ (p. 5–13), 2) „Stilistikos mokslas“ (p. 13–52), o šis savo ruožtu į poskyrius – „Stilius ir stilistikos užduotis“, „Bendros minčių reiškimo formos veikaluose“, „Reikalavimai, statomi kiekvieno rašytojo stiliui“, „Kitos stiliaus ypatybės“, 3) „Eiliavimas arba versifikacija“ (p. 52–63), 4) „Vidujė veikalų pusė“ (p. 63–65).

Trečiasis leidimas taip pat su prakalba, įvadu ir „Bendrąja literatūros teorijos dalimi“ (p. 15–93), bet pastaroji jau trijų skyrių (nėra minėto ketvirtojo, kuris buvo itin trumpas). Didžiausias leidimų skirtumas turinio atžvilgiu – trečiajame pridėta antroji dėstomoji dalis „Atskiroji literatūros teorijos dalis“ (p. 94–199), užimanti daugiau nei pusę (53 %) vadovėlio. Ta antroji dalis sudaryta iš dviejų pagrindinių skyrių – „Prozos teorija (prozaika)“ (p. 98–129) ir „Poėzijos teorija (poėtika)“ (p. 129–199). Antrosios dalies pradžioje aptariamos prozos ir poezijos sąvokos, prozos ir poezijos ypatybės. Pirmasis šios dalies skyrius „Prozos teorija (prozaika)“ suskirstytas į keturis poskyrius: 1) „Pasakojimai“, 2) „Aprašymai“, 3) „Moksliški, arba filosofiški, veikalai“ (smulkiau: „Protavimai“ ir „Sistema, arba mokslas“), 4) „Oratorių veikalai (bylos)“ (smulkiau: „Paprastoji įsaka“ ir „Tikybinė įsaka (pamokslai)“). Antrasis skyrius „Poėzijos teorija (poėtika)“ sudarytas iš trijų pagrindinių poskyrių: 1) „Epinė poėzija“ (smulkiau: „Liaudies epas“, „Dailės epas“, „Dabarties dailės epo for-

[4] 1919–1920 m. K. Bizauskas – Lietuvos atstovybės Londone patarėjas.

2 pav. K. Bizausko literatūros teorijos vadovėlio (1922) fragmentas

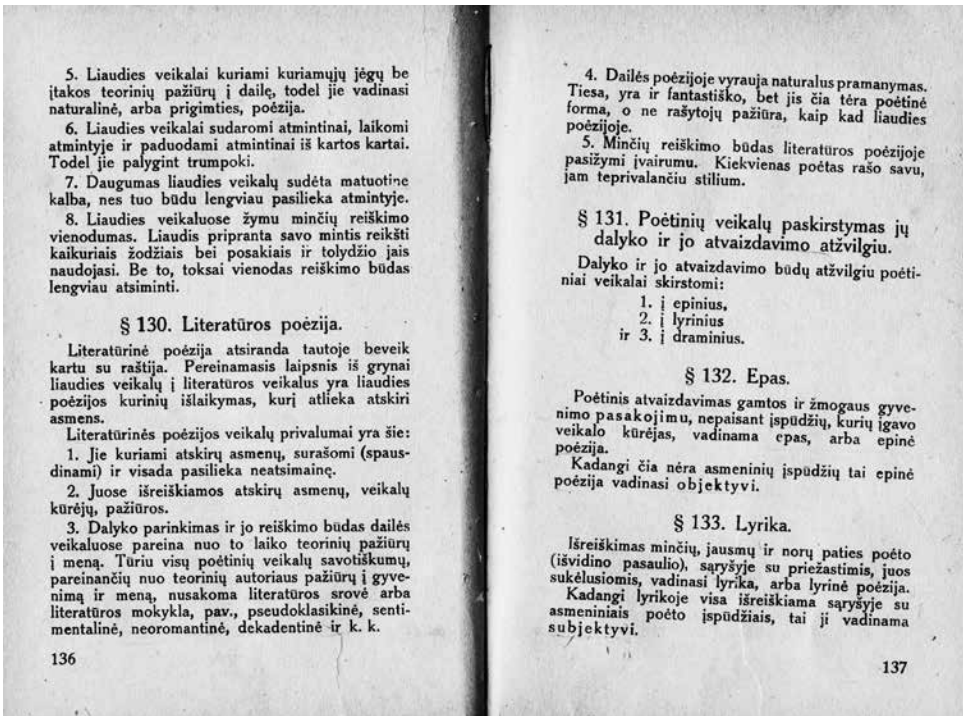

5. Liaudies veikalai kuriami kuriamųjų jėgų be įtakos teorinių pažiūrų į dailę, todel jie vadinasi naturalinė, arba prigimties, poėzija.

6. Liaudies veikalai sudaromi atmintinai, laikomi atmintyje ir paduodami atmintinai iš kartos kartai. Todel jie palygint trumpoki.

7. Daugumas liaudies veikalų sudėta matuotine kalba, nes tuo būdu lengviau pasilieka atmintyje.

8. Liaudies veikaluose žymu minčių reiškimo vienodumas. Liaudis pripranta savo mintis reikšti kaikuriais žodžiais bei posakiais ir tolydžio jais naudojasi. Be to, toksai vienodas reiškimo būdas lengviau atsiminti.

§ 130. Literatūros poėzija.

Literatūrinė poėzija atsiranda tautoje beveik kartu su raštija. Pereinamasis laipsnis iš grynai liaudies veikalų į literatūros veikalus yra liaudies poėzijos kurinių išlaikymas, kurį atlieka atskiri asmens.

Literatūrinės poėzijos veikalų privalumai yra šie:

1. Jie kuriami atskirų asmenų, surašomi (spausdinami) ir visada pasilieka neatsimainę.

2. Juose išreiškiamos atskirų asmenų, veikalų kūrėjų, pažiūros.

3. Dalyko parinkimas ir jo reiškimo būdas dailės veikaluose pareina nuo to laiko teorinių pažiūrų į meną. Tūriu visų poėtinių veikalų savotiškumų, pareinančių nuo teorinių autoriaus pažiūrų į gyvenimą ir meną, nusakoma literatūros srovė arba literatūros mokykla, pav., pseudoklasikinė, sentimentalinė, neoromantinė, dekadentinė ir k. k.

136

4. Dailės poėzijoje vyrauja naturalus pramanymas. Tiesa, yra ir fantastiško, bet jis čia tėra poėtinė forma, o ne rašytojų pažiūra, kaip kad liaudies poėzijoje.

5. Minčių reiškimo būdas literatūros poėzijoje pasižymi įvairumu. Kiekvienas poėtas rašo savu, jam teprivalančiu stilium.

§ 131. Poėtinių veikalų paskirstymas jų dalyko ir jo atvaizdavimo atžvilgiu.

Dalyko ir jo atvaizdavimo būdų atžvilgiu poėtiniai veikalai skirstomi:

1. į epinius,
2. į lyrinius
ir 3. į draminius.

§ 132. Epas.

Poėtinis atvaizdavimas gamtos ir žmogaus gyvenimo pasakojimu, nepaisant įspūdžių, kurių įgavo veikalo kūrėjas, vadinama epas, arba epinė poėzija.

Kadangi čia nėra asmeninių įspūdžių tai epinė poėzija vadinasi objektyvi.

§ 133. Lyrika.

Išreiškimas minčių, jausmų ir norų paties poėto (išvidino pasaulio), sąryšyje su priežastimis, juos sukėlusiomis, vadinasi lyrika, arba lyrinė poėzija.

Kadangi lyrikoje visa išreiškiama sąryšyje su asmeniniais poėto įspūdžiais, tai ji vadinama subjektyvi.

137

mos“), 2) „Lyriškoji poėzija“ (smulkiau: „Liaudies lyrika“, „Literatūros lyrika“), 3) „Draminė poėzija“ (plačiau apie vadovėlio turinį žr. Girdzijauskas 2006 [1993]). Iš turinio matyti plati vadovėlio teminė apimtis. Trečiajame leidime (žr. 2 pav.) pavartota apie 800 skirtingų terminų.

Pirmasis ir trečiasis vadovėlio leidimai skiriasi ne tik apimtimi, bet ir kalba. 1 lentelėje parodyta, kaip aiškinama sąvoka „metonimija“ šiuose dviejuose leidimuose ir kaip taisyti siūlė J. Jablonskis jau minėtoje recenzijoje.

Reikia pridurti, kad kalbamas vadovėlis, be abejo, neatsirado tarsi iš nieko – „pagrindinės sąvokos ir sampratos iki to meto jau buvo susiklosčiusios ar besiklostančios literatūros kritikoje“ (Girdzijauskas 2006 [1993]: 50). Primintina, kad pirmoji lietuvių literatūros istorija *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai*, parašyta Jono Šliūpo, pasirodė 1890 m. Vincas Kudirka 1898 m. *Varpe* paskelbė pirmąją lietuvišką eilėdaros teoriją *Tiesos eilėms rašyti*. Nemažai literatūros teorijos terminų galima rasti plačiame Kazimiero Maciaus (Samogitos) straipsnyje, išspausdintame *Žinyčioje* (1900). Antrajame XX a. dešimtmetyje išleisti lietuviški literatūros vadovėliai ar

1 lentelė. Termino *metonimija* aiškinimas K. Bizausko literatūros teorijos vadovėlio 1918 m. ir 1922 m. leidimuose bei J. Jablonskio siūlymas

1918 m. leidimas	J. Jablonskio siūlymas (1920 m.)	1922 m. leidimas
„Metonimija yra toksai tropas, kuriame viena sąvoka užmainoma kita, pasiremiant ankštu sąryšiu tarp tų sąvokų. Ankštus sąryšys, pvzd., būna tarp priežasties ir veiksmo, įnagio ir veiksmo, autoriaus ir jo veikalo, savininko ir savasties, medžiagos ir padarytojo iš jo daikto, talpinantis ir telpamas ir t.t. Tos tatai sąvokos, esančios artymiausiame saryšyje, kalboje ir vartojamos viena kitos vietoje“ R 44.	„Metonimija yra *toks* tropas, kuriuo vienos sąvokos vietoje *pavartojame* kalboje kitą sąvoką, kitos sąvokos žodį; taip darydami, remiamės *artimu* tų sąvokų sąryšiu, jų artimumu. *Artimo* sąryšio, pavyzdžiui, yra tarp priežasties ir veiksmo, įnagio ir veiksmo, autoriaus ir jo veikalo, savininko ir *nuosavybės (savybės)*, medžiagos ir *padaryto* iš *jos* daikto, *indo* ir *indėlio* ir t. t. *Taigi* tos sąvokos, būdamos taip surištos, kalboje yra vartojamos viena kitos (antros) vietoje“ (Jablonskis 1933: 182).	„Metonimija yra toksai tropas, kuriame viena sąvoka pakeičiama kita, pasiremiant artimu sąryšiu tarp tų sąvokų. Tamprus sąryšis, pvzd., būna tarp priežasties ir veiksmo, įnagio ir veiksmo, autoriaus ir jo veikalo, savininko ir nuosavybės, medžiagos ir padaryto iš jos daikto, indo ir indėlio ir t. t. Taigi tos sąvokos, turinčios artimiausio sąryšio, kalboje kaip tik yra vartojamos viena kitos vietoje“ L 66.

jiems prilyginami (žr. Bukauskienė 1993) darbai: Juozo Gabrio-Paršaičio *Lietuvių literaturos apžvalga* (2 d., 1913, 1916), Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės *Iš mūsų literatūros* (1913) ir *Lietuvių literatūros istorijos konspektas* (1918), Mykolo Biržiškos (taip pat Nepriklausomybės Akto signataro) *Dainų literatūros vadovėlis* (1916)[5].

Iki 1936 m. mokyklos reformos pirmiau buvo mokoma literatūros teorijos, o ne istorijos, o ir pačiai literatūros teorijai tarpukario literatūros programose skiriama gana daug vietos (Bukauskienė 1993: 104, 56). Tad akivaizdus ir literatūros teorijos vadovėlių poreikis: be K. Bizausko vadovėlio, nepriklausomos Lietuvos metais pasirodė Motiejaus Gustaičio, Jono

[5] Antrojo šio vadovėlio leidimo, pasirodžiusio 1923 m., t. y. jau po K. Bizausko vadovėlio pataisyto leidimo, pratarmėje M. Biržiška teigia nedrąsiai įvedantis kai kuriuos literatūros teorijos terminus, bet dėl jų nesispiriantis. Tais naujais terminais jis turbūt laikė tokius terminus kaip *įgyvinėlis* 80 „prozopopėja“, *įklausimas* 93, *įšaukimas* 99, *pakeituolėlis* 80 „metonimija“, *prievardėlis* 84 ir *prievardis* 80 „epitetas“ ir kt.

Norkaus, Stasio Češūno, Juozo Ambrazevičiaus literatūros teorijos vadovėliai, dauguma jų išleisti ne po kartą ar du[6].

K. Bizausko literatūros teorijos vadovėlis kartu yra ir pirmoji lietuviška stilistikos mokymo priemonė[7]. Stilistika šiame darbe traktuojama iš esmės lingvistiškai, tik tradiciškai siejama su literatūros teorija (plačiau žr. Šoblinskas 1979: 24–25; Knabikaitė 2006: 69–71). Pasak Adomo Šoblinsko, vadovėlio „autoriui vertėtų pripažinti garbingą lietuvių kalbos stilistikos pradininko vardą" (1979: 24).

K. Bizausko vadovėlį literatūrologiniu požiūriu nagrinėjo Juozas Girdzijauskas (2006 [1993]: 49–56), pedagoginiu – Teresė Bukauskienė (1993: 104–106). Literatūrologai šį vadovėlį vertina nevienodai, matyt, į jį žvelgdami kiek kitaip ir skirtinguose kontekstuose, pavyzdžiui, J. Girdzijauskas teigia, kad „K. Bizausko vadovėlis yra universalus ir kartu kompaktiškas, labai turiningas ir kartu sistemiškas", o plačia literatūros sąvoka jis „kaip tik atitinka šiuolaikinę teorinės minties tendenciją" (Girdzijauskas 2006 [1993]: 55, 56). O štai Giedrius Viliūnas jį apibūdina kaip neaukšto lygio kompiliaciją (Viliūnas 2003: 271).

Šio straipsnio tikslas – aptarti K. Bizausko vartotą literatūros mokslo terminiją ir jo paties veiklą organizuotoje terminų tvarkyboje. Darbo metodai – aprašomasis analitinis, gretinamasis. Straipsnyje iš pradžių aprašomas K. Bizausko vaidmuo Terminologijos komisijos (1921–1926) veikloje, po to šios komisijos protokoluose užfiksuoti terminai lyginami su jo vadovėlio (1922) terminija, tada aptariami 1918 ir 1922 m. vadovėlio leidimų terminologiniai skirtumai ir galiausiai apžvelgiami vieno leidimo (1922) sinoniminiai terminai ir variantai. Taigi, daugiausia dėmesio skiriama sinonimams ir variantams, per kuriuos kartu parodoma to meto terminijos kaita ir sunkumai.

KAZYS BIZAUSKAS IR PIRMOJI TERMINOLOGIJOS KOMISIJA

Lietuvoje organizuotas terminologijos darbas valstybės lygiu buvo pradėtas 1921 m. Tais metais, kovo 14 dieną prie Švietimo ministerijos įsteigta Terminologijos komisija (plačiau žr. Keinys 2012 [1967]: 38–41; Auk-

[6] Kaip atrodo K. Bizausko terminija nepriklausomybės laikotarpio terminijos kontekste, galima susidaryti įspūdį iš Astos Mitkevičienės straipsnio (2015).

[7] 1923 m. pasirodęs antrasis lietuviškas literatūros teorijos vadovėlis, parašytas M. Gustaičio, net ir pavadintas *Stilistika* (paantraštė *Vadovėlis literatūros teorijai*; 2-as papildytas leidimas (1927 m.) *Stilistika. Literatūros teorijos vadovėlis*).

soriūtė 2011). Švietimo ministru tuo metu kaip tik ir buvo K. Bizauskas. Pirmasis šios komisijos posėdis įvyko kiek daugiau nei po mėnesio – balandžio 21 dieną, o jame dalyvavo septyni iš dešimties kviestų komisijos narių: Kazimieras Būga, Aleksandras Dambrauskas, Pranas Dovydaitis, Jonas Jablonskis, Pranas Mašiotas (viceministras K. Bizausko vadovaujamoje Švietimo ministerijoje), Antanas Smetona ir Antanas Vireliūnas (neatvyko Vladas Požėla, Juozas Tumas ir Adomas Varnas). Kaip matyti iš posėdžio sekretoriaus A. Vireliūno surašyto protokolo, komisija pirmajame posėdyje, kuriam pirmininkavo A. Smetona, sau išsikėlė du uždavinius: 1) „[b]uvo iškelta pirmiausiąjį Komisijos uždavinį esant suvienodinti oficialinė valstybės įstaigų kalba"; 2) „[t]aip pat susirinkusieji pasisakė reikiant peržiūrėti ir pataisyti ir šiaip sau įvairių mokslo šakų terminai" (TKP 1, išskirta protokole. – *A. M.*).

Per 13-ą tų pačių metų spalio 6 dienos posėdį Terminologijos komisija nutarė sudaryti matematikos, gamtos, geografijos, literatūros ir teisės (*teisių*) terminų pakomises (*komisijėles*). Komisijos nariui J. Tumui-Vaižgantui pavesta sudaryti literatūros terminų komisijėlę, į ją pakviečiant bendradarbiais Liudą Girą ir Vincą Krėvę (TKP 13). Jau po savaitės (spalio 13 dieną) vykusiame Terminologijos komisijos posėdyje pradėti svarstyti literatūros mokslo terminai – komisijai pateiktą terminų sąrašą referavo J. Tumas. O tą terminų sąrašą sudarė būtent K. Bizauskas[8]. Kadangi sąrašas buvo pradėtas svarstyti jau iš karto po literatūros pakomisės sudarymo, galima spėti, kad jis sudarytas ir nariams buvo žinomas jau anksčiau, iki šios pakomisės suformavimo. Tie terminai svarstyti septyniuose – nuo 14-o iki 21-o, išskyrus 20-ą – posėdžiuose tų pačių metų spalį ir lapkritį[9] (plačiau žr. Mitkevičienė 2013). 23-iame gruodžio 5 dienos posėdyje, kaip matyti iš protokolo, perskaityti paskutinių trijų posėdžių (tad ir 21-o) protokolai, stabtelėta prie poros svarstytų terminų.

Verta pridurti, kad K. Bizauskas dalyvavo tik viename posėdyje (18-ame, žr. 3 pav.). Įdomu tai, kad tame posėdyje buvo svarstomi Antano Kriščiukaičio pateikti teismo terminai, ir tik po jų – literatūros mokslo, daugiau-

[8] 18-ame protokole prie K. Bizausko pavardės pažymėta, kad jis yra terminų sąrašo autorius.

[9] Terminologijos komisijos protokolų knygoje po 19-o protokolo matyti iškirptas lapas, o tolesniame lape – 21-as protokolas ir tik po šio parašytas 20-asis. 20-ame posėdyje svarstyti „Fin.-Pram.-Prekybos Ministerijos įteiktasis Komisijai terminų sąrašas ir apdraudimo terminų sąrašas" (TKP 20). 20 ir 21 posėdžiams pirmininkavo Pr. Mašiotas, sekretoriavo A. Vireliūnas. Kitiems posėdžiams, kuriuose buvo svarstomi literatūros mokslo terminai, vadovavo A. Smetona.

3 pav. Terminologijos komisijos posėdžio, kuriame dalyvavo K. Bizauskas, protokolas

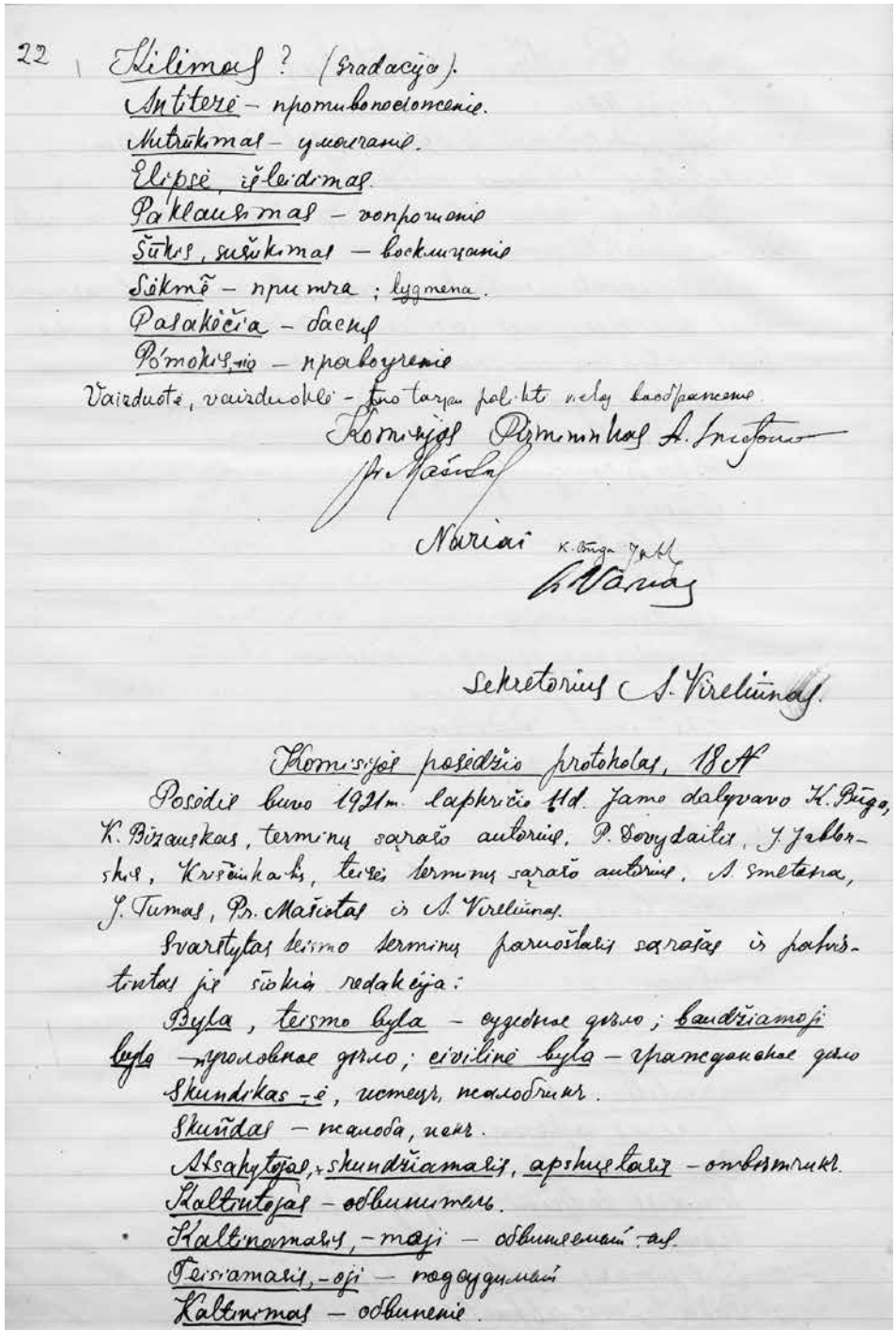

22 Kilimas? (gradacija).
Antitezė – prieštaravimas.
Nutrūkimas – užmetimas.
Elipsė, ištleidimas.
Paklausimas – užpuolimas
Šūkis, sušukimas – šaukimasis
Sėkmė – priemonė; lygmena.
Pasakėčia – dainos
Pamokysmis – prabylėjimas
Vaizduotė, vaizduotės – kuo taipgi politi nelaikyti kaodjaunesnis.
Komisijos Pirmininkas A. Smetona
J. Jasiūnas
Nariai K. Bizauskas
S. Vainas
Sekretorius A. Virelūnas.
Komisijos posėdžio protokolas, 18 A
Posėdis buvo 1921 m. lapkričio 11 d. Jame dalyvavo K. Bugo, K. Bizauskas, terminų sąrašo autorius, P. Dovydaitis, J. Jablonskis, Krščiūnas, tarsi terminų sąrašo autorius, A. Smetona, J. Tumas, Pr. Mašiotas ir A. Virelūnas.
Svarstytas tarimo terminų parengtasis sąrašas ir patvirtintas jis šiokia redakcija:
Byla, tarimo byla – vienodinė byla; baudžiamoji byla – vienodinė byla; civilinė byla – pranciškonė byla
Skundikas -ė, niekšas, niekšelis.
Skuńdas – niekada, niekas.
Atsakytojas, skundžiamasis, apskundžiamasis – atsakomasis.
Kaltintojas – atsakomasis.
Kaltinamasis, -moji – atsakomasis, -ai.
Teisiamasis, -oji – nagrinėjamasis
Kaltinimas – atsakomasis.

sia eilėdaros, terminai. Literatūros mokslo terminų Terminologijos komisija atskiru sąrašu spaudoje nepublikavo.

K. Bizausko sudarytas terminų sąrašas pagal tematiką daugmaž atitinka trečiojo vadovėlio leidimo (1922) turinio išdėstymą. Pavyzdžiui, pirmojo posėdžio, kuriame buvo svarstomi literatūros mokslo terminai, protokole užfiksuoti terminai *raštija*, *literatūra*, *veikalas*, *rašinys*, *tautosaka*, *kalba*, *šnekamoji kalba*, *rašomoji kalba*, *kūryba*, *kūrinys*, *bendroji literatūros teorijos dalis*, *atskiroji literatūros teorijos dalis*, *tėma*, *planas*, *dėstymo forma*, *proporcingumas*, *idėja*, *vieningas*, *vieningumas*, *įvadas*, *įžanga*, *nagrinėjimas*, *išnagrinėjimas*, *tyrimas*, *ištyrimas*, *išvados*, *nuosakus*, *nuoseklus* ir kt. (TKP 14). Šiais terminais ar terminologizuotais žodžiais įvardijamos sąvokos aptariamos ar minimos K. Bizausko vadovėlio įvade ir pirmajame skyriuje („Bendros žinios apie veikalus"). Tarp pirmojo svarstymo terminų pateko ir, pavyzdžiui, terminas *pasakėčia*, kuris svarstytų terminų kontekste išsiskiria tematiškai. Atsivertus K. Bizausko vadovėlį, matyti, kad šis terminas kaip tik ir pavartotas pirmajame skyriuje (p. 20).

Antrajame svarstyme buvo toliau aptariami pirmojo vadovėlio skyriaus terminai ir pradėta svarstyti antrojo vadovėlio skyriaus – „Stilistika" – terminija ar šiaip leksika, pvz.: *epistolinis, -ė*, *antraštė*, *epigrafas*, *motto*, *poėtinis, poėtiškas, poėtingas*, *ilgasakė kalba*, *periodinė kalba* (TKP 15) ir kt. Stilistikos terminija buvo svarstoma dar dviejuose posėdžiuose. Čia galima paminėti: *vaizdus, vaizdingas*, *periodas*, *jungiamasis, jungtinis periodas*, *palyginimas*, *pagražinamasai epitetas*, *tropas* (TKP 16), *metonimija*, *ironija*, *taisyklingumas*, *archaizmas*, *barbarizmas*, *tautologija*, *figūra*, *antitezė* (TKP 17) ir kt. Vėlesniame posėdyje, kuriame dalyvavo ir K. Bizauskas, aptarti eilėdaros terminai: *ritmas*, *eilėraštis*, *liaudies toniškas(is) eiliavimas*, *daktilis*, *oktava* (TKP 18) ir kt. Priešpaskutiniame literatūros terminų sąrašo svarstyme užfiksuoti labai įvairios tematikos terminai, kai kurie iš jų pateko į vadovėlio skyrių „Prozos teorija (prozaika)", kaip antai: *prozaika*, *protavimas (protuoti)*, *atskiroji istorija*, *monografija*, *eskizas*, *mokslo, mokslinis veikalas*, *metodas*, *tezė*, *disertacija*, *kritika* (TKP 19) ir kt. Paskutiniame svarstyme tų pačių metų lapkričio 26 d. toliau buvo aptariami prozos teorijos terminai, o po jų pereita prie paskutiniam vadovėlio skyriui „Poėzijos teorija (poėtika)" aktualių terminų: *tipingumas*, *dailės tipas*, *epas*, *lyrika*, *drama*, *herojinis epas*, *papročių, aprašomoji pasaka*, *legenda*, *klasikų, klasikinis epas*, *poema*, *pastoralė*, *novelė*, *vaizdelis*, *dailingumas*, *odė* (TKP 21) ir kt. Paskutiniai protokole užfiksuoti terminai yra iš 175 to vadovėlio

puslapio. Regis, kad pabaigoje sąrašo rengėjas ar posėdžiautojai skubėjo, o gal nebuvo dar ir vadovėlio tekstas iki galo parašytas, nes, pavyzdžiui, dramos ir teatro terminų nesvarstė. Vadovėlyje po 175 puslapio yra tokių terminų kaip *trioletas* L 179, *rondas* L 179, *veiksmo nepaliova* L 180, *aktai (veiksmai)* L 182, *teatras*, *arba vaidykla* 184, *kaukės arba maskos* L 185, *drama tiesiogine prasme* L 185, *verkšlenamoji komedija* L 197, *melodrama*, *vodevilis*, *farsas*, *feerija*, *misterija*, *moralitetas* L 198 ir kt., kuriais įvardijamos sąvokos protokoluose neužfiksuotos.

Kai kurie terminai protokoluose kartojasi. Pavyzdžiui, jau minėtą terminą *pasakėčia* galima rasti ne tik 14-ame, bet ir 17-ame bei 21-ame Terminologijos komisijos protokoluose. Terminų kartojimasis taip pat paremia mintį, kad terminus K. Bizauskas iš vadovėlio rankraščio (medžiagos?) ėmė maždaug iš eilės. Be to, kai kurie semantiškai artimi terminai svarstyti skyrium, kaip antai, *liaudies kalba* aptarta 15-ame posėdyje, o *liaudies žodžiai* – 17-ame. Arba dar: jau minėti *poėtinis, poėtiškas, poėtingas* užfiksuoti 15-ame protokole, o 18-ame protokole pateikti *poėzija*, *poėtas*, taip pat vėl *poėtiškas, -a, poėtinis, -ė*.

K. Bizausko literatūros teorijos vadovėlyje, kaip ir vėliau trečią ir ketvirtą XX a. dešimtmečiais išleistų kitų autorių literatūros teorijos vadovėliuose, literatūra suprantama plačiausia reikšme – „viskas, kas išreikšta konstruktyviu (taigi tikslingu, apgalvotu) sakytiniu arba rašytiniu žodžiu“; ji „apima ir tautosaką, ir mitologiją, ir filosofiją, ir teologiją, ir visus mokslus, ir publicistiką, ir beletristiką, ir poeziją – viską, kas išreikšta žodžiu“ (Girdzijauskas 2006 [1994]: 26). O tai turėjo lemti ir pačią literatūros mokslo termino sampratą, ir tai, kokie terminai pateko į Literatūros terminų komisijėlei pateiktą sąrašą. Tarp Terminologijos komisijos svarstomų terminų atsidūrė ne tik vadinamieji literatūros terminai ar terminologinė leksika, bet ir kitokie žodžiai ar žodžių junginiai, pvz.: *emblema*, *procesas, vyksmas* (TKP 17), *architektūra*, *skulptūra*, *lipdyba, lipyba* (TKP 18), *velykų lentelė* (TKP 19), *Ilijadė*, *savotiškumas*[10], *ypatybė*, *lyros*, *nuoširdus* (TKP 21) ir kt. Keli pavyzdžiai su platesniu kontekstu iš K. Bizausko vadovėlio:

[10] To paties posėdžio protokolo gale parašyta, kad dėl „žodžio „savitumas“ Komisija nuomonės nepareiškė, atidedama kitam posėdžiui, kai A. Smetonos, pradėjusio tą žodį literatūroje vartoti, bus tiksliai iškelta jo reikšmė“ (TKP 21). 23-iame protokole tik užsiminta, kad A. Smetona paaiškino (nors posėdyje nedalyvavo) *savitas*, *savitai*... vartojimą. Galima teigti, kad jis rėmėsi gyvąja kalba, nes prirašyta, kad Vadokliuose vartoją.

prisistatymas, įsivaizdavimas TKP 19	„Užrašai ir atsiminimai duoda daug medžiagos istorijai: istorininkas gauna iš jų aiškų prisistatymą apie istorinius nuotykius ir asmenis, ir memuarai dažnai padeda jam išsiaiškinti ne vieno istorijos nuotykio prasmę ir vertybę“ (L 103, retinta mano – *A.M.*)
priešingybė, priešpriešybė TKP 21	„Idilė – yra poemos priešingybė: poemoje vaizduojamas svarbus nuotykis, idilėje – paprasčiausias; poemos veikėjai žmonės žymūs, idilėje – šiaip sau žmoneliai; poemos pirmoje vietoje svarbūs valstybiniai ar visuomeniniai reikalai, idilėje – kuklūs, šeimiški ir asmeniški interesai“ (L 155, retinta mano – *A.M.*)

Gali būti, kad K. Bizauskas jam reikalingus ar abejotinus žodžius ar pasakymus taip pat teikė svarstyti kartu su literatūros mokslo terminais. Jis 1922 m. rašė, kad laiko savo pareiga viešai padėkoti Terminologijos komisijai ir ypač K. Būgai ir J. Jablonskiui už „malonų neatsisakymą duoti man savo patarimų visais iškilusiais abejotinais klausimais“ (L 4). Nežinia, ar pats K. Bizauskas į pateiktą sąrašą įtraukė būdvardžių ir veiksmažodžių, kas atrodo tikėtina, ar posėdžių dalyviams rūpėjo duoti taisyklingas ne tik daiktavardžių, bet ir kitų žodžių formas:

„Monologinis, -ė, dijaloginis, -ė, arba: monologiškas, dijalogiškas, -a, destis katros žodžio lyties reikalauja kalbos dėsniai. Šių žodžių reikšmė lieka ta pati, kaip ji yra tų žodžių svetimose kalbose.“ (TKP 14, išskirta protokole.)

„Asmeninti, asmenėti; suasmeninti, suasmenėti; asmenimas, suasmenėjimas; įasmeninti, įasmenimas ir k. Rus. – олицетворяте, олицетвареніе, прозопопея.“ (TKP 17, išskirta protokole; plg. *įasmeninimas* R 42, L 64.)

Prie kai kurių terminų ar leksinių vienetų esama rusiškų atitikmenų. Vėlgi nėra visai aišku, ar tie atitikmenys buvo atrinkti terminų sąrašo autoriaus K. Bizausko, ar dėl aiškumo pridėti svarstant terminus.

Prieš protokoluose surašytus terminus parašyta: „paterminiui buvo nutarta“, „svarstyti ir nustatyti šie literatūros terminai“, „nutarta vartoti“, „nutariama vartoti“, „sutiko, jog yra galima vartoti šiokie terminai ir pasakymai“ arba „tariama [,] kad gali būti vartojami tam tikroje vietoje šie terminai“ (TKP 14–19, 21). Pagal Terminologijos komisijos bendrąją

darbo tvarką, kuri nustatyta antrajame jos posėdyje balandžio 24 d., „sprendimai daromi tik tuomet, jei posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip 6 Komisijos nariai, kurių skaičiuje yra bent vienas filologas (J. Jablonskis arba K. Būga), ir referentas“ (TKP 2). Iš septynių posėdžių, kuriuose buvo svarstomi literatūros mokslo terminai, trijuose dalyvavo 7 nariai, dviejuose – 6, kituose dviejuose – tik 5. Jei referentas (A. Vireliūnas) įeina į privalomą 6 narių skaičių, tai nutarimai galėjo būti priimami 5 iš 7 posėdžių, jei neįeina – tik 3-uose. K. Bizauskas trečio vadovėlio leidimo prakalboje, rašytoje 1922 m. birželį, teigia: „Buvau patiekęs literatūros terminus mūsų Terminologijos Komisijai, kuri per visą eilę posėdžių juos svarstė, bet dar galutinai jų nenustatė. Negalėdamas laukti galutinio Terminologijos Komisijos žodžio, ryžausi spausdinti vadovėlį, žinoma, prisilaikydamas Terminologijos Komisijos pastabų. Nežinau, ar Terminologijos Komisija jau galutinai nustatė terminus“ (L 3). K. Bizauskas tokiose aplinkybėse įžvelgė ir teigiamų dalykų – Terminologijos komisija esą dabar galės „išvysti, kaip jos svarstytieji terminai praktiškai pritaikomi ir kaip jie galės prigyti“ (L 3). Paskutinio šio vadovėlio leidimo (1923) pratarmėje K. Bizauskas užsimena, kad jame palikti tie patys terminai, nes Terminologijos komisija iki šiol dėl jų galutinai neapsisprendė.

Kitame skyriuje lyginami Terminologijos komisijos protokoluose užrašyti terminai su 1922 m. vadovėlio leidimo terminais.

TERMINOLOGIJOS KOMISIJOS PROTOKOLŲ IR K. BIZAUSKO VADOVĖLIO TERMINOLOGINIAI SKIRTUMAI

Terminų nesutapimai: variantai ir sinonimai

Vietoj kelių Terminologijos komisijos užfiksuotų terminų K. Bizauskas pavartojo jų fonetinius, rašybos arba morfologinius (skirtingo gramatinio įforminimo) **variantus**[11]:

Devyzas TKP 15. K. Bizausko vadovėlyje randame dabar įsigalėjusį variantą *devizas* R 13, L 26.

Periodinė kalba TKP 15; *periodas* TKP 16. K. Bizauskas vartojo šių terminų rašybos variantus *perijodinė kalba* L 34 (plg. *perijodiška kalba* R 19), *perijodas* R 20, L 34.

[11] Terminas *variantai* šiame straipsnyje vartojamas siaurąja reikšme – variantais laikomi skirtingi to paties termino pavidalai.

Kriterijas TKP 19. K. Bizauskas pasirinko variantą *kriterijus* L 119, kuris pirmiausia ir buvo parašytas protokole, tik vėliau kitu rašikliu pakeista jo galūnė.

Eklogė TKP 21. K. Bizausko vadovėlyje – variantas *ekloga* L 156 (plg. *eklogė* LTŽ 1962, TŽŽe 2002, VTŽŽ 2003, *ekloga* Zaborskaitė 1982: 155, LEM 64).

Strofė TKP 21; *antistrofė* TKP 21. K. Bizauskas atitinkamos strofinės triados dalims įvardyti pasirinko šių terminų variantus *strofa* L 172 ir *antistrofa* L 172, vartojamus iki šiol (žr. LTŽ 1998).

Kai kurias sąvokas K. Bizauskas vadovėlyje įvardijo Terminologijos komisijos protokoluose pateiktų terminų bendrašakniais (dažniausiai) arba nebendrašakniais **sinonimais**:

Genialus, -i TKP 15. Vadovėlio autorius pavartojo *genialingas kūrinys* L 29 (plg. *genijalus tvarinys* R 15).

Jungiamasis, jungtinis periodas TKP 16. K. Bizauskas pasiliko prie pirmojo leidimo termino *sujungiamasis perijodas* R 21, L 35.

Kirčio skiemuo, kertamas skiemuo TKP 18. K. Bizausko vadovėlyje – *kirčiuotas skiemuo* R 56, L 83.

Vaizdavimo būdas, vaizduosena[12] TKP 19. K. Bizauskas neperėmė vienažodžio termino, matyt, naujadaro, o vartojo dvižodį terminą *atvaizdavimo būdas* L 101 (plg. *atvaizdavimas* L 101).

Istorijos perspektyva TKP 19. K. Bizauskas pasirinko sinonimą su priesagos *-inis* būdvardžiu – *istorinė perspektyva* L 104.

Įvaizdus, pavaizdus dėstymas TKP 19. 1922 m. K. Bizausko vadovėlyje randame junginį *vaizdus išdėstymas* L 105.

Didysis veikėjas, pirmasis, vyresnysis v.[13] – *герой* TKP 21. K. Bizauskas tą pačią sąvoką įvardijo kitais trimis terminais *vyriausias veikiamas asmuo* L 147, *vyriausiasai veikėjas* L 186 ir *herojus* L 181.

Nutrūkimas – *умолчание* TKP 17. Literatūros teorijos vadovėlio autorius pasirinko visai kitą terminą – *nutylėjimas* R 50, L 76, vartotą ir pirmame leidime.

[12] Prie bendrašaknių sinonimų straipsnyje priskiriami ir skirtingą dėmenų skaičių turintys sinoniminiai terminai, turintys nors vieną bendrašaknį dėmenį.

[13] Nebendrašakniais sinonimais, kai kalbama apie sudėtinius terminus, čia laikomi sudėtiniai sinoniminiai terminai, kurių nesutampantys dėmenys yra nebendrašakniai.

Terminų nesutapimai: ne visi sinonimai ir variantai

Terminologijos komisijos protokoluose gana gausiai pateikta sinoniminių terminų ir kontekstinių konkurentų. K. Bizausko vadovėlyje dažniausiai galima rasti tik vieną **iš nebendrašaknių sinonimų**.

Proporcingumas, arba lygderumas TKP 14. K. Bizauskas nevartojo lietuviško termino (jo nėra nė LKŽe), plg. *sudedamųjų dalių proporcingumas* L 20, *turinio dalių proporcingumas* L 23.

Kilimas? (Gradacija) TKP 17. 1922 m. vadovėlio leidime K. Bizauskas pasirinko du terminus – *laipsniavimas (gradacija)* L 74. 1918 m. leidime tai pačiai sąvokai įvardyti jis pavartojo tris sinonimus: *sutvirtinimas arba laipsniavimas (gradacija)* R 51. Dabar yra įsigalėjęs lotyniško termino *gradacija* atitikmuo *laipsniavimas* (plačiau Mitkevičienė 2014).

Baltosios, berimės eilės TKP 18. Tiriamojo vadovėlio autorius pavartojo tik pirmąjį sinonimą – *baltosios eilės* L 91, kaip ir anksčiau (R 61), o sąvokos požymį „be rimų“ pateikė aiškinime, plg.: „Eilės be rimų vadinasi b a l t o s i o s“ (L 91, retinta šaltinyje).

Didaktinis, didaktiškas romanas TKP 21. Tame pačiame protokole užfiksuotas ir *pamokomasis romanas* TKP 21, bet su pirmaisiais terminais nesusietas, pateiktas lyg būtų kitos sąvokos pavadinimas. K. Bizauskas vartojo tik lietuviškesnį varijuojantį terminą *pamokomas romanas* L 163 / *pamokomasis romanas* L 197 (bet plg. kitus terminus su *didaktinis*: *didaktinė pasakėčia* L 158, *didaktinė odė* L 173).

Posmas, sruoga TKP 18. Terminas *posmas* literatūrinės tematikos darbuose vartotas jau XIX a., o terminą *sruoga* galima laikyti šio baltarusiško skolinio, beje, terminologizuoto literatūros srityje, atitikmenimi. Šį žodį terminų svarstymuose veikiausiai pasiūlė pats J. Jablonskis (plg. LKŽe *sruoga* „5. dainos, giesmės posmas, punktas“; reikšmės šaltinis – J. Jablonskio darbai, iliustracinis pavyzdys iš Antano Juškos dainų rinkinio (XIX a.)). K. Bizauskas vartojo tik pirmąjį, tuomet įprastą, terminą *posmas* R 61, L 91, paminėjo ir tarptautinį terminą *strofa* R 61, L 91.

Protavimas (protuoti), galvojimas – разсужденіе TKP 19. K. Bizauskas vieną iš prozos veikalų tipų (*skyrių*) (greta pasakojimo, aprašymo ir oratorių kalbų) 1922 m. vadovėlyje įvardijo terminu *protavimas* L 99. Pirmajame leidime buvo *nagrinėjimas* R 63. Abiejuose leidimuose galima rasti ir terminą *samprotavimas* R 5, L 16, tik iš konteksto nėra visai aišku, ar tai sisteminis sinonimas.

Išpažintis, pasisakymas, pasipasakojimas TKP 19. K. Bizausko vadovėlyje užfiksuotas terminas *išpažintis* L 106, kuriuo įvardijama viena iš veikalų rūšių.

Pamatavimas, pagrindavimas, pagrindimas TKP 19. Vieną iš chrijos dalių (lotyniškai etiologia, causa) K. Bizauskas įvardijo terminu *pamatavimas* L 118 (plg. LKŽe *pamatuoti* „3. grįsti, paremti (elgimąsi, mintį)").

Suvarymas, nuvedimas į nesąmonę – reductio ad absurdum, nesąmonės nuvedamasis metodas TKP 21. K. Bizauskas pavartojo vieną terminą – *nuvedimas į nesąmonę* TKP 124.

Tikybinė, dvasinė giesmė TKP 21. K. Bizauskas pasirinko terminą *tikybinė giesmė* L 144.

Savybės, šeimos, savybinis, šeiminis romanas TKP 21 (plg. LKŽe *savybė* „3. giminystės siejami, savi, artimi žmonės", vienas iš šaltinių – J. Jablonskio darbai). K. Bizauskas vadovėlyje pavartojo terminus *šeiminis romanas* L 163 (ir dar *šeimyninis romanas* L 163) bei *šeimos romanas* L 197.

Buities, būties, papročių daina TKP 21. K. Bizausko vadovėlyje – *būsenos (buities) daina* L 169. Stasys Šalkauskis *Bendrojoje filosofijos terminijoje* (1937) *buitis*, *būsena* ir *būtis* laikė neabsoliučiaisiais sinonimais ir nurodė tokius jų skirtumus: „*buitis* reiškia žmonių buvimo, gyvenimo ir pasireiškimo ypatybes, kurios sudaro viešą jų savotiškumą"; „*būtis* yra veiksmažodinis daiktavardis, kuris reiškia giliausią buvimo pagrindą"; „*būsena* yra buvimo būdas" (Šalkauskis 1991: 211–212), plg. LKŽe *būsena* „buvimas, būvis, gyvenimas"; *buitis* „gyvenimo būdas, gyvenimas, būtis"; *būtis* „buvimas, būvis, buitis, gyvenimas".

Mįslė, mąslė TKP 21. Tiriamame literatūros teorijos vadovėlyje vartojamas pirmasis sinonimas *mįslė* L 143. Pasak tautosakininkės Aelitos Kensminienės, žodį *mąslė* užrašė K. Būga 1909 m. Seinuose, bet tai tesą pavienis terminas, plačiau nevartojamas nei liaudies kalboje, nei spaudoje (Kensminienė 2004). LKŽe duomenimis, *mąslė* pavartojo ir J. Jablonskis. Abu kalbininkai dalyvavo posėdyje, kuriame buvo svarstomi šie terminai.

Mostas, gestas TKP 21. 23-iame posėdyje buvo vėl grįžta prie termino *mostas*. Protokole teigiama, kad J. Jablonskis vietoj *mostas* pasiūlė *mojis*, motyvuodamas tuo, kad *mostas* nežinomas gyvojoje žmonių kalboje, atsiradęs dėl žodžio *gestas* įtakos. K. Būga tam nepritarė, esą *mostas* galėjo atsirasti kad ir iš žodžio *mostaguoti*. Komisija balsų dauguma nusprendė pritarti tiek žodžiui *mostas*, tiek *mojis*. J. Jablonskis „pareiškė protestą prieš žodžio mostas tai reikšmei vartojimą" TKP 23. K. Bizauskas vadovėlyje išsisuko taip: *gestai (mostagavimai)* L 123.

Visai retai K. Bizausko vadovėlyje yra daugiau nebendrašaknių vienos sąvokos įvardijimų nei Terminologijos komisijos protokoluose. Čia minėtinas *jaudingumas* – *эмоциональность* TKP 16. K. Bizauskas tai pačiai stiliaus ypatybei įvardyti nurodė dar du terminus: „Tokią kalbos ypatybę pavadinome graudingumu, emocingumu, jaudingumu“ L 50. Pirmajame leidime toje pačioje vadovėlio vietoje – *graudingumas*, *emocijingumas* R 32.

Terminologijos komisijos protokoluose užfiksuota ir **lietuviškų variantų bei bendrašaknių sinonimų**, iš kurių K. Bizausko vadovėlyje dažniausiai tėra tik vienas[14]:

Nuosakus, nuoseklus, -umas. *Minčių nuosakumas, nuoseklumas*. Rus. *последовательность* TKP 14; *nuosakumas* TKP 21. Žodį *nuosakus*, LKŽe duomenimis, vartojo J. Jablonskis ir J. Tumas, o jie abu dalyvavo posėdyje. K. Bizauskas trečiajame leidime rinkosi terminą *nuoseklumas* L 24, tačiau dar vartojo terminų su dėmeniu *nuosaik** – *logiškas nuosaikumas* L 173, *nuosaiki laiko eilė* L 100.

Vidujinis, išvidinis TKP 15. Terminai trečiajame vadovėlio leidime sudaryti su antruoju būdvardžiu (*išvidinė veikalo pilnatis* L 25, *išvidinis vaizdas* L 130), o pirmajame – su pirmuoju (*vidujinė veikalo pilnatis* R 12).

Minčių reiškimas, išreiškimas TKP 15. K. Bizauskas vartojo terminą *minčių reiškimas* R 6, L 17 (plg. *minčių reiškimo būdas* L 137, *poetinė minčių reiškimo forma* L 48). Šio termino sinonimas vadovėlyje – *stilius*, kuris protokoluose visai neužfiksuotas.

Pakartojimas, atkartojimas TKP 17. Viena iš figūrų K. Bizausko vadovėlyje įvardyta terminu *pakartojimas* R 47, L 71 (plg. *pakartojimo figūra* R 47, L 71).

Šūkis, sušukimas TKP 17. Figūrai įvardyti trečiajame leidime autorius rinkosi antrąjį terminą *sušukimas* L 77 (plg. *sušukimo figūra* L 77; dar yra ir *šauksmas* L 71), o pirmajame buvo *šaukimas* R 51 (*šaukimo figūra* R 51).

Vaizduotė, vaizduoklė TKP 17. Posėdžių dalyviai turbūt iki galo nesutarė, nes protokole prirašyta „tuo tarpu palikti“. Prieš tai posėdyje komisijėlės pasiūlytas terminas *vaizdena* nepatvirtintas. K. Bizausko vadovėlyje galima rasti terminų ar šiaip žodžių junginių su dėmeniu *vaizduotė*, pavyzdžiui, *kuriamoji vaizduotė* L 134.

Elėdėtis, eilėdara – versifikacija TKP 18. Protokole pabraukti tik du pirmieji terminai, o *versifikacija* pateikta lyg paaiškinimas, todėl sunku tiksliai

[14] Ne visada be platesnio konteksto galima tiksliai pasakyti, kurie Terminologijos komisijos protokoluose užfiksuoti bendrašakniai terminai yra tikrieji, o kurie tik kontekstiniai sinonimai.

pasakyti, ar tarptautinis terminas teikiamas vartoti. K. Bizauskas vartojo terminą *eilėdara* L 78 (tikslesnį lotyniško termino *versifikacija* atitikmenį), bet užfiksuota ir *versifikacija* L 78 (dar plg. *silabiškas, metriškas, toniškas eiliavimas* TKP 18 – ne *eilėdėtis* ar *eilėdara*), ir *silabiška eilėdara* L 81, *metriška eilėdara* L 82, *toniška eilėdara* L 82; *liaudies toniškas(is) eiliavimas* TKP 18 – *liaudies toniška eilėdara* L 83). Pirmajame leidime sąvoka „eilėdara" įvardijama terminu *eiliavimas* R 54. Atkreiptinas dėmesys, kad neperimtas *eilėdėtis* (plg. rus. *стихосложение*) nefiksuotas ir LKŽe.

Dailus, dailusis, dailingas pasakojimas TKP 19; *dailioji, dailingoji charakteristika* TKP 19. K. Bizauskas vienai iš pasakojimų rūšių įvardyti pasirinko terminą *dailusis pasakojimas* L 101, o charakteristikos rūšiai – *dailioji charakteristika* L 107[15].

Dailės, dailinis romanas TKP 21. K. Bizausko vadovėlyje – *dailės romanas* L 163.

Mokslo, mokslinis veikalas TKP 19. 1922 m. vadovėlio leidime dominuoja terminas *moksliškas(is) veikalas* L 114, taip pat vartojamas sinonimas *mokslo veikalas* L 115. Pirmajame leidime – tik *mokslo veikalas* R 65.

Dienoraštis, dienraštis TKP 19. K. Bizauskas į 1922 m. vadovėlį perėmė tik variantą *dienoraštis* kaip *dienyno* pakaitą, susiedamas juos eksplicitiškai: „Kįlant švietimui, daugelis žmonių ima rašyti „dienynus", arba dienoraščius, kur padieniui užrašoma visa tai, kas atkreipė autoriaus akis. Dienoraštis kaip tik yra paprasčiausia memuarų forma" L 102. J. Jablonskis *dienyną* į *dienoraštį* ir *dienraštį* tebetaisė dar 1926 ir 1927 m. (žr. Jablonskis 1936: 17, 138).

Išrodymas, įrodymas TKP 19; *tiesioginis išrodymas, įrodymas* TKP 19. K. Bizauskas pasirinko pirmuosius terminus *išrodymas* L 115, *tiesioginis išrodymas* L 115.

Įvadas, įvada TKP 19. Vieną iš *protavimo* dalių K. Bizauskas įvardijo terminu *įvadas*. LKŽe duomenimis, *įvada* vartojo K. Būga. Terminologijos komisijos posėdyje, kuriame svarstyti šie terminai, jis dalyvavo.

Pamokymas, pomokis – поучение TKP 21. Rašydamas apie pasakėčių sandarą, vadovėlio autorius vartojo terminą *pamokymas* L 157.

[15] 1926 m. J. Jablonskis rašė: „Dailus, dailingas gali būti tik tas meno (tapybos, plastikos...) kūrinys, kurs „akį veria" ir yra kiek apčiuopiamas. Literatūros, kaip ir muzikos, dalykas gražus (ne dailus) tegali būti" (Jablonskis 1936: 17). Maždaug nuo 1927 m. literatūros mokslo vadovėliuose ir jiems artimuose darbuose pastebimas terminas *grožinė literatūra*, bet ir antroje ketvirto dešimtmečio pusėje terminas *dailioji literatūra* nebuvo pasitraukęs į pasyviąją vartoseną.

Apysakėlė, apsakymas, apsakas – разсказъ TKP 21. Šie terminai protokole pateikti tarsi sinonimai ar variantai. K. Bizauskas pavartojo tik antrąjį terminą *apsakymas* L 164.

Terminologijos komisijos protokoluose taip pat galima rasti **nelietuviškos šaknies variantų ir bendrašaknių sinonimų**. Vėlgi, K. Bizausko vadovėlyje pavartoti ne visi iš jų.

Dramatinis, -ė, draminis, -ė TKP 15. K. Bizausko 1922 m. vadovėlyje rasti terminai tik su dėmeniu *draminis, -ė* (ir *dramos*): *draminė forma* L 25, *draminis veikalas* L 137 (sinonimas *dramos veikalas* L 25). Pirmajame leidime tam pačiam reikalui buvo atitinkamai vartojami terminai *dramatiška forma* R 12 ir *dramos veikalas* R 12. Į TŽŽ 1936 įdėti būdvardžiai *dramatiškas, -inis* (bendras straipsnis), junginys *dramatinė poezija*, o *draminis* nėra.

Monologinis, -ė, dijaloginis, -ė, arba: monologiškas, dijalogiškas, -a TKP 14. K. Bizauskas trečiajame leidime vartojo būdvardžius su priesaga *-inis*: *monologinė forma* L 25, *dijaloginė forma* L 25, o pirmajame leidime dar būta ir su priesaga *-iškas*: *monologiška forma* R 12, *dijalogiška forma* R 12.

Prozos kalba, prozinė kalba, prozos veikalas, proziškas, prozingas veikalas TKP 15. Trečiajame vadovėlio leidime vartojami terminai *prozinė kalba* L 31 (bet plg. *proziška kalbos forma* L 31), o pirmajame – *prozaiška kalba* R 17 (plg. *prozaiška kalbos forma* R 17). Trečiajame leidime sinonimiškai vartojami trys terminai: *prozos veikalas* L 32, *prozinis veikalas* L 48, *proziškas veikalas* L 95. Ankstesniame leidime tai pačiai sąvokai įvardyti rasti du terminai – tas pats *prozos veikalas* R 18 ir autoriaus atsisakytas *prozaiškas veikalas* R 19.

Prozos, prozinis, proziškas aprašymas TKP 19. K Bizauskas trečiajame leidime pasirinko terminą *proziškas aprašymas* L 111.

Poėtinis, poėtiškas, poėtingas TKP 15; *poėtiškas, -a, poėtinis, -ė* TKP 18. K. Bizausko vadovėlio 1922 m. leidime tik du būdvardžiai – *poėtinis* ir *poėtiškas* – eina terminų dėmenimis, pvz.: sinonimai *poėtinė kalba* L 31 ir *poėtiška kalba* L 32, *poėtiškas veikalas* L 94 ir *poėtinis veikalas* L 96, o pirmajame – tik antrojo variantas, pvz.: *poetiška kalba* R 17, *poetiškas veikalas* R 65 ir kt. Konteksto pavyzdys: „Apie proziškos ir poėtiškos kalbos skirtumą galima spręsti iš atskirų posakių – poėtinių ir prozinių“ R 31.

Gramatikos, -tikinis kirtis, logikos, loginis kirtis TKP 18. 1922 m. K. Bizausko vadovėlyje pavartoti terminai su kilmininku *gramatikos kirtis* L 79, *logikos kirtis* L 79 (pirmajame leidime tam pačiam reikalui užfiksuoti *gramatiška priegaida* R 52, *logiška priegaida* R 52).

Mitų, mitinis epas; *klasikų, klasikinis epas*; *istorinė, istoriška poema*; *romantinė, romantiška poema*; *istorinis, istoriškas romanas* TKP 21. K. Bizausko vadovėlyje – *mitinis epas* L 139, *klasikinis epas* L 145, *istorinė poema* L 153, *romantinė poema* L 154, *istorinis romanas* L 44 (bet dažnesnis *istorijos romanas* L 159).

Fantastiška, fantastiškoji kelionė TKP 19. K. Bizauskas pasirinko neįvardžiuotinės formos terminą *fantastiškos kelionės* L 113 (plg. *fantastiškų kelionių aprašymai* L 113) vienai kelionių aprašymo rūšiai įvardyti.

Idilė, idilija TKP 21. K. Bizauskas vartojo variantą *idilė* L 155, atėjusį iki šių dienų.

Terminų reikšmės nesutapimai

Veikalo dalykas, arba siužetas, rus. *предмет сочиненія* TKP 14. *Siužetas* į protokolą įterptas vėliau, kita ranka. K. Bizauskas šių terminų sisteminiais sinonimais nelaikė: „Kai kada veikalo dalykas vartojamas tėmos prasme; dailės veikaluose tėma dažnai vadinama s i u ž e t u“ (L 18; panašiai teigiama ir pirmajame leidime).

Dėstymas, išdėstymas, klostymas, išklostymas. „Veikalo minčių, turinio išdėstymas, ar dėstymas, destis katro žodžio reikalauja kalbos dėsniai. Rus. изложеніе“ TKP 14. K. Bizauskas atskyrė terminų *dėstymas* (*minčių / minties dėstymo forma* L 24) ir *klostymas* L 22 (turinio dalis tarp įvado ir pabaigos) reikšmes. Pirmajame leidime abiem reikšmėmis buvo vartojamas terminas *išdėstymas* R 10 (plg. *minties / minčių išdėstymo forma* R 11). Trečiajame leidime galime rasti terminus *faktų išdėstymas* L 104, *minčių išdėstymas* L 173.

Kiti skirtumai

Rašliava TKP 14. Protokole sakinys, kad *rašliava* turėtų reikšti manuskriptus, kad šį žodį reikia vartoti ta pačia reikšme, kaip jis vartojamas gyvoje žmonių kalboje, išbrauktas, o vietoje jo kita ranka parašyta, kad tai „yra rinkinys rankos raštų“ (TKP 14). K. Bizausko vadovėlio trečiajame leidime šio žodžio nebeliko. Pirmajame leidime autorius bandė teoriškai skirti terminus *rašliava* (vien rašyti veikalai) ir *raštija* (visi žodiniai veikalai). J. Jablonskis, recenzuodamas šį vadovėlį, teigė, kad „mums, prastiems žmoneliams, labai sunku yra suvaikyti šitas nesuvaikomas skirtumas“ (Jablonskis 1933: 181).

Metmens – fabula veikalui TKP 14, plg. LKŽe *metmenys* „2. kokio nors kūrinio ar darbo projekto pagrindiniai bruožai“, bet pavyzdžiai tik iš so-

vietinių šaltinių. Šio termino K. Bizauskas, rodos, nevartojo. Gali būti, kad tos sąvokos apskritai autoriui neprireikė arba ji iš vadovėlio teksto sunkiai suvokiama.

Sekmė, prilyginimas, rus. *прутча* TKP 14; *sėkmė*, *lygmena* TKP 17. Pirmajame vadovėlio leidime K. Bizauskas vartojo terminą *sakmė* R 9, bet turbūt „pasakėčios“ reikšme, o ne kaip rusiško termino *прутча* (jis reiškia į pasakėčią ir parabolę panašų kūrinį) atitikmenį. Trečiajame leidime toje pačioje vietoje *pasakėčia* (plačiau apie terminą *pasakėčia* ir jo sinonimus žr. Mitkevičienė 2005: 90).

Ilgasakė kalba TKP 15. K. Bizauskas 1922 m. skiria *trumpasakę*, *perijodinę* ir *mišrą* kalbą (L 33). Vadinasi, termino *trumpasakė kalba* antonimo vadovėlio autoriui neprireikė.

Išvestinis [*periodas*]; *priešinis* [*periodas*] TKP 16. Trečiajame vadovėlio leidime šiais terminais įvardijamų sąvokų nėra, nors pirmajame buvo. Ten jos įvardytos atitinkamai *išvestinis perijodas* R 21 ir *priešinginis perijodas* R 21.

PIRMOJO IR TREČIOJO VADOVĖLIO LEIDIMŲ TERMINOLOGINIAI SKIRTUMAI

Abiejų leidimų terminijoje visiškai sutampa apie trečdalis terminų. Kaip jau sakyta, skiriasi vadovėlio leidimų apimtis, todėl trečiajame atsiranda daug naujų terminų, kurių nebuvo pirmajame. Tačiau kai kuriais naujesnio leidimo terminais įvardijamos jau pirmajame leidime buvusios sąvokos – tiesiog pakeisti ar pagausinti sąvokų pavadinimai (sinonimija) ar tų pavadinimų pavidalai (varijavimas).

Variantai

Labiausiai į akis krentantis skirtumas – terminų variantai, pvz.:

fonetiniai ir (ar) rašybos variantai: *homonimas* R 24 / *omonimas* L 39 (plg. *omonimas* TKP 17); *ideja* R 8 / *idėja* L 20, *perspektiva* R 11 / *perspektyva* L 23, *poetas* R 63 / *poėtas* L 93 (plg. *poėtas* TKP 18), *poetiška kalbos forma* R 17 / *poėtiška kalbos forma* L 30 ir *poetiškas veikalas* R 19 / *poėtiškas veikalas* L 94, *poezija* R 18 / *poėzija* L 26 (plg. *poėzija* TKP 18) ir *liaudies poezija* R 26 / *liaudies poėzija* L 41, *poezijos veikalas* R 18 / *poėzijos veikalas* L 32, *provincijalizmas* R 27 / *provincializmas* L 43, *prozopopeja* R 42 / *prozopopėja* L 64, *sinonymas* R 24 / *sinonimas* L 39 (ir *sinonymika* R 25 / *sinonimika* L 40), *tema* R 6 / *tėma* L 17 (plg. *tėma* TKP 14) ir kt.;

morfologiniai variantai: *daktilius* R 57 / *daktilis* L 84, *hiperbolė* R 45 / *hiperbola* L 68 (plg. *hiperbola* TKP 17), *pagražinantis epitetas* R 34 / *pagražinamasis epitetas* L 53 ir kt.;

darybiniai[16]: *tryskiemenis rimas* R 60 / *triskiemenis rimas* L 89, *vienskiemenis rimas* R 60 / *vienaskiemenis rimas* L 89; *dalių proporcijingumas* R 10 / *dalių proporcingumas* L 23, *emocijingumas* R 32 / *emocingumas* L 49 ir *emocijinė kalba* R 33 / *emocinė kalba* L 50; *prozaiška kalbos forma* R 17 / *proziška kalbos forma* L 31 ir kt.;

mišrūs: *chorejus* R 57 / *chorėjas* L 84, *epistularinė forma* R 12 / *epistolinė forma* L 25, *sudėdamųjų dalių proporcijingumas* R 8 / *sudedamųjų dalių proporcingumas* L 20 ir kt.

Kaip matyti iš pavyzdžių, variantai nėra įvairūs, dažnai atskiros variantų poros tarpusavyje giminiškos. Dauguma varijavusių terminų yra tarptautiniai, jų forma lietuvių kalboje anuomet nebuvo nusistovėjusi. Dabar ne visada vartojamas naujesnio leidimo variantas. Atkreiptinas dėmesys, kad kurie variantai, ypač fonetiniai ir rašybos, gali būti tiesiog spaudinių korektūros klaidos.

Bendrašakniai sinonimai

Bendrašakniai sudėtiniai sinoniminiai terminai (šalutinių dėmenų sinonimija). Terminas su priesagos *-iškas* būdvardžiu → terminas su priesagos *-inis* būdvardžiu: *chronologiška eilė* R 11 – *chronologinė eilė* L 24, *dijalogiška forma* R 12 – *dijaloginė forma* L 25, *istoriškas romanas* R 28 – *istorinis romanas* L 44 (ir *istorijos romanas* L 159), *lyriškas elementas* R 65 – *lyrinis elementas* L 152, *perijodiška kalba* R 19 – *perijodinė kalba* L 34, *poetiška kalba* R 17 – *poėtinė kalba* L 31 ir *poetiška minčių reiškimo forma* R 31 – *poėtinė minčių reiškimo forma* L 48, *psichologiškas pagrindas* R 11 – *psichologinis pagrindas* L 24, *ritmiškas sakinys* R 53 – *ritminis sakinys* L 80 ir *rytmiškas skyrius* R 19 / *ritmiškas skyrius* R 53 – *ritminis skyrius* L 34 ir kt. Kiek labiau formaliai išsiskiria sinonimai *dramatiška forma* R 12 – *draminė forma* L 25, *prozaiška kalba* R 17 – *prozinė kalba* L 31. Visų rastų šios grupės sinonimų šalutiniai dėmenys turi tarptautinę šaknį.

[16] Čia vadovaujamasi Jolantos Vaskelienės darybinių variantų samprata: „Darybiniais variantais laikytini tuos pačius pamatinius žodžius ir tą patį darybos afiksą turintys dariniai, kurie skiriasi kokiomis nors šalutinėmis darybos priemonėmis“ (Vaskelienė 2013: 212).

Terminas su dalyviu → terminas su priesagos *-inis* būdvardžiu: *kryžiuotasis rimas* R 61 – *kryžminis rimas* L 91, *rašytas veikalas* R 5 / *veikalas rašytas* R 5 – *rašytinis veikalas* L 16 ir *rašomoji (literatūros) kalba* R 30 – *rašytinė (literatūros) kalba* L 47.

Kiti: *apsakomasis veikalas* R 65 – *pasakojamas veikalas* L 100 / *pasakojamasis veikalas* L 101 (ir *pasakojimų veikalas* L 100), *eiliuota kalba* R 53 / *eiliuotoji kalba* R 60 – *eilėta kalba* L 80 / *eilėtoji kalba* L 89, *sąlyginis perijodas* R 21 – *lygtinis perijodas* L 35 (plg. *lygtinis* [*periodas*] TKP 16), *vidujinė veikalo pilnatis* R 12 – *išvidinė veikalo pilnatis* L 25. Anuomet aktualaus sinonimų tipo pavyzdys – *prozaiški raštai* R 31 – *prozos raštai* L 49.

Bendrašakniai vienažodžiai sinoniminiai terminai; bendrašakniai sudėtiniai sinoniminiai terminai. Pirmojo leidimo terminas *eiliavimas* R 54 trečiajame pakeistas sudurtiniu terminu *eilėdara* L 78. Dėl to susidarė ir sudėtinių terminų sinonimų poros: *metriškas eiliavimas* R 55 – *metriška eilėdara* L 82, *silabiškas eiliavimas* R 54 – *silabiška eilėdara* L 81, *toniškas eiliavimas* R 55 – *toniška eilėdara* L 82 ir *liaudies toniškas eiliavimas* R 55 – *liaudies toniška eilėdara* L 83, *literatūros toniškas eiliavimas* R 55 – *literatūros toniška eilėdara* L 83 ir kt. (dar žr. ankstesnį skyrių).

Skirtinguose leidimuose pavartoti sudėtiniai terminai *chorejinės eilės* R 57 – *chorėjinis eilėraštis* L 84, *daktilinės eilės* R 57 – *daktilinis eilėraštis* L 84, *dvipėdės eilės* R 58 – *dvipėdis eilėraštis* L 86, *jambinės eilės* R 57 – *jambinis eilėraštis* L 84, *keturpėdės eilės* R 58 – *keturpėdis eilėraštis* L 87, *penkiapėdės eilės* R 58 – *penkiapėdis eilėraštis* L 87, *šešiapėdės eilės* R 59 – *šešiapėdis eilėraštis* L 87, *tripėdės eilės* R 58 / *trypėdės eilės* R 58 – *tripėdis eilėraštis* L 86. Vienažodžio termino *eilėraštis*[17] pirmajame leidime nėra, o trečiajame galima rasti tiek terminą *eilės* L 81, tiek *eilėraštis* L 80, plg. „Kalbos skambumas reiškiasi daugiausia eilėse, paremtose ritmingumu. Eilėraščių rašymo arba sudėjimo mokslas vadinasi eilėdara, arba versifikacija“ L 81. Abu terminai vartojami nevienareikšmiškai – jais įvardijama ir eiliuota kalba ar forma (vartojama daugiskaita *eilėraščiai*), ir eiliuotas kūrinys, bet tikslią reikšmę ne visada galima lengvai nustatyti.

K. Bizauskas rengdamas trečiąjį leidimą kai kuriuos terminus pakeitė to paties darybos tipo, bet skirtingų bendrašaknių pamatinių daiktavardžių

[17] Terminas *eilės* plačiai vartotas XIX a., o *eilėraštis* atsirado XX a. antrame dešimtmetyje. Pastarasis terminas yra J. Jablonskio naujadaras, jis įtrauktas į jo 1918 m. *Mūsų žodynėlį* (žr. LKŽe; Keinys 2010: 85).

terminais: *logiškas nuoseklumas* R 65 – *logiškas nuosaikumas* L 173, *pagrindinės minties arba idejos vienumas* R 8 – *pagrindinės minties, arba idėjos, vieningumas* L 20, *prirodymas* R 7 – *išrodymas* L 19, *šaukimas* R 51 – *sušukimas* L 77 (plg. *šaukimo figūra* R 51 – *sušukimo figūra* L 77), *užbaiga* R 10 – *pabaiga* L 19 (plg. *galas* R 7, L 19), *užklausimas* R 51 – *paklausimas* L 77 (plg. *paklausimas* TKP 17, dar plg. *užklausimo figūra* R 51 – *paklausimo figūra* L 77), *veikalo nepilnumas, arba neužbaigimas* R 7 – *veikalo nepilnumas, arba nepribaigimas* L 19.

Skirtinguose leidimuose vartojami terminai *dviprasmybė* R 24 – *dviprasmumas* L 39, *pajuoka* R 46 – *pajuokimas* L 177; *sakmė* R 9 – *pasakėčia* L 20. Terminas *sakmė* pirmajame leidime pavartotas tik „pasakėčios“ reikšme. 1918 m. J. Jablonskio *Mūsų žodynėlyje* jau galima rasti naujadarą *pasakėčia*, kuris pateko ir į 1922 m. K. Bizausko vadovėlio leidimo tekstą (jau minėta, kad pastarasis terminas ne vienoje vietoje įrašytas Terminologijos komisijos protokoluose).

Nebendrašakniai sinonimai

Kai kuriuos pirmojo leidimo terminus K. Bizauskas keitė nebendrašakniais terminais, pvz.: *antgalvis* R 12 – *antraštė* L 25, *išdėstymas* R 10 – *klostymas* L 22, *išsireiškimas* R 15 – *posakis* L 30, *įvardijimas* R 12 – *pavadinimas* L 181, *maišyta forma* R 12 – *mišra forma* L 25 ir *maišytos eilės* R 57 – *mišros eilės* L 84 / *mišrosios eilės* L 86, *puolimas* R 20 – *slūgimas* L 34, *tvarinys* R 5 – *kūrinys* L 17 (ir *liaudies tvarinys* R 26 – *liaudies kūrinys* L 41, *poezijos tvarinys* R 25 – *poėzijos kūrinys* L 41), *tveryba* R 3 – *kūryba* L 14; *kalbėtojų veikalas* R 65 – *oratorių veikalas* L 122 ir kt. Vertinį *antgalvis* J. Jablonskis taisė dar 1904 ir 1914 m., siūlydamas jį keisti *antrašu* (žr. Jablonskis 1935: 53, 140, 174). Terminą *tvarinys*, populiarų XX a. pradžioje, 1921 m. tas pats J. Jablonskis keitė *kūriniu* (žr. Jablonskis 1933: 241). Beje, matyt, paisydamas Terminologijos komisijos ir konkrečiai J. Jablonskio nuomonės (žr. Piročkinas 1986: 114), K. Bizauskas terminuose vartojo formą *mišros* / *mišrosios* (ne *mišrios*) (plg. *mišras, -a* TKP 15, *mišra, -oji eilė* TKP 18).

Vietoj kelių pirmojo leidimo terminų trečiajame leidime autorius pavartojo kitais požymiais motyvuotus terminus, t. y. aspektinius sinonimus, pvz.: *ginamasis palyginimas* R 38 – *neigamasis palyginimas* L 58, *nutrauktoji kalba* R 18 – *trumpasakė kalba* L 33, *sąskambio arba atsiliepimo pilnumas* R 61 – *santarumo arba atsiliepimo pilnumas* L 90 (plg. *santarumas* TKP 18).

Pirmajame leidime veikalai skirstomi į atmintinius ir rašytus, o trečiajame – į sakytinius ir rašytinius. Sąvokos, regis, tos pačios, bet patys terminai *atmintinis veikalas* R 5 / *veikalas atmintinis* R 5 ir *sakytinis veikalas* L 16 / *veikalas sakytinis* L 16 motyvuoti skirtingai ir sudaro skirtingo pagrindo opozicijas su savo ekvonimu.

Mišrūs sinonimai[18]

Tarp pirmojo ir trečiojo vadovėlio leidimų terminų susidaro keletas įvairių tipų sinonimų derinių, pvz.: *eiliuotoji liaudies tveryba* R 62 – *eilėtoji liaudies kūryba* L 93 / *liaudies eilėta kūryba* L 93, *gramatiška priegaida* R 52 – *gramatikos kirtis* L 79 ir *logiška priegaida* R 52 – *logikos kirtis* L 79, *poetiškas išsireiškimas* R 17 – *poėtinis posakis* L 31 (dar plg. *poėtiškas pasakymas* L 32) ir *prozaiškas išsireiškimas* R 17 – *prozinis posakis* L 31 (dar plg. *proziškas pasakymas* L 32) ir kt.

Po vieną kartą pirmajame leidime greta *toniškas eiliavimas* pavartoti sinonimai *fonetiškas eiliavimas* R 54 ir *garsinis eiliavimas* R 55, o trečiajame – *garsinė eilėdara* L 82 (pagrindinis sinonimas – *toniška eilėdara* L 82). Įsigalėjo *toninė* (ne *garsinė*) *eilėdara*, nes *garsinė* yra netikslus *toninė* atitikmuo.

Sinonimo(-ų) atsisakymas

Pastebėta, kad kai kuriais atvejais trečiajame leidime nebelieka pirmajame leidime buvusių sinonimų – ta pati sąvoka įvardijama tik vienu terminu arba mažiau sinoniminių terminų, nei pirmajame leidime, pvz.: *heksametras (šešmastis)* R 55 → *heksametras* L 87, *monologiška forma* R 12 ir *monologinė forma* R 11 → *monologinė forma* L 25, *paveikslingumas* R 9 ir *vaizdumas* R 41, *vaizdingumas* R 26 → *vaizdumas* L 20 ir *vaizdingumas* L 48, *priešprieša arba antitezė* R 50 → *antitezė* L 75 (plg. *antitezė* TKP 17), *ritmiškumas* 18 ir *ritmingumas* R 53 → *ritmingumas* L 81, *sutvirtinimas arba laipsniavimas (gradacija)* R 49 → *laipsniavimas (gradacija)* L 74 ir kt.

Kai kada pirmojo leidimo terminai keisti ne sinonimais, o siauresnės reikšmės terminais, plg.: „Mūsų liaudies tveryba kupina švelnumo. Užtenka paimti kad ir šita dainelė <...>“ R 33 ir „Mūsų tautosaka pilna švelnumo. Užtenka paimti kad ir šita dainelė <...>“ L 51.

[18] Siekiant supaprastinti sinonimų aprašą, prie mišrių sinonimų čia priskiriami sinoniminiai terminai, kurie turi ne vieną požymį, t. y., kai sudėtiniai sinoniminiai terminai skiriasi ne vienu dėmeniu arba kai į sinonimų eilutę įeina daugiau nei du terminai.

Atkreiptinas dėmesys, kad vėlesniame leidime atsiranda sinonimų, kurių nebuvo pirmajame arba ta pati sąvoka įvardijama daugiau terminų, tačiau apie tai reikėtų kalbėti atsargiai – pirmojo leidimo apimtis mažesnė, tikėtina, kad ta pati sąvoka pavartota mažiau kartų, o tai lemia ar galėjo lemti ir sinonimų skaičių.

TERMINŲ SINONIMAI IR VARIANTAI VIENAME VADOVĖLIO LEIDIME

Bendrašakniai sinonimai

Bendrašakniai sudėtiniai sinoniminiai terminai (šalutinių dėmenų sinonimija). Terminas su priesagos *-inis* būdvardžiu ir terminas su priesagos *-iškas* būdvardžiu. Kelias bendrašaknių sinonimų poras sudaro terminai, kurių šalutiniais dėmenimis eina priesagos *-inis* ir priesagos *-iškas* būdvardžiai, pvz.: *epinis elementas* L 165 – *epiškasis elementas* L 165, *epinis veikalas* L 137 – *epiškas veikalas* L 159, *mitinis elementas* L 141 – *mitiškas elementas* L 147, *poėtinis atvaizdavimas* L 137 – *poėtiškas atvaizdavimas* L 138, *ritelinis romanas* L 162 – *riteliškas romanas* L 162 ir kt. Tai, kad šio tipo terminai nebuvo nusistovėję, rodo ir trumpai straipsnio pradžioje pateikti trečiojo ir ketvirtojo leidimų terminologiniai skirtumai.

Terminas su daiktavardžio kilmininku ir terminas su būdvardžiu. Sinonimų poras sudaro terminai su daiktavardžio kilmininku ir terminai, kurių šalutiniais dėmenimis eina būdvardžiai, dažniausiai priesagos *-inis*, pvz.: *literatūros poėzija* L 136 – *literatūrinė poėzija* L 136, *istorijos daina* L 99 – *istorinė daina* L 143, *draminis veikalas* L 137 – *dramos veikalas* L 25 (R 12), *draminis veiksmas* L 180 – *dramos veiksmas* L 180, *moksliškas aprašymas* L 111 – *mokslo aprašymas* L 112 (plg. *proziški, arba moksliški, aprašymai* L 111, opozicija *dailieji aprašymai* L 111), *pseudoklasikinė odė* L 172 – *pseudoklasikų odė* L 175, *šeimyninis romanas* L 163 – *šeiminis romanas* L 163 – *šeimos romanas* L 197.

Kitokio tipo sinonimija, kylanti iš šalutinių dėmenų sinonimijos, tėra pavienė, pvz.: *perkeltinė reikšmė* L 59 – *perkelta reikšmė* L 60.

Bendrašakniai vienažodžiai sinoniminiai terminai; bendrašakniai sudėtiniai sinoniminiai terminai. Sinoniminiais vienažodžiais terminais ar sudėtinių terminų pagrindiniais dėmenimis einantys daiktavardžiai turi

skirtingus pamatinius žodžius, pvz.: *atvaizdavimas* L 101 – *atvaizdinimas* L 132, *fantastiškas pasakojimas* L 113 – *fantastiškas apsakymas* L 161 ir *poėtinis pasakojimas* L 146 – *poėtinis apsakymas* L 155. Sinonimiškai trečiajame leidime K. Bizauskas vartojo terminus *eilutė* L 81 (R 54) ir *eilė* L 179, bet iš pavartojimo dažnumo matyti, kad pirmasis laikomas pagrindiniu (terminas *eilutė* patogesnis žvelgiant į terminų sistemą, plg. *eilės*). Sinonimų poras vadovėlyje taip pat sudaro bendrašakniai terminai *tikrenybė* L 22 (R 9) – *tikrybė* L 100; *būsenos (buities) daina* L 169.

Skirtingo dėmenų skaičiaus sinoniminiai terminai. Vadinamųjų trumpųjų ir ilgųjų terminų variantų poras sudaro *veikėjas* L 140 – *veikiamas asmuo* L 180 / *veikiantis asmuo* L 183 / *veikiamasis asmuo* L 152. Priesaga *-ėjas* paprastai reiškia asmenį, tad, galima manyti, kad tiek vienažodis, tiek varijuojantis sudėtinis terminas eksplicitiškai atspindi tuos pačius sąvokos požymius. Atitinkamai sinonimiškai K. Bizauskas vartojo rūšinius terminus *vyriausias veikiamas asmuo* L 147 – *vyriausasai veikėjas* L 186. Beje, tarptautinio termino *personažas* K. Bizauskui neprireikė.

Ilguoju ir trumpuoju variantais būtų galima laikyti terminus *dėstymo forma (dėstysena)* L 17 (dar plg. *minčių dėstymo forma* L 24 / *minties dėstymo forma* L 24), *poėzijos teorija (poėtika)* L 129.

K. Bizauskas sinonimiškai vartojo terminus *drama, arba draminė poėzija* L 138, *lyrika, arba lyrinė poėzija* L 137; *nutylėjimas* L 76 (R 50) – *nutylėjimo figūra* L 76, *pakartojimas* L 71 (R 47) – *pakartojimo figūra* L 71 (R 48); *fantastiškos kelionės* L 113 – *fantastiškų kelionių aprašymai* L 113; *mitas* L 139 – *mitiškas pasakojimas* L 140; *figūra* L 70 (R 47) – *figūrinis posakis* L 173 ir kt. Tokių porų ilgasis narys yra tarsi klasifikacinis, lyginant su trumpuoju atrodo aiškesnis, nes eksplicitiškai ženklina daugiau sąvokos požymių. Kadangi nagrinėjamas šaltinis yra vadovėlis, autoriaus uždavinys turėjo būti kuo aiškiau parodyti sąvokų ir terminų ryšius. O terminai su aiškinamuoju žodžiu tai padeda atlikti.

Tokių sinonimų pavyzdžių vadovėlyje greičiausiai galima rasti ir daugiau, bet juos nustatyti yra problemiška – reikia gerai suvokti to meto ir autoriaus sąvokų ir terminų sistemą, nes rišliame tekste vartojami ne tik sisteminiai, bet ir įvairūs kontekstiniai sinonimai: perifrazės, hiperonimai vietoje hiponimų, platesnės reikšmės terminai vietoj siauresnės reikšmės terminų ir kt. Todėl apie skirtingą dėmenų skaičių turinčių terminų sinonimiją šiame straipsnyje kalbama ribotai.

Nebendrašakniai sinonimai

Tarptautinės šaknies ir lietuviškos kilmės terminų arba dėmenų sinonimija. K. Bizauskas sinonimiškai vartojo tarptautinį terminą *forma* L 15 (R 5) ir lietuviškus *lytis* L 170 bei *pavidalas* L 144, iš kurių vadovėlyje dominuoja tarptautinis. Viena iš dramos kūrinio dalių įvardijama tarptautiniu terminu *aktas* L 182 ir lietuvišku *veiksmas* L 182, kurie konkuravo visą nepriklausomybės laikotarpį. Kiti šio tipo sinonimai: *kreipimasis, arba apostrofa* L 70 (R 47), *kuriamoji vaizduotė, arba fantazija* L 134, *neologizmas (naujadaras)* L 44 (R 28) ir kt., taip pat galima paminėti kelis teatro terminus, pvz.: *kaukės arba maskos* L 185, *pušnys (koturnai)* L 185, *teatras, arba vaidykla* L 184. Ne visada pirmiau parašytam terminui K. Bizauskas teikė pirmenybę, pavyzdžiui, iš porų *minčių reiškimas, arba stilius* L 17 (R 6), *leksikonas, arba žodynas* L 28 (R 14) vadovėlyje dominuoja antrieji terminai.

Sinonimų eilutę *dailioji raštija* L 14 (R 4) ir *dailioji literatūra* L 26 (R 12) / *daili literatūra* L 55 (R 36) (dėl *literatūra* ir *raštija* žiūrėti toliau) papildo tarptautinis terminas *beletristika* L 14, kuris vadovėlyje nepopuliarus.

K. Bizauskas tarptautinio termino *memuarai* L 102 sinonimu laikė terminą *užrašai* L 102: „Memuarais, arba užrašais, vadinasi tokie pasakojimai apie istorijos ir kitokius nuotykius, kuriuos pats autorius stebėjo arba net kuriuose patsai dalyvavo“ L 102. Tačiau tame pačiame leidime randame sudėtinius terminus *literatūros // teatriniai atsiminimai* L 103, o ankstesniame leidime buvo *atsiminimai* R 64. Vėlesniuose tarpukario literatūros teorijos darbuose *užrašai* vartojami kaip terminų *memuarai* arba *atsiminimai* sinonimas.

Vadovėlio autorius pirmenybę teikė terminui *metraščiai*, tačiau taip pat nurodė ir tarptautinius šio termino sinonimus, plg.: „Metraščiai arba, kaip juos dar vadina, kronikos, analai, yra paprasčiausia pasakojamųjų veikalų rūšis ir pasirodo anksčiau už kitus pasakojamuosius veikalus“ L 102.

Ne vienu atvejų terminų ir (ar) kitų leksinių vienetų santykis nėra visai aiškus. Pavyzdžiui, po tarptautinio termino *cezūra* L 87 (R 59) skliaustuose K. Bizauskas prirašė *perkirtimas*, bet labiau tikėtina, kad tai tėra lietuviškas aiškinimas, o ne sinonimas (pirmajame leidime *perkirtimas* pateiktas po brūkšnio, tad kaip sinonimą jį suvokti sunku).

Kaip jau minėta, kaip termino *posmas* L 91 (R 61) sinonimą K. Bizauskas nurodė tarptautinį terminą *strofa* L 91 (R 61). Nors pirmasis yra terminologizuota slavybė, tačiau autoriaus jis galėjo būti suvokiamas kaip lietuviškas terminas.

Sinonimiškai vartojami terminai [komedijos, tragedijos] *klasikinis perijodas* L 187 – *klasikinis laikotarpis* L 194, *naujųjų laikų laikotarpis* L 194 – *naujųjų laikų perijodas* L 197.

Įdomesnis sinonimijos atvejis – *minties, ar idėjos išvystymo pilnumas* L 20 (R 8). Termino *idėja* L 20 sinonimas yra *pagrindinė mintis* L 20[19], o sudėtinis terminas sudarytas praleidžiant dėmenį *pagrindinis*, tarsi savaime suprantamą.

Skirtingos kilmės šalutinius dėmenis turi terminai *karžyginis (herojinis) epas* L 139, *liaudies karžyginė (herojinė) poema* L 145; *komiškas (juokingas) elementas* L 189, *juokinga, arba komiška, padėtis* L 193 ir kt. Iš dalies to paties tipo yra ir sinonimai *vaizdi, arba poėtiška kalba* L 32.

Lietuviškos kilmės terminų arba dėmenų sinonimija. K. Bizauskas sinonimiškai vartojo terminus *įvadas, arba įžanga* L 22 (*įvadas (įžanga)* R 10), *vaizdas* R 49, L 63 – *paveikslas* L 130, jau minėtus terminus *pabaiga* ir *galas*, taip pat *pagrindinė idėja* L 16 (R 5) – *vyriausioji idėja* L 20 / *vyriausia idėja* L 20 (*vyriausia ideja* R 8) ir kt.

Atskirai minėtini sinonimai *liaudies šnekamoji kalba* L 27 – *liaudies kalbamoji kalba* L 47 (R 14). Susidaro įspūdis, kad vidurinis dėmuo šiems terminams įterptas dėl aiškumo, siekiant atspindėti sąvokų klasifikaciją. Tekste K. Bizauskui dažnai tiesiog pakanka termino *liaudies kalba*.

Aspektiniai sinonimai

Terminus, kuriuos autorius pateikia kaip sinonimus, bet kuriais sąvoka įvardijama pagal kitą motyvacinį požymį, verta paminėti skyrium – gretinti juos pagal kilmę nebūtų tikslinga. Atskirai paimti opoziciją sudarantys dėmenys nėra sinonimai. Taigi, K. Bizauskas kaip sinonimus nurodo terminus *autoriaus siekimas (veikalo tikslas)* L 24 (R 11); *didaktinė, arba filosofinė, odė* L 173; *dirbtinė, sektinė, arba pseudoklasikinė odė* L 172, *dirbtinis, sektinis veikalas* L 191; *išvidinis, arba priežastinis, sąryšis* L 100; *išviršinis, arba chronologinis, sąryšis* L 100; *klasikinė komedija* L 194 – *graikų komedija* L 195, *klasikinė tragedija* L 187 – *graikų tragedija* L 189, *klasikinė, arba naturinė oda* L 172; *liaudies, arba sakytinis epas* L 138, *liaudies, arba sakomoji, lyrika* L 167; *literatūros, arba dailės epas* L 138; *literatūros srovė arba literatūros mokykla* L 136; *miestelėnų drama arba verkšlenamoji komedija* L 197; *mišra, arba naturali, kalba* L 37; *moteriška-*

[19] Vadovėlio tekste terminai varijuoja: *pagrindinė veikalo mintis, arba veikalo idėja* L 20; *pagrindinė mintis, arba vyriausioji veikalo idėja* L 20.

sis rimas L 89 / *moteriškas rimas* L 90 (R 60) – *dviskiemenis rimas* L 89 (R 60); *naujoji, dailės odė* L 172; *papročių, arba aprašomoji, pasaka* L 141; *šeimyninis, arba pamokomas, romanas* L 163 (bet plg. *šeimos ir pamokomasis romanas* L 197) ir kt.

Mišrūs sinonimai

Sinonimiškai autorius vartojo terminus *išgalvotas, fantastiškas pasakojimas (fabula*[20]) L 113 – *pramanytas pasakojimas* L 141, *pseudoklasikinis perijodas* L 187 – *pseudoklasikinis laikotarpis* L 194 – *pseudoklasicizmo perijodas* L 195; *teisingumas (objektingumas)* L 95 – *objektyvumas* L 138 (plg. TŽŽ 1936 *objektyviškumas*); *vaizdavimas* L 165 – *piešimas* L 174 – *vaizdinimas* L 192; *karžygių daina* L 99 – *karžyginė giesmė* L 146, *poėtinis posakis* L 31 – *poėtiškas pasakymas* L 32 ir kt. Čia galima pridėti ir teatro terminus *artistas*[21] *(vaidila)* L 183 – *vaidintojas* L 185.

Sinonimai vadovėlyje yra terminai *lyrinis veikalas* L 165 – *lyrikos veikalas* L 166 – *lyrinis kūrinys* L 171, nors pats K. Bizauskas vadovėlyje pasakė, kad terminai *veikalas* ir *kūrinys* įvardija ne tas pačias sąvokas: veikalas yra temos, turinio, plano, dėstymo formos ir stiliaus atžvilgiais išdirbtas kūrinys (L 17). Vadinasi, sudėtiniai terminai su dėmenimis *veikalas* ir *kūrinys* gali būti tiek kontekstiniai sinonimai, tiek sisteminiai, jei manytume, kad šių vienažodžių terminų opozicija, kai jie įeina į sudėtinius (rūšinius) terminus, yra neutralizuota.

K. Bizauskas vadovėlyje nurodė, kad lietuviškas termino *literatūra* atitikmuo yra *raštija*: „Lietuviškai tariant, literatūra yra raštija“ L 13. Iš sudėtinių sinoniminių terminų matyti, kad kaip jų sinonimas suvokiamas ir daugiskaitinis terminas *raštai*, plg. *literatūros arba raštijos ar raštų istorija* L 14 (plg. *literatūros arba raštijos istorija* R 4, *literatūros ar raštų teorija* L 15).

Sinonimiškai K. Bizauskas vartojo terminus *prakalba* L 24 – *oratorių kalba* L 122 – *oratorių veikalas* L 122 – *byla* L 122 (dar plg. ilgąjį tekstinį variantą *oratorių bylos* L 35). Sudėtinius terminus tarpusavyje galima laikyti aspektiniais sinonimais, o vienažodžių terminų atžvilgiu jie yra tarsi klasifikaciniai.

Čia pat galima pridurti, kad K. Bizausko vadovėlyje esama pastabų dėl terminų santykio ir (ar) vartosenos, kurie parodo, kad autorius atkreipė dė-

[20] Terminas *fabula*, matyt, čia atlieka tikslinimo funkciją.

[21] TŽŽ 1936: 81 rašoma, kad *artistas* yra beveik *aktoriaus* sinonimas.

mesį į literatūros mokslo terminų sistemos savitumą: „Nors mes dažnai sakome vietoje „rašytojo stilius“ – „rašytojo kalba“, tačiau žodžiai „kalba“ ir „stilius“ ne tolygūs; skirtumas aišku iš to, kas augščiau pasakyta: kalba tai tik įnagis, kuriuo rašytojas naudojasi savo stiliui išdirbti“ L 30; „Kai kada žodis legenda imamas plačiau, būtent, taip vadinamas kiekvienas padavimas iš būtų laikų“ L 145; „Atskirą odžių rūšį sudaro religinės odės, arba himnai <...>. Platesne prasme himnais vadinamos visos psalmės ir krikščionių giesmės. Be to, himnais vadiname kilnias tautines giesmes, kurios giedamos tiktai išimtiniais atsitikimais ir kurias didžiai gerbiame“ L 175 ir kt.

Variantai

Trečiajame leidime, kaip matyti, pasitaiko varijuojančių terminų. Be jau nurodytų, aprašant sinonimus, dar galima paminėti: *archaizmas* L 43 / *archajizmas* L 105 (R 24), *epopeja* L 146 / *epopėja* L 147, *siužetas* L 18 (R 7) / *siužėtas* L 191; *tropas* L 59 (R 44) / *tropa* L 112 (R 39), *viduramžis* L 146 / *viduramžiai* L 162; *kelionės aprašymas* L 112 / *kelionių aprašymas* L 113, *laiko ir vietos vienumas* L 191 / *vietos ir laiko vienumas* L 192, *teigiamasis idealas* L 13 / *teigiamas idealas* L 132 ir kt.

IŠVADOS

Vasario 16-osios Akto signataras K. Bizauskas lietuvių terminologijos istorijoje užima svarbią vietą, nes 1) jis parašė pirmąjį lietuvišką literatūros teorijos vadovėlį – tos srities terminijos šaltinį, 2) jam dirbant švietimo ministru prie Švietimo ministerijos buvo įsteigta pirmoji Lietuvos istorijoje terminologijos komisija ir 3) pagal to vadovėlio rankraštį ar medžiagą jis parengė terminų sąrašą ir davė jį svarstyti Terminologijos komisijai. Signataras gerai suvokė terminologinio darbo svarbą, o kaip terminologas nebuvo individualistas – jam rūpėjo kolektyvinė terminų tvarkyba.

Palyginus K. Bizausko vadovėlio (1922) terminiją su Terminologijos komisijos protokoluose užrašytais terminais matyti, kad daugiausia tos terminijos skiriasi bendrašakniais sinonimais – K. Bizauskas pasirinko vieną ar kelis iš Terminologijos komisijos užfiksuotų bendrašaknių sinonimų arba pavartojo kitokius jiems bendrašaknius terminus. Šių dienų terminija panašesnė į K. Bizausko ir tai greičiausiai lėmė didesnė jo terminų sklaida.

K. Bizauskui nebūdingas nei kraštutinis purizmas, nei perdėtas terminijos tarptautinimas. Dviejų vadovėlio leidimų terminų sugretinimas parodė, kad autorius daugiausia tikslino terminų raišką – pasirinko kitą

variantą ar keitė terminą bendrašakniu sinonimu (gana tipiškas sudėtinio termino su priesagos *-inis* būdvardžiu įvedimas vietoj kitokios raiškos sudėtinio termino). Pirmojo leidimo terminų vėliau jis nebuvo linkęs keisti kitos kilmės (lietuviškos ar svetimos) terminu – iš nebendrašaknių terminų sinonimų poras tarp skirtingų leidimų paprastai sudaro tik vienakilmiai terminai. Keli keitimai atliepia to meto kalbos norminimo kryptis, tiksliau – J. Jablonskio taisymus (*tveryba* → *kūryba*).

Terminų (bendrašaknių ir nebendrašaknių) sinonimija ir varijavimas būdingi ir vieno vadovėlio leidimo terminams, o tai reiškia ar galėtų reikšti, kad terminija nebuvo nusistovėjusi, ieškota tikslesnės ar taisyklingesnės raiškos, nesužiūrėti ar nerūpėjo terminų įvairavimai tekste. Matyt, siekdamas didaktinių tikslų, autorius nevengė ir aspektinių sinonimų.

Dabar sunku pasakyti, ar visi pirmojo lietuviško literatūros teorijos vadovėlio terminų variantai ir sinonimai yra paties autoriaus, o ne redaktorių, leidėjų ar šiaip pagalbininkų darbo padarinys.

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

L – Bizauskas K. *Literatūros teorija. Vadovėlis augštesniosioms mokykloms*. Trečiasis leidimas, Kaunas, 1922.

R – Bizauskas K. *Raštijos bei literatūros teorija* 1, Kaunas: Ateities leidinys, 1918.

TKP – Terminologijos komisijos protokolai (Nr. 1–23), 1921. Saugomi Lietuvių kalbos institute.

LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

Auksoriūtė A. 2011: Terminologijos komisijos (1921–1926) veiklos apžvalga. – *Terminologija* 18, 80–91.

Banevičius A. 1991: *111 Lietuvos valstybės 1918–1940 politikos veikėjų*, Vilnius: Knyga.

Bizauskas K. 1923: *Literatūros teorija. Vadovėlis augštesniosioms mokykloms*. Ketvirtasis leidimas, Kaunas,

Blažytė-Baužienė D. 2006: Bizauskas Kazimieras. – *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Sud. A. Ragauskas, M. Tamošaitis, Vilnius: VPU leidykla, 99–102.

Bukauskienė T. 1993: *Lietuvių literatūros mokymo istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Girdzijauskas J. 2006 [1993]: Kazys Bizauskas ir jo literatūros teorija. – *Lietuvių literatūros vagoje*. Straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 49–56.

Girdzijauskas J. 2006 [1994]: Lietuvių literatūros istorijos objektas ir periodizacija. – *Lietuvių literatūros vagoje*. Straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 26–34.

Jablonskis J. 1933: *Jablonskio raštai* 2. *Švietimo reikalai*. Red. J. Balčikonis, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys.

Jablonskis J. 1935: *Jablonskio raštai* 4. *Kalbos dalykai*. Red. J. Balčikonis, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys.

Jablonskis J. 1936: *Jablonskio raštai* 5. *Kalbos dalykai*. Red. J. Balčikonis, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys.

Jakštas A. 1923: *Mūsų naujoji literatūra (1904-1923)* 2. *Mūsų naujoji prozos literatūra* (*1904-1923)*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys.

Keinys St. 2010: Mintys apie didelį kalbininką ir terminologą Joną Jablonskį 150-tų gimimo metinių proga. – *Terminologija* 17, 80–92.

Keinys St. 2012 [1967]: Lietuvių terminologijos kūrimo apžvalga (iki 1940 m.). – *Lietuvių terminologijos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 29–56.

Kensminienė A. 2004: Mįslės. – *Aruodai*. Prieiga per internetą: http://www.aruodai.lt/paieska2/terminas.php?TeId=4389&back=home.

Knabikaitė V. 2006: *Lingvistinės lietuvių stilistikos raida XX amžiuje*, Vilnius: Mintis.
LEM – *Literatūros enciklopedija mokyklai*. Sud. L. Mačianskaitė, D. Mitaitė, D. Pociūtė-Abukevičienė, D. Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
Liekis A. 1996: *Signatarai: Vasario 16*, Vilnius: Džiugas.
LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt.
LTŽ 1962: *Literatūros terminų žodynas*. Sud. J. Petronis, V. Vanagas, A. Zalatorius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
LTŽ 1998: *Literatūros terminų žodynas* 2. *Eilėdara*. Sud. J. Girdzijauskas, Vilnius: Baltos lankos.
Mitkevičienė A. 2005: Epo, lyrikos, dramos žanrų ir kitų klasifikacijos vienetų pavadinimai pirmuose lietuviškuose literatūros teorijos vadovėliuose. – *Terminologija* 12, 81–106.
Mitkevičienė A. 2013: Terminologijos komisijos (1921–1926) vaidmuo lietuvių literatūros mokslo terminijos istorijoje. – *Terminologija* 20, 172–179.
Mitkevičienė A. 2014: Figūrų ir tropų pavadinimai 1918–1940 m. literatūros mokslo darbuose. – *Terminologija* 21, 176–191.
Mitkevičienė A. 2015: Sinoniminiai terminai 1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo darbuose. – *Lietuvių kalba* 9, http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/179/144.
Piročkinas A. 1986: *Jono Jablonskio kalbos taisymai*, Kaunas: Šviesa.
Skipitis R. 1961: *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Chicago: Terra.
Šalkauskis S. 1991: *Raštai* 2. *Filosofijos ir pedagogikos terminija*. Parengė A. Sverdiolas, Vilnius: Mintis.
Šoblinskas A. 1979: Lietuvių stilistika ir jos darbininkai. – *Mūsų kalba* 4, 23–31.
TŽŽe 2002: *Interleksis. Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. A. Kinderys, Vilnius: Alma littera.
TŽŽ 1936: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sud. K. Boruta, P. Čepėnas, A. Sirutytė-Čepėnienė, [Kaunas]: Spaudos fondas.
Vaskelienė J. 2013: Darybinių sinonimų, darybinių variantų ir paronimų panašumai bei skirtumai. – *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 15(1), 206–214.
Viliūnas G. 2003: Į žodžio meno gilumas. Lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje. – *Darbai ir dienos* 36, 261–281.
VLE III – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
VTŽŽ 2003: Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Fotonija (elektroninis leidimas).
Zaborskaitė V. 1982: *Literatūros mokslo įvadas*, Vilnius: Mokslas.
Zundė P. 1993: *Kazys Bizauskas* 1, Chicago: Lietuviškos knygos klubas.
Zundė P. 1994: *Kazys Bizauskas* 2, Chicago: Lietuviškos knygos klubas.

A SIGNATORY OF THE ACT OF INDEPENDENCE OF LITHUANIA KAZYS BIZAUSKAS AND LITHUANIAN TERMINOLOGY OF LITERARY SCIENCE

100 years ago the first Lithuanian textbook on literary theory was published. It is symbolic that the author of this textbook is a signatory of the Act of Independence of Lithuania (1918) Kazys (Kazimieras) Bizauskas (1893–1941). The aim of this article is to discuss the terminology of literary science used by Bizauskas and his activities in organized terminology ordering.

Bizauskas has an important place in the history of Lithuanian terminology, because 1) he wrote the very first Lithuanian textbook on literary theory which is a terminology source as well, 2) during his term of office as minister of education the first terminology commission was established at the Minisry of Education and 3) he prepared a list of terms most likely based on the manuscript or material of his textbook and presented it for discussions at the Terminology Commission. Bizauskas understood well the importance of terminology work and as a terminologist he was not an individualist – he was involved in collective work on terminology ordering.

The comparison of terms in Bizauskas' textbook (1922) and terms recorded in the minutes of the Terminology Commission shows that these terms mainly differ in synonyms having the same root – Bizauskas either used one or more synonyms with the same root which were discussed by the Terminology Commission or used different synonyms with the same root. Terminology of the present is more similar to the terminology used by Bizauskas, probably because of the wider dissemination of his terms.

Neither extreme purism nor a determination to internationalize terminology is characteristic to Bizauskas. The comparison of two editions of the textbook reveals that he was mainly changing the form of terms to make them more accurate – he would choose another variant or would change a term for a synonym with the same root (introduction of the complex term including an adjective with a suffix *-inis* instead of a complex term with a different form is quite typical). He was not inclined to change terms of the first edition with terms of different origin (Lithuanian or foreign). Synonymous terms having a different root in the first and second editions are of the same origin. Several changes correspond to standardization trends of that period.

Variation and synonymy of terms (with the same root or with different roots) is characteristic to the single edition of the textbook (the 3rd edition was researched in this respect) and this could indicate a lack of stability in terminology, the search for more accurate or more correct form or variations being unnoticed or considered to be insignificant to change. It seems that for didactic reasons the author chose not to avoid aspectual synonyms.

It is difficult to establish now if all synonyms and variants in the first Lithuanian textbook of literary terms were introduced by the author himself or by editors, publishers or other helpers.

Gauta 2018-07-31

Asta Mitkevičienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas asta.mitkeviciene@lki.lt

Recenzijos, apžvalgos, informacija, bibliografija

Mokslinis seminaras, skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui

RAMUNĖ VASKELAITĖ
Lietuvių kalbos institutas

Šiais ypatingais metais, kai Lietuva pažymi valstybės atkūrimo šimtmetį ir daugelio sričių praktikai bei teoretikai, gręždamiesi atgal, mėgina apmąstyti įvairiose valstybės gyvavimo srityse per tuos metus nuveiktus reikšmingiausius darbus, Lietuvių kalbos instituto terminologai nusprendė į šimto metų atkarpą žvilgtelėti terminologo žvilgsniu – 2018 m. spalio 12 d. Institute surengė mokslinį seminarą „Lietuvių terminologijos patirtis: Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui". Suprantama, ketinimų išsamiai įvertinti visus amžiaus darbus neturėta, nes vien jau juos išvardyti, kad ir reikšmingiausius, turbūt užtruktų ilgiau nei vienas seminaras, net jei būtų apsiribojama tik kuria nors viena sritimi – terminijos kūrimu, jos tvarkymu ar tyrimais. Taigi, daugiausia gręžtasi į šimtmečio pradžią, į tas sudėtingas aplinkybes, kai terminais rūpintasi dar ne dėl poreikio srities atstovams susikalbėti tarpusavyje, o pirmiausia dėl būtinybės atstatyti, atkurti, gydyti... Ir, kaip aiškėjo iš pranešimų, rūpintasi dar ne kompiuterijos teikiamas galimybes pasitelkusių organizuotų grupių, o daugiausia pavienių išskirtinių asmenybių.

Pranešime „1918–1940 m. statybos terminijos dūriniai" konkrečių skaičių, rodančių būtinybę pirmiausia atstatyti, remdamasi 1929 m. šaltiniu, pateikė Lina Rutkienė (Vilniaus Gedimino technikos universitetas) – Pirmasis pasaulinis karas buvo sunaikinęs 13 250 gyvenamųjų ir 24 680 negyvenamųjų pastatų. Kylant poreikiui šalį kelti iš griuvėsių, kilo ir teorinio veiklos pagrindo – mokslinės literatūros – poreikis, o tokio pobūdžio literatūroje, žinia, neišsiverčiama be terminų. Tiesa, to laikotarpio statybos terminų radimasis pranešėjos sietas ne tik su būtinybe atkurti, bet ir ryškiu užmoju kurti – taikyti naujus kompozicijos principus, diegti naujas medžiagas ir technologijas. Iš 28 statybos mokslo terminijos šaltinių (mokslinių straipsnių, vadovėlių, kitų moksliniu stiliumi parašytų leidinių) at-

rinkusi ypač paplitusią to meto naujadarų grupę – dūrinius, pranešėja šios grupės gausą siejo su tuo metu aktualia užsienio kalba: rengiant vadovėlius ar straipsnius, kitaip nei šiuo laikotarpiu, dažniausiai buvo verčiama iš vokiečių kalbos, o joje dūryba yra pats produktyviausias darybos būdas. 1918–1940 m. šaltiniuose iš viso radus 262 gimininius sudurtinius statybos terminus, nustatyta, kad net 85 % jų antrasis sandas yra daiktavardinis, o pats produktyviausias darybos tipas yra *dktv.* + *dktv.* (*akmengruntis, akmenkaltis*, *ąžuolmedis*, *basliašulis*, *drenažgriovis, durpiagruntis*). Kaip labiausiai vartotus statybos naujadarus, patekusius į vėlesnę literatūrą ir į 2002 m. išleistą *Statybos terminų žodyną*, pranešėja minėjo *dūmtakį*, *dūmtraukį, gelžbetonį*, *pusiausvyrą*, *šaligatvį*, *skerspiūvį*, *statramstį*, *vandentiekį*, o daugybė kitų taip ir liko vadinamieji tekstiniai terminai, pavartoti tik vieno autoriaus viename leidinyje.

To meto statybos terminijos ypatumus L. Rutkienė siejo ne tik su užsienio kalba, bet ir su mokslinius straipsnius bei knygas rašiusių autorių autoritetu ir nuostatomis, o kaip autoriai minėtos išskirtinės asmenybės – užsienio aukštosiose mokyklose studijavę ir po kelias užsienio kalbas mokėję statybos inžinieriai Jonas Šimoliūnas, Pranas Morkūnas, Anatolijus Rozenbliumas, Pranas Jodelė, Jonas Kiškinas, Juozas Gabrys. Tačiau statybos terminija nagrinėta ir dar viename šio seminaro pranešime, ir juo jau atkreiptas dėmesys į bevardžius, anoniminius statybos terminijos kūrėjus. Robertas Stunžinas (Lietuvių kalbos institutas) pirmiausia priminė, kad bent jau XIX a. vidurio ir pabaigos periodikoje pradėjusios rastis statybos mokslo terminijos pagrindinis šaltinis buvo liaudies terminija. Pasirinkus nagrinėti žodžių grupę, kuri, vertinant mokslo terminijos požiūriu, būtų palikta už terminijos ribų, būtent veiksmažodžius, ir iš *Lietuvių kalbos žodyno* elektroninio leidimo atrinkus 370 statybos veiksmus įvardijančių veiksmažodžių ir jų vedinių, pranešime „Veiksmų įvardijimas statybos liaudies terminijoje“ teigta, kad tokie veiksmų pavadinimai sudaro per 30 ryškesnių semantinių grupelių. Gausiai pavyzdžiais iliustruoti tiek bendrieji grupelių terminai (*statyti*, *dirbinti*, *rengti*, *taisyti*, *budavoti*, *dengti*, *stoguoti*), tiek su jais besisiejantys rūšines sąvokas žymintys žodžiai (*straiguoti*, *žardyti*, *skiedruoti*, *išskiedruoti*, *užskiedruoti*, *pribudavoti*, *užbudavoti*). Pavyzdžiais gausiai pagrįstos ir išvados, kad rūšiškumą lemia žodžių darybos priemonės bei leksinės reikšmės, kad specialiosios sąvokos yra klasifikuojamos pagal įvairius požymius. Apie kilmę pasakyta, kad tik daugiau nei pusė (63 %) *Lietuvių kalbos žodyne* užfiksuotų statybos veiks-

mų pavadinimų yra lietuviškos kilmės, o 47 % sudaro slavišką šaknį turintys mišrios kilmės žodžiai. Vis dėlto, jei šis tyrimas būtų plėtojamas toliau, turbūt būtų aktualu panagrinėti skolintų ir lietuviškų pavadinimų sinonimijos santykį, juolab kad daugiareikšmiškumo ir homonimijos klausimas pranešime jau užkliudytas.

Medicinos terminus pasirinkusi nagrinėti Palmira Zemlevičiūtė (Lietuvių kalbos institutas) irgi kreipė dėmesį į gana keblias XX a. šimtmečio pradžios aplinkybes – priminė, kad Pirmasis pasaulinis karas ir vokiečių okupacija buvo išblaškę ir taip negausų medikų būrį, nutrūko iki tol ėjusių specializuotų medicinos laikraščių ir žurnalų leidyba. Vis dėlto medicinos žinios buvo skleidžiamos, ir, kaip galima spręsti vien jau iš straipsnelių pavadinimų („Apie karo ligas“, „Apie plaučių džiovą“, „Šiltinės“, „Niežai“), jas skleisti, o kartu ir plėtoti medicinos terminiją, skatino pokariu paplitusios pavojingos ligos. Tačiau ir iš šio pranešimo aiškėjo, kad objektyvaus veiksnio skatinama terminijos plėtra nebūtų buvusi galima be subjektyviojo – asmenybių. Nutrūkus specializuotų leidinių leidybai, Antanas Vileišis, Eliziejus Draugelis, Danielius Alseika, Petras Avižonis medicinos žinias ėmėsi skleisti tuo metu ėjusiuose nespecializuotuose leidiniuose, tokiuose kaip *Moterų balsas*, *Dabartis*, *Lietuvos aidas*, *Tėvynės sargas* ir kt. Pranešime „1918 m. sinoniminių medicinos terminų pateikimas ir atpažinimas tekste“ autorė rinkosi nagrinėti ne darybą, o kitą terminologams nuolat aktualų klausimą – terminų sinonimiją, ir teigė, kad 1918 m. medicinos tekstuose ji yra dažnas terminų semantinių tarpusavio santykių tipas. Tačiau šįkart labiau aiškintasi ne sinonimų paplitimas, o metodinė problema – kaip sinonimus atpažinti. Nesunku atpažinti tuos, kurie vartojami viename tekste, nes jie neretai pateikiami skliaustuose arba jungiami jungtuku *arba*, tačiau nustatyti skirtinguose tekstuose vartojamų terminų sinoniminį ryšį (*kruvinoji*, *kruvinoji liga*, *krauligė*, *dezinterija*; *bado*, *beriamoji*, *dėmėta*, *dėmėtoji šiltinė*) nėra paprasta. Vis dėlto atpažinimo galimybių rasta, ir pranešėja vardijo tokias kaip tekstų tematika, terminų vartojimo kontekstas, vieno teksto sinonimai, sąvokos požymiai, papildomi šaltiniai.

Kiek sinonimija paplitusi dabartinėje medicinos terminijoje, seminare atskirai nenagrinėta, tačiau ir vienas su dabartine būkle susijęs pranešimas leido daryti prielaidą, kad jos apstu. Rūta Dubakienė (Lietuvos mokslų akademija, Vilniaus universitetas), alergologiją įvardijusi kaip imunologijos šaką, labiausiai susijusią su biologijos mokslo šakomis, pranešime

„Lietuviški alergologijos terminai, darbai ir planai“ minėjo daug alergologams tebekylančių klausimų, tokių kaip *antigeninis determinantas* ar *epitopas*, *erkutės* ar *namų dulkių erkės*, *Didžordžo sindromas* ar *Di George sindromas*, o jie, kaip matyti ir iš kelių pavyzdžių, susiję būtent su terminų sinonimija arba variantiškumu. Tačiau iš to paties pranešimo aiškėjo, kad vienodinant alergologijos terminus jau irgi gerokai nuveikta: 2002 m. išleistas pirmasis lietuviškas alergologijos vadovėlis – R. Dubakienės *Alergologija*, 2012 m. išėjo Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įvertintas *Aiškinamasis imunologijos ir alergologijos terminų žodynas*, prie kurio rengimo taip pat prisidėjo pranešimo autorė, aktyvi alergologijos terminijos kūrėja, vadovėlių, monografijų ir straipsnių rengėja prof. R. Dubakienė. Terminija plėtojama leidinyje *Alergija, astma, imunologija*, interneto svetainėje „Alergijos ekspertas“. Kalbėdama apie ateities darbus, pranešėja minėjo „daug dirvonų, kuriuos dar reikia arti“, bet vilčių, kad jie bus ariami ir šios srities terminija bus kreipiama tinkama vaga, labiausiai teikė pranešime nekart nuskambėjusi nuostata, kad Europoje savą veidą turinčiai lietuvių alergologijai kopijuoti nereikia – reikia kurti savą terminiją.

Terminų sinonimija, kaip ir terminų darybos tipai, yra bene dažniausiai terminų tyrėjų svarstoma problema, o kalbant apie terminologiją kaip terminų tvarkybą, ko gero, ne rečiau iškyla individualaus ir kolektyvinio darbo santykio klausimas. Nuomonių šiuo klausimu esama įvairių, tačiau ypač dažnai terminijos kūrimą, juolab tvarkymą, linkstama vertinti kaip kolektyvinio pobūdžio veiklą ir manoma, kad geriau parengiami tie terminų žodynai, kuriuos sudaro ir svarsto kolektyvai. Vis dėlto ne tik terminijos istorija, bet ir nūdiena rodo, kiek vykusių naujadarų nebūtų sukurta, jei ne pavienių kūrybingų ir entuziastingų asmenybių rengiami žodynai, o vienu pagrindinių terminijos šaltinių laikoma mokslinė literatūra, įskaitant ir aukštųjų mokyklų vadovėlius, išties jau yra labiau asmenybių, o ne kolektyvų veiklos rezultatas. Šimtmečio pradžios terminiją nagrinėję pranešėjai iškilių asmenybių irgi minėjo daug, o Asta Mitkevičienė (Lietuvių kalbos institutas) priminė apie ypač iškilias – šimtmetį pažyminčios valstybės Atkūrimo aktą pasirašiusius Joną Basanavičių, Mykolą Biržišką, Antaną Smetoną, Praną Dovydaitį, Jurgį Šaulį, Joną Vileišį, Saliamoną Banaitį. Pranešime „Vasario 16-osios akto signatarų pėdsakai lietuvių literatūros mokslo terminijoje“ išvardijusi signatarus, vienaip ar kitaip prisidėjusius prie literatūros terminijos kūrimo, ji daugiausia dėmesio skyrė literatui, vertėjui, diplomatui ir teisininkui Kaziui

Bizauskui ir jo parengto pirmojo literatūros teorijos vadovėlio terminams. Tačiau iš pranešimo aiškėjo, kad autoriniai buvo tik į pirmus šio vadovėlio leidimus patekę terminai, o į trečiąjį (1922 m.) jie pateko apsvarstyti 1921 m. pradėjusios veikti Terminologijos komisijos, kurią, beje, irgi sudarė išskirtinės asmenybės: Kazimieras Būga, Jonas Jablonskis, Juozas Tumas-Vaižgantas ir kt. Komisijos darbas visgi ne visada buvo sklandus: posėdžiuose dalyvaudavo ne visi nariai, dramos ir teatro terminai liko neapsvarstyti... Kas kuriant ir tvarkant terminiją lemia daugiau – asmenybės išskirtinumas, jos pastangos ir kūrybingumas ar kolektyvo pajėgos bei kompetencija ir ar apskritai čia esama kokio nors konflikto, – pranešime nebuvo svarstoma, tačiau jis baigtas gana iškalbinga išvada: „Terminų nustatymas nėra vieno kurio suinteresuoto asmens ar autoriaus, bet bendras visų mūsų reikalas.“ Iškalbinga todėl, kad padaryta... išskirtinės asmenybės – K. Bizausko.

Neeilinė asmenybė minėta ir Ritos Katelytės (Lietuvių kalbos institutas) pranešime „Mečislovo Reinio psichologijos terminų daiktavardžių daryba“. Arkivyskupas, diplomatas, politikas, teologijos ir filosofijos profesorius Mečislovas Reinys iš rusų kalbos išvertė Georgijaus Čelpanovo *Psichologijos vadovėlį* (laisvas vertimas, išleista 1921 m. Vilniuje). Darybos aspektu aptarusi vieną vadovėlio terminų grupę – lietuviškus ir hibridinius vienažodžius daiktavardžius – pranešėja nustatė, kad didžiausią tokių terminų dalį sudaro priesagų vediniai (*atgaminimas*, *mąstymas*, *svarstymas*, *atitrauktis*, *dėmesys*, *gailesys*, *uoslė*, *kerštas*, *vaizduotė*). Jų yra net 77 %, o dūrinių, panašiu metu gausiai plitusių statybos srities vadovėliuose, psichologijos vadovėlyje terasta (kartu su priešdėlių vediniais) apie 4 %. Klausimas, kas lėmė tokius ryškius panašiu metu kurtos terminijos skirtumus (sritis, terminų kūrėjų nuostatos ar kiti veiksniai), seminare nekeltas, tačiau spėtina, kad vienas iš stimulų galėjo būti užsienio kalba – šio vadovėlio autorius vertė ne iš vokiečių, o iš rusų kalbos.

Nuo išskirtinės asmenybės ir šimtmečio minėjimo pradėtas ir Reginos Kvašytės skaitytas pranešimas, tik ji minėjo Latvijoje gimusį kalbininką, Lietuvoje labiau žinomą kaip esperanto kalbos kūrėją, interlingvistą. 1992 m. Latvijoje vykusioje tarptautinėje konferencijoje buvo iškilmingai paminėtos Ernesto Drezeno (*Ernests Drēziņš*) šimtosios gimimo metinės. Pradėjusi pranešimą nuo iš pažiūros su Lietuvos šimtmečiu nesusijusio fakto ir vardo, pranešimo „Apie lietuvių ir latvių terminologų bendradarbiavimą“ autorė atskleidė ypač svarbų valstybės atkūrimo aspektą, kuris šiandien,

mokslininkams be jokių kliūčių dalyvaujant europinėse ir pasaulinėse konferencijose, neretai palaikomas savaimine duotybe. 1992 m. Latvijoje vykusioje konferencijoje dalyvavo mokslininkai iš 13 pasaulio šalių, ir tai rodė, kaip ima plėstis jų bendradarbiavimo galimybės. Dėmesį sutelkusi į lietuvių ir latvių bendradarbiavimą, pranešimo autorė minėjo ne tik 1992 m. konferencijos tąsą (2002 m., 2012 m.) ir lietuvių terminologų dalyvavimą tose konferencijose, bet ir abipusę informacijos sklaidą – straipsnius apie latvių terminologiją, skelbiamus Lietuvoje, ir atvirkščiai, dalyvavimą redakcinėse kolegijose, bibliografinę medžiagą. Kaip pagrindiniai informacijos skleidėjai vardyti Rūdolfas Grabis (*Rūdolfs Grabis*), Valentina Skujinia (*Valentīna Skujiņa*), Juris Baldunčikas (*Juris Baldunčiks*), Maris Baltinis (*Māris Baltiņš*) ir kt., iš lietuvių mokslininkų – Stasys Keinys, Solvita Labanauskienė, Albina Auksoriūtė, Kazimieras Župerka, o bene aktyviausia informacijos apie latvių terminologiją, terminologus ir terminiją skleidėja yra pati pranešimo autorė.

Kitu seminaro pranešimu tarsi būtų pridurta: per šimtmetį neįtikėtinai išsiplėtė ne tik bendradarbiavimo, bet ir technologinės terminijos tvarkybos ir tyrimo galimybės. Štai Gintautas Grigas (Vilniaus universitetas) pristatė bendrovės „Microsoft“ terminijos portalo (https://www.microsoft.com/en-us/language) sudaromą galimybę palyginti daugiau nei 100 kalbų kompiuterijos terminus. Ir nors iš pranešimo „Bendrovės „Microsoft“ žodyno lietuviškosios dalies apžvalga“ aiškėjo, kad trūkumų išvengti nepavyko nė šiai kompiuterinei duomenų sankaupai (kai kurių terminų vertimas į lietuvių kalbą abejotinas, yra iš viso neišverstų terminų), tačiau 2018 m. rugsėjo mėn. joje iš viso buvo 115 kalbų dvikalbių (anglų ir kitos kalbos) žodynų, taigi galimybės vienu ypu palyginti kompiuterijos terminus įspūdingos. Numatydamas portalo panaudos galimybes, pranešėjas pirmiausia minėjo naudojimąsi juo rengiant kompiuterijos žodynus ir vertimo atmintis.

Kalbant apie kompiuterijos ir kalbos santykį, įprasta minėti ne tiek kompiuterijos atveriamas kalbos tyrimo galimybes, kiek kitą pusę – pavojų lietuvių kalbos funkcionavimui. Kaip pavojaus kėlėjas įvardijama daug kas – ir apskritai kompiuterija, ir internetas, elektroninė terpė, ir kompiuterijos terminija. Visuomenėje išties gaji nuomonė, kad kompiuterijos terminų versti į lietuvių kalbą neverta, geriau vartoti angliškus, todėl gana netikėta buvo viena iš Alvydo Umbraso (Lietuvių kalbos institutas) pranešime „Asmenis įvardijantys kompiuterijos terminai“ pateiktų

išvadų. Išnagrinėjęs kompiuterijos terminų, pateikiamų 7 kompiuterijos žodynuose, grupę, pranešėjas pastebėjo, kad bent jau asmenis įvardinantys skolinti naujažodžiai (*internautas*, *kibernautas*, *infonautas*; *hakeris*, *krekeris*, *lameris*, *luzeris*) gausumu ir įvairove neprilygsta savos kilmės terminams, o dauguma kitų skolinių (*abonentas*, *administratorius*, *adresatas*, *analitikas*, *ekspertas*), kaip ir hibridiniai dariniai, ne kuriami, o gatavi perimami iš bendrinės kalbos. Vis dėlto tokia išvada daryta remiantis tik žodynų medžiaga, o jie, žinia, paprastai vertinami kalbos normų požiūriu ar bent redaguojami kalbos redaktoriaus. Ištyrus realiąją vartoseną, ypač internetinę, naujažodžių vartojimo polinkių, ko gero, būtų konstatuota kitokių. Kita vertus, polinkis ne tiesiogiai versti iš anglų kalbos, o imti lietuvių kalboje jau vartojamus žodžius, gali būti tik asmenų pavadinimų grupei būdinga kompiuterijos žodynų ypatybė. Iš daugelio pateiktų angliškų asmenis įvardijančių terminų (*employee*, *reviewer*, *owner*, *liveware*, *media librarian*, *software designer*, *network surfer*, *first-time user*) matyti, kad juos teadaptavus fonetiškai, būtų gana nepatogu tarti, o tai irgi gali būti svarbus polinkio vengti vadinamųjų svetimybių veiksnys. Taigi, vien minėtos išvados mitui apie kompiuterijos keliamą pavojų lietuvių kalbai paneigti anaiptol nepakaktų. Tačiau tokio tikslo pranešėjas nė nekėlė. Jo siekta išnagrinėti asmenis kompiuterijos žodynuose žyminčius terminus, o juos išnagrinėjus kaip pagrindinė išvada konstatuotas polinkis žodynuose asmenų pavadinimus (lietuviškus ir nelietuviškus) imti iš kitų sričių, o ne kurti specialius, skirtus tik kompiuterijos reikmėms.

Apžvelgtų pranešimų visuma rodo, kad Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui skirtame seminare nagrinėtos tik kai kurios terminijos vartojimo sritys. Tačiau, užkliudant ir šimtmečio pradžios, ir pabaigos problemas, aktualijas ir sąlygas, sukurtas ištisas prasmių laukas, leidžiantis vertinti, kas terminologijoje per amžių nepakito ir turbūt laikytina nekintama, o kas jau yra praeitis arba nūdienos uždaviniai, ir atsižvelgiant į tai, numatyti veiklos gaires bei kryptis pradedant naują šimtmetį.

Gauta 2018-10-20

Ramunė Vaskelaitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas ramune.vaskelaite@lki.lt

Seminaras „Terminologija Europai“

ASTA MITKEVIČIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

2018 m. liepos 13 d. Vienoje (Austrijoje) vyko projekto „eTranslation TermBank“ seminaras „Terminologija Europai“ (“Terminology for Europe: CEF eTranslation TermBank project workshop”). Seminaras organizuotas kartu su kasmet vykstančia terminologijos vasaros mokykla (International Terminology Summer School) – pagrindine ir didžiausia tarptautine terminologų mokykla. Paskutinė terminologijos vasaros mokyklos diena ir buvo skirta kalbamam seminarui, kurį surengė projekto „eTranslation TermBank“[1] partneriai: *Tilde* (Latvija, projekto koordinatorius), Kopenhagos universitetas (Danija), Arnio Magnussono islandų studijų institutas (Islandija), Estų kalbos institutas (Estija), Jožefo Stefano institutas (Slovėnija), Tarptautinis terminologijos tinklas (TemNet, Austrija), Kalbos ir folkloro institutas (Švedija), Švedijos terminologijos centras ir Lietuvių kalbos institutas.

Seminarą pranešimu „Terminologija ir intelektinės nuosavybės teisės“ pradėjo Christianas Galinskis iš Tarptautinio terminologijos informacijos centro (Infoterm). Po jo kalbėjo *Tilde* atstovai: Andrejus Vasiļjevas – apie Europos infrastruktūros tinklų priemonę ir Europos kalbų išteklių kordinavimą (ELRC), o Tatjana Gornostaja – apie projektą „eTranslation TermBank“.

Toliau seminare buvo skaitomi pranešimai bendru vardikliu – nacionalinis terminologijos scenarijus.

Apie vokiškai kalbančių šalių – Austrijos ir Vokietijos – terminologijos darbo padėtį kalbėjo Gabriele Sauberer iš TermNet. Jos kalbą pratęsė Jürgenas Kotzianas (ELRC), pristatęs Austrijos kalbos išteklių portalą, ir Damiras Čuljatas (Vokietijos Bundestagas), aptaręs terminologijos valdymą Vokietijos Bundestage.

[1] Projektas „eTranslation TermBank“ bendrai finansuotas Europos Komisijos Europos infrastruktūros tinklų priemonės.

Islandų terminologijos darbo situaciją pristatė Gunnhildur Stefánsdóttir (Arnio Magnussono islandų studijų institutas, pranešimo bendraautorė – Ágústa Þorbergsdóttir), švedų – Simonas Dahlbergas (Kalbos ir folkloro institutas) ir Marie van Dorrestein (Švedijos standartų institutas), danų – Lina Henriksen (Kopenhagos universitetas, bendraautorė – Sussi Olsen), latvių – Māris Baltiņš (Valstybinės kalbos centras), lietuvių – Asta Mitkevičienė (Lietuvių kalbos institutas, bendraautorė – Albina Auksoriūtė), slovėnų – Andražas Reparas (Jožefo Stefano institutas). Iš pranešimų aiškiai buvo matyti tiek esminiai terminologijos darbo skirtumai tarp šalių, tiek bendrybės.

Baigiamojoje seminaro dalyje trumpai kalbėjo Rodolfo Maslias (Europos Parlamentas) – apie EurTerm ir TermCoord terminijos išteklius, Barbara Heinisch (Vienos universitetas) – apie terminologiją, tyrimų infrastruktūras ir skaitmeninius humanitarinius mokslus, Thierry Declerckas (Vokietijos dirbtinio intelekto tyrimo centras) – apie formalius terminologijos ir leksikografijos ryšius, o S. Dahlbergas dalijosi terminijos išteklių rinkimo iš užsienio patirtimi. Terminologijos vasaros mokyklos dalyvė Munkhtsetseg Namsrai (Mongolijos mokslų akademijos Kalbos ir literatūros institutas) pristatė terminologijos darbą Mongolijoje.

Pranešimų pateiktis galima rasti internete, Europos kalbų išteklių koordinavimo svetainėje: http://www.lr-coordination.eu/cef_term_agenda.

Gauta 2018-09-12

Asta Mitkevičienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas asta.mitkeviciene@lki.lt

Leksikologiškiausiam terminologui Jonui Klimavičiui – 80

AUŠRA RIMKUTĖ-GANUSAUSKIENĖ
Kauno kolegija

Prieš aštuoniasdešimt metų, 1938 m. lapkričio 26 d., Suvalkijoje gimė Jonas Klimavičius, vienas iš tų kalbininkų, kurį pažįsta ir vertina ne tik kolegos kalbininkai, redaktoriai, stilistai, bet ir plačioji visuomenė. Humanitarinių mokslų daktaras, kalbininkas, terminologas, leksikologas, terminografas, leksikografas, kalbos normintojas, kalbos kultūros ugdytojas, redaktorius, redaktorių kolegijų narys, vertėjas, konsultantas, autorius, ekspertas, recenzentas, poetas... – tai tik maža dalis apibūdinimų, tinkančių kalbant apie J. Klimavičių ir įvairią bei plačią jo mokslinę veiklą. Graži 80-ies metų sukaktis – puiki proga aptarti be galo darbštaus ir uolaus kalbininko gyvenimą ir darbus.

Jubiliato tėvai Marijampolės rajono Geruliškės kaime turėjo penkis hektarus žemės. Šeimoje augo dar trys vaikai. Nuo šešerių jį globojo ir į mokslus išleido teta Marija su vyru – Muraškauskai iš Varakiškės kaimo,

Vilkaviškio rajono. Lankė Višakiškės pradinę mokyklą, 1956 m. baigė Pilviškių vidurinę mokyklą ir įstojo į tuometinį Vilniaus pedagoginį institutą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. Gavęs aukštojo mokslo diplomą su pagyrimu, 1961-aisiais pradėjo dirbti Lietuvių kalbos (tada – Lietuvių kalbos ir literatūros) institute. „Į kalbotyrą mane laimingai pastūmėjo Kazimieras Kuzavinis", – ne vienąkart yra rašęs ir pasakojęs apie savo dėstytoją J. Klimavičius (Klimavičius 2005: 7). Tačiau kalbinė veikla beveik dviem metams nutrūko – 1961 m. rudenį jauną mokslininką pašaukė atlikti būtinosios karo tarnybos. Jam dar būnant tarnyboje, 1962 m. kovo 1 d. spaudoje pasirodė pirmoji publikacija – *Literatūros mokslo terminų žodynėlio* recenzija. „20 mėn. buvo išbraukta iš mano mokslinio gyvenimo pradmės", – apie savo kaip kalbininko kelio pradžią prisimena sukaktuvininkas (www.lki.lt).

Septynerius metus, nuo 1963 iki 1970 m. pabaigos, Jono Kruopo pastūmėtas kartu su kitais žodynininkais rašė akademinio didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* tekstą. „Tai alinantis darbas, bet ir įvairiapusiška kalbos mokykla, tikra laboratorija" (Klimavičius 2005: 7). Šis darbas neapleido kalbininko ir vėliau: „*Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002) man ir šventas daiktas, ir pirmutinis kalbos duomenų šaltinis" (Klimavičius 2005: 7). J. Klimavičius yra VIII (1970), IX (1973), X (1976), XIV (1986), XV (1991) tomų bendraautoris – iš viso parašė apie du šimtus septyniasdešimt puslapių. Daug prisidėjo ir prie II tomo 2-ojo leidimo (1969) – parengė daugiau nei keturis šimtus puslapių. Kaip matyti iš jo darbų, *Lietuvių kalbos žodynas* mokslininkui yra esminis kalbos duomenų šaltinis.

J. Klimavičiui teko drauge su kitais prisidėti ir prie kai kurių *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidimų – yra 3-iojo (1993) ir 4-ojo (2000), taip pat 2002 m. išėjusio elektroninio leidimo redaktorių kolegijos narys.

Nuo 1971 m. kalbininkas pradėjo dirbti Terminologijos grupėje. „Joje atsidūriau kaip tremtinys, bet prigijau – vėliau ir kviečiamas negrįžau: pajutau, kad terminologijoje kalbai galima daug padaryti" (www.lki.lt). Taip prasidėjo mokslinis praktinis terminologijos darbas: iš pradžių Lietuvių kalbos instituto Terminologijos skyriuje, vėliau – Terminologijos centre, taip pat – 1994–2002 m. Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje, paskui – jos Terminologijos pakomisėje (iki 2012 m.). Terminologo darbas, kaip ir leksikologo, – sunkus ir alinantis. Temų ir problemų – daug. Suskaičiuoti parašytų straipsnių, straipsnelių, terminų žodynų, žodynėlių, standartų ekspertizių, recenzijų, suteiktų konsultacijų turbūt net neįmanoma (dar 2008 m.

išleistoje *Bibliografijos rodyklėje* randame daugiau nei tūkstantį įvairių pozicijų!). Kruopščiai ir kompetentingai parašytos pastabos pagerino tikrai ne vieno leidinio kokybę. Visiems šiems darbams paaukota ne viena valanda ar net diena laisvalaikio, pabuvimo su artimaisiais.

Tačiau grįžkime į mokslinio darbo pradžią. 1967–1970 m. J. Klimavičius studijavo aspirantūroje (taip tada vadinta doktorantūra). Kandidato disertacijos *Tarptautiniai žodžiai dabartinėje lietuvių kalboje* laiku neužbaigė, nors parašė labai daug, daugiau nei du šimtus puslapių. Tema labai sudėtinga ir plati. „Per daug dėmesio skyrė teorinei daliai ir tarptautinių žodžių istorijai lietuvių kalboje", – rašoma asmens byloje (Bibliografijos rodyklė 2008: 11). Domėjosi tarptautiniais žodžiais ir vėliau – su kolegėmis Irena Ermanyte, Violeta Černe ir Lijana Puziniene 2010 m. išleido *Mokyklinį tarptautinių žodžių žodyną*. Knygos įvade „Tarptautiniai žodžiai lietuvių kalboje" J. Klimavičius rašė, kad Europoje nėra vienodos tarptautinių žodžių sampratos, aptarė išleistus tarptautinių žodžių žodynus, pasiūlė tarptautinių žodžių apibrėžtį. Disertaciją sėkmingai apgynė 1993 m. gruodžio 14 dieną. Tik tema jos visai kita – *Melioracijos terminų sistema*. Mokslininkas disertacijoje nagrinėjo ne tiek mokslines sąvokų, kiek kalbines semantines terminų mikrosistemas, jas aptarė ne tik terminologiškai, bet ir leksikografiškai.

Dar iki disertacijos gynimo 1992 m. kartu su Kazimieru Gaiveniu, Angele Kaulakiene ir Stasiu Keiniu J. Klimavičius parengė knygą *Terminologijos taisymai*, kurioje „išryškėjo terminijos norminimo kriterijai ir principai ir kuri sulaukė net kelių alternatyvių recenzijų" (Rosinas 2008: 29).

Labai našus terminologijos tyrinėjimų tarpsnis prasidėjo su moksliniu žurnalu *Terminologija*. Iš pradžių Jubiliatas buvo pirmojo žurnalo numerio redaktorių kolegijos narys (pirmas numeris išėjo pavadinimu *Terminologijos vagos*), nuo 1995 m. tapo atsakomojo redaktoriaus pavaduotoju, o nuo 2001 iki 2008 m. – vyriausiuoju redaktoriumi. Kalbininkas yra ne kartą minėjęs, kad redaktorystė atėmė daug laiko ir jėgų.

Šių eilučių autorė turėjo galimybę rengti spaudai didžiulį darbą – mokslinėje spaudoje skelbtų straipsnių rinktinę *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*, pasirodžiusią 2005 m. Čia J. Klimavičius atsiskleidžia ir kaip leksikologas, ir kaip terminologas. Pirmiausia jam rūpėjo bent minimaliai paaiškinti pamatinį dalyką – kas yra bendrinės kalbos leksika? Knygoje nuosekliai derino istorinį ir norminį tyrimo aspektus. Ypatingą dėmesį skyrė leksikos ir terminijos sistemiškumui. Ši straipsnių rinktinė – viena iš terminologų, ypač jaunosios kartos, parankinių knygų.

„Daugiausia traukė nuostabus ir paslaptingas žodžių pasaulis, jo begalinėje platybėje mokslinė veikla susiklostė daugiašakė. Viskas taip lėmė – aplinkybės (kolektyvinių darbų vergystė – žinoma, iš susipratimo, savanoriška), būdas (veržlumas ir domesingumas), likimas – Mokytojo, taip pat Jono Jablonskio ir ypač Kazimiero Būgos pavyzdys. Bet ir vienijo tą daugiašakumą turbūt iš Jų nusižiūrėtas *credo – theoria cum praxis*, gal tiksliau – praktika su teorija: teorija, nieko nesakanti apie kalbantį žmogų, kartais atrodo bevaisė, neapvaisinanti praktikos – bergždžia, o praktika be teorijos – arba iš viso negalima, arba vieni klystkeliai. Norminamasis ir ugdomasis aspektai be tiriamojo – svertai be atramos taško", – knygos *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija* pratarmėje rašo mokslininkas (Klimavičius 2005: 7).

Per visus tuos metus, skirtus lietuvių kalbai, nuo pat pirmosios jau minėtos publikacijos *Tarybiniame mokytojuje* 1962 m., be daugybės mokslinių straipsnių, išspausdintų specialiuose mokslo leidiniuose *Lietuvių kalbotyros klausimai (Acta Linguistica Lithuanica)*, *Kalbotyra*, *Baltistica*, *Kalbos kultūra (Bendrinė kalba)*, *Terminologija*, J. Klimavičius paskelbė dar daugiau populiarių straipsnelių kalbos kultūrai ir švietimui skirtuose leidiniuose *Mūsų kalba*, *Gimtoji kalba*, *Gimtasis žodis* ir kt. Kaip tik todėl jis yra puikiai žinomas redaktoriams, stilistams, kalbos tvarkytojams. Daug patarimų, taisymų, siūlymų skirta būtent jiems. Kaip pats yra rašęs: „Įsitraukiau vykdyti jaunystėje susidarytos kalbos kultūros programos [1) sava plėtoti, 2) nauja kurti, 3) sena peržiūrėti – reviduoti] trečią dalį. Leidžiu į žmones naujadarus, yra prigijusių" (www.lki.lt). „Pagal savo *credo* netempiau kiekvienos publikacijos į pripažinto moksliškumo rangą – teoriją visada turi turėti, bet nebūtinai viršuje rodyti reikia. J. Jablonskis, K. Būga niekada nerodė, teorija gali būti kaip pamušalas", – apie savo darbus rašė pats kalbininkas. O kur dar radijo ir televizijos kalbos valandėlės (prikalbėta netoli paros)...

Atskirai reikia paminėti didžiulius terminų žodynus, kurių terminologas yra J. Klimavičius: *Medicinos terminų žodynas* (1980, kartu su K. Gaiveniu), *Elektrotechnikos terminų žodynas* (1999), *Aprangos žodynas: lietuvių–anglų–vokiečių–prancūzų–rusų kalbos aprangos žodynas* (2002), *Statybos terminų žodynas* (2002), *Artilerijos enciklopedinis žodynas* (2004), *Fizikos terminų žodynas: lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių ir rusų kalbomis* (2007), *Aiškinamasis medienos terminų žodynas: 3020 terminų lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų, rusų kalbomis* (2014), *Lietuvių etnografijos enciklopedinis žodynas* (2015) ir daugelis kitų.

Ir tai dar ne viskas. Jubiliatas iki pat šiol dirba našiai, be atokvėpio. Tačiau skiria laiko ir pomėgiams, ypač poezijos rašymui, vertimui, – kiek mažiau žinomai veiklai. Tik pasirašo slapyvardžiu. 2008 m. išėjo Klemenso Gerulio slapyvardžiu pasirašytas intelektualios poezijos rinkinys *Žvaigždės kritimas*. Po šio rinkinio jis pasirodė su dovana Lietuvos vardo jubiliejui – 20 dalių giesme *Tūkstantmetė Lietuva* (2011). Tuo pačiu slapyvardžiu pasirašyta poezijos giesmė *Trys kryžkelės: tautos rūpintojėlio Jono Aisčio* (2012), eilėraščių knygelė *Arti gimti ir amžini* (2016) bei sonetų, giesmių, sakmių, parafrazių ir eilėraščių rinktinė *Gyvoji amžių Lietuva* (2018). Galima tik spėti, kiek dar posmų nepaskelbta ir rašoma... Matyt, dėl šio pomėgio kurti mokslinius J. Klimavičiaus straipsnius galima atpažinti iš individualaus stiliaus: žodingos kalbos, retų žodžių, naujadarų, įvairių metaforų ir kitų meninės raiškos priemonių. Mėgsta pasakyti kandžiai, ironiškai, pateikti daug preciziškai surinktų kalbos faktų, detalių, gana dažnai kviečia savo skaitytoją pamąstyti kartu ir padaryti apibendrinimą, išvadas.

Mano pažintis su dr. J. Klimavičiumi prasidėjo 2004 m. Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centre. Baigusi bakalauro studijas Vilniaus pedagoginiame universitete pradėjau dirbti Terminologijos centro vyr. laborante, po metų – jaunesniąja mokslo darbuotoja. Nuo pat darbo institute pradžios dalijomės su J. Klimavičiumi vienu kabinetu. Čia prasidėjo užsispyrusios žemaitės ir racionalaus suvalkiečio draugystė. Man tada žurnalo *Terminologija* vyriausiasis redaktorius atrodė labai reiklus, šiek tiek atsiribojęs, šiek tiek paslaptingas, visada ką nors rašantis, susikaupęs, tačiau turintis puikų humoro jausmą ir kolegas stebinantis savo kūrybos eilėmis, ypač per gimtadienius. Nuo pat darbo institute pradžios jaučiau tėvišką J. Klimavičiaus globą, ypač rašant pirmuosius mokslinius straipsnius. Iki pat šiol atsimenu, kaip nekantriai ir su baime (tiesą pasakius, kaip ir kiti jaunieji mano kolegos) laukiau pirmojo savo straipsnio *Terminologijos* žurnalui recenzijų, ypač redaktoriaus. Jo pastabos, patarimai, pabarimai man buvo labai svarbūs. Kiekvieną straipsnį J. Klimavičius atidžiai perskaitydavo (ne po vieną kartą!), kruopščiai redaguodavo, negailėdavo pastabų ir pasiūlymų. Puikiai pamenu 2007 m. rudenį, kai J. Klimavičiaus paprašiau tapti moksliniu vadovu. Jis sutiko. Kantriai tėviškai ir dalykiškai mane globojo visus doktorantūros metus. Ne viena kartu praleista valanda, skaitant disertacijos rankraštį, man buvo didžiausia, kokią tik galėjau turėti, mokykla. 2011 m. sėkmingai apgyniau disertaciją *1883–1916 m. katekiz-*

mų religijos terminija. Taip J. Klimavičiui teko dalia prisidėti ir prie negausaus terminologų būrio ugdymo.

Su Jubiliatu teko dirbti ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Terminologijos pakomisėje. Čia jauni terminologai galėjo matyti, kiek daug laiko mokslininkas skirdavo terminų žodyno, standarto ir kt. tekstų svarstymui, todėl turėjo puikią progą mokytis. J. Klimavičius visada ateidavo pasirengęs, išsinagrinėjęs kiekvieną terminą, kiekvieną apibrėžtį, turėdavo savo nuomonę. Ne visada tvirta, principinga nuomonė patikdavo kolegoms, tačiau ji būdavo pagrįsta ir aiški, retai kada keisdavosi.

Kalbėti apie dr. Joną Klimavičių nėra paprasta – geriausiai Jubiliatą apibūdina darbai. Jie kalba patys už save. Beveik šeši dešimtmečiai skirti kalbai, kruopščiam ir nuosekliam kalbos mokslo ir praktikos darbui. Be jo atliktų darbų tikrai būtume daug skurdesni. O žinant, kad stalčiai pilni medžiagos, juodraščių, galva – minčių, dar sulauksime ne vieno įdomaus ir vertingo darbo. Todėl tokios gražios sukakties proga norėtųsi palinkėti geros sveikatos, jėgų darbuojantis gimtosios kalbos labui.

Ilgiausių metų, Mokytojau!

LITERATŪRA

Balašaitis A. 2012: Kalbininkai ir poezija. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 13–15.

Dr. Jonas Klimavičius. – Lietuvių kalbos instituto tinklalapis, www.lki.lt. Prieiga per internetą: http://old.lki.lt/LKI_LT/index.php?option=com_content&view=article&id=186&Itemid=1 (žiūrėta 2018-09-03).

Jonas Klimavičius: bibliografijos rodyklė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Klimavičius J. 1993: *Melioracijos terminų sistema*. Humanitarinių mokslų kalbotyros krypties daktaro disertacijos tezės, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Klimavičius J. 2005: *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas, Kaunas: Šviesa, 2010.

Pupkis A. 2005: *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis, 256–257.

Rosinas A. 2008: Žymus gimtojo žodžio tyrėjas. – *Gimtoji kalba* 2, 29–31.

Umbrasas A. 2008: Jonas Klimavičius – leksikologiškiausias terminologas. – *Kalbos kultūra* 81, 336–339.

Gauta 2018-09-04

Aušra Rimkutė-Ganusauskienė
Kauno kolegija
Pramonės g. 20, 50468 Kaunas
E. paštas ausra.rimkute@gmail.com

Naujausi lietuviški terminų žodynai

JOLANTA GAIVENYTĖ-BUTLER
Lietuvių kalbos institutas

2017 M.

Anglų–lietuvių kalbų karybos žodynas: beveik 17 000 terminų ir žodžių / Eugenijus Kisinas; Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija; atsakingasis red. Vasilijus Apiševas, anglų k. redaktorė Dalia Žabelovičienė, liet. k. redaktorė Jolanta Budreikienė. – 3-iasis patais. leid. – Vilnius: [Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija] Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2017. – 447, [1] p.: portr. – Bibliogr.: p. 16–17 (64 pavad.); Kn. taip pat: Apie autorių: p. 3–4. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-412-117-3.

2009 m. buvo išleistas E. Kisino parengtas elektroninis „Anglų–lietuvių kalbų karybos žodynas". Šio žodyno pagrindu parengtas atnaujintas pataisytas leidimas. Kaip autorius pažymi žodyno pratarmėje, „[l]ietuviška karinė terminija dar nėra nusistovėjusi, todėl gautos specialistų pastabos ir pasiūlymai lėmė trečiojo leidimo pasirodymą" (p. 5). Verčiamajame žodyne pateikti visi E. Kisino parengtų trijų enciklopedinių žodynų (karybos, apsaugos nuo naikinimo priemonių ir artilerijos) terminai, beveik visi NATO terminų aiškinamojo žodyno terminai ir apie 4000 įvairių karybos ir susijusių sričių terminų. Leidinys skirtas besimokantiems karinėse mokymo įstaigose, anglų kalbos vertėjams ir mokytojams, visiems krašto apsaugos sistemos karininkams, puskarininkiams ir seržantams. Žodyno sandara abėcėlinė lizdinė. Greta angliško termino pateiktas lietuviškas atitikmuo. Lietuviški atitikmenys sukirčiuoti. Žodyno pradžioje pateikta trumpa autoriaus biografija, pratarmė, žodyno sandaros aprašas, angliškų ir lietuviškų santrumpų bei sutrumpinimų sąrašai. Gale įdėtas sąrašas „Netaisyklingai kaitomi anglų kalbos veiksmažodžiai" ir anglų–lietuvių kalbų žodynėlis „Istoriniai ir pasenę žodžiai (žodžių junginiai)". Žodyno aprobata: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja".

Anglų–lietuvių kalbų karybos žodynas [Elektroninis išteklius] / Eugenijus Kisinas; Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija. – Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2017. – ISBN 978-609-412-116-6.

Enciklopedinis psichiatrijos terminų žodynas / Valentinas Mačiulis, Jonas Šurkus, Aldona Lapytė. – Vilnius: Presvika, 2017. – VIII, 424 p. – Bibliogr.: p. VI–VII; terminų ir atitikmenų r-klės: p. 343–416. – Tiražas 2000 egz. – ISBN 978-9955-424-33-8.

Žodyne aiškinami psichiatrijos procesus ir psichikos sutrikimus įvardijantys terminai. Kai kurie terminai paaiškinti išsamiau. Leidinys pirmiausia skirtas psichiatrijos specialistams, taip pat ir psichologams, socialiniams pedagogams, teisininkams bei kitiems besidomintiems psichiatrija. Greta lietuviško termino pateiktas lotyniškas atitikmuo, paaiškinta vienažodžių tarptautinių terminų kilmė. Prie kai kurių terminų nurodyti metai, kada jie buvo pavartoti pirmą kartą. Įdėta sinonimų, neteiktinų terminų taisymų. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Žodyno sandara mišri – vieni sudėtiniai terminai pateikti abėcėliškai pagal pirmąjį termino dėmenį, kiti sugrupuoti į lizdus ir polizdžius pagal pagrindinį dėmenį. Yra nuorodų į susijusius terminus. Paiešką palengvina abėcėlinė lietuviškų terminų rodyklė. Žodyne taip pat įdėta „Atitikmenų lotynų, graikų ir kitomis kalbomis rodyklė“ ir žodyne minimų mokslininkų sąrašas, kuriame vardai ir pavardės pateikti originalia ir adaptuota forma, įdėta biografinių duomenų. Žodyno aprobata: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja“.

Lietuvių–anglų kalbų karybos žodynas: beveik 17 000 terminų ir žodžių / Eugenijus Kisinas; Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija; atsakingasis red. Vasilijus Apiševas, anglų k. redaktorė Genovaitė Laugalienė, liet. kalbos redaktorė Jolanta Budreikienė. – 2-asis patais. leid. – Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2017. – 458, [1] p. – Bibliogr.: p. 14–15 (54 pavad.). – Kn. taip pat: Apie autorių: p. 3–4. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-412-119-7.

2017 m. išėjo dar vienas E. Kisino parengtas žodynas. Tai 2009 m. išleisto elektroninio lietuvių–anglų kalbų karybos žodyno pataisytas leidimas. „Lietuvių–anglų kalbų karybos žodynas“ ir „Anglų–lietuvių kalbų karybos žodynas“ parengti remiantis tais pačiais principais ir šaltiniais, tokia pati šių žodynų paskirtis ir sandara. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Gale įdėtas sąrašas „Netaisyklingai kaitomi angliški veiksmažodžiai“ ir lietuvių–anglų kalbų žodynėlis „Istorizmai ir pasenę žodžiai (žodžių junginiai)“. Žodyno aprobata: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja“.

Lietuvių–anglų kalbų karybos žodynas [Elektroninis išteklius] / Eugenijus Kisinas; Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija. – Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2017. – ISBN 978-609-412-118-0.

Mokomasis anglų–lietuvių kalbų orlaivių techninės priežiūros terminų žodynas / Milda Mironaitė, Jolita Norkienė; Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija; ats. redaktorė Violeta Gančierienė; liet. k. redagavo Jolanta Budreikienė. – 2-asis papild. leid. – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2017. – 154, [1] p. – Bibliogr.: p. 5–6 (25 pavad.). – Tiražas 140 egz. – ISBN 978-609-8074-59-8.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Užsienio kalbų instituto vyr. dėstytojų sudarytame verčiamajame žodyne pateikti ne tik orlaivių techninės priežiūros terminai, bet ir kiti šios srities techninėje literatūroje ir dokumentuose dažniausiai vartojami žodžiai bei junginiai. Žodynas parengtas remiantis Lietuvos karinių oro pajėgų orlaivių techninės priežiūros inžinerinio techninio personalo (mechanikos ir avionikos specialybių) anglų kalbos kursų ir nuotolinio mokymo kursų mokomąja medžiaga. Tai papildytas tokiu pačiu pavadinimu 2012 m. išėjusio žodyno leidimas. Žodyne pateikta 6000 antraštinių žodžių ir 350 santrumpų. Leidinys pavadintas terminų žodynu, bet turi daugiau pagal bendruosius leksikografijos principus parengto žodyno bruožų. Žodžių straipsniuose yra iliustracinių pavyzdžių (junginių su terminais ar kitais antraštiniais žodžiais), pateiktos netaisyklingųjų veiksmažodžių formos, nurodyti prielinksniai, su kuriais žodžiai dažniausiai vartojami. Sandara abėcėlinė. Lietuviški terminai nekirčiuoti. Gale įdėtas abėcėlinis santrumpų ir jų angliškų paaiškinimų sąrašas.

Rusų–lietuvių kalbų mechanikos inžinerijos ir geležinkelio žodynas [Elektroninis išteklius] / Vytautas Bučinskas, Rimantas Subačius, Aušra Pelėdienė. – Vilnius: Technika, 2017[1]. – ISBN 978-609-476-023-5.

Verčiamajame žodyne pateikiama apie 15 000 mechanikos ir geležinkelių srityse dažniausiai vartojamų žodžių. Leidinys skirtas studentams, inžinieriams ir kitiems specialistams, skaitantiems literatūrą rusų kalba. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Internetiniame žodyne atitikmenų galima ieškoti ne tik pagal rusišką, bet ir pagal lietuvišką žodį. Leidiniui priskirtas skaitmeninio objekto identifikatorius doi:10.20334/2404-M. Žodyno aprobata: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja“.

Taip kalba kardiologai (angliškai ir lietuviškai) = **So speak cardiologists** (in English and Lithuanian): mokomoji knyga / Petras Zabiela, Remigijus Žaliūnas; [sudarytojas Remigijus Žaliūnas]; anglų k. redaktorius Petras Simaška; liet. k. redaktorė Irena Bubnytė; Lietuvos sveikatos mokslų universitetas. – Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Leidy-

[1] Nacionalinės bibliografijos duomenų banke nurodyti 2017, leidinyje – 2016 metai.

bos namai, 2017. – VIII, 565, [1] p. – Gretut. tekstas liet., angl; Bibliogr.: p. 562–565 (78 pavad.). – Tiražas 2000 egz. – ISBN 978-9955-15-484-6.

LSMU profesorių parengtas leidinys turi terminų žodyno bruožų. Jo pratarmėje rašoma: „<...> mokomoji knyga nėra pavyzdinis kardiologijos terminų žodynas. Joje nesilaikyta griežtų žodynų leksikografinės technikos reikalavimų“ (p. V). Leidinyje pateikta kardiologijos, jai artimų medicinos sričių, taip pat biologijos, genetikos, informatikos, medicinos statistikos, medicinos teisės, psichologijos, edukologijos terminų ir termininių junginių. Mokomoji knyga pirmiausia skirta gydytojams rezidentams, kurie skaito literatūrą anglų kalba arba vyksta į stažuotes ar konferencijas užsienyje. Kai kurie terminai trumpai paaiškinti. Įdėta neteiktinų terminų taisymų, sinonimų. Kai kurie terminai sukirčiuoti. Antraštiniai žodžiai išdėstyti abėcėliškai pagal angliškus antraštinius žodžius, greta pateikti lietuviški atitikmenys. Bandyta medžiagą grupuoti pagal temas, kai kurie terminai pateikti lizdais. Leidinys turi terminologinių trūkumų.

Žmonių baimės: 1193 fobijos / Vytautas Gudonis. – Šiauliai: Šiaulių spaustuvė, 2017. – 161, [1] p. – Bibliogr.: p. 159–161 (42 pavad.). – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-8144-75-8.

Šis leidinys nepavadintas žodynu, nors galėtų būti tokiu laikomas. Jame aiškinamos fobijos, kurios knygos anotacijoje apibūdinamos kaip įkyrios baimės būsenos, apimančios žmogų tam tikrose situacijose ir sukeliančios vegetacinius sutrikimus. Fobijas įvardijantys terminai išdėstyti pagal abėcėlę. Prie termino pateikta apibrėžtis, kartais ir išsamesnis paaiškinimas. Prie kai kurių terminų įdėta sinonimų. Nurodyta terminų kilmė. Įvade paaiškinta, kas yra baimė ir fobija, pateiktos keleto autorių pasiūlytos fobijų klasifikacijos, trumpai pristatyti 2017 m. atlikto vaikų ir suaugusiųjų baimių tyrimo rezultatai, įdėta psichologės Aušros Pundzevičienės patarimų, kaip gyventi su baimėmis.

Gauta 2018-06-18

Jolanta Gaivenytė-Butler
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas jolantagb@hotmail.com

Nurodymai autoriams

1. Straipsniai spausdinami lietuvių, anglų, ir rusų kalbomis. Visi pagrindinių skyrių straipsniai recenzuojami dviejų recenzentų.

2. Pageidautina, kad straipsniai būtų perrašyti ne žemesne kaip *MS WinWord 2000* versija arba *rtf* formatu. Pagrindinis tekstas turi būti surinktas *Palemono* šriftu. Jei kirčiuotoms raidėms panaudoti specialūs kompiuteriniai šriftai, jų rinkmenos turi būti pridedamos.

3. Prieš tekstą nurodomas nesutrumpintas autoriaus vardas ir pavardė, jo darbovietė (institucija), straipsnio antraštė ir ne mažiau kaip trijų esminių žodžių sąrašas. Teksto pabaigoje pateikiamas autoriaus adresas ir / ar el. pašto adresas, nurodoma straipsnio įteikimo data.

4. Pavyzdžiai išskiriami kursyvu, kai reikia – ir retinimu; pusjuodžiu šriftu nerašomi. Žodžių reikšmės nurodomos kiekvienai kalbai būdingos konfigūracijos dvigubomis kabutėmis.

5. Lietuviškame tekste kitų kalbų asmenvardžiai pateikiami pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 1997 m. birželio 19 d. nutarimą Nr. 60 (5–9).

6. Literatūra, kuria remiamasi, nurodoma tekste skliausteliuose: autorius, publikacijos metai ir po dvitaškio puslapis; jei nurodomas ne autorius, o publikacijos (žodyno ar pan.) raidinis ar kitoks sutrumpinimas, po jo taip pat pateikiami metai; žodynų abėcėlinės vietos puslapiai nenurodomi.

7. Leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, straipsnių – kabutėse. Straipsnyje pirmą kartą minint autorių, pateikiamas visas vardas. Būtinos išvados. Straipsnio gale pateikiamas literatūros sąrašas, jame nurodoma ne tik vieta, kur publikacija spausdinta, bet ir leidyklos pavadinimas. Straipsnių nurodomi puslapiai (nuo–iki). Prieš literatūros sąrašą gali būti dedamas ir šaltinių sąrašas.

8. Pagrindinių skyrių straipsniai turi turėti vieną arba dvi santraukas kitomis kalbomis. Santraukos apimtis 1500–2000 spaudos ženklų. Santraukų nereikia nepagrindinių skyrių straipsniams.

Guidelines for Contributors

1. Articles are published in Lithuanian, English or Russian. All articles of the main sections are reviewed by two reviewers.

2. It is requested to present articles in *MS WinWord 2000* or later versions, or in *rtf* format. The main body of the text should be typed in Times New Roman. If special fonts are used, their files should be presented.

3. Before the text the full first name and surname of the contributor, the contributor's workplace (institution) the title of the article and not less than three key words should be indicated. At the end of the text the contributor's address and/or e-mail address and the date when the article is presented should be indicated.

4. Examples should be italicized; when necessary, spacing could be expanded; examples should not be put in bold type. Word meanings should be given in inverted commas of a configuration appropriate to a particular language.

5. Literature cited in the text should be presented in brackets: author's name, year and after a colon – page number; if not an author, but a literal or other abbreviation of a publication (dictionaries etc.) is used; a year should also be indicated. Page numbers of dictionaries need not be indicated.

6. The titles of publications should be presented in Italics and titles of articles – in inverted commas. When mentioning a person in the article for the first time both first name and the surname should be given. Conclusions are required.

7. There should be a list of references at the end of the article. References should indicate both the location and the publishing house. Pages of articles should be indicated (from – to). Before the references a list of sources could be presented.

8. Articles of the main sections should have summaries (1500–2000 characters).

Требования к авторам

1. Статьи печатаются на литовском, английском и русском языках. Каждая статья основных разделов рецензируется двумя рецензентами.

2. Желательно статьи получить в версии не ниже *MS WinWord 2000* или в формате *rtf*. Основной текст должен быть набран шрифтом *Times New Roman*. Если использованы специальные компьютерные шрифты, нужны их файлы.

3. Перед текстом дается несокращённые имя и фамилия автора, место работы (институция), заглавие статьи и не меньше чем три ключевые слова. После текста указывается адрес институции и / или адрес эл. почты автора и дата отправки статьи в редколлегию журнала.

4. Примеры выделяются курсивом, когда нужно – и разрядкой; полужирным шрифтом не пишутся. Значения слов даются в кавычках каждому языку свойственной конфигурации.

5. Ссылки на литературу даются в скобках: автор, год публикации и после двоеточия – страница; если указывается не автор, а буквенное или другое сокращение публикации (например, словаря), то за ним также дается год; страницы для алфавитных словарей не указываются.

6. Заглавия в тексте пишутся курсивом (а не в кавычках), а названия статей – в ковычках. Обязательны выводы. В статье первый раз упоминая автора приводится полное его имя.

7. В конце статьи дается список литературы, в котором указывается не только место, где публикация напечатана, но и название издательства. Нужно указание страниц статей (от и до). Перед списком литературы возможен и список источников.

8. Статьи основных разделов должны иметь одно или два сокращения на других языках издания. Объем сокращения – 1500–2000 печатных знаков.

TERMINOLOGIJA 25
Redaktorė *Aldona Kaluinienė*
Angliškus tekstus redagavo ir į lietuvių kalbą vertė *Jolanta Gaivenytė-Butler*
Dailininkas *Jokūbas Jacovskis*
Maketavo *Nijolė Juozapaitienė*

SL 655. Tiražas 300 egz.
Išleido Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
Spausdino UAB *Petro ofsetas*, Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius